

A
BÖLCSELETI JOGTUDOMÁNY
KÉZIKÖNYVE

ÍRTA

Dr. Esterházy Sándor

kassai kir. jogakadémiai ny. r. tanár.

I-ső kötet.

KASSA.

IFJ. NAUER H. (ezelőtt BERNOVITS G.) NYOMÁSA.

1897.

EZERÉVES MAGYARORSZÁG
JOGHALLGATÓ IFJÚSÁGÁNAK
AJÁNlja E MŰVÉT

A szerző.

Általános rész.

ELSŐ RÉSZ.

A bölcséleti jogtudomány.

ELSŐ FEJEZET.

A tudomány.

A tudomány szoros értelemben: a bebizonyított következtetések rendszere.¹⁾

A tudomány tehát következtetések-ből áll. Az oly ítéletek, a melyek nem kö-

¹⁾ Tudomány a szó legtágabb értelmében bármily homályos és bizonytalan ítélet is. Tágabb értelemben tudomány minden szembetűnően biztos ismeret (*evidens et certa cognitió*). Szűkebb, sajátos értelemben azonban a tudomány csak a bebizonyított következtetések rendszere. Külömbözik tehát a tudomány a hittől, a többé-kevésbé valószínű véleményytől, az egyszerű tapasztalattól, a mesterségtől, művésztől.

vetkeztetésekből származnak, alapját képezik ugyan a tudománynak, de egymagukban még tudományt nem alkotnak.

Továbbá, szorosan véve csak bebizonyított következtetésekből áll a tudomány. A valószínű következtetések, a tudomány útját egyengetik ugyan, de szorosan véve tudománynak nem nevezhetők.

Vége, egy vagy több bebizonyított következtetés önmagában még nem tudomány. Tudományról a szó sajátos értelmében csak akkor lehet szó, ha a bebizonyított következtetések rendszerbe foglalvák.

Pulszky úgy írja körül a tudományt, hogy az csakis a jelenségek viszonyainak, illetőleg e viszonyok törvényeinek az ismerete.¹⁾ Hasonlóan vélekedik Pikler²⁾ és kisebb-nagyobb eltéréssel, így értelmezik a tudományt a pozitivisták írók általában.

A bölcséleti jogtudományra nézve valóssággal a lét vagy nem lét kérdése az, hogy vajjon az emberi tudásnak, a tudománynak az a határvonala, a melyet a pozitivizmus von, megállhat-e vagy sem. Éppen ezért nem térhetünk itt ki az elől, hogy a pozitivisták

¹⁾ Pulszky: A jog- és állambölcsészet alapjai, 3. 1.

²⁾ Pikler: Bevezető a jogbölcséletbe.

mussal, habár csak egész röviden, ne foglalkozzunk.

Positivismus alatt itt nem a jogpositivi vizmust értjük, a hogy nevezik azoknak a tételes jogászoknak a vélekedését, a kik természetjog létezését tagadják és minden jog végső okául az állam akaratát jelölik meg. Erről a jogpositivismusról alább szölkünk. Itt azt a positivizmust tárgyaljuk, a mely az emberi biztos tudás határait túzi ki és föladatait jelöli meg.

Egyik nevesebb positivista író rendszere sem egyezik meg tökéletesen a másiknak a rendszerével. Noha e szerint a positivizmust igen sokféleképpen értelmezik, azért úgy hisszük nem tévedünk, a midön a positivizmus sarkalatos elveit a következőkben foglaljuk össze:

1-ször: legelső sarkalatos elve a positivizmusnak az, hogy az úgynevezett positiv módszer az egyetlen lehető tudományos módszer. Azaz, igazi biztos tudásra, tudományra, az ész csak úgy tehet szert, ha a létező dolgokat, a jelenségeket közvetlenül vizsgálja; de csak addig a határig, ameddig érzékeinkkel fölfoghatok.

Mivel pedig érzékeinkkel sem a dolgok első okait, se lényegét, se végcélját fölfogni

nem lehet, éppen ezért abból a sarktételeből, hogy az egyetlen igazi tudományos módszer a pozitív módszer, szükségkép következik az a másik sarkalatos elv, a mely szerint:

2- szor: minden, a mi érzékeinkkel föl nem fogható, a mi az érzékek fölött van (Isten, lény, lényeg, létezés, egység, igazság, igazságosság, jóság, szépség, ok, okozat stb.), mint üres káprázat vagy éppen égyrem, a tudomány köréből végkép kirekesztendő.

3- szor: mivel ezek szerint az istenség eszméje a tudományokat egyesítő középpont többé nem lehet, helyét a tudományokat egyesítő középpont gyanánt, az emberiség eszméje foglalja el.

4- szer: az emberiség egyetemes, vallási, értelmi, erkölcsi, politikai és gazdasági életében, az anyag physikai törvényeivel egészen azonos természetű társadalmi törvények mutatkoznak,¹⁾ a melyeket vizsgálni és megállapítani az általános társadalmi tudomány: a sociologia föladata. Csakhogy nem szerkesztő (inductiv), hanem levezető (deductiv) módon, mert az egész a történetből ismertebb előtünk, mint az egyes.

¹⁾ Comte (Cours de Philosophie positive) kevesebbet, Spencer (Study of Sociology) többet mond ennél; itt a mai általánosabb fölfogást adjuk.

5-ször: a társadalmi élet jelenségeinek éppen úgy, mint más egyéb tüneményeknek, megvan a maguk s t a t i k a i és dyn amikai oldaluk. Az utóbbi egyértelmű az előhaladás-sal, a mi különben nem egyéb, mint az emberi tulajdonságoknak az állati tulajdonságok fölött való túlsúlyra emelkedése (civilisatio.)¹⁾

A positivismusról megjegyezzük a következőket:

1-ször: a positivismus rendszerét az újabb időben éppen az a természettudomány törölte

¹⁾ A positivismussal hazai íróink közül a leg-tüzetesebben foglalkozik K o z á r y Gyula »Korunk bölcseleté« című művében; a külföldi írók közül Gr u bér: »August Comte, der Begründer des Positivismus« és »Der Positivismus vom Tode August Comte's bis auf unsere Tage« című műveiben. Anynyira szembetűnő a positivismus hasznavehetetlensége a jogtudományban, hogy a külföldi irodalomban alig találunk kísérletet arra nézve, hogy a jogtudomány a positivismus sarktételei szerint tárgyalassék. A jogot és a morált, a mint Robe rty (La soc'ologie, 1881, 6. 1.) mondja, a sociologok (t. i. a positivista sociologok) ásója a külföldi irodalomban nem érintő; Concha (Politika, I. k. 4.1.) szerint ma azt mondhatjuk, hogy alig érinté. Alex: »Du droit et du positivisme« (Paris, 1876.) című művében kísérli meg a »positiv bölcselet« elveinek a termékenységét a tétéles jog bölcseletében kimutatni; de éppen az ellenkező célt éri el, a positivismus terméketlenségét bizonylta.

meg, a melyből született és tarthatatlansága éppen azon a téren tűnt ki a legszembeesőbbben, a hol a legfényesebb sikereket remélte (t. i. a társadalmi tudományok terén). Valóban, a positivizmus a jogosultság látszatával bírhatott még akkor, a midőn a természettudományok gyermekeveiket élték, de a mai természettudomány a positivizmust már messze túlszárnyalta.

A positivizmus alapeszméje az, hogy mint igazság, csak az áll szilárdan, a mit érzékeink megismernek. Az ész a positivizmus szerint valójában csak másodrendű tehetség; a tudományban csak mintegy kisegítő, gyűjtő, összefűző szerepe van.

A természettudományok jelen századbeli vívmányai azonban az észet ismét a maga helyére állították és jelentékenyen megingatták az érzékeink csálthatatlanságába vetett hitet.

Az ő s p a r á n y-e l m é l e t, a physikai erők egysége, ma már nem üres képzelgés, hanem tudományos igazság. Mi színt látunk, hangot hallunk, ízt ízlelünk stb., holott a valóságban nincs se szín, se hang, se íz, hanem csak rezgés. Érzékeink különbözően fogják föl a physikai erőket, több physikai erőről tanúskodnak, noha a valóságban

csak egy physikai erő van és ez: a mozgás.

Hasonlóképpen érzéseink nyugvó és összefüggő testekről (continuum) tanúskodnak, holott a valóságban nyugalom nincs, a parányok szünetlen rezgése mellett meg az összefüggés (continuum) éppen lehetetlen.¹⁾ Érzéseinknek mind e tévedéseit okoskodás, következtetés útján elménk igazítja ki.

2- szor: az a kísérlet, hogy acél eszméje a természettudományokból kiküszöböltessék, manapság már végkép megbukottnak tekinthető. A legkitűnőbb természettudósok megegyeznek abban, hogy a fejlődés nem lehet pusztán mechanikus, hanem belső t e r v r a j z szerint történik. E belső tervrajznak, a fejlődés céljainak a megállapításával foglalkozik az újabb idők természettudománya.

3- szor: az észnek éppen olyan természetes tárgya a dolgok lényege, okainak és

¹⁾ Secchi: L'unità delle forze fisiche, II. k. 371—381. 1. Hogy vájjon a molekulák világosabbak-e előttünk vagy a parányok, általában a parány-elmélet részletkérdései, ide nem tartoznak. Tény az, hogy a parány-elmélet és a physikai erők egységének az elmélete a jelen században a természettudományokban diadalmaskodott. V. ö. Lange: Geschichte des Materialismus, 1896, 5-ik kiadás, I. k. 181—220. 1.

céljainak a vizsgálata, mint a milyen természetes tárgyai vannak az egyes érzékeknek.

Tény az, hogy egyetemes fogalmaink vannak és hogy ezekből az egyetemes fogalmakból általános elveket alkotunk. Miért tartjuk ezeket az egyetemes fogalmakat, általános elveket hazugságnak? Csak azért, mert e fogalmak tartalmát a szem nem képes látni, a fül nem képes hallani stb.? Hisz érzékeink a saját főadatuk körében is folyvást tévútra vezetnek és éppen elménk az, a mely e tévedéseket kiigazítja.

4- szer: látszólag különös súlyt vetvén a pozitivisták a közérzület, az egyetemes emberiség ítéleteire, nem mulaszthatjuk el a kiemelését annak, hogy az egész emberiség évezredek meggyőződése szerint nekünk a jóról, rosszról, arról, hogy valami igazságos vagy igazságtalan, erkölcsös vagy erkölcstelen, jogos vagy jogtalan, helyes fogalmaink, biztos tudásunk lehet.

5- ször: a pozitivisták szerint is a matematika és egyike a legbiztosabb tudományoknak. A mathésis pedig valójában nem más, mint az egységnek, az egység összetételének (többszörözésének) és részeinek a tudománya. Úgyde az egység éppen olyan elvont, egyetemes fogalom, mint a lény, ok vagy okozat stb., fogalma.

Már most, ha az ember megérti a lény, ok és okozat fogalmát, e fogalmak alapján tüstént megalkotja magának az ellenmondásnak azt az elvét, hogy valaminek egyszerűen lenni és nem lenni, nem lehet;; vagy az okság elvét, hogy semmi se történhetik elegendő ok nélkül. Ha megérti az ember az egység fogalmát, a legegyszerűbb észbeli művelet útján rájön arra a matematikai igazságra, hogy ha egyenlőkből egyenlőt veszünk el, egyenlők maradnak.

Erről a matematikai igazságról a pozitivisták is elismerik, hogy ez bizonyos. Ám az ellenmondás elvéről, hogy valaminek egyszerűen lenni és nem lenni nem lehet és az okság elvéről, hogy semmi se történhetik elegendő ok nélkül: már azt mondják, hogy az nemcsak hogy nem bizonyos, de sőt az, hogy vajjon igaz-e vagy sem, mindörökre megoldhatatlan rejtély az emberi értelem előtt. Hol itt a következetesség?

Azt mondhatná talán valaki, hogy az egység fogalmának megvan a maga kézzelfogható alapja. De hát a lény vagy az ok és okozat fogalmának nincs-e éppen annyi kézzelfogható alapja? Hisz a dolgok körülöttünk; első sorban lények és csak azután egyek.

A positivizmus tehát következetesen a mathesist se vallhatja tudománynak.

6-szor: mennél előbbre haladnak a társadalmi tudományok, annál világosabb, hogy a társadalmi élet törvényeit a physikai törvényekkel egészen azonosítani nem lehet.

Különösen az ethnologiai jogtudomány, mint minket e helyütt a legközelebb-ről érdeklő tudomány, mai kezdetleges állapotában is már a társadalmi élet törvényszerűségeinek a physikai törvényektől való számos eltérését mutatja és kézzelfoghatóan bizonyítja különösen azt, hogy a társadalmi élet törvényszerűségeiben távolról sem mutatkozik a szükségességnek az a mértéke, a melyet a physikai törvényekben észlelünk.¹⁾

A hazai és a külföldi irodalomban egyaránt, alig lehet két olyan íróat találni, a ki a társadalmi élet törvényeit egyféléképpen értelmezné.²⁾ Mindenik mást és mást ért itt. törvény alatt. Ez a tény szembetűnően bizonyítja annak az igazságát,

1) V. ö. Post: Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz, I. k. IV 1.

2) A társadalmi élet törvényszerűségeinek különböző értelmezését az egyes íróknál l. Concha: Politika, I. k. 18 -22. 1.

hogy ezen a téren ma még csak a vizsgálódás kezdeténél állunk; szerfölött csekély az összegyűjtött anyag; az inductio nagyon szűkkörű

Már pedig az emberiség életében mutakozó törvényszerűségekről teljes Ítéletet csak kimerítő inductio alapján lehet alkotni. A társadalmi élet törvényeinek általános fogalmát adni, e törvények természetéről nyilatkozni tehát a társadalmi tudományok mai állásában, alig lehet. Minden vállalkozás ebben az irányban, csak kísérlet számba mehet.

7-szer: az emberi tudásnak azt a határvonalát, a melyet a positivismus állapított meg, az újabb időben nemcsak a természettudományok törték át, hanem áttörték a társadalmi tudományok is.

A positivismus szerint az ész nemcsak hogy nem vezére az egyes ember, a nemzetek, az egész emberiség életének, de sőt nem is lehet az.

Az állam éppen úgy nem tűzhet célokat maga elé, mint a hogy nem tűzhet célokat maga elé az egyes ember. Mert sem a végcélt, sem a közbeeső célokat mégis-merni nem lehet. Éppen ezért azt, hogy mi jó és mi rossz, mi igazságos és mi igazságtalan, mi erkölcsös és mi

erkölcstelen, mi jogos és mi jogtalan: tudni nem lehet; a pozitivizmus szerint ez mindörökre el van rejtve az ember szeme elől.

Vak ösztönök vezetik és csak ezek vezethetik e világnézet szerint az egyes embert és a társadalmakat.

Ugyde arra az alapelvre, hogy minden ösztönszerű jogos: semmiféle társadalmi rendszert fölépíteni nem lehet.

Azt mondhatná talán valaki, hogy kísérsük meg, tegyünk különbséget a helyes és a helytelen, a jogos és a jogtalan ösztönök között: akkor a föladat mev van oldva,
o

Csakhogy a helyes és a helytelen, a jogos és a jogtalan ösztönöknek a megkülömböztetésére a pozitivizmus szerint nincs semmiféle mérték. Semminek a végcélját és a közbeeső céljait megismerni nem lehet, egyáltalán nem lehet tehát tudni azt, hogy mi jó és mi rossz.

Az ösztönökről se lehet tehát azt mondani, hogy ez helyes, jogos, az meg helytelen, jogtalan ösztön. Következtesen tehát nem marad más hátra, mint hirdetni azt, hogy: minden ösztönszerű egyformán jogos.

Ez az elv pedig, hogy minden ösztönszerű egyformán jogos: egyértelmű a teljes a narchismussal. Bizonyítani is fölösleges, hogy a társas élet lehetetlen, ha mindenki teljes korlátlansággal követheti az ösztöneit.

Ha minden ösztönszerű egyformán jogos, az államnak nemcsak hogy nincs joga arra, hogy korlátolja az ösztönöket, de sőt az ösztönöket korlátolván, valósággal jogtalanságot követ el.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy abból a tételből, hogy a jót és rosszat, igazságot és igazságtalant, jogost és jogtalant megismerni nem lehet, nemcsak a bölcséleti jogtudomány lehetetlensége következik, a mint némelyek hiszik, hanem a tételes jog és ezzel a társadalmi élet lehetetlensége is.

Ha a társas élet egyetlen célját se lehet megismerni, az állam sohase tudhatja azt, hogy mit szabad parancsolnia és mit lehet tiltania, az alattvalók sohase tudhatják, hogy mikor kell engedelmeskedniük és mikor nem kell engedelmeskedniük.

Az állam nem alkothat soha igazságos törvényt, mert az igazságot megismerni nem lehet. De nem alkothat célszerű törvényt sem, mert a cél ismerete nélkül a célszerűség is lehetetlen.

Már pedig ha az állam csak vaktában tűzhet ki célokat, de azokat egyáltalán nem képes igazolni: nem követelhet az alattvalóitól engedelmességet, mert az engedelenség kötelessége csak az igazságos célból következhetik.

Igaza van P i k l e r-nek, a midőn azt mondja¹⁾, hogy a positivizmus sarktételei szerint:

»A tudomány taníthatja, hogy az eszmények egyike vagy másika hogyan érhető el, milyen hatása lesz megvalósításának, mely eszmény fog tényleg diadalra jutni; a tudomány és a tudós ezen módon szolgálatába állhat egyik vagy másik eszménynek, de az eszményt adottnak kell vennie; a tudomány képtelen bebizonyítani, hogy az eszmény diadalra jutása az örök jognak megfelel, hogy az eszményt kell kitűznünk. A tudomány csak akkor bizonyíthatja be, hogy valahogyan kell cselekedni, ha bizonyos cél adva

¹⁾ P i k l e r: id. m. XV. 1. Helyesen jegyzi meg C o n c h a (id. m I. k. 4. és 22. 1.), hogy a P u l s zky álláspontja határozatlan. P i k l e r következetesebb, ő tovább megy, bár a végső következmények levonásától ő is visszariad. S p e n c e r-t vádolja, hogy jogtanában cserben hagyja a positivizmust, pedig a mint alább látni fogjuk, egy bizonyos határnál P i k l e r is hasonló hűtlenségbe esik.

van. Mert akkor a parancsoló tétel csak parancsoló módba való áttétele azon állító tételnek, hogy bizonyos oknak bizonyos következményei vannak és akkor a föladat tudományos feladat t. i. a jelenségek közötti összefüggések keresése. De hogy bizonyos végső célt kell kitűzni önmagáért, azt a tudomány benembizonyíthatja.«

Más szavakkal: lehetetlen megismernünk az emberi egyéni vagy társas élet végcélját, következésképpen egy közbeeső célját sem ismerhetjük meg, mert hiszen ha a végcél nem ismerjük, nem ismerhetjük meg biztosan azokat a közbeeső célokat sem, a melyeken át hozzá eljuthatunk.

Innen következik, hogy azt se lehet megismerni, hogy mi igazságos és mi igazságtalan, mi erkölcsös és mi erkölcstélén, mi jogos és mi jogtalan, mert a cselekedetnek a helyességét csak a célhoz viszonyítva lehet megítélni, a cél pedig mindörökre el van rejtve az emberi tudás elől; a cél megismerése lehetetlen; a cél eszméje a tudományból kiküszöbölendő.

Éppen ezért Pikler¹⁾ helyesen vonja le a positivizmus sarkalatos elveiből azt a további következtetést, hogy a positivizmus

¹⁾ Pikler: id. m. XVII I.

sarktételei szerint a jogbölcselet »se liberális, se szociálistikus, se pátriotikus, se kozmopolitikus, sem aristokratikus, se demokrátkus nem lehet.«

De innen egyszersmind világos, hogy ez a se nem liberális, se nem szociálistikus, se nem pátriotikus, se nem kozmopolitikus, se nem aristokratikus, se nem demokrátkus jogbölcselet, valójában: a nihilismus jogbölcselete.

8-szor, föltéve most már, hogy az ember végcélját megismerni kell és lehet'), eo ipso romba dől a positivismusnak' az állítása is, hogy a tudomány a dolgok lényegét és első okait nem kutathatja.

Mert a dolog végcélját csak a dolog lényegéből lehet megismerni, megszabni; a külső jelenségek ismerete erre nem elég-séges.²⁾

¹⁾ Ez a végcél az egyén elérhető legnagyobb tökéletessége és ez által a földön elérhető legnagyobb boldogsága.

²⁾ Nem mulaszthatjuk itt el rámutatni arra, hogy a ki biztosan tudja azt, hogy a dolgoknak l é n y e g ő k van, az már biztosan ismer valamit a dolgok lényegéből. A positivisták elismerik, hogy biztosan tudjuk azt, hogy a dolgoknak lényegük van, tehát ezzel már eo ipso elismerik azt, hogy valamit biztosan tudunk a dolgok lénye-

Ha pedig ekként a dolog lényegét megismerhetjük: megismerhetjük első okait is, mert az okozatból az ok megismerhető.

Ugyanazokkal az erősségekkel harcolván a positivizmus a végcél, a lényeg és az első Okok megismerésének a lehetősége ellen, ha ezek az erősségek a végcélra vonatkozóan megdőlnék: eo ipso elbuktak a lényeggel és az első -okokkal szemben is.

9-szer, a positivizmus szerint való sociológiának sarkalatos tétele az, hogy az emberi akarat nem szabad. Az ő sociológiájukra nézve az emberi akarat szabadságának a kérdése: a lét vagy nem lét kérdése. ¹⁾

Ugyde a positiv módszer szerint ez a kérdés is az örök időkre megoldhatatlan rejtélyek közé tartozik és ekként a positivisták legsajátosabb módszerük szerint sociológiájuk legelső sarkalatos tételét, mindörökre bébigéről; azt tudniillik, hogy minden dologban van valami, a mi a dolgot azzá teszi a mi. Tehát tudományal nemcsak bírhatunk, de bírunk is a dolgok lényegéről. Ha pedig valaki még tovább menne és azt állítaná, hogy azt sem tudhatjuk biztosan, hogy van-e valami, a mi a dolgokat azzá teszi, a mik: ez már kételkedés a létben, a skepticismus teljessége, és éppen ezért minden tudomány teljes lehetetlensége.

¹⁾ V. ö. Pikler: id. m. 114.1.

zonyíthatatlanul kénytelenek a levegőbe függeszteni ¹⁾)

Mert a tömegészlelést csak nem nevezheti valaki az emberi akarat szabadsága közvetlen vizsgálatának?!

Már pedig az emberi akarat elhatárolásai merőben belső tények, a melyekhez semmiféle érzék se férközhetik. Ezeket az elhatárolásokat szem nem láthatja, fül nem hallhatja, kéz nem tappinthatja stb.

Öntudatunk tanuságtétele, a positivismus szerint semmit sem ér, mert ez minden érzéki tapasztalat híján, egymagában az észnek a tanuságtétele; az illetén nyilatkozata pedig az észnek, a positivismus szerint, merő káprázat.

¹⁾ Pulszky (id. m. 5. 1.) dicséretes következetességgel kifejezetten elismeri, hogy az akarat szabadságának a kérdése mindörökre megoldhatatlan. Pikler ellenben (id. m. 114. 1.) abba a következetlenségbe esik, hogy miután maga is elismerte, hogy az, hogy az emberi akarat nem szabad, a positiv sociologia legsarkalatosabb tétele, a mely nélkül az egész meg nem állhat: megkísérli bebizonyítani azt, hogy az akarat nem szabad. Még pedig a physiologiai determinismus elméletéhez csatlakozik, ahhoz az elmélethez, a melyet maguk a deterministák is széliében mindenütt a leggyarlóbbnak tartanak. (L. erről alább a W u n d t nyilatkozatát.) Egyébként ez P i k l e r-nek csak egyik apróbb hűtlensége a positivismussal szemben.

Tudományosan tehát ezt a kérdést eldönteni nem lehet, mert hiányzik az a közvetlen érzéki tapasztalás, a mely nélkül pozitivistá gondolkodás szerint semmiféle biztos ismeret se szerezhető.

10-szer, az emberi biztos tudásnak megvannak a maga határai, de a pozitivizmus oly szűk körre szorítja az emberi tudás határait, hogy e mellett tehetetlen az étet. Nem élhet az egyes ember, mert eszével magának célokat nem tűzhet ki; akkor meg éppen elvesz, ha ösztöneit korlátlanul követi. Hasonlóképpen, sőt még sokkal inkább lehetetlen a társas étet, mert az állam, a társadalom maga elé célokat nem tűzhet ki; az egyesek cselekvését nem korlátozhatja, nem parancsolhat és nem tilthat semmit. Az egyesek ösztöneiket követve szabadon törhetnek egymásra és a midőn ezt teszik, valójában csak akkor cselekednek jogosan ¹⁾

Miután tehát az emberi ész az egyes embernek és a társadalomnak egyaránt útmutatást nyújt arra nézve, hogy mily irányban

¹⁾ A pozitivizmus csődjét némelyek a tudomány csődjeként hirdetik. A tudomány csődje azonban egyszerűen lehetetlen. A pozitivizmus csődje által maga a tudomány nemcsak hogy nem jut csődbe, de sőt ellenkezően, levonva a pozitivizmus bukásából a fölötte hasznos tanulságokat, újraéled.

kell haladnia; miután csak ezt az útmutatást követve lehet élni: nem marad más hátra, mint egyszerűen félretolni a pozitivizmus ama korlátait, a melyek az élet, minden okoskodás legszilárdabb és legigazabb próbakövén, immár megtörték.¹⁾

¹⁾ Spencer Herbert, a kiváló gondolkodó és korunk legnépszerűbb sociologusa, természetjogász; a maga jogtanát kifejezetten természetjognak és pár excellence tudományosnak mondja. A társadalmi élet fejlődésének a végcélját kitűzi és ennek megfelelően fölállítja a jognak azt a főelvét, hogy: »Minden ember megteheti azt, a mit akar, föltéve, hogy más ember egyenlő szabadságát nem szegi meg.« Ezzel ő is a legmodernebb természettudomány útjára tér és a pozitivizmust cserben hagyja. Ezért mondja a Spencer jogtanáról P i k I e r (id. m. 93. l.), hogy: »Az új (fejlődéstani természetjog) mindazon hibákban szenved, a mikben a régi.« »Egészen téves, merőben önkényes ráfogásaz, mintha ama (a fönnebb idézett) föelvből, azok az intézmények folynának, a melyeket Spencer felsorol.« (98. l.) „Egy szóval, habár Spencer erősebben hangsúlyozza is, mint bárki előtte, hogy az emberiség folyton fejlődik és hogy a törvényhozónak folyton ezen eszmét kell szem előtt tartania, ő maga nagyon csekélynek képzeli az intézmények lehető fejlődését.“

Magát, a pozitivizmus rendszerének a megalapítóját, Comte-ot is épp oly elvtagadónak mondja P i k I e r, mint a milyen Spencer. Kant, Comte és Spencer szerinte mind

MÁSODIK FEJEZET.

A. bölcselet.

A bölcselet: a végső okok tudománya.

egy húron pendülnek; egyformán szegre akasztották az elveiket. Így ír róluk (id. m. 51. 1.): «Nagy gondolkodók, kik más kérdésekben mentek minden hibás antihropocentricitástól, a kik az embert és eszmélő életét különben csak úgy a létező egy darabjának tekintik, mint a szervetlen lövet, egyszerűen elvesztik lábaik alól a tudomány oszlopait, midőn avval kezdenek foglalkozni, a mit az emberiség a maga nagy kérdéseinek nevez. Mi több, erőszakot tesznek és hamisítást követnek el a nagy mindenségről alkotott nézeteiken, csak hogy kifundálják és igazolják azt az etikumot, a mely a nagy mindenség egy apró bolygója millió élő faja közül, egy faj egy változata jogérzetének és szervezetének egy bizonyos rövid tartamú korban megfelel, habár ugyané korban ugyanezen faj másképp szervezett milliói másféle jogérzettel tényleg megélnék. E nagy kérdésekben jogérzetének nemes hevéből elragadva, tagadta meg magát Kant, ütött magával ellenkezésbe és lett latposzá Spencer és lett fantaszta Comte.« Erre a kifakadásra csak annyit jegyzünk meg, hogy a szövegben fönnebb előadottakból kitetszően, Spencer Herbert-nek megvoltak a maga jó okai arra, hogy „a nagy mindenségről alkotott nézetein”¹ jogtanában „erőszakot tegyen és hamisítást kövessen el.“

Az ok szó itt nemcsak azt az okot jelenti, a melyből a dolog ered, hanem tágabb értelemben ok a dolog lényege és végcélja is.¹⁾

A bölcsélet tehát tudomány a dolgok lényegéről, végcéljáról és első okairól.²⁾

¹⁾ Szépen mondja Apponyi Albert gróf (Esz­té­tika és politika, művész és államférfi), hogy: A zene a művészetek közt az, a mi a metaphysika a tudományok közt; az egyiket úgy mint a másikat sok úgynevezett positiv elme üres játéknak nézi, holott valójában az emberi léleknek legmagasabb szárnyalása.«

²⁾ »Azt állítják, hogy bárminemű metaphysika érdemetlen még a vitatásra is; én azonban azt tartom, hogy éppen a metaphysika elleni dobogások nem méltók gondolkodó emberhez. Azok a dohogások két veszélylyel járnak: nem kisebb az erejük az igazság, mintsem a tévelygés ellen. Arra vergődnek, hogy megalázzák az. ész, nevetségessé tegyék értelmi tehetségeinket, hitelét vesszessék magunk legnemesebb részének és koránt sincs az a hasznuk, a melyet nekik tulajdonítanak. Ha a veszélyeseknek tartott véleményeket semmibehajtvá elutasítják vagy erőszakkal elfojtják, azzal nem tesznek egyebet, hanem csak pillanatra szüntetik meg következményeiket, de megkettőztetik vele későbbi hatásait a r. Ne csalassuk meg magunkat a hallgatással s ne tartsuk azt beleegyezésnek. Mindaddig a míg az ész meg nem győződik, kész előállani a tévelygés

Az összes többi tudományok mintegy az: anyagot gyűjtik a bölcsülethez és pedig magának a bölcsületnek az útmutatása szerint;, mert az általános módszertani elveket, azt,, hogy mily eszközökkel és mily sorrendben kell megalkotni és fejleszteni a tudományt, a bölcsület állapítja meg.¹⁾

a legelső eseményre, a mely föloldja a láncait és- hasznára fordítja szenvedett rabságát. Hiába, a gondolat ellen csak gondolat küzdhet, az okoskodást csak okoskodás igazíthatja k i. Ha hatalom tolja el, az nemcsak az igazság,, hanem a tévelygés ellenében is megbukik. A tévedést csak cáfolattal lehet fegyvere letételére bírni. Minden más eljárás csak otromba nyegleség, a mely évekről-évekre megújjul némelyek javára s a többiek szégyenére s szerencsétlenségéreA gondolat fitymálása nem mostani találmány. Nem új eszme- mindig az erőre hivatkozni ... A góthoktól nap- jainkig látjuk, hogy kézről kézre adták ezt az eljárást. A góthoktól napjainkig dohogtak a metaphysika és az elmélet ellen s az elméletek mégis újra meg újra megjelentek. Constant Benjámint: La souverainité du peuple, Bp. Szemle, 1894, aug. füzet.

¹⁾ A tudományok előhaladásának fő vonásaiban, ma is még mindig a Nóvum Orgánum a programja, a melytől eltérni nem lehet a nélkül, hogy a tudományok ez eltérésnek jelentékeny kárát ne vallanák. E programra szerint pedig a természettudományok művelése ez idő szerint a fő feladat, mely a többi tudományok művelésének határozottan elébe- helyezendő. A XVI-ik században a theologia haladá-

sában századokkal megelőzte a világ folyását; királyi palota volt a többi tudományok viskóihoz képest. A bölceletet ellenben biztosan művelni a természettudományok koldus-alapjain nem lehetett. Ma is három század múltán, még mindig legfőképp a természettudományok óriási fejlődését kell óhajtjunk, hogy minél teljesebben ismerve az ember physikai természetét, szervezetének működését, legelőbb is lássuk, mit szolgáltatnak az érzékek gondolatainkhoz, mikép kíséri és közvetíti akaratunk elhatározásait az idegrendszer stb., ezer más nagy fontosságú kérdése a bölceletnek mind a természettudományok nagyarányú előhaladását föltételezi. A deductió segítségével hús századon át sok nagy gondolatot halmoztak össze az emberek. Senki se tagadhatja ezt, a ki régi könyveket valósággal olvasott és nem állapodott meg egyszerűen az újabbkori írók üres ócsárlásainál. Mindenütt az általánosságoknak épp oly mély, mint emelkedett fölfogásával találkozunk. De mindent a priori törekedvén meghatározni, szerfölött felületesen ítélték meg a részleteket és sokat tévedtek ott, a hol a priori okoskodni nem lehet. Ezért ítélték sok tekintetben hibásan az emberről épp úgy, valamint a természet egyéb dolgairól is. Az anyagiakból keveset és azt is csak hiányosan ismervén e kevésből mégis mindenre kiterjedő általános szabályokat vontak le. Ez volt bölceletük legnagyobb gyöngesége. Három század elteltével, hogy úgy szóljunk, a posteriori szerzett ismereteink ma sem érték utol az a priori ismereteket. Hogy az egyensúly a tudományok közt helyreálljon, ma is a természettudományok művelése a főfeladat. Az anyagi természet dolgait és törvényeit a legapróbb részletekig pontosan meg-

A bölcelet az egyes tudományok gyűjtötte anyagnak a fölhasználásával megvilágítani törekszik a dolgok lényegét.

Minden tudomány az okok és okozatok rendszere: az okoknak és okozatoknak bizonyos láncolatát fűzi egybe. A bölcelet mindé rész-láncolatokat egy egész nagy láncolatba egyesíti és kiegészíti.

Az egyes tudományok elveinek a segítségével, a legfőbb elveknek, a lét legáltalánosabb törvényeinek a megismeréséig emelkedik és ekként a többi tudományokat mintegy betetőzi.¹⁾

ismerni, az emberi tudást ekképpen kiegészítve biztos alapra állítani: csak ez a gondolat újíthatta meg a tudományokat. Ezt a gondolatot pedig a maga teljes erejében és világosságában először Bacon fejezte ki. V. ö. Esterházy: Enyhébb irányzat a büntetőjogban, 1894, 15—18. l.

¹⁾ Pulszky idézett műve 3-ik lapján azt mondja, hogy: »A tudomány csakis a jelenségek viszonyainak, illetőleg e viszonyok törvényeinek ismerete.« Az 5-ik lapon ismét: »Azt, m i képezi tulajdonképpen az anyag, a mozgás, az élet, az érzés, a szellem lényegét, meg nem ismerhetjük.« Ugyanott: »Innen származik, hogy az mit Kant »intelligible Welt«-nek nevez, az isteni tulajdonoknak, a lélek halhatatlanságának, az e r-kölcsi szabadságnak, a föltétien és közvetlen észparancsnak, az isteni intézményen vagy merőben az ész rendjén nyugvó jognak

és államnak birodalma ... elemezve
 át nem érhető Az erre vonatkozó, állí-
 tólag sugallott vagy eredendő, felismerhetőleg csak
 értelmünk vergődését vagy reményeink és
 vágyaink hánykódását csillapító, képzeletszülte
 elvek tehát, mint tapasztalatilag megfej-
 tetetlenek, bebizonyíthatatlanok, bárha
 áhítatunknak nélkülözhetetlenek, de egyszers-
 mind: m e g c á f o l h a t a t l a n o k, bárha ma-
 gukban e l l e n m o n d á s t rejtők: nem a tu-
 dományinak tárgya.«

Ha ezekben a sorokban nem is tudja az em-
 ber megérteni azt, hogy ha a bölcelet elvei »ta-
 tapasztalatilag megfejthetetlenek« honnan tudja mégis
 Pulszky bizonyosan azt, hogy »magukban ellen-
 mondást rejtenek-e: annyi mindazáltal kétség-
 telen, hogy itt ő magát határozottan positivistá-
 naik vallja. Azt .mondja: a philosophia »áhítatunknak
 nélkülözhetetlen«, de mint tudomány lehetetlen.

Úgyde, ugyancsak könyvének ebben a legelső:
 »A tudomány és a tudományok« című fejezetben
 a 14-ik lapon már a philosophiáról a következőket
 mondja: »Végre az egyes tudományok ösz-
 s z e f ü g g é s é t, á l t a l á n o s és egységes tud-
 ományban lehető összefoglalását föltün-
 teti a bölcsészet (philosophia), a mely így, mint
 az ismeretek koronája jelentkezik, midőn
 egyetemes viszonyaik törvényeit tárja elének. Épp
 ezért különféle szempontokból tekintve, a legkülöm-
 bözőbb alakokban fogható föl, gyakorlatilag:
 mint általános világnézet, midőn a tud-
 omány becsét világítja meg az emberi
 célok országában; elméletileg: mint a

tudományok kapcsa és betetőzése, midőn összetartozásukat mutatja ki; ismeretileg: mint általános módszertan, a mely megállapítja, minő sorban, minő eszközökkel alkothatjuk s fejleszthetjük a tudományi.«

A philosophiának ez a leírása ugyan nem egészen szabatos, de ki kételkednék abban, hogy ez a valódi philosophia, a mely: 1-szor, »általános világnézet, a mely megvilágítja és kitűzi az emberi élet céljait. 2-szor, kapocs az összes többi tudományok között és azoknak a betetőzése. 3-szor az általános módszertant adja, a melynek útmutatása szerint kell alkotni és haladni az összes többi tudományokban. E szerint semmi kétség a philosophia valósággal: a tudományok tudománya.

Összegezve már most ezt az eredményt a könyv 6-ik lapjáig elért eredményvel, Pulszky jog- és állambölcseletének I e g e l s ő a l a p t a n á u l azt állapíthatjuk meg, hogy: a philosophia tudomány és nem tudomány. Meg kell vallani, hogy Pulszky ehhez a sarkételéhez egész művén át következetesen ragaszkodik. Némely lapokon szigorú positivista, más lapokon a szó legszigorúbb értelmében philosophus. Dacára annak, hogy az ő-ik lapon világosan kijelenti, hogy »az ész rendjén nyugvó jognak és államnak a bírodalma« megismerhetetlen, ő mégis ebben a bírodalomban szerte kalandozik; tüzetesen tárgyalja a jognak és az államnak a lényegét és ezzel ismét egygyel szaporítja azoknak a számát, a kik P i k l e r szerint elveiket szegre akasztották. Csudálatos, hogy

Kant-hoz Comte-hoz és Spence r-hez nem sorolja Pikler P u l s z k y t is, a ki positivistá el-veit könyve 14-ik lapján már szegre akasztja.

Hogy ezen a 14-ik lapon Pulszky a szoros értelemben vett philosophiáról szól, ahhoz semmi kétség se férhet. A midőn azt mondja, hogy a philosophia gyakorlatilag »általános világnézet«, ezt csak a szoros értelemben vett philosophiáról mondhatja, mert a mint láttuk, a positivismus a gyakorlati cselekvésre nézve semmiféle útmutatást se nyújt, sőt sarkétele az, hogy illetén útmutatást a tudomány nem is nyújthat. A miden azt mondja, hogy a bölcselet »a tudomány becsét világítja meg az emberi célok országában«, ezt is csak a szó sajátos értelmében vett philosophiáról mondhatja, mert a positivismus szerint való tudománynak egyáltalán semmi helye sincs az e m b e r i c é l o k országában.

Megerősíti mindezeket az is, hogy nemcsak mi értjük ekként P u l s z k y t. hanem olyan kiváló tekintély is, mint C o n c h a, azt mondja (id. m. I. k. 4. 1.) hogy: »Pulszky a sociológiát osztályokra bontja smellette különbölcseletetisel fogad.« De megerősíti ezt, a mint fönnebb mondottuk, Pulszky könyvének egész tartalma is.

Részünkről abban, hogy Pulszky egész könyvében positivistá és nem positivistá, philosophus és nem philosophus: semmi feltűnőt se találunk. Lehetetlen föladat: jog- és állambölcselet e t adni elő azon az alapon, hogy a bölcselet lehetetlen. A jog és állam első okait, lényegét céljait kutatni nem lehet; egyetlen tárgyul a jogi és állami élet fejlődési törvényszerúségeinek a vizsgálá-

lata marad fõnn. De ennek a vizsgálódásnak a kezdetleges eredményeirõl, egy egész éven át elõadásokat tartani, ma még nem lehet. Elég a meglevõ anyag egy speciál-collégiumra, de nem elégséges az egész éves fõcollégiumra. Ezért P i k l e r a mint alább látni fogjuk, kiségitõül egy nemét a jogi hitnek szerkeszti meg, Pulszky pedig jog- és állambölcseletet is adott elõ.

Fájdalom, a Pulszky és Pikler vizsgálódásainak az eredményeit, a jogi és állami élet fejlődési törvényeirõl, nyomtatásban még nem bírjuk, de abból a mi eddig nyilvánosságra került, látjuk azt., hogy sokszor a legnagyobb határozottsággal társadalmi törvényként hirdetnek olyan dolgokat, a mik nemcsak hogy nem bizonyosak, de a valószínűségnek még a látszatával se bírnak. Egész positiv bölcseletünkben a társadalmi élet törvényeirõl: a legkevesebb az, a mi positive bizonyos.

Ennek az egész bölcseletnek az eddigi terméketlenségét a jog- és államtudományokra nézve, a legvilágosabban bizonyítja az, hogy irányadó körökben immár komolyan foglalkoznak azzal az eszmével, hogy a jog- és állambölcseletet a vizsgatárgyak közül törlik és ezzel ezt a, különösen nálunk, olyannyira szükséges tárgyat is, a másodrendû tárgyak közé sorolják. Jelentõs dolog, hogy e tervezett intézkedést, csaknem az egész jogász-közvélemény helyesli.

Ám azért a Pulszky Pikler-féle jog- és állambölcselet eredményeit egészen semmibe venni nem lehet. A jogi és állami élet fejlődési törvényszerûségeinek a tudománya szép és hasznos tudomány; művelésének pedig õk lendületet adtak. A szó igazi értelmében vett jog- és állambölcse-

HARMADIK FEJEZET ·

A bölcseleti jogtudomány.

A bölcseleti jogtudomány: tudomány a jog végső okairól.

Tehát a jog lényegét, végcélját és első okait kutatja.

Mivel pedig a bölcselők túlnyomó nagy többségének a véleménye szerint, a melyhez a következőkben mi is csatlakozunk, a jog az ember és az emberi társaság természetéből ered, onnan határozható meg lényege és onnan szabható meg végcélja is: azért nevezik a bölcseleti jogtudományt közönségesen a természetjog tudományának is.

Itt azonban figyelemmel kell lennünk arra, hogy a természet szónak a közön-séges életben éppen úgy, mint a tudomány-

l e t r e nézve is megvan az ő vállalkozásuknak tagadhatatlanul a maga jelentősége. Pulszky félkísérlettel, P i k l e r háromnegyed kísérlettel (mert a végső következtetések levonásától ő is visszariad) megpróbálta azt, hogy miként lehet a jog- és államtudományokban a positivismussal boldogulni. A kísérlet eredménye az, hogy kézzelfoghatóan bizonyosodott, hogy a positivismussal ezen a téren sem mire se lehet menni. Ez ugyan csak nemleges eredmény, de a tudományban a nemleges eredmények is becsesek.

bán, igen sok jelentése van.¹⁾ Főjelentései közül kiemelünk itt kettőt. Jelenti: 1-ször, valamely dolognak a lényegét, m i n t a cselekvés kútforrását. E szerint a jelentés szerint természet és lényeg: egy és ugyanaz a valóság. Önmagában tekintve: lényeg; mint a cselekvés (termelés) kútforrása: természet. 2-szor, igen gyakran jelenti a természet szó valamely dolognak a 1 ényeges és esetleges tulajdonságait együttesen.

Mi a következőkben az ember és az emberi társaság természete alatt, az ember és az emberi társaság lényegét értjük és ekként szűkebb. sajátos értelemben, a természet jog tudománya:

azoknak a jogelveknek a rendszere, a melyek az ember és az emberi társaság természetéből (lényegéből) következnek.²⁾

¹⁾ Első főjelentésében jelenti: azt az erőt, a mely mindeneket létrehoz. Második főjelentésében: az anyagi dolgok összeségét.

²⁾ Szabatosan szólva, a törvénykönyv jogszabályok, a jogtudomány jogelvek rendszere. A jogszabályok rendszerbe foglalása tehát még nem jogtudomány. Elv annyi mint első; az okoskodás alapjául szolgáló első igazság, a melyből következtetés útján más igazságokat ismerünk meg. Az elvek vagy anlytikusak vagy synthetikusak.

Azokkal a jogelvekkel tehát, a melyek az ember és az emberi társaság esetleges tulajdonságaiból, az élet különös viszonyaiból következnek: itt nem foglalkozunk.

A bölceleti jog vagy természetjog tudományát észjognak is nevezik, főként azért, mert a szóban forgó jogelveket eszünkkel ismerjük meg.¹⁾

Bizonyára képtelenség azt állítani, hogy minden jogszabály, jogelv örökérvényű; de viszont épp oly képtelenség azt állítani, hogy egyetlen jogszabály, jogelv se lehet igaz, érvényes mindaddig, a míg az emberiség létezik.

Az emberiségnek éppen úgy megvan a maga gyermek, ifjú, férfi és agg kora, mint az analytikusak és a synthetikusak egyként vagy közvetetténe és közvetettek. Közvetett, általános synthetikus elvekre szerkesztés (inductio) útján tesszünk szert. Inductio, mai értelemben, az az okoskodás, a mely szerint valamely általános fogalomról, mint alanyról, állítjuk vagy tagadjuk azt, a mit tapasztalás alapján előbb az illető általános fogalom alá eső egyedekről egyenkint állítottunk vagy tagadtunk.

¹⁾ A természetjogot és észjogot különbözőképpen értelmezték és értelmezik, és ettől az értelmezéstől függ az, hogy van-e különbség a kettő között, vagy nincs. L. erről P u l s z k y: id. m. 41—50. I. Bergbohm; id. m. I. k. löl—19ö. 1.

az egyes embernek; már pedig ki kételkednék abban, hogy más a gyermek és ismét más az ifjú, a férfi és az agg természetes állapota. Továbbá világos, hogy az ugyanazon korszakban élő emberek sem élhetnek egészen egyformán, mert hisz például Afrikában nem lehet egészen úgy élni, mint Európában. Tehát a mindig és mindenütt, minden részében teljesen azonos jogrend, nemcsak hogy nem természetes, de sőt ellenkezően természetellenes.

Ám viszont a gyermek, az ifjú, a férfi, az agg: mind egyképpen ember. Az Afrikában és az Európában élő emberfajok egyformán emberek. Ember volt A b r a h á m, ember volt Caesar, ember volt Árpád és ember volt Rikóczi Ferenc.

Tegyük, hogy az ember valamelyik őse egykor csakugyan majom volt és a fejlődés útján az ember időtlen idők múltán majd angyallá lesz: az itt mit sem határoz. Az ő majmot, más törvények kötötték, az utód angyalt ismét más törvények kötendik: ám a míg az ember, ember, addig változatlan természetének, lényegének az igazsága csak egy lehet.

Ezek szerint tehát vannak olyan jogszabályok, jogelvek, a melyek az emberiség léte-

zése első percétől az utolsóig, igazságot tartalmaznak, változatlan érvényűek.

A bölcséleti jogtudomány föladata:

1- ször, ezeket a minden időre és minden helyre szóló, állandó érvényű természeti jogszabályokat, jogelveket, az ember és az emberi társaság természetéből levezetni.

2- ször, megállapítani azokat az általános jogelveket, a melyeknek alapján, valamely államban, a fönforgó sajátos viszonyok és körülmények számbavételével, meghatározható az, hogy mi jogos és mi jogtalan.

3- ször, föladata megjelölni a jogrend természetes fejlődésének az irányait és céljait?)

1) A bölcséleti jogtudomány sokat emlegetett pangása csak látszólagos. A milyen lehetetlen és mindig csak látszólagos általában a bölcsélet pangása, épp oly lehetetlen a bölcséleti jogtudomány pangása is. Az ember a legsivárabb, a legrealistikusabb időszakokban se mond le egészen a bölcsletről, egyszerűen azért, mert nem lehet lemondania. Ha a tudomány valamely ágában új irányokat megjelölő nagyobb rendszeres munkák nem is jelennek meg, azért az a tudomány nem pang szükségképpen. Az anyaggyűjtés, a részletkérdések tanulmányozása és megvitatása még mindig az illető tudomány haldását jelenti. Már pedig e részben elég például a socialismus irodalmára utalnunk, a mely a legújabb időben roppant gazdagodást mutat. A XVIII-ik században és a XIX-ik század első felében, a természet-

Módszer alatt azt a rendet értjük, a melyet az észnek a maga működésében követnie kell, hogy az igazságot megismerhesse, tudományra tehesen szert.

E szerint az a módszer, a mely szerint valamely tudományban haladni kell, az illető tudomány tárgyától függ. A cél: a tárgyalandó dolog okainak és általános törvényeinek a megismerése. Azt az utat kell tehát követni, a melyen ez a cél nemcsak elérhető, de sőt a legkönnyebben és a legbiztosabban elérhető.

Éppen ezért a módszernek meg kell jelölnie az elveket, a melyekből ki kell indog tudománya annyi új eszmét vetett föl, hogy ma is még ezeknek az eszméknek a megvalósítása, a részletkérdések foglalják el a szellemeket. Az ő emberjogokról szóló tanok, a mint később (II. k. 6—9. 1) látni fogjuk, a művelt világon nemcsak diadalmaskodtak, de sőt ma már úgy átmentek a köztudatba, hogy a közönséges életben ezeket a tanokat mintegy vitán fölülállóknak tekintik. Forrongásban van ez idő szerint a bölcséleti jogtudomány, nem azért, mintha talán az immáron csödbe jutott pozitivizmus leverte volna, hanem azért, mert a tételes és az összehasonlító jogtudomány, az újabb időben annyi becses anyagot hordott össze, hogy annak a földolgozása egy egész emberöltőre elegendő föladat. A midőn az összehasonlító jogtudomány egyre világosabban és határozottabban mutatja ki azt, hogy

dúlni és meg kell jelölnie az eszközöket, a melyeknek a segítségével haladni, az illető tudományt megalkotni és fejleszteni lehet.¹⁾

A módszer vagy levezető (deductiv), vagy szerkesztő (inductiv).

A bölcséleti jog tárgyának, a természet-jognak a lényéből következik, hogy a bölcséletijogban túlnyomóan a levezető (deductiv) módszert alkalmazzuk, mert az ember és az emberi társaság természetéből kell levezetnünk a jog általános törvényeit, megjelöl-nünk, kimutatnunk okait.²⁾

a legáltalánosabb jogelvek az egész földkerekség minden tételes jogrendszerében azonosak: ezzel a bölcséleti jogtudománynak, azokkal szemben, a kik természetjog létezését tagadják, egy újabb, hatalmas, mindeddig eléggé ki nem aknázott erősséget szolgáltat. — P i k l e r (id. m. 25. 1.) azt mondja, hogy: »A jogi tudományok között a természetjog saját-ságos helyzetben van; némelyek még lehetőségét is tagadják. Erre az észrevételre csak azt jegyezzük meg, hogy ugyanebben a saját-ságos helyzetben van asociologia is, mert ennek a lehetőségét is igen sokan tagadják. Sőt ebben a sorsban osztozik a kereskedelmi jog tudománya is, mert a kereske-delmi jogot tudvalévőén némelyek az általános ma-gánjogba akarják olvasztani.

¹⁾ V. ö. P u l s z k y: id. m. 17—30. 1.

²⁾ »Az észjog vagy deductiv, vagy nem létezik.«
K u n c z: Nemzetállam, XV. 1.

De kiegészítőképpen alkalmazzuk a szerkesztő (ihductiv) módszert is, mert a mint Kant mondja, a bölcseleti jogtudományban a főnnálló tételes jog tanulságait figyelmen kívül hagyni nem szabad.

A tételes jog tanulságai sokszor igen hasznos útmutatást nyújtanak; az élet legigazabb bírálatával megerősítik vagy lerontják az ész okoskodásait. A tételes jog tanulmányozásánál pedig a szerkesztő (inductiv) módszer szükségkép alkalmazandó.

A bölcseleti jogtudomány, általános és különös részre oszlik. Az általános részben megállapítjuk az általános jogelveket; a különös részben pedig ezekből az általános jogelvekből levonjuk a jogélet különböző viszonyaira vonatkozó különös következményeket. A különös rész ismét magán- és közjogra oszlik.

Bizonyos jogi viszonyokban az ember inkább mint magánszemély, semmint a köznek a tagja lép előtérbe, azért alkotják azok a jogszabályok, a melyek e viszonyokat rendezik a magánjogot és azért azoknak a jogelveknek a rendszere, a melyekre e jogszabályok visszavezethetők, a magánjog tudománya.

A közjog belső vagy külső közjog, állam jog vagy nemzetközi jog, a

szerint a mint az állam belviszonyait, uralmi alkatát, kormányformáját, saját alattvalóihoz való viszonyát, vagy az államnak más államokhoz való viszonyát szabályozza.')

A bölcséleti jogtudományt a római jog egyszerű kivonatának csak az tarthatja, a ki sem a római jogot, sem a bölcséleti jogtudományt nem ismeri. Ha akad netalán olyan bölcséleti jogi író, a kinek a munkája a római jog egyszerű kivonatának látszik, az mitsem határoz, mert egy fecske még nem csinál nyarat.

A modern jogtudomány alapja a bölcséleti jogtudomány; a római jog immár megszűnt az lenni.²⁾ Az új világ uralkodó eszméi

1) Némelyek kifogásolják a bölcséleti jogtudomány különös részének magán- és közjogra való fölosztását. Ám ennek a kifogásnak nincs semmi alapja. A magán- és a közjog különbözősége teljesen megalokolja ezt a fölosztást. Egyébként is a bölcséleti jogtudomány, mint általános jogtan, sokkal közvetlenebb, termékenyítőbb hatással lehet a tételes jogtudományra, ha fölosztása lehetően egyezik ennek a fölosztásával. Az a további ellenvetés, hogy a közjogban nincs elég anyag a tárgyalásra, egyáltalán nem áll. A IH-ik kötetben lesz alkalmunk bebizonyítani az ellenkezőt. ,

2) Sokkal nagyobb bámulói vagyunk a római jognak, semhogy a fönnebbiekben a római jog tanulásának a nagy fontosságát elvitatni akarnók. A böl-

éltetik a modern jogtudományt és így annak szükségképpen túl kellett szárnyalnia a római jog szűkebb kereteit.

Az ember és az emberi élet mélyebb és igazabb fölfogása, a modern jogtudománynak szélesebb és mélyebb bölcséleti alapot teremtett, a mely mélyebb bölcséleti alapnak a hiánya, a római jog egyik főfogyatkozása.

Az újabb idők jogrendjének a célja nemcsak egyes kiváltságos osztályokat részeltetni a jogokban, hanem jogokkal és pedig minél kiterjedtebb mértékben, ruházni föl minden embert.

A jogi igazságszolgáltatásnál a római jog célja különösen az alaki igazság volt. Mintcseleti jogtudomány után az első alapvető stúdium a római jog. Beláthatatlan időig nemcsak jogtörténeti jelentősége lesz, hanem alakiságai a legtökéletesebb mintaképül is fognak szolgálni. A bölcséleti jogtudomány és a római jog, mint alapvető stúdium, kiegészíti egymást. Az egyik az alapeszméket, a másik eszméket a részletekben és az eszmékhez a legtökéletesebb jogi formákat szolgáltatja. Már pedig a jogi alakiságok nagy jelentőségűek a törvényhozásban és az igazságszolgáltatásban egyaránt. Szemben állanak egymással a jogi igazságszolgáltatásban az alakiságok és a bírói belátás. Mindegyiknek a körét lehet szűkebbre vagy tágabbra szabni, de egészen kiküszöbölni egyiket sem lehet. Jogi alakiságok nélkül a jogélet, a jogi igazságszolgáltatás, képzelhetetlen.

egy abból az alapeszméből látszanak kiindulni, hogy mivel az emberi igazságszolgáltatás tökéletes amúgy se lehet, de törvényszerű lehet, az igazságszolgáltatás tekintélyét, erejét, az alakiságok szaporításával és tökéletesítésével kell kiváltképpen növelni. A modern igazságszolgáltatás magasabb célt tűz maga elé. A jogi alakiságok kárával is, első sorban és mind inkább, anyagi igazságra törekszik.

Az újkorban a természetjogászok eszméi döntő hatással voltak a tételes jog alakulására és ezek az eszmék küzdenek egymással ma is a törvényhozásban és vezérelnek azt. Sőt, bármint tagadják is némelyek, leplezetten vagy leplezetlenül, ezek az eszmék harcolnak egymással a tételes jogtudományban is és éltetik a tételes jogtudományt.

Ki ne látná ezt szembetűnően, például a tételes magánjog tudományában, midőn az írók egyik tábora, a socialista természetjogászok eszméinek a hatása alatt, a magán tulajdont mindenkép bontogatja; a másik tábor meg, az ellenkező természetjogi eszmék hatása alatt, azt mindenkép oltalmazza és erősíti. Valóban, egy sereg tételes magánjogász munkájában, vörös fonalként lehet kimutatni a socialista eszmék hatását.

Ám ez nem is lehet máskép, mert szükségkép és kizárólag csak a társadalmi viszonyok természetéből veheti a törvényhozás és a tételes jogtudomány a maga vezérlő eszméit, hisz nem a társadalmi élet viszonyai vannak a tételes jogszabályokért, hanem megfordítva, a tételes jogszabályok vannak a társadalmi élet viszonyaiért.

Valamely címen minden tételes jogász elismeri azt, hogy a tételes jog alkotásánál, a szabályozandó társadalmi viszonyok természetének döntő szerepe van. Miképpen, mily szavakkal fejezi ki az illető író ezt a gondolatát, az itt nem fontos. Éppen ezért a bölceleti jogtudomány hasznát é. fontosságát következetesen minden tételes jogász el kell hogy ismerje, mert a bölceleti jogtudomány a társadalmi élet viszonyainak legbensőbb természetét vizsgálja, a jog szempontjából. ¹⁾

¹⁾ Téved, a ki a bölcelet hiábavalóságát vitatja azért, mert olyan bölceleti rendszert, a melyben mindenki egyformán megnyugodnék, ezideig nem sikerült megalkotni. Minden bölcselkedésnek meg van a maga haszna; valójában a bölcelet, a bölcselkedő szellem, élteti még a legszigorúbban tapasztalati tudományokat is. Ha az emberi szellemnek eddig már sikerült volna olyan bevégzett bölceleti rendszert alkotni, a melyben mindenki egyformán megnyugodnék: akkor az emberi értelem a maga

A tételes jog tudománya nem lehet egyszerű magyarázata a tételes törvénykönyv szakaszainak, hanem egyik főfeladata a bírálat is. Ez a bírálat pedig nem egyéb, mint a tételes jogszabályok összehasonlítása, egybevetése, azokkal a szabályokkal, amelyek a társadalmi viszonyok természetéből következnek. A tételes jogtudománynak föl kell kutatnia a tételes jogrend főelveit és ezeket össze kell vetnie a jog általános alapelveivel.

A bölceleti jogtudomány kiváló haszna az, hogy szabad jogászi gondolkodáshoz szoktat és a jogász látókörét szélesíti.

A tételes jogtudományban is van és pedig előkelő mértékben, bölceleti elem. Csak föladatát immár teljesen megoldotta volna. Nem az a fő, hogy mindenki ugyanarra a mesterre esküdjék; bármily bölceleti rendszerrel foglalkozzék is valaki, a bölcelettel való foglalkozásnak a gyakorlati életben és az elméletben, bármily más tudományban, egyként hasznát látja. A positivizmus elterjedésének, az uralkodó természettudományi irányon kívül, különösen módfölött való könnyűsége kedvezett. Semmiféle bölceleti rendszerbe se lehet egy óra alatt behatolni; míg olyan ember, a ki a középiskolát elvégezte, egy óra alatt kész positivista lehet. Minden nehéz kérdésre azt válaszolni, hogy: nem tudom és nem is tudhatom, nincs és nem is lehet ennél könnyebb tudományos rendszer a világon.

bölcseledő szellem művelheti termékenyen a tételes jogtudományt is; ennek hijjával az megszűnik tudomány lenni. A külsőségekre szorítókozó, tisztán a közvetetten tapasztalat utján haladó vizsgálódás, ezen a téren nem tehet gyümölcsöző. ¹⁾

Am, ha nem is adunk egészen igazat Bacon-nak abban, hogy a tételes jogászok, a tételes jogszabályok kötelékei között, »tamquam e vinculis sermocinantur«: azért tagadhatatlan, hogy a tételes törvény tekintélye, ereje, a szabad okoskodást némileg korlátozza.

A bölcséleti jogtudományban a gondolkodás szabad szárnyalásának a felsőbb bíróságok döntvényei korlátokat nem vonnak és a jogász hozzászokik annak a fölötté szükséges igazságnak a szemelött tartásához, hogy a jogéletnek ezeknél a döntvényeknél még sokkal nagyobb szerű igazságai is vannak.

Az ellenvetésekre, a melyeket a természetjog tudománya elten fölhozni szokás, alább megfelelünk. Arra a kicsinylésre, a melylyel ez a tudomány némelyek részéről találkozik, ügyet se vetünk. Nekünk elég az, hogy minden idők legnagyobb bölcselei, legnagyobb lángelméi természetjogászok voltak. Midőn természetjog létezését valljuk, a legrégebb

¹⁾ Lasson: id. m. 11. 1.

éppen úgy, mint a legutóbbi századok (Rousseau, Kant, Bentham¹⁾, Spencer Herbert²⁾) legnagyobb gondolkodóinak a tekintélyére támaszkodhatunk.

NEGYEDIK FEJEZET.

A rokon tudományok.

Rokon tudományok:

I. A bölceleti erkölcsan: az emberi szabad, helyes cselekvés elveinek a rendszere.

Alább tüzetesen foglalkozunk azzal a kérdéssel, hogy miképpen ágazik ki és ágazik el a jog az erkölcsből; mi a közös mind a kettőben és mi a határvonal a kettő között.

Itt csak annyit jegyzőnk meg, hogy a bölceleti erkölcsan egyéni és társadalmi. A társadalmi erkölcsannak egyik főága a bölceleti jogtudomány.

II. A politika, szűkebb, sajátos értelemben: az állami célszerű cselekvés elveinek a rendszere.³⁾

¹⁾ V. ö. Pikler: id. m. 67. 1.

²⁾ V. ö. P i k l e r: id m. 93. 1.

³⁾ A politika az államnak a történet és a statisztika által földerített fejlődési törvényeit, mint rendszeres tudományos egészet, ismerteti és pedig két irányban: a) mikép eszközölhető az államnak

A bölcséleti jogtudomány kitűzvé az állami jogos cselekvés határait, a politika a jogosság határai között a célszerűség elveit kutatja.

III. A tételes jog bölcséleté a tételes jog eredetét, fejlődése törvényszerűségeit, lényegét és céljait kutatja.

A mint mondani szokás, úszó, határok választják el egyrészt a bölcséleti jogtudománytól, másrészt meg a többi tételes jogtudományoktól.

Miként a bölcsélet az összes tudományok eredményeit összegezi és egybefoglalja, akként összegezi és foglalja egybe a tételes jog bölcséleté az összes tételes jogtudományok eredményeit és bocsátja a bölcséleti jogtudomány rendelkezésére, hogy az ezeknek az eredményeknek a segítségével levonhassa a maga végső következtetéseit.

A jogtörténet, a tételes jogtudomány és az összehasonlító jogtudomány megállapítja a tételes jognak bizonyos általános elveit; a tételes jog bölcséleté ezek erőteljes, egészséges fejlődése, illetőleg mikép gyógyítandók annak betegségei; b) mikép lehet a fejlődés útján és törvényei szerint, az államnak úgy

concrét, mint ideális célját megvalósítani.« »De a politika által megvalósítandó célt az észjog tűzi ki« Kun ez: Nemzetállam, XV. 6. 7. 1.

nek az elveknek az alapján még általánosabb elveket állapít meg; a bölcséleti jogtudomány pedig mindezeket betetőzve, a jog legáltalánosabb elveit kutatja.

A tételes jog bölcséleté tehát mintegy közvetítő, közép helyet foglal el a bölcséleti jogtudomány és a tételes jogtudományok között.

IV. Az általános társadalmi tudomány: a sociologia, a mely azonban ez idő szerint még szerfölött kezdetleges még mindig inkább csak a jövő tudománya.¹⁾

¹⁾ Nagyon figyelemreméltó a mit Comte (id. m. 3. l.) mond: »Az emberiséget egészben felölelő közülettan, vagyis a sociologia ma még korai, sőt az emberi élet minden részének ismerete után sem várhatni, hogy azok egységes egészbe olvastathassanak, mert a mint a természeti világ jelenségeinek sorozatait az ásvány-, növény-, állatvilágot, a physikus, vegyi és biológikus jelenségeket tovább meg nem fejthető tények választják el, épp úgy nem fog lehetséges lenni az emberi világ psychikus, vallási, művészi, gazdasági, jogi, erkölcsi jelenségeit, teljesen valamely általános emberi erőre reducálni, bár a kutatásnak ebből a célból kell kiindulnia, bár az emberi élet a maga teljes valóságában, mind e működések egésze. A modern sociologia pedig, a mint Saint Simon »Réorganisation de la société européenne«-jében először vázolta s tanítványa Comte Ágost »Cours de philosophie positive«-jében keresztül vitte, ennél is messzebb megy, mert az ember-

Erről megjegyezzük a következőket:

1-ször, az emberiség értelmi életében, értelmi fejlődésében, bizonyos szabályszerűség mutatkozik. Legszembetűnőbben éppen a nevezetesebb fogalmak (például a jog fogalmának) története tanúskodik erről.

Lelki szervezetünk egysége mellett ez nem is lehet máskép. Mindnyájan ugyanazokkal a legelső egyetemes fogalmakkal bírunk. Ezekből az egyetemes fogalmakból mindnyájan ugyanazokat a legáltalánosabb elveket alkotjuk meg. A legáltalánosabb elvekből pedig a gondolkodás ugyanazon törvényei szerint vonunk le bizonyos következtetéseket.

Ugyanazok a dolgok vesznek körül; életünk fő vonásaiban egyezik.

Tehát ugyanazokról a dolgokról, bizonyos természetes sorrendben, a gondolkodás ugyanazon törvényei szerint elmélkedvén: egészen természetes, ha az okoskodás egymásutánjában, fejlődésében, előhaladásában, világ törvényeit a természeti világéből célozza levezetni. De bár csak mint az embervilág tüneményeit egyetlen egy forrásra visszavezető tan is fantasztikusa sociologia. Az embervilágnak nem lehetséges egységes tudománya, e világ tüneményeinek lélektani keletkezését, célját s ebből folyó értékét, különböző alakjait, egyéneket, nemzeteket, az emberiséget, csak külön kutatások segélyével lehet megérteni mint külön jelenségeket.«

eredményeiben is, bizonyos szabályszerűség mutatkozik.

2-szor, az emberiség erkölcsi életében¹⁾ hasonlókép bizonyos szabályszerűség észlelhető. Ha az emberiség értelmi életében bizonyos szabályszerűségek mutatkoznak, már innen következik, hogy bizonyos szabályszerűség van az emberi akarat tevékenységében is.

Az akarat ugyanis az értelemtől függ. Nem lehet semmi olyat akarni, a mit az értelem előbb meg nem ismert. Sőt az akaráshoz még a pusztá megismerés sem elég, hanem mivel az akarat tárgya a jó, csak akkor akarhatunk valamit, ha az az értelem előtt a jó színében, mint valamiképpen jó jelentkezik.

Éppen azért, mert akaratunk tárgya a jó, a tökéletes jót, a boldogságot nem akarunk nem lehet; viszont a teljesen rosszat, a nyomorúságot meg akarnunk nem lehet. A többi dolgokat, a melyekben valami jó valami rosszal vegyesen foglaltatik; a melyek bizonyos körülmények közt mint jók, más körülmények közt meg mint rosszak jelentkezhet-

¹⁾ Az erkölcs szót itt tágabb értelemben használjuk. Az ember erkölcsi élete alatt minden olyan cselekvését értjük, a mely akarata szabad elhatározásától függ.

nek: akarhatjuk és nem akarhatjuk tetszés szerint. Ebben áll az emberi akarat szabadsága.

Úgyde eszerint éppen akaratunk természetéből következik, hogy akaratunk szabadsága mellett is, rendszerint két jó közül a nagyobb jót és két rossz közül a kisebb rosszat választjuk. Nem azért, mintha ellenállhatatlan kényszer nyomása alatt állanánk, másként nem cselekedhetnénk, hanem mert cselekvésünkben rendszerint természetes hajlandóságainkat követjük ¹⁾

¹⁾ C o n c h a (id. m. 14—18. 1.) úgy fejezi ki a physikai és a társadalmi élet törvényei között levő különbséget, hogy a physikai törvényekben kényszerűség, a társadalmi törvényekben s z ü k s ég-képiség van. Azután azt mondja (16 — 17. 1.): »A természeti, úgy, mint az emberi lények kívülről vannak meghatározva, az elsők lényegük és jelenségeikre nézve s attól saját erejükből eltérniük nem lehet. Az emberek csak lényegükre nézve vannak meghatározva, azon belül föltétien önmeghatározó erejük van, sőt az lényegük ellen is fordulhat. Az ember megszegheti a gondolkodás törvényeit, szembeszállhat agazdaságiélet törvényeivel, megtagadhatja az erkölcs követelményeit, csakhogy ez által az ember magát nevetségessé, koldussá teszi, hosszabb vagy rövidebb idő alatt megsemmisíti, természeti színvonalra süllyeszti. Azember-

Ugyanazok között a körülmények között tehát, a műveltség ugyanazon fokán álló átlagos emberek nagy tömege, természetes hajlandóságait követve, rendszerint egyformán cselekszik.

Hangsúlyozzuk a műveltség ugyanazon fokát, mert az értelmi fejlettségtől függ az, hogy valamit jónak vagy többé-ke-

világ tudománya oly exakt nem lehet t e h át, mint a természeti világnak, mert az emberi öntudat és akarat ereje oly pontosan meg nem mérhető, mint a természet tényezőié. Minthogy azonban ez öntudatnak és akaratnak is megvan változatlan lényege, melyet az ember bármily óriási ereje sem változtathat m e g, minthogy továbbá az ember fizikai, gazdasági létével a természeti világhoz van lánc olva, ennek szükségképsége pedig exakt módon tudható, minthogy végül az ember tiszta szellemi élete is a természeti világgal függ össze lelki életének alantasb vidékein, minthogy tehát az emberi világ ezen főfontosságú tényezőinek törvényei ismeretesekek, ezeknek segítségével oly igazságokig juthatni el, amelyek nagyjában igazak lesznek, mert hatásuk az emberi ész és akarat teremtő, tehát kiszámíthatatlan erejének közrehatása által csak ellensúlyoztatik, de végleg meg nem semmisül. V. ő még a dr. R á t h Zoltán jeles dolgozatát: A közgazdaság elméletének és törvényeinek kérdéséhez (Nemzetgazd. Szemle, 1890. évf.)

vésbbé jónak tartsunk. A műveltebb ember előtt csekélyebb értékű jó lehet valami, a mi a műveletlen nagy tömeg előtt igen nagy értékű jónak látszik.

3- szor, azzal, hogy az emberiség értelmi és erkölcsi életében bizonyos szabályszerűségek vannak, ki van fejezve az is, hogy az emberiség vallási, művészeti és politikai életében is bizonyos szabályszerűség mutatkozik és kell hogy mutatkozzék.

4- szer, a gazdasági élet fejlődésében a legszembetűnőbben jelentkezik bizonyos szabályszerűség, mert az anyagi erők megmáshíthatatlan természete leginkább gátat vet az emberi önkénynek. De hogy e korlátolás mellett is mennyi függ a gazdasági életben az emberi akarat szabad elhatározásaitól, az lépten-nyomon szemellátható.

5- szor, mivel az emberiség értelmi, erkölcsi, vallási, művészeti, politikai és gazdasági életében ezek szerint egyként bizonyos szabályszerűségek mutatkoznak, sőt kell hogy mutakozzanak; mivel a társadalmi élet összes jelenségei egymással a legszorosabb összefüggésben és egymásra szünetlen kölcsönös hatással vannak: bizonyos az emberiség egyetemes életére vonatkozó legáltalánosabb szabályok megállapítását és ezzel az általános társadalmi tudományt, a sociológiát, lehetsé-

gesnek tartjuk. Hogy igen kevés vagy ellenkezően igen sok ilyen általános szabályt lehet-e megállapítani, ez ránk nézve e helyütt merőben közömbös.¹⁾

6- szor, ha az egyes ember és az egész emberiség életében ekként bizonyos szabályszerűségek mutatkoznak is: az élet és a történelem bizonyítja, hogy nem minden szabályszerű, sem az egyes ember, sem az egész emberiség életében.

Ugyanazok között a körülmények között az átlagos ember se cselekszik mindig egyformán. A lángelmék meg éppen nem követik a rendes utat, pedig az emberiség életének az alakulására ezek vannak a legnagyobb hatással.

7- szer, miután a törvény szót immár számtalan jelentésben használják, a társadalmi életben mutatkozó szabályszerűségeket is lehet a társadalmi élet törvényeinek nevezni.

¹⁾ A jogi írók általában még mindig igen csekély figyelemmel vannak a sociológiára. Abban a hiszemben látszanak lenni, hogy leszámolván a pozitivismussal, szükségkép leszámoltak a sociológiával is. (V. ö. Bergbohm: Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, I. k. 51. 1.) Ám ez nem áll. Ha a sociologia egyáltalán lehetséges, és mi annak tartjuk, akkor csak bölcséleti alapon lehetséges.

Azonban, ebben a jelentésében a törvény szó nem jelent olyan törvényt, mint a milyenek a .fizikai törvények, mert az emberi akarat szabadsága mellett a társadalmi életnek ilyen törvényei nem lehetnek és a társadalmi tudományok tanúsága szerint, nincsenek is.

8- szor, e mellett azonban a sociologia rámutathat azokra a hasonlatosságokra, a melyek a fizikai törvények és a társadalmi élet törvényei között vannak; sőt e hasonlatosságok jelzését, a sociologia főadatai közé soroljuk.

9- szer, az ekként értelmezett általános társadalmi tudomány, a szó szoros értelmében t u d o m á n y n a k tekintendő, mert lehetséges a biztos tudása annak, hogy bizonyos meghatározott viszonyok és körülmények között, rendszerint mi szokott a társadalomban történni. Ha a tudomány csak arról volna lehetséges, a minek (öltét len szükségességgel meg kell történnie, akkor a természettudományok is lehetetlenek volnának, mert a korciszülöttek a bizonyosságai, hogy ilyen föltétlen szükségesség az anyagi természet törvényeiben sincs.

A jogtörténet a tételes jog múltját adja elő. Nem egyszerű leírás, mert akkor megszűnnék történettudomány lenni. Nemcsak a tényeket álla-

pitja meg, hanem a tételes jog alakulásának okait is fürkészi, csakhogy szőkébb körben.

Az érvényben levő tételes jog tudománya kimutatja, hogy a jelenleg érvényben levő tételes jog miként jött létre. Megállapítja az érvényben lévő tételes jogszabályok helyes értelmét és e jogszabályokból kimutatja és rendszerbe foglalja az illető tételes jogrend általános elveit. Megjelöli a tételes jogszabályok célját, és bírálatát adja az egész jogrendszernek.

Az összehasonlító jogtudomány a fennálló tételes jogrendszereket hasonlítja össze egymással. Kimutatja, hogy miben egyezett meg és miben tért el a tételes jogrendszerek alakulása. Míg közös és mi különös az egyes jogrendszerekben. Mennyiben egyeznek meg és mennyiben térnek el egymástól azok a célok, a melyeket az egyes jogrendszerek maguk elé tűznek.

Pikler (id. m. 1. 1.) azt mondja, hogy: «Mind a jogtörténet, mind az összehasonlító jogtudomány a jognak pusztá ismertetésével, leírásával foglalkozik. Az egyik a múlt, a másik a jelen jogait írja le.» Ez nincs így tényleg és nem áll elméletileg. Tényleg sem a jogtörténet, sem az összehasonlító jogtudomány nem pusztá ismertetése, leírása a jognak. Ezt bizonyítani is fölösleges De nem áll ez elméletileg sem. Mert az általános törvényszerűségekből nem fejthető meg minden esetben az egyes tények létrejötte, mivel amint láttuk, a jogéletben sem történik mindig minden szabályszerűen, tehát a jogtörténet tudományát még a legkövetesebb sociologia se pótolhatja soha egészen. Hasonlóan áll a dolog az összehasonlító jogtudománnyal is, mert ki kell mutatni az egyes tételes

jogrendszerekben az eltérések, a szabályszerűtlenségek (és mennyi van ilyen!) okát, ez pedig a sociologia főladata nem lehet.

Még jobban megnyírbálja a tételes jog tudományát P i k l e r (id. m. 2. L). A jurisprudencia-t jogászainak nevezi és azt mondja, hogy: »A jogászat azoknak a szolgálatában áll, a kik a jogot egyes esetekben alkalmazni akarják. A jogászat valamely jognak ezek számára oly módon való leírása, hogy e leírásból minden esetben a lehető legkönnyebben és legbiztosabban kitűnjék, quid juris.« Az a tételes jogi munka, mely ennek a leírásnak megfelelő, a jogász-mesterség kézikönyve, de nem tételes jogtudomány. A jurisprudencia netovábbja, eszményképe, a fönnébbi körülírás szerint az «Önügyvéd» és az effajta munkák.

P i k l e r (id. m. 9. 1.) egy példával is megvilágítja a jurisprudenciát, vagy a mint ő nevezi, a jogászatot, azt mondván, hogy a jogászat a tulajdon és szerzése módjait így írja le: »A tulajdon a mai polgárosult államok joga szerint korlátlan (?) jog egy dolog fölött, annak minden vonatkozásaiban. A tulajdon szerzési módjai vagy származékosak vagy eredetiek, a szerint a mint a szerző alany jogát egy más jogából származtatja vagy nem. A származékos szerzési módok taxatívén a következők: 1. a tulajdonátruházási szerződés, a mely némely jogok szerint átadás mások szerint nem; 2. a törvény általi, 3. az ítélet általi. Az eredeti szerzésmódok taxatívén: 1. az elbírtoklás; 2. a készítés, 3. az összekötés, 4. a foglalás, 5. az áradvány, 6. a gyümölcs szerzés «

És hozzáteszi: «Ez a leírás a lehető legpontosabb, de olyan, mintha ki volna számítva arra, hogy

az ember belőle semmit se tudjon meg a létező jog horderejéről.« Azt nem írhatjuk alá, hogy a tételes tulajdonjognak ez a leírása a lehető legpontosabb, mert nem az, de azt már igenis aláírjuk, hogy ez a leírás ki van számítva arra, hogy az ember semmit se tudjon meg belőle a létező tételes jogtudomány horderejéről.

Vájjon, kérdezzük, Binding, Ihering, Windscheid és egész sora a tételes jogtudomány kitűnőségeinek, a tételes tulajdonjognak ezt, vagy a többi jogi intézményeknek ehhez hasonló leírását mutathatják-e föl csak tudományos bűvárkodásuk összes eredményeként? 1

P i k l e r-nek igaza van annyiban, hogy a positivizmus szerint semminek a lényegét, első okait és céljait az ember meg nem ismerhetvén, mindaz, a mit ezek a nagy tudósok a tételes jog lényegéről, céljairól, első okairól írtak, a PuIszky szavaival élve, „áhitatunknak nélkülözhetetlen“, de egyébként csak álmodozás, káprázat, nem tudomány. Csak-hogy azért alig hiszszük, hogy akadjon olyan valamirevaló jogász-ember, a ki ezeket a nagy elméket a positivizmus kedvéért a jogtudósok sorából törölvén, a kuruzslókkal és alchymistákkal egy rangba helyezze.

Am a positivizmus-hoz való ragaszkodáson kívül van még egy más - jelentős oka is annak, hogy Pikler a jogtörténetet, a tételes jogtudományt és az összehasonlító jogtudományt a maga valóságából ilyképpen levetkőztetvén, a mesterség színvonalára szállítja le. A mit ő a jogtudományok „éles elválasztásának“ nevez (XIII. 1.), az valójában: bek eb elezés. E tekintetben a Pikler pozitív jogbölcselete igazán telhetetlen. Szerfölött szűkecskének találván

MÁSODIK RÉSZ.*Az emberről.***ELSŐ FEJEZET.***Az emberiség egysége.*

A tárgyi elv, a mely szerint az önmagukban jogos és az önmagukban jogtalan a maga természetes határait, egyszerűen úgy segít magán, hogy minden aggodalom nélkül bekebelezi: 1-ször, a tágabb és a szőkébb értelemben vett politikát (v. ö. 6. és 52—57. 1.), 2-szor, a jogtörténetből, 3-szor, a tételes jogtudományból és 4-szer, az összehasonlító jogtudományból azt, a mi ezekben pozitivista alapon tudománynak tartható. Így lesz a jogtörténet és az összehasonlító jogtudomány a tények száraz leírása; a tények okainak a földerítése, a mi ezekben a tudományokban leginkább tudomány, az a jogbölcseletbe kerül. Legrosszabbul jár a tételes jogtudomány, mert ez üres casuisticának marad, a melyre tulajdonképpen csak azért van szükség, »mivel a törvényhozó szervek, nem hirdetik abban a formában sem a jogot, a melyben az a gyakorlati alkalmazás céljából legjobban megismerhető ... A törvényhozások egy része éppenséggel nem, egy másik része csak igen lanyhán igyekszik e cél elérésére; némely törvényhozások minden tőlük telhetőt megtesznek ezen irányban, de szintén nem nyújtanak teljesen kielégítőt,« (3. 1.) Föltéve tehát, hogy a törvényhozások e lanyhasága idővel megszűnik és a gyakorlati alkalmazás céljából könnyen megismerhető alakban hirdetik ki törvényeiket: ezzel a Bellamy álma megvalósul és a tételes jogtudomány végkép megsemmisül.

cselekedeteket megismerhetjük, úgy szól, hogy önmagában jogos az olyan cselekedet, a mely az emberi társas élet természetes rendjével megegyezik és viszont önmagában már jogtalan az olyan cselekedet, a mely az emberi társas élet természetes rendjével ellenkezik.

Az emberi társas élet természetes rendje pedig az ember és az emberi társaság természetétől függ; végelemzésben az ember természetétől, mert a milyenek a társaságot alkotó egyének, olyan a társaság.

Sőt a társaság alakulásának, szerveződésének, növekedésének, haladásának a módját is a társaságot alkotó egyének tulajdonságai szabják meg.¹⁾

Éppen ezért a jog első elveit kutató jogásznak az ember természetéből kell kiindulnia. A milyen az ember természete, olyan kell hogy legyen az embernek nemcsak a belső, hanem a külső cselekvése is. Másrészt meg éppen az ember természete szabja meg legfőként azt is, hogy miképpen kell másoknak az emberrel szemben viselkedniük, mit követelhet meg az ember másoktól.

1) V. 6. Spencer: Einleitung in das Studium der Sociologie, herausgegeben von dr. Heinrich Marquardsen, II. r. 159—195. 1.

A jogtudományban is tehát első szabályként áll a görög bölcsnek az a mondása, hogy: „Ismerd meg tenmagadat.“ Igaz az, a mit még előbb a legrégebb kínai bölcselő Lao-cse¹⁾ mondott, hogy: „A ki másokat ismer bölcs, a ki önmagát ismeri, fenséges.“ A lángelmék egyik legnagyobbika, Shakespere,²⁾ az élet minden gyakorlati bölcsességét összefoglalta abba az egy mondásába, hogy: „Mindenek fölött légy hü magadhoz.“ Valóban, az egész bölcséleti jogtudomány is nem egyéb, mint az önmagunkhoz való hűség tudománya. Hűség, alkalmazkodás, nemcsak az élet külső, változó viszonyaihoz, hanem legelőbb is változatlan belső természetünkhöz.

^Az ember természetének tüzetes vizsgálata az anthropologia főadata. Nincs szándékunk azért átlépni saját tudományunk körét, csak kiemeljük itt röviden az emberi természet amaz alapigazságait, a melyeken a bölcséleti jogtudomány fölépül.

Merőben közömbös itt ránk nézve az, hogy az emberiség egy emberpártól ered-e, vagy ellenkezően kezdettől fogva már több embertörzs volt, avagy hogy az ember alacsony fejlettségű szervezetekből vált-e ki, az

¹⁾ Strauss: Lao-cse's Taó Té King, 160. 1

²⁾ Shakespere: Hamlet.

ősök hosszú sora után mindinkább tökéletesedvén.¹⁾

Tény az, hogy a történeti időkben az ember mindig és mindenütt mai alakjában jelentkezik; érzékei, tehetségei ez idő alatt egyetlenegygyel se gyarapodtak. Semmivel se lehet bebizonyítani, hogy érzés, értelmesség, Ítélet, okosság, leleményesség tekintetében többre vittük volna, mint a legrégebb népek.²⁾

Továbbá, a phy sí kai és a lelki szervezet egysége is a föld minden népénél,, ma már bebizonyítottnak vehető.

Mivel anthropologiai utón egyáltalán nem sikerült az emberfajok között lényeges különbséget találni, sokan szellemi téren akarták azokat egymástól elkülöníteni.

Ám az értelmi működés egyfélesége; a gondolkodás törvényeinek egyetemessége; a szokásokban, találmányokban nyilvánuló rokon észjárás; a gondolatok közlésének szükségképisége (mimika, írás, nyelv); a szépi (cifrálkodás, építés, dal, költészet, rajz) és erkölcsi (lelkiismeret szava, kegyelet, mit-hosz, részvét és szégyen) közösség; bizonyos társadalmi alapintézmények, törekvések (tu-

¹⁾ Lásson: System der Rechtsphilosophie, 116. 1.

²⁾ L. Dr. Czirbusz Géza: Egyetemes Földrajz. Dr. Platz Bonifác: Die Völker der Erde.

lajdon, védelem, közlekedés, megtorlás) általánossága: mind kétségtelenül az emberfajok pshychikai egysége mellett bizonyít.¹⁾

Az emberi természet az egész földkerekségen egy és ugyanaz. A fehér kaukázsi, a sárga mongol, a fekete aethiop, éppen úgy ember, mint a rézvörös amerikai vagy a barna maláji.

;) »Éppen nem mindegy az, hogy miképpen gondolkodunk, sőt ellenkezően azt tapasztaljuk, hogy az ész, mint gondolkodó tehetség, bizonyos törvényekhez, kényszerhez van kötve, melynél fogva egyféleképpen kell gondolkoznunk, ha helyesen akarunk gondolkozni. E kényszer alól senki se vonhatja ki magát. Ítéleteinket, következtetéseinket ez a kényszer vezeti, akár ismerjük a gondolkodás törvényeit, akár nem ismerjük. Az úgynevezett józan ész nem más, mint ennek a belső, velünk született logikai kényszernek népies kifejezése. Hogy a különböző fajhoz tartozó emberek mimikával egymást megértik, hogy mi az előttünk élt nemzedékek gondolkodását megérteni képesek vagyunk, azt lelkünk egyféle szervezetének kell betudnunk. Ha mindenki egészen sajátos, különös értelemmel bírna és a saját külön gondolkozás! törvényei szerint gondolkoznék, nem értenénk egymást, nem volna közös logikánk. — Az egész fajsajátosság kérdése voltaképpen műveltségi kérdés. — Az érzéseket illetően is csak az alakban, a kifejezés módjában van a haladás, nem magában az érzésben. — Minden emberfajnak és nemzetnek voltak és vannak lángelméi. A tehetőség nincs a bőr színéhez, a haj keresztmetszetéhez, a fej

Nemcsak hogy nincs ez emberfajok között lényeges különbség, de sőt, a mint Ratzel mondja, embertani és néprajzi értelemben a fajok mozgékonyságának végső alkotásához vagy bármily más anthropologiai jelleghez kötve. — Nincs communista emberfaj; a tulajdon általános intézmény. Mindenütt megtorlást követelnek. A részvét. irgalom, a sírás és nevetés, a holtak eltakarítása, gyászolása, a lélek szellemi voltának és a túlvilági életnek a sejtelve, általános. — A mi különösen a h y e l v e t illeti, tisztán csak a nyelv alkotásából és szókincséből nem lehet a nép tehetségére, műveltségére következtetni. Gyakran a legműveletlenebb fajnak a legbonyolultabb szerkezetű és alakokban gazdag nyelve van. Tgy például a dél-afrikai szán nép vagy hét csettentő mássalhangzóval, a lenézett hottentota faj negyven hangzóval rendelkezik. A nemek megkülönböztetésében az utóbbi finomabb a szlávnál, mert a három nemen kívül még egy közös neme (nem tárgyi) is van, melyet következetesen megtart időben, számban, főnevekben és névmásokban. Az igéknek háromféle számuk van, mint a hellen vagy az orosz nyelvben. A kínai ellenben beéri 450 törzsszóval, melyeket minden rag és képző segítségével nélkül hevenyében aggat egymáshoz és a szónak értelmét a hangsúly ötféle módosításával jelzi. E tekintetben az angol is annyira kopott nyelv, hogy sok esetben a hangsúly határozza meg valamely szónak ige vagy névi értelmét és a mondatrészek összetűzéséből kell következtetnünk az esetekre és az igeidőkre. A nyelv alkatából és szókincséből tehát a szellemi képességet megítélni nem lehet.«

1) Dr. Czirbusz Géza: id. m.

célja, a különféle népek, illetőleg fajok, legnagyobb mértékű vegyülése, az emberi nem még teljesebb egysége.¹⁾

Az ember társaságkedvelő és nyugtalan lény, ki helyzetét és állapotát folyton változtatni és javítani törekszik.²⁾ Az emberiség szünetlen erjedő mozgásban levő tömeg. Ha csak igen nagy természeti akadályok nem állják útját, az ember mindig tovább hatolni törekszik. A szárnyas állatokat kivéve, minden szárazföldi állat között az ember vándorol a legmesszebbre és a legtöbbit.

Nincs vándorlási ösztöne, nem tapasztaljuk, hogy úgy mint a vándorló emlősök és vándormadarakat, valami ismeretlen erő annak a helynek az elhagyására készítené, a melyet hazájának választott. Ha vándorol, önként teszi, szabad akarattal, habár nem is mindig a célnak világos tudatával. A mozgékonyság különböző mértékű, de megvan minden népben, minden műveltségi fokon. Arra irányul, hogy az emberiséget mind

¹⁾ Ratzel: A föld és az ember, ford. Simonyi, 530—553. 1. »Ez egység azonban nem egyéb, mint az emberiség ama csoportjainak az újra egyesülése, a melyek a földrajzi elkülönülés kedvező hatásai következtében, alfajok képződése által keletkeztek.« (Id. m. 553 1.)

²⁾ Kohl: Der Verkehr und die Ansiedelungen der Menschen.

egynemübbé alakítsa, mert e mozgalmakkal a keveredés elválaszthatatlanul kapcsolatos.¹⁾

MÁSODIK FEJEZET.

emberi testről.

Az ember Aristoteles sokat idézett mondása szerint, mikrokosmos²⁾: a nagy világ kicsiben.

Minden körülöttünk létező anyagi dolog tökéletességeit magában foglalván és részben fogyatkozásaiban is osztozván, egyben test, növény, állat és azonfelül eszével és akaratával ura mindazoknak a lényeknek, a melyekkel egyébként közös sajátságai vannak.

Bírja a szervetlen testek physikai és kémiai erőit és alá van vetve a lelketlen anyag törvényeinek.

Az ember, mint a növények, szerves lény; testének nem egyneműek a részei, hanem az több és különböző élettevékenységet végző szervvel bír, a melyek tevékenységének a célja, mégis az egész java. Noha különböző részekből áll, egy szervezet; bár szervei különböző tevékenységet végeznek, egységes élete.

¹⁾ Ratzel: id. m. 530—535. 1.

²⁾ Aristoteles: *Physic.* 1. 8. c. 2. 252. b. 26.

Chémiaailag épp úgy különbözik a szervetlen lényektől, mint általában a többi szerves lények.¹⁾

A nemzés, növés, táplálkozás, az eredet, föntartás, fejlődés és elmúlás, hasonlatos a növénynél és az embernél. Az emberi test is bizonyos törvények szerint fejlődik: mint az erdei fa, úgy nő töl és úgy vénül meg az ember is.

A közös faji typus megkülönbözteti az embert a többi lényektől; egyéni jellemző vonásai, a sajátos növés, tartás, alak, szín után meg fölismerhető az egyén az ember-tömegben. Mint a növényvilágban, úgy követik az embervilágban is a nemzedékek egymást.

Az ember a legtökéletesebb szervezetű állat. Egyenesállásu, talpon járó főemlős, igen jól kifejlett fogódzó kezekkel és kizárólag járásra alkotott lábakkal. Koponyája és agyveleje rendkívül kifejlett. Épp úgy, mint a többi állatok, érzékekkel lévén fölruházva, érzéki megismerésre képes és ezt az

¹⁾ A szervetlen testek kémiaailag vagy egyszerűek vagy többnyire két elemből alakulnak. A szerves testek ellenben kettőből csak ritkán, rendszerint legalább három elemből képződnek. Ezért is bonyolultabb a szerkezetük és kevésbé szilárd, mint a szervetlen lényeké.

érzéki megismerést nála is érzéki vágyak követik.

Mindezek mellett a természettől több tekintetben rosszabbul van elbocsátva, mint a többi állatok. Teste törekenyebb, érzékenyebb; hosszú gyermeksege alatt mások ápolására szorul. Táplálékát mesterségesen kell elkészítenie. Természetes fegyverei a maga megvédelmezésére nincsenek. Életének csaknem felét álomban töltvén, ez idő alatt magát nem védelmezheti.¹⁾

E fogyatkozások mellett azonban a sajátos tulajdonságok egész sora jelzi az ember nemesebb természetét és különbözteti meg az embert az állattól. Így egyedül az ember egyenes tartása; táplálékát mesterségesen csak az ember készíti; a n e m zés csak az embernél nincs időhöz kötve; mesterséges fegyverei csak az embernek vannak.²⁾

Az állatoknál hasztalan keressük a tagolt beszédet, míg a legkezdetlegesebb műveltségű népek is tagolt beszédben közük egymással gondolataikat.³⁾ A szemérem-

¹⁾ Lasson: id. m. 115—116. 1.

²⁾ Cathrein: Moralphilosophie, I. k. 14. 1.

³⁾ Ratzel: Völkerkunde, I k. 22. 68. 1.

érzet a földkerekség minden népénél megvan, míg az állatoknál teljesen ismeretlen.¹⁾

HARMADIK FEJEZET.

A» emberi lélekről.

De főként a gondolkodás és az akarat az, a mi az embert az állattól megkülönbözteti és a többi állat fölé emeli. Az ember, mint Börne mondja, a föld gondolata.

Az állati megismerés, a hely és idő és egyéb konkrét körülményekhez van kötve és csak a külső anyagi sajátságokig terjed. Ellenben mindnyájunk öntudata kétségtelenül tanúsítja, hogy az embernek egyetemes fogalmai vannak. Körülöttünk a szervetlen testek, a növények, az állatok, mind egyedek, de azért értelmünk nem állapodik meg egyediségüknél, hanem a hely és idő határait, az egyénítő körülmények körvonalát átlépve, az egyedek fölé emelkedik és összegezve azt, a miben az egyedek megegyeznek, magának általános fogalmakat alkot.

Az emberi ész a külső sajátságokon át a dolgok lényegéig hatol és megismeri úgy

¹⁾ Ratzel: id. m. 62. 1. P e s c h e I: Völkerkunde, 179. 1. Schurtz: Die Grundzüge der Philosophie der Tracht.

az anyagi, valamint az anyagtalan dolgok általános és lényeges törvényeit is. Föl-
emelkedik az általános rend eszméjéig, a
mely eszme újabb világot vet a rendben fog-
lalt egyedekre is.¹⁾

Gondolkodását betetőzi az öntudat;
nemcsak más lényeket ismer meg, hanem a
saját gondoláit, a saját benső világát is meg-
ismeri.

Az emberi megismerésnek az állati meg-
ismeréstől való különbözése fejt meg azt,
hogy az állati életben, az állatvilág csodálói
szerint is, alig van haladás; az emberi ha-
ladás ellenben bámulatos. A fecske született
művész, de az első fészket épp oly tökéle-
tesen készíti, mint az utolsót. Sőt az egy-
mást követő fecske-nemzedékek fészkei kö-
zött sincs különbség, míg az emberi építés
épp oly gazdag változatokban, mint a mily
gazdag az emberi értelem gondolatokban.

¹⁾ V. ö. Liberatore: Della conoscenza
intellettuale, II. k. 65—66. 1. Schiffini: Compend.,
1889, 417. 1. Hegel: Encyclopädie, 387—482.
§. K. Rosenkranz: Psychologie (3-ik kiadás,
1863.) W. Volkmann Ritter v. Volkmar:
Lehrbuch der Psychologie (2-ik kiadás, 1875, 2 kö-
tet). Wundt: Physiologische Psychologie (2-ik ki-
adás, 1880, 2 kötet) Aristoteles: A lélekről.

Az akarat: eszes, belátással párosult törekvés.¹⁾ Olyan törekvés tudniillik, mely az értelmi megismerést követi; törekvés az ész által megismert jóra.

Az akarat szó olykor a tehetség elhatározását. de leggyakrabban mégis magát' az elhatározásra képes tehetséget jelenti. Ily tehetség létezését fölösleges bizonyítani, mert erről minden embernek az öntudata tanúskodik.

Minden ténynek s így az ember, sőt minden élő lény cselekvényeinek is megvan vagy vannak legelső okai Ezek az emberben egyfelől a testi ingerek (hajlam, vágy, indulat, szenvedély, fájdalom, félelem), másfelől a lelki akarat.²⁾

Akármilyen érzéki megismerés nem elégséges az akaráshoz, hanem értelmi megismerés kell. Sőt ez sem elég, hanem szükséges, hogy a dolog mint az emberre nézve

¹⁾ V. ö. Kirchner: Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffs.

²⁾ Brassai: Determinismus és beszámítás, Budapesti Szemle, 1895 aug. füzet, 241. 1. Jól jegyzi meg az akaratról Brassai, hogy egyik fővonása az, hogy benső tapasztalásunk tanúsága szerint rugalmas természetű, azaz, hogy a lélek vagyis az én az akarat erejét, mint a gépész a gőzét vagy a hegedűs hangoláskor a húrját, feszítheti vagy .eresztheti és tartósan működtetheti is.

valamiképpen kedvező jelentkezzék az értelemben, másképp a dolgot akarni nem lehet.

Az emberi értelem nemcsak azt fogja föl, a mi itt és most jó, hanem megérti a jót általában, a jó egész valóját. A célt nemcsak mint a cselekvés véghatárát ismeri föl, hanem mint okot is és megismeri az eszközök viszonyát a célhoz, a mire az érzéki megismerés nem képes. Innen az akarat is a javakra nemcsak mint véghatárára a cselekvésnek, hanem a szó szoros értelmében mint célokra vagy a célhoz vezető eszközökre tör, míg az alsóbbrendű érzéki vágyakról ez nem mondható.

Az érzéki vágy tárgya a konkrét és egyedi érzéki jó, az akarat tárgya a jó általában.

Hogy az ember szabad cselekvését annál jobban megérthessük, lássuk főbb tényeiben az akarat tevékenységét. Azokat a cselekedeteket, a melyeket maga az akarat végez, két osztályba sorolhatjuk. Az elsőbe tartoznak azok a cselekedetek, a melyeknek tárgya a jó, mint cél; a második osztályba tartozó cselekedeteknek pedig tárgya a jó, mint eszköz. Az első osztályba tartoznak a szeretet, a szándék és az öröm; a második osztályba tartoznak: a beleegyezés, a választás és a használat.

A szeretet olyan főtörekvése az akaratnak, a mely minden más elhatározásának az alapjául szolgál. A szeretet a legelső fogalmak közé tartozik, éppen ezért körülírni, magyarázni lehet, de meghatározni nem. Röviden azt mondhatjuk abban áll, hogy a megismert jó tetszik.

A szeretetből támad a szándék (intention.) Az akarat a tetsző jó elérésére tör. A közönséges életben az akaratnak ezt a törekvését igen gyakran óhajnak és vágyanak is nevezik; a szándékot egyrésztől szűkebb értelemben, másrésztől meg az óhajnál és váagnál többnek veszik, de a tudományos műnyelvben legcélszerűbb mindannak az együttes megjelölésére, a mit a közönséges életben óhaj, vágy és szándék alatt értenek, a szándék szót használni, mert a vágy szó közönségesen merőben érzéki vágyakat is jelent. A közönséges életben továbbá a szándékot rendszeren csak az értelem tényének tekintik, holott az az akarat ténye is.

Ha az akarat valamit elérni szándékol, az értelem megfontolás alá veszi a cél elérésére alkalmas eszközöket. Ezt a megfontolást az akarat részéről legelőbb is a beleegyezés (consensus) követi, azaz az akaratnak az az általános elhatározása, hogy a cél elérésére szükséges eszközöket megragadja.

Azután történik a választás, több alkalmasnak talált eszköz közül egynek a kiválasztása. Vagy ha csak egy lehető eszköz van, az ehhez való hozzájárulás. A mikor is tehát, a beleegyezés és a választás egybeesik, egy tényként jelentkeznek.

A megejtett választás után az akarat a véghezvitel terére lép és a választott eszköz használatára tökéli el magát.

Vége, ha az akaratnak a célul kitűzött jót elérnie sikerül, törekvése véget ér, az akarat megnyugszik. Az akaratnak az elért jó által való kielégítése: az öröm, élvezet (gaudium).

Az akaratnak e felsorolt cselekvényein kívül vannak még más elhatározásai is, mint például a gyűlölet, bánat, kétségbeesés stb., de ezekkel e helyütt nem foglalkozunk.¹⁾

A bölcséleti jogtudományra nézve annyira fontos az a kérdés, hogy az emberi akarat szabad-e vagy sem, hogy az e tudomány körébe eső összes fogalmak mind e kérdés eldöntésétől függnék. Gyökerében más az a jogtudomány, mely az emberi akarat szabadságát tagadja, mint az, a mely az emberi akarat szabadságát vallja.

A jog és állam, a jog- és államtudományok minden alapfogalma, szükségkép más az egyik és ismét más a másik sarktétel

¹⁾ Cathrein: id. m. I. k. 43—45. 1.

szerint. A kérdés eldöntése valósággal végzettszerű a büntetőjogra nézve, mert a büntetőjog az akarat szabadságának a tagadásával egészen megsemmisül.¹⁾

Éppen ezért nem térhetünk ki e helyütt az emberi akarat szabadságának, habár csak rövid szavakban való bizonyítása elől.

A szabadság szót a közönséges életben négy jelentésben szokás használni. Jelenti először: a külső physikai kényszerből való mentességet általában (libertas a coactione). Ily értelemben beszélünk például a folyóvíz szabad eséséről vagy a szabad esés törvényeiről. Másodszor: jelenti a szabadsága belső törekvéssel ellentétes külső physikai kényszerből

¹⁾ Minden tételes jogrendszernek, mely a világon eddig létezett és jelenleg létezik, legsarkalatosabb alaptétele az, hogy az embernek szabad akarat van. Oly tény ez, a melyet a kellő őszinteséggel senki el nem tagadhat, mert oly szembeűnően szoros a kapcsolat a ma létező (és eddig létezett) jog és állam és az emberi szabad akarat között, hogy az akarat szabadságának a megtagadásával egyidejűleg törülni kell azonnal a létezők sorából a mai jogot és államot is, és e nevekkel egészen új és merőben ellentétes természetű dolgokat kell fölruházni. E tagadás alapján ugyan a mai tételes jog minden része egyaránt lehetetlen, de különösen lehetetlen a büntetőjog, mert a cselekedeteket beszámítani nem lehet.

való mentességet; ebben az értelemben szabad a madár, ha a kalickából kieresztik. Harmadszor: jelenti a szabadság a belső kényszertől való mentességet (libertás a necessitate, ab intrinseca determinatione ad unum). És végre negyedszer: jelenti a kötelességtől, az erkölcsi kényszertől való mentességet (libertás ab obi igatione.)¹⁾

Midőn itt az akarat szabadságáról beszélünk, a szabadság szót harmadik jelentésében vesszük és azt értjük alatta, hogy az emberi akaratot se valami titkos erő, se öntudatos indító okok ellenállhatatlanul el nem határozzák, hanem az akarat a választás képességével bír, elfogadhat vagy elutasíthat valamit tetszése szerint.²⁾

¹⁾ Schiffini: id. ni. 469—470. 1.

²⁾ Mivel a szabadság szükségképpen kirekeszti a belső kényszert, a determinációt, azért az a tan, mely a szabadságot vallja, in determinismus-nak, a szabadság tagadása pedig determinismus-nak nevezetik. Ez az elnevezés azonban nem elég szabatos, mert a szabadságot tisztán csak nemleges alakjában tünteti föl, holott a szabadság tevéleges képességet jelent. Nemcsak annyit jelent, hogy az emberi akarat ment a belső kényszertől, hanem azt is jelenti, hogy az akarat a választás képességével bír. Helytelenül állítják tehát Schopenhauer (Die beiden Grundprobleme der Ethik,

Föltéve tehát, hogy mindaz, a mi a cselekvéshez szükséges megvan, a szabadság: az akaratnak az a képessége, amely-nél fogva választhat a cselekvés és a nem cselekvés, az ekként vagy akként való cselekvés között.¹⁾

Hogy az emberi akarat ilyen szabadsággal bír, azt először is: öntudatunk tanúságtétele bizonyítja.

Öntudatunk tanúsítja, hogy: 1-ször, választhatunk a cselekvés és a nem cselekvés, az ekként vagy akként való cselekvés kö-

I. k. 1. 1.) és Hartmann (Das sittli che Bewusstsein, 332. 364. 1.), hogy a szabadság tisztán nemleges fogalom, a melynek semmi tevőleges tartalma sincs. A képesség a választásra, bizonyára tevőleges dolog. Hogy a szabadság szó maga nemleges kifejezés, az semmit se bizonyít, mert számtalan tevőleges dolgot jelzünk nemleges, tagadó kifejezés, sel. Az Isten végtelensége a gondolható legtevőlege-sebb dolog és azért mégis a vég tagadásával jelezzük. (Ca t h r e i n: id. m. I. k. 26. 1.) A W u n d t-féle meghatározása a szabadságnak (Echik, 397. 1), a mely szerint: »A szabadság a lény képessége arra, hogy öntudatos motívumok elhatározzák«, tulajdonképpen megtagadása a szabadságnak. A vallás, erkölcs, jog, okosság stb képzei által való elhatározásáról az akaratnak 1. Esterházy: A büntényről általában, 1892, 31-38. 1.

¹⁾ Schifini: id. m. 470. 1.

zött. A ki íróasztalánál ül, tudatával bír annak,, hogy tetszése szerint fölállhat vagy ülve maradhat. Nem érez magában semmiféle ellenállhatatlan kényszert sem arra, hogy fölálljon, sem arra, hogy ülve maradjon.¹⁾

2- szor, mindnyájan különbséget teszünk az olyan cselekedeteink között, a melyek akarattunktól függnek és az olyanok között, a melyek akarattunktól nem függnek. Mindnyájan tudatával bírunk annak, hogy a vérkeringés, érverés, emésztés stb. nem függ tőlünk, de akarattunktól függ az például, hogy utazni akarunk-e vagy sem. Mindnyájan különbséget teszünk természetes előnyök és fogyatkozások között egyfelől és másfelől az erény és bűn között. A sánta, vak vagy süket ember természetes gyarlóságát: bűnül nem rója föl neki senki.

3- szor, másoktól tanácsot kérünk és e közben elhatározásunkat fölfüggesztjük. Úgy

¹⁾ Bergier a következő fogadást ajánlja a fatalistáknak: »Ti azt mondjátok, hogy a midőn cselekszem, az szükségből történik, nem függ tőlem; akartok-e egy aranyba fogadni velem, hogy egy óra múlva leülök? Ha én nem vagyok úr magam fölött, akkor a fogadás eshetőségei egyenlők; jövendölhetek én, jövendölhetek ti. Hol van az a fatalista, a ki fogad? Egyébként legyen meggyőződve arról, hogy elveszíttem vele a pénzét.«

a tanács kérése, valamint az elhatározás föl-függesztése, a választás lehetőségét bizonyítja.

4- szer, egészen azonos körülmények között ugyanazt a dolgot néha akarjuk, máskor meg nem akarjuk. Már pedig minden oly erő, a mely szükségkép cselekszik, ugyanazon körülmények között csak egyféleképpen cselekedhetik.

5- ször, a legbensőbb szilárd tudatával bírunk annak, hogy egészen máskép akarjuk a boldogságot és nem akarjuk ellentétét a nyomorúságot, mint a hogy akarjuk vagy nem akarjuk a többi dolgokat, a melyekben valami jó valami rosszal együttesen jelentkezik. A boldogsággal és a nyomorúsággal szemben ugyanis nem vagyunk szabadok. A boldogságot, mint egészen jót, nem akarni nem lehet; a nyomorúságot, mint egészen rosszat pedig akarni nem lehet. E két dologgal szemben tehát az emberi akarat nem szabad; míg a többi dolgokat, a melyekben jó a rosszal vegyesen foglaltatik, a melyek bizonyos körülmények között jók és más körülmények között rosszak lehetnek: akarhatjuk és nem akarhatjuk, tetszés szerint.

Ugyde az akarásban és a nem akarásban ilyen fokozat nem lehetne, ha a választás képességével egyáltalán nem bírnánk; a

mint ezt minden más oly dolog cselekvésében látjuk, a mely kizárólag a természet elhatározása szerint cselekszik. Ezek mindig egészen egyforma szükségszerűséggel törnek valamire vagy fordulnak el valamitől.

Vége 6-szor, ha jól cselekszünk, egy benső szózat cselekvésünket helyesli, ha ellenben rosszat teszünk, lelkiismereti furdalást érezünk. Ez világosan cselekedeteink beszámítása mellett bizonyít, a mi pedig az akarat szabadsága nélkül lehetetlen.

A beszámítás ugyanis általában tulajdonit és valaki részére valaminek. Folyvást hiányos anyagi képekkel gondolkozván, a beszámítás szó külső képe legelőbb is azt jelenti, hogy valamit javára vagy terhére írunk valakinek.) E külső anyagi színeken át már most a fogalom belső tartalmát kutatva, a beszámítás szó úgy a mint a közhasználatban dívik, jelenti: 1-ször azt, hogy az emberi cselekedetben erkölcsi vagy jogi szabályszerűség vagy szabálytalanság, jóság vagy gonoszság van; 2-ször, hogy ez az erkölcsi vagy jogi szabályszerűség vagy szabálytalanság, a cselekedet jósága vagy gonoszsága, mint végső októl, az emberi aka-

1) Binding: Die Normen und ihre Übertretung, II. k. 42, 1. Werner: A magyar büntetőjog általános elvei, 124. 1.

rattól származik és 3-szor, hogy éppen ezért, az az emberi akaratnak tulajdonítható.

A beszámítás szót tehát annak a kifejezésére, hogy valamely physikailag helyes vagy helytelen cselekedet, mint physikai októl, az embertől származik, senki se használja. A mint általában azt se mondja senki, hogy a kőnek a mozgást, a virágnak a növést, az állatnak az érzést, be lehet számítani.

Csak'az emberi akaratnak lehet valamit beszámítani és pedig az, a mit be lehet számítani, az emberi cselekedetnek az erkölcsi vagy jogi szabályszerűsége vagy szabálytalansága, jósága vagy gonoszsága. Föltételezi ugyan az erkölcsi és jogi beszámítás minden esetben azt, hogy a cselekedet mint physikai okozat, az embertől mint physikai októl származzék, de a tulajdonításnak nem ez a tartalma.

/V tulajdonítást pedig megmagyarázza az a szoros kapcsolat, mely általában minden okozat és ok, de különösen az okozat és a végső ok között fönforog. Az okozat létezését egészen az oknak köszöni és lényén egészen annak a kinyomatát viseli. Lehetetlen, hogy valami olyas legyen az okozatban, a mi nem volt meg már előbb az okban. Ezért minden ok és okozat között van a tulajdoní-

tásra alap, de legkivált van az alany és cselekedete között, mert a cselekedet nem önállat (substantia), nem nyer külön önálló léteit, hanem a cselekvő alanyon létezik.

Ezek szerint tehát a beszámítás szó, a közönséges életben is, az akarattól, mint végső októl való eredetet és az akaratnak, mint végső oknak való tulajdonit ást jelent. A cselekedet jogi vagy erkölcsi szabályszerűsége vagy szabálytalansága, jósága vagy gonoszsága, mint végső októl az akarattól származik és mint végső oknak az akaratnak tulajdonittatik.

Azokra nézve tehát, a kik azt állítják, hogy az embernek nincs szabad akarata, eo ipso lehetetlen az emberi cselekedetek erkölcsi és jogi beszámítása.¹⁾ Mert e föltevés szerint ugyan a cselekedet mint physikai októl az embertől származik, de a cselekedet erkölcsi vagy jogi szabályszerűségének vagy szabálytalanságának, jóságának vagy gonosz-

¹⁾ Azt mondja B r a s s a i (id. h. 243. 1.), hogy: »Az emberiségnek született bűnösökre és nem-bűnösökre való fölosztása csak szófia beszéd, annál inkább, mert a legelvetemedettebb bűnöst, a ki nek egész életében ne lett volna oly pillanata, a melyben a lelkiismeret hallattatta vele szavát, még csak képzelni sem lehet. Ennél fogva a beszámítás alól ép eszút senkit sem lehet kivenni.«

ságának végső oka nem az ember akarata, következésképpen az az emberi akaratnak nem is tulajdonítható.¹⁾

Másodszor bizonyítjuk az akarat szabadságát: az egész emberiség évezre-des közös meggyőződésével.

A világ minden jelenleg létező és eddig létezett nyelvében van szó az érdem, erény és a bűn, büntett, a dicséret és a gyalázat, a parancs és a tilalom, a tanács és a buzdítás, a jutalom és a büntetés és más hasonlók kifejezésére. Ugyde mind-ezeknek a szavaknak semmi értelmük se lenne, ha az emberi akarat nem szabad; mint a hogy az állatokkal szemben nincs is ezeknek a szavaknak semmi értelmük; az állatok cselekedeteire vonatkozóan, sajátos értelemben, e szavakat nem használja senki.²⁾

Valóban, jól mondja T a p a r e 11 i³⁾, hogy: »Minden nyelv a mely erényről és bűnről,

¹⁾ Esterházy: A büntényről általában, 1892, 28 — 29. 1. Helyesen mondja tehát Binding: (id. m. II. k. 42—43. l., hogy a jogi cselekedet fogalma a beszámítást már magában foglalja. Szabatosan szólva tehát nem a cselekedet eredményének a betudását jelenti a beszámítás, hanem egyszerűen erkölcsi vagy jogi szabályszerűséget vagy szabálytalanságot a cselekedetben, a mely az akaratról származik.

²⁾ Schiffini: id. m. 471. 1.

³⁾ T a p a r e 11 i: id. m. I. k. 36. 1.

érdemről vagy érdemtelenségről, dicséretről vagy gyalázatról, jutalomról vagy büntetésről, lelkiismeretről vagy megbánásról beszél; minden parancs és törvény, a melyet kihirdetnek; minden tanácskérés; a megbánás bárminő kifejezése; a büntetések minden neme; hatóságok szervezése: mind az emberi akarat szabadsága mellett tanúskodik; nemcsak a köznép gondolkodását jelzi, hanem mutatja azt is, hogy azok a bölcselek is, akik az elméletben az emberi akarat szabadságát makacsul tagadják, viszont az életben az akarat szabadságát épp oly makacsul vallják.«

Harmadik erősségünk az akarat szabadsága mellett az, hogy: az akarat szabadságának a megtagadásával az egész erkölcsi rend összeomlik. Az erkölcsi rend pedig nem valami akadémikus dolog, hanem az egyesre és a társadalomra nézve a lét föltétele. A szűkkörű, részleges Fatalismus csak a haladást bénítja meg, ám a teljes Fatalismus alapján, lehetetlen a társas élet.

Ennek a bebizonyítására elég arra hivatkoznunk, hogy a teljes Fatalismus kizár mindennemű felelősséget, a felelősség megszüntével pedig nincs társadalmi élet. Valóban, a legszembetűnőbb erősség az akarat

szabadsága mellett az volna, ha az akarat szabadsága megtagadásának az elvét egyszer az élet bírálata alá lehetne bocsátani; ha csak egy napig mindenki szigorúan levonná e tan következményeit és a szerint cselekednék. A határtalan zűrzavar, a mely ekként támadna, jelezné a legvilágosabban az igazságot.¹⁾

Az ellenvetések, a melyekkel az emberi akarat szabadságát közönségesen támadják, csak még jobban megvilágosítják és megszilárdítják az imént fölsorolt erősségeket. Lásuk sorban a nevezetesebbeket.

Első ellenvetés. Tagadhatatlan, hogy öntudatunk akaratunk szabadságáról tanúskodik, de e tanúságtétel vajmi csekély értékű; biztos erősségül meg éppen nem szolgálhat. Mert ahhoz, hogy az öntudat tanúságtételének igazi tudományos értéke legyen, szükséges volna, hogy legbensőbb valónkról egészen tiszta képpel, tiszta áttekintéssel bírjunk.

Ismernünk kellene bensőnk mindennemű physikai és erkölcsi tulajdonságát, tisztán

¹⁾ Mellőzzük itt azokat a mélyebb metaphysikai erősségeket, a melyeket az akarat szabadsága mellett fölhozni szokás. Alkalmazkodnunk kell ellenfeleinkhez, a kik közül manapság a legtöbben, mélységesen megvetik a metaphysikát. Egyébként is az akarat szabadsága mellett a legvilágosabb, dönthetetlen erősség az öntudat tanúságtétele.

kellene látnunk belső cselekedeteink lefo-lyását, okait. Ugyde minderről szó se lehet ma és ki tudja, hogy egyáltalán sikerül-e ideáig hatolni valaha.

Tehát az öntudat tanúságtétele, e tudo-mányos vitában, legalább is nagyon kétes-értékű.¹⁾

felelet. Öntudatunk tanúságtételének két-ségtelenül még nagyobb értéke volna akkor, ha legbensőbb valónkról egészen tiszta átte-kintéssel bíránk. Ám azért az öntudat ta-núságtétele a tudomány mai állásában is döntő erősség.

És pedig azért, mert az öntudat igazsá-gában való kételkedés szükségképpen teljes skepticismusra, a tudomány lehetetlen-ségére vezet.

Ha a midőn például öntudatom arról tanúskodik, hogy valamit látok, kételkedem abban, hogy csakugyan látok-e valamit vagy sem: szükségképpen és még sokkal inkább kell kételkednem abban, hogy vajjon tényleg úgy vannak-e a dolgok körülöttem, a hogy én látom, fölfogom. Ha saját bensőm igaz-ságait sem ismerhetem meg, még sokkal

¹⁾ Alfred Fouillé: Critique des systèmes de morale contemporains, 1883, 295. 1. La Liberté et le Déterminisme, Paris, 1884.

megokoltabb a kétely a kívülem létező dolgok megismerésénél.

Második ellenvetés. Öntudatunk, eszméletünk, nekünk tényleg mondja, hogy tehetjük :azt a mit akarunk és abban eszméletünknek tökéletesen igaza van. Sőt mi több, okvetetlenül megteszszük azt, a mit akarunk, hacsak tagjaink nem bénák és semmiféle külső körülmény nem akadályoz meg bennünket. Ámde öntudatunk, eszméletünk e nyilatkozata csak az akarás és a cselekvés között levő viszonyra vonatkozik és e tény helyes neve nem az akarat szabadsága, hanem a cselekvénynek az akarathoz kötöttsége.¹⁾

felelet. Mindenkinek az öntudatára hivatkozunk, hogy vájjon csak arról tesz-e az tanúságot, hogy megteszszük azt, a mit akarunk vagy ellenkezően arról is, hogy akarthatjuk a cselekvést és a nem cselekvést, az így vagy amúgy való cselekvést, szóval, hogy: akaratunk a választás képességével bír-e vagy sem?!

Harmadik ellenvetés. Igaz, hogy végleges elhatározásainkat bizonyos ingadozás szokta megelőzni, úgyde az egyensúlyukból kimozdított lestek is ide-oda ingadoznak, mielőtt egyik oldalra esnek és azért senki sem állítja, hogy

¹⁾ Pikler: Bevezető a jogbölcseletbe, 114. 1.

nem határozzák meg pontos törvények, hogy melyik oldalra essenek. A cselekvő ember is egyensúlyából kimozdított mechanikai rendszer és az akarat ingadozásai csupán eszmélet! oldalát képezik ama mechanikus ingadozásnak, mely az idegzet részeiben végbe megy.¹⁾

felelet. Egészen más az egyensúlyukból kimozdított testek és az emberi akarat ingadozása. Mikor az egyensúlyából kimozdított test ingadozik, már el van döntve, hogy mily irányban fog esni. Ez az ingadozás az esni induló testnél nem egyéb, mint törekvés bejutni abba a vonalba, a melyben a nehézkedés törvénye szerint okvetetlen esnie kell.

Az akarat ingadozása, öntudatunk tanúsága szerint, nem ilyen. Mikor két elhatározás között ingadozunk, öntudatunk éppen arról tanúskodik, hogy választhatjuk az egyiket is és a másikat is tetszés szerint.

Az egyensúlyukból kimozdított testek ingadozásakor már el van döntve az, hogy mily irányban kell esniök; mikor az emberi

¹⁾ Pikler: id. m. 115. 1. Gall-nál már (Fonctions du cerveau, I. k. 273. 1.) azt az észrevételt találjuk, hogy ha egy kőszikla szabadon esvén megismerhetné a maga cselekvését, a középpont felé való törekvésében éppen úgy szabadnak hinné magát, mint az ember.

akarát ingadozik, öntudatunk arról tanúskodik, hogy még nincs eldöntve az, hogy mily irányban határozza el magát az akarát.

Ha a legközönségesebb emberi cselekedeteket vesszük, például hogy valaki a sétálásra vagy a nem sétálásra határozza el magát; ez az ember itt és most a legélénkebb tudatával bír annak, hogy akarhatja a sétálást és ugyanakkor akarhatja a nem sétálást is. Tehát azalatt, míg ingadozik, a választás tehetségével bír és azt érzi is a legteljesebben.

Az esésnek induló test ellenben ingadozásával csak látszólag választ két pont között; a valóságban már a mint esni indult, megmásíthatatlanul egy pontra tör. Mikor ingadozni kezd, a maga módja szerint már választott; az ember mikor ingadozik, még nem választott.

Ezért szükségképpen való és nem szabad a test esése és ezért nem szükségképpen való, hanem szabad az emberi akarát elhatározása. Mert bizonyára az emberi akarátnak lehetséges volna olyan törvénye, mely az akarátot például csak a jobbra hajlásra, vagy csak a balra hajlásra kényszerítse, de lehetetlen olyan törvényt képzelni, mely ugyanazon egy időben az ember akarátát jobbra is balra is kényszerítse.

Öntudatunk belső cselekvésünket az egész időn át kíséri. Szabad elhatározásunk előzményeiről, kezdetéről, lefolyásáról és befejezéséről egyképpen tanúskodik. Sőt amikor már cselekszünk, akkor is azt tanúsítja, hogy a cselekvést a mint elkezdtük, éppen úgy el is hagyhatuk volna és hogy éppen ezért a felelősség mindazért a mi történik, ránk súlyosul?]

Negyedik ellenvetés. A legkezdetlegesebb vizsgálat már azt bizonyítja, hogy akaratunk nem független, hanem ellenkezően akaratunkat vérmérsékletünk, bizonyos meggyőződéseink, jellemünk határozza el. Az ember tehát minden pillanatban megteheti, sőt meg is teszi azt, a mit akar, de csak egy bizonyos cselekvényt akarhat.²⁾

felelet. Az akarat belátással párosult törekvés, tehát nem vak tehetség. Tárgya a jó, tehát minden részben vagy egészen jó, mint indító ok hat az akaratra. De, a mint már előbb mondtuk, csak két dolognak van az akaratra ellenállhatatlanul kényszerítő hatása. Egyik a boldogság, a tökéletes jó, ezt nem akarni nem lehet; a másik a nyomorúság, a tökéletes rossz, ezt akarni nem lehet.

¹⁾ Cathrein: id. m. I. k. 29. 1.

²⁾ Pikler: id. m. 115. 1.

A többi dolgok, a melyek majd előnyösek, majd meg hátrányosak lehetnek, majd a jó, majd meg a rossz színében jelentkezhetnek, csak részleges vonzó és részleges taszító hatással vannak az akaratra.

Ez a k i s s e b b - n a g y o b b hatás, az; illetén függés azonban nyilván nem föltétien szükségesség, iöltétlen kényszer, nem determinátio.

A mikor az indulatok, szenvedélyek teljesen elhomályosítják az észet, senki se beszél szabadságról. De viszont öntudatunk tanúskodik arról, hogy vérmérsékletünk, jobb meggyöződésünk ellenére is tehetünk és teszünk. A jellemes ember a midőn jellemesen cselekszik, tudatával bír annak, hogy jellemtelenül is cselekedhetnék. Sőt hogy a jellem nem jelent föltétien kényszerűséget; az is bizonyítja, hogy akárhányszor a már megállapodott jellemű ember jellemtelenséget követ el.

Valakinek a vérmérsékletéből, jelleméből kisebb-nagyobb valószínűséggel lehet következtetni a cselekvésére, de föltétlen bizonyossággal soha.

Hajlamai, szokásai, egy bizonyos meghatározott irányban vonják az embert. De ez a vonzás nem föltétien kényszer az akaraton. Az ember minden egyes esetben hajlamai és

szokásai ellenére is cselekedhetik. De mivel mégis általában és tartósan hajlamai és meggyökeresedett szokásai ellen nem cselekszik, azért lehet az ember vérmérsékletéből, jelleméből valószínűséggel jövődő cselekedeteire következtetni.¹⁾

Ötödik ellenvetés. Eszméletünk tanúskodik arról, hogy akaratunkat öntudatos indító okok határozzák el és pedig ellenállhatatlanul. Minden elhatározásunk ugyanis valamely öntudatos indító okon alapszik. Akaratunk szabadsága tehát mindössze csak annyiból áll, hogy öntudatos indító okok, a vallás, erkölcs, jog, okosság stb. képzetei, akaratunkat elhatározhatják.

felelet. Mindnyájunk öntudata tanúskodik arról, hogy sokszor minden indító ok nélkül, tisztán csak azért határozzuk el magunkat valamire, mert az úgy tetszik. Bizonyára,

¹⁾ Cathrein: id. m. I. k. 36. 1. Pikler (id. m. 110. 1.) azt mondja, hogy: „Az ebéd minősége, a melyet a szónok elköltött, mielőtt a szószékre lépett, lényegesen befolyásolja abban, hogy mit beszél.“ Természetesen, ha a jellem és a vérmérséklet ellenállhatatlan hatását az akaratra tagadjuk, annál kevésbé ismerhetjük el a jó vagy rossz ebéd ilyenén döntő hatását. Kivéve magától értetően azt az esetet, ha a szónok az ebédnél netalán leisz-sza magát. Ám ekkor már a beszéde, cselekvése, nem esik beszámítás alá.

nem a legokosabb módja ez a cselekvésnek, de ez a tény azért elégséges annak a bizonyítására, hogy akaratunkat öntudatos indító okok nem mindig határozzák el.

Azt mondhatná talán valaki, hogy ilyenkor akaratunkat valami ismeretlen titkos erő határozza el. Tegyük hogy úgy van, az itt mitsem határoz; sőt annál bizonyosabb, hogy akaratunkat öntudatos indító okok nem mindig határozzák el.

Ám ettől a tényről eltekintve is, mindnyájunk öntudata arról tanúskodik, hogy a boldogságot és a nyomorúságot kivéve, semmiféle más indító ok ellenállhatatlan hatást akaratunkra nem gyakorol. A legbölcsebb indító okok mérlegelése közben, hatása alatt is, érezzük azt, hogy módunkban van ez indító okok ellenére, másképp is akarni. Érezzük, hogy akaratunk úr a legbölcsebb indító okok fölött is, hogy azoknak az útmutatását követve is csak hozzájuk járul és nem kényszerűségből hódol nekik.

Hatodik ellenvetés. A phy siologiai determinizmus hirdetői hivatkoznak arra az általán ismert és elismert tényre, hogy az emberi cselekvények különböző nemei, az agy meghatározott részeinek a működésével vannak kapcsolatban.¹⁾

¹⁾ P i k l e r: id. m. 110. 1.

Bizonyos physiologiai, részben megelőző, részben kísérő föltételekhez van kötve akaratunk tevékenysége is. Úgyde az agyvelő, a gerincagy, az idegek, általában az egész idegrendszer tevékenysége, mechanikai törvényeknek van alávetve, a mechanikai törvényszerűség pedig nyilván kizárja a szabadságot, tehát az akarat a maga elhatározásaiban nem lehet szabad.

felelet. A physiologiai determinismust Wundt méltán nevezi komolyan nem vehető képzelgésnek.¹⁾ A tudomány mai állásában már senki sem állíthatja azt, hogy az akarat merő idegfolyamat és semmi más. Általában még azok sem erősítik ezt, a kik a physiologiai determinismust vallják.

¹⁾ Ez egyszer kivételesen eredetiben igtatjuk ide a Wundt (Ethik, 401. 1.) szavait: »Die Phantasien des physiologischen Determinismus von einer schliesslich aus dem allgemeinen Naturlauf abzuleitenden Mechanik der Hirnmoleküle, wird man im Ernst für eine solche Erklärung (der Willenscausalität) nicht nehmen wollen.« Pikler (id. m. 110. 1.) azt mondja, hogy: »Az a szünetlen változás, a mely a földön lefolyik, tudvalévőén nem áll egyébből, mint hogy az az energia, a mely a nap melegében rejlik, folyton új és új formákat vesz föl. Az idegfolyamatok, a melyek az emberi testben végbenmennek és a nyomukban beálló emberi cselekvények is egy formáját, módját képezik ezen energi-

Föltéve ezt, a felelet a fönnebbi ellenvetésre nagyon egyszerű. Az akaratnak, a mint megvannak a maga lelki előfeltételei (pl. hogy előbb meg kell ismerni az akarandó tárgyat) éppen úgy megvannak a testi, fizikai előfeltételei is. Továbbá, valamint a gondolkodás állandóan kíséri és kell hogy kísérje az akaratot: éppen úgy szükségképpen való kísérője az akaratnak bizonyos physiologiai tevékenység is. Hogy a physiologiai tevékenység mechanikai törvények szerint történik, abból éppenséggel nem következik az, hogy ugyanazon mechanikai törvények kötik egyszersmind az akaratot is. Ezt külön kell bizonyítani.

Hetedik ellenvetés. Az erkölcsi statisztika adatai szerint az emberi erkölcsi cselekedetekben is bizonyos törvényszerűség mutat-

átváltozásnak. A mint ez az energia szigorú törvények szerint fénynyé, hanggá, villamossággá változik, a szerint hogy milyen anyagot talál útjában; a mint más körülmények között mechanikus erővé változik és szigorú törvények szerint megrezenti a fák leveleit, vagy essöt vivén a sziklába azt szétrobbantja; úgy változik, ha útjában emberi anyaggal találkozik, szigorú törvények szerint emberi cselekvényekké. Csakhogy ha az emberi cselekedetekért való felelősséget ekként legnagyobbbrészt a napra hárítjuk, lehetetlen a jogi igazságszolgáltatás.

ikozik. Már pedig a mint M o r s e l l i¹⁾ mondja: «A hol törvények vannak, ott nincs szabadság.»

felelet. Teljesen eltekintünk itt attól, hogy minden statisztikának, még a legtökéletesebbnek is, megvannak a maga természetes fogyatkozásai;

eltekintünk attól, hogy különösen az erkölcsi statisztika manapság még valósággal gyermekéveit éli;

eltekintünk attól, hogy a meglevő erkölcsi statisztika is, ugyanazon irányzatok mellett is, olyan jelentékeny ingadozásokat mutat, a melyek inkább az akarat szabadsága mellett, mint ellene bizonyítanak.

Mindezekről eltekintünk, sőt mi magunk azt mondjuk, hogy a priori bizonyos, hogy különösen a statisztikában szereplő átlagos emberek, hasonló viszonyok között, ugyanazon okok hatása alatt, a legtöbbször egyformán fognak cselekedni; de a cselekvésnek ez az egyformasága, az emberi akarat szabadsága ellen semmit se bizonyít.

Megkínálok ezer napszámot egy korona ajándékkal, előre megmondhatom, hogy statisztikailag mind elfogadja, mert az az egynéhány, a ki esetleg visszautasítja, a statisztikában elvesz. Megkínálok azután ezer

¹⁾ Morselli: Der Selbstmord, 245. 1.

ügyvédet egy korona ajándékkal, előre megmondhatom, hogy statisztikailag mind visszautasítja, mert az az egynéhány, a ki esetleg elfogadja, a statisztikában ismét nem szerepel.

Már most, ha törvényként hirdetem, hogy az egy korona ajándékot a napszámos mind elfogadja, az ügyvéd pedig nem fogadja el: ez sem az akarat szabadsága ellen, sem az akarat szabadsága mellett semmit se bizonyít.

Minden egyes napszámos, a ki az egy koronát elfogadja, önmagában érzi azt, hogy az egy koronát a mint elfogadja, éppen úgy vissza is utasíthatná és minden egyes ügyvéd, a ki az egy koronát visszautasítja, önmagában érzi azt, hogy az egy koronát, a mint visszautasítja, éppen úgy el is fogadhatná.

Szabályszerűség mutatkozik tehát az emberek cselekvésében. Egy bizonyos határig rendszerint mindnyájan egyformán cselekszünk, mert mindnyájan emberek vagyunk. Azután egyformán cselekednek ismét egy bizonyos határig rendszerint az egy társadalmi osztályhoz tartozók, mert ugyanazon fölfogásnak hódolnak.

Az emberi akarat tárgya a jó, tehát z ember rendszerint a jó és a rossz közül

jót; két jó közül a nagyobb jót és két rossz közül a kisebb rosszat választja. Ám mindnyájunk öntudata tanúskodik arról, hogy ellenkezően is cselekedhetünk.

Már pedig nem azon fordul meg a dolog, hogy az ember rendszerint hogy cselekszik, hanem azon, hogy szükségképpen cselekszik-e így vagy sem. Ennek a megállapíthatása szempontjából pedig sokkal célravezetőbb az egyénnek a megfigyelése, mint a tömegészlelés. Mert végre is nem a tömeg, mint tömeg, hanem az azt alkotó egyének szabadságáról van szó és a statisztikában éppen a kiválóságok vesznek el szemelől, a kiknek a megfigyelése, önmagunkon kívül, e kérdésben is a legtanulságosabb.

A statisztikától megállapított társadalmi törvény tehát törvény, de nem olyan értelemben törvény, mint a physikai törvények. A physikai törvényekkel a szabadság összeegyeztethetetlen; a társadalmi törvényekkel igen jól megfér.¹⁾

¹⁾ Pikler (id. m. 114. 1.) azt mondja: »Az emberek a közönséges életben lépten-nyomon hallgatagul fölteszik, hogy az emberi cselekvények törvényeknek vannak alávetve. A kereskedő, a ki azt hiszi, hogy bizonyos eljárás által képes magának vevőket biztosítani; a törvényhozó, a ki azt várja, hogy büntetések megállapítása az embereket bizonyos tettektől vissza fogja tartani; a nevelő, a

A mint Ráth¹⁾ mondja: »A mióta csak állandó és nagyobb körökre kiterjedő statisztikai megfigyelések léteznek, mindig feltűnt a figyelmes szemlélőknek az a tény, hogy a természeti és társadalmi jelenségek, minél ki reméli, hogy bizonyos eszközök segítségével a gyermeket arra bírhatja, hogy egész életében a jót cselekedje — mind e föltevés alapján munkálkodnak. Ennek dacára voltak és vannak gondolkodók, a kik az akarat szabadsága címe alatt az ellenkezőt tanítják.« Olyan gondolkodók, a kik az akarat szabadságát tanítják, csakugyan voltak és vannak, még pedig szépszámmal, csakhogy ezek nem a fölsorolt tények dacára tanítják az akarat szabadságát, mert a szóban forgó, tények az akarat szabadsága ellen semmit se bizonyítanak. Sem a kereskedő, sem a törvényhozó, sem a nevelő a maga eljárásától minden egyes esetben szükségképpen bekövetkezendő eredményt nem vár és nem is következik be mindig szükségképpen az óhajtott eredmény. Tehát az emberi cselekedetek valószínű szabályszerűségét a közönséges életben lépten-nyomon vallják az emberek, de a kényszerűséget lépten-nyomon tagadják. Sem a kereskedő, sem a törvényhozó, sem a nevelő nem gondolja azt, hogy eljárásának épp oly bizonyosan meglesz a várt eredménye, mint a mily bizonyos az, hogy a plus villamosság vonja a minus villamosságot.

¹⁾ Dr. Ráth Zoltán: Magyarország statisztikája, 1896, 8—10. 1. V. ö. még Ráth: Közgazdaságtan és ethika (Közgazdasági Szemle, XVIII. évf. 1153—1179.

nagyobb térben és időben, szóval minél nagyobb kiterjedésben folyik az észlelés, annál nagyobb egyenlőséget, a hasonlóságnak annál nagyobb fokát mutatják... A statisztikai szabályszerűségek természetszerű magyarázata abban az általános igazságban van, hogy egyenlő okok egyenlő eredményeket hoznak létre, következésképp, mindaddig, míg a jelenségeket létrehozó okok meg nem változtak, egyenlő jelenségeket, ugyanazon tünetmények állandó ismétlődését kell várnunk Csak természetesnek találhatjuk tehát . . . hogy addig, míg a magyar nemzet szaporaságát befolyásoló, történelmileg fejlett, természeti és társadalmi viszonyok át nem alakulnak, a születési arány állandó marad; hogy addig, míg a társadalom, mint az emberek nagyösszesége, erkölceiben nem módosul, a bűntettesek számának körülbelül egyenlőnek kell maradnia. Nem az egybehangzás, hanem a szabályszerűség hiánya volna érthetetlen mindaddig, míg a közreható tényezők nem változtak, míg akár a külvilág, akár az emberi természet mássá nem lett.«

1) Mayer: Statistik und Gesellschaftslehre, 1895, I. k. 120. 1. Meitzen: Geschichte, Theorie und Technik der Statistik, 1886, 117—121. 1. Cohn: System der Nationalökonomie, 1885, I. k. 69—78. 1.

Nyolcadik ellenvetés. Az okság elve, hogy semmi se történik elesendő ok nélkül (nihil fit sine ratione sufficiente), egyike a legbizonyosabb elveknek, a melynek igazságát a földkerekségén mindenki elismeri. Úgyde az emberi akarat szabadságáról szóló tan ezzel az elvvel homlokegyenest ellenkezik, mert az akarat elhatározásainak elegendő okát nem mutatja ki: tehát az akarat szabadsága meg nem állhat.

felelet. Ha valaki azt állítaná, hogy akarat elhatározások születhetnek akaró tehetőség nélkül, az nyilván ellenkezésbe jönne az okság elvével; de ilyesmit senki sem állít. Az akaráshoz akarat kell, ennyit és csak ennyit kíván meg az okság elve. Hogy mindig ellenállhatatlan, kényszerítő oknak kell lenni annak, a mely az akaratot elhatározásra bírja: az az okság elvéből egyáltalán nem következik.¹⁾

"Kilencedik ellenvetés. Az egész világegyetemben, minden ismert lény kényszer hatása alatt cselekszik. Nem ismerünk egyetlen oly lényt sem, mely a szabad elhatározás képességével bírna. Nincs tehát semmi ok arra,

¹⁾ Föltűnő az a következetlenség, hogy sok olyan író, a ki egyébként a metaphysikát mélységesen lenézi, az akarat szabadsága ellen mégis az okság metaphysikai elvével hadakozik.

hogy miért képezzen éppen az ember és csak az ember kivételt a nagy mindenség általános törvénye alól.¹⁾

A régi időkben, a midón a természet-tudományok gyermekeiket élték, még volt némi alap arra, hogy az embert valami különös lénynek, az ismert világ középpontjának, a teremtés koronájának tekintsék. De a természettudományok mai állása szerint, az ember csak egy pórszem a világegyetemben és semmi több.

felelet. Erre az ellenvetésre két válaszung is van.

Első feleletünk az, hogy bármilyen mérhetetlen, csudálatos világokat tárt is föl az újkorban az ember előtt a csillagászat és a

¹⁾ V. ö. Pikler: id. m. 51. l. Nem mulaszt-hatjuk el rámutatni arra, hogy Pikler is fölhasználván az akarat szabadsága ellen a fönnebbi okoskodást, újólág következtelenségbe esik. Ő ugyanis a materialismust könyve XXII-ik lapján a következő szavakkal Ítéli el: »A materialismus nem igaz és pedig oly szembeötlően nem igaz tan, hogy philosophiai szempontból szégyelni való dolog, ha valaki vallja.« Ennélfogva, bárminek tartsa is Pikler az emberi lelket, e nyilatkozata szerint az parányokból nem állhat és élettevékenysége pusztán mozgás nem lehet. Tehát Pikler az embert kivételes tökéletes-ségű lénynek vallván, következetesen az emberi akarat szabadságán sem akadhat fönn.

többi természettudomány, nagy tévedés azt hinni, mintha a természettudományok mai állása szerint az ember immár megszűnt volna az ismert . lények legtökéletesebbje, a létezők koronája lenni.

Ha az ezer ismert legnagyobb állócsillagot egyetlen állócsillagnak képzeljük is és ezzel a mérhetetlen égi testtel szembeállítjuk a legnyomorultabb hottentotát, a kit aggkora tehetetlensége miatt társai éppen most éhenhalásra ítélték: ez a hottentota, Shakespere-rel szólva, ez a csipetnyi pór, még mindig összehasonlíthatatlan tökéletességű királyi lény, a mérhetetlen hóit anyaggal szemben. Porszem, nádszál, de a mint Pascal mondja, gondolkodó nádszál.

Nincs tehát semmi különös abban, hogy ha az ember, mint a legtökéletesebb, egyedül ismert értelmes lény, kivétel az anyag általános törvénye alól.

Második válaszuk az. hogy mi is a Secchi és a Flammarion abbeli föltevéséhez csatlakozunk, hogy az ember nem az egyetlen értelmes lény a világegyetemben, hanem a többi csillagokat is minden valószínűség szerint értelmes és ekként szabad akaratú lények lakják. Miért is az ember nem kivétel a világegyetemben, hanem egyszerűen az értelmes lények osztályába tar-

tozik, a kik természetöknél fogva már nem hódolhatnak mindenben az ész nélkül szükölködő anyag törvényeinek.

HARMADIK RÉSZ.

A jogról.

ELSŐ FEJEZET.

A jog szó és jelentései.

Fischer¹⁾ mondja, hogy a fogalmakat a dolgok természetéből és nem a szavakból, az elnevezésekből kell megalkotni, mert a szavak vannak a dolgokért és nem megfordítva a dolgok a szavakért.

Ez az állítás kétségtelenül igaz annyiban, a mennyiben a dolgok mivoltát sohase szabad pusztán a szavakban, az elnevezésekben, keresnünk. Ám akkor, a midőn közvetlenül nem a dolgok lényegét vizsgáljuk, hanem a fogalmak történeti kibontakozását, valamely népnek a sajátos gondolkodását és e sajátos fölíogásnak a keletkezését, alakulását: a sza-

¹⁾ Fischer: Natirrecht, I. 1. A Fischer ellentéseit ismétli újabban Bergbohm: Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, 1892, I. k. 60. 1.. Szerinte is a fogalmak megvilágítására a szavak nem szolgálhatnak. — Az elnevezések és a dolgok egymáshoz való viszonyáról v. ö. Wundt: Logik, I. k. 44.. 1. No iré: Logos. Ursprung und Wesender Begriffe., 1885, 102. 1.

vak mindmegannyi szövetnekekké válhatnak, a melyek sokszor éppen megbecsülhetetlen világosságot vetnek a fogalmak keletkezésére, fejlődésére.

A jog fogalma, miként minden más fogalom, az emberiség előhaladásával egyre tisztább és határozottabb lesz. A kezdetnek és a kibontakozás egyes szakainak a megvilágítása szerfőlött tanulságos, sőt szükséges ahhoz, hogy a jelenlegi állapotokat, mint történeti fejlődés eredményeit, tökéletesen megérthessük.

A szavak, az elnevezések pedig együtt kelnek útra az eszmékkal, együtt haladnak és együtt érkeznek; biztos határjelzők sokszor oly helyeken, hol egyetlen más útmutató se kínálkozik.

A jogot jelző szavakat a különböző nyelvekben vizsgálva, legelőbb is azt találjuk, hogy ezeket a legrégebb időktől fogva minden nyelvben többféle jelentésben használják.

A nyelvek ugyanis, kivált kezdetben, a szavakban való fogyatékoságuk miatt, csak nehézkesen követhetik az ismeretek, a gondolatok gazdagodását. Főként ezért történik aztán, hogy az első dologtól, a melyet a szavak megjelölnek, átviszik azokat más rokon vagy hasonló természetű dolgok megjelölésére is.

A jogot jelző szavaknak és azok különböző jelentéseinek a vizsgálatát a görögök-nél kezdjük, mert az őskorban Ázsia népeinél úgy össze volt nőve a fog fogalma a valóság és az erkölcs fogalmaival¹⁾, hogy ott az illetén vizsgálódás merőben céltalan.

A *δίκαιον*, jog, szó a görögben először minden kétséget kizáróan magát az igazságos, jogos do 1 got jelentette?)

Aristoteles etikájában a *δίκαιον* szónak egész határozottan ezt az első és főértelmet tulajdonítja. És pedig annál több valószínűséggel, mivel az emberi megismerés természetes rendje szerint is ez a jelentés kínálkozik az embernek legelőbb.

Az ember ugyanis megismerésének természetes rendje szerint legelőször az anyagi,

¹⁾ L. Raumer: Über die geschichtliche Entwicklung der Begriffe von Recht, Staat und Politik, 1. 1.

²⁾ L. Esterházy: A jog lényegéről, Kassa, 1893, 3—11. 1. A kézikönyv keretei között fölöslegesnek tartjuk a görögben a ént; és íspá /,i>. “o&a, valamint a latinban a fás és s a c r a kifejezések méltatását, mivel a vallási jog eszméjének a vizsgálata nem tartozik szorosan ide. Itt az emberi jog eszméjének a jelentkezését és kibontakozását kutatjuk. A főnebbi kifejezésekről 1. Pulszky: A jog- és állambölcsészet alaptanai, 257. 1. A *δίκαιον* az erkölcsileg és a jogilag igazságost egyformán jelenti.

érzékkelhető dolgokat fogja föl és a szerint a régi axióma szerint, hogy »nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu«, csak fokozatosan emelkedik föl az elvontabb igazságok megfigyeléséig.

Következésképpen bármily anyagtalan dolog legyen is önmagában a jog, mégis az ember a jog lényegéből is először azt ismerte meg és ezért névvel is azt jelölte meg, a minék a megismeréséhez bizonyos mértékig érzékeivel is hozzáférhetett.

Ilyen pedig a jogos dolog. Csakhogy mivel a jogos dolgok is különbözök, a jog fogalmának a megvilágosodásában a legvalószínűbb sorrend a következő lehetett: jognak, jogos dolognak nevezték az emberek minden valószínűség szerint először az emberen kívül levő törvényszerű anyagi tárgyakat, azután a törvényszerű emberi cselekedeteket, a belsőket és a külsőket egyaránt.

Sőt a legelső időkben jog alatt kifejezetten nem is csak magát a cselekedet törvényszerűségét érthették, hanem a törvényszerű cselekedetet a maga egészében és csak később különböztették meg, választották el a cselekedetben a cselekedet anyagi részét és annak a törvényszerűségét¹⁾

¹⁾ Sajátos értelemben csak az emberi cselekedetek jogos és jogtalan dolgok; az emberen kívül

és nevezték az utóbbit önmagában jognak. Ily értelemben mondván Aristoteles¹⁾, hogy: »Jog a törvénytől való meg-
e g y e z é s.«

Aristoteles az igazság természetének arithmetikai és geometriai arányokban való kifejezésével és egyéb matematikai kitételeivel, mintegy két dologra látszik figyelmeztetni.

Az egyik, hogy az igazság (justitia) és ekként a jog is, természeténél fogva már az emberi dolgoknak nem akármilyen kiegyenlítésére, hanem valósággal matematikai pontosságra törekszik, úgy hogy a dolog tökéletes igazságossága, jogossága, szigorú matematikai szabályszerűséget jelent.

első dolgok csak átvitt értelemben, mint az emberi cselekedetek tárgyai, nevezhetők jogos dolgoknak. Mert az anyagi tárgy jogi szabályszerűsége nem tőle magától ered, hisz az anyagi tárgy, mint esztelen lény, a jogi szabályhoz nem alkalmazkodhatik; hanem az emberen kívül első dolog egész szabályszerűsége valamely emberi külső értelmes cselekvés eredménye. Mégis valószínű, hogy az ember első dűrva és alantas eszejárásával nem magának a külső emberi cselekedetnek a szabályszerűségét nevezte legelőször jognak, hanem az emberen kívül törvénytörő állapotban levő dolgokat.

¹⁾ Aristoteles: Ethika, V. k. 10. f.

Az emberi társaséletben a lehető legpontosabb összhang: a görög jogi fölfogás eszményképe.

A másik, a mire matematikai szólásai-
val Aristoteles célozni látszik az, hogy
az anyagi dolgok quantitása-a, mennyisége
szolgáltatta az első alapot a jog fogalmához,
úgy hogy a jog legelőször a dolgok mekkora-
ságának, számának a törvényszerűsége volt
és a bíró legelső dolga a peres tárgynak
egyenlő részekre osztása, a törvényszerű
nagyságnak, számnak a megállapítása lehe-
tett. Erre mutat az is, hogy a görögben a
(νόμος;¹)) törvény, annyit tesz, mint osztály, de
annyit is, mint legelő, jelöl, hogy az első
törvények a legelő megosztását rendezték?)
Ha csakugyan ez a stagirai bölcs gon-
dolata, akkor e gondolatát támogatja az a
mód is a miként az anyagi dolgokat leg-
először érzékeljük.

Tény ugyanis az, hogy a testi dolgokon,
közel és távol, először azok quantitása-
a ötlük az ember szemébe; a mekkoraságot,
a mennyiséget ügyeli meg az ember rajtuk leg-

¹) A görögben a νόμος éppen úgy, mint a latin-
ban a lex, első eredeti jelentésében állami, emberi
törvényt jelent. V. ö. Bergbohm: id. m. I. k.
152. 154. 1.

²) Frank: Közigazság törvénye, I. k. 11. 1.

előbb, ez lévén legszemetűnőbb elsőrendű tulajdonsága a testeknek

Természetes azért, hogy az ember a testeken legelőbb a quantitas-ra, a mennyiségre ügyelven, a test minden más tulajdonságai között törvénnyel ezt szabályozta és ennek a törvényszerűségét követelte meg legelőbb.

A tételes jogszabályokban kezdetben csak a szolgáltatás nagyságát és számát állapította

Azért is mondták philosophiájukban Aristoteles után a régiek, hogy a quantitas a test első és fő accidens-e, járuléka, mely a test minden más accidens-énéi szemetűnőbb és mintegy magán hordozza a testnek többi qualitas-ait, milyenségeit. Accidens absolutum, a mint magukat sajátos műnyelvükön kifejezték. L. T o n g i o r g i: Institutiones philosophicae, I. k. 31. 1. Schiffini: Institutiones philosophicae, 306—337. 1. Aristoteles azt mondja, hogy: »A görög nyelvben az igazságos δίκαιο-nak nevezetik, mivel oí/a két félből álló, mintha διζαιον-nak neveznök, azaz olyannak, mi két egyenlő részre van fölosztva, és a bírónak görög neve δίκαστής; tehát annyi mint azaz olyan, ki valamit két egyenlő részre hasit.« Ethika, V. k. 7. f. Hogy vájjon a δίκαιον szónak ez a származtatása helyes-e vagy sem, az ránk nézve itt mellékes, mert a fönnebbi sorokat csak Aristoteles gondolkodásának a megvilágítására idézzük. P u l s z k y (id. m. 259. 1.) ezt a szószármaztatást hamis etymológiának tartja.

meg nagyjából a törvényhozó és csak idők múltán egyéb tulajdonságait.

Sőt analógia alapján mintegy quantitas-t láttak a test egyéb accidens-eiben, járulékaiban, sőt magukban az emberi cselekedetekben is; a nagyság és kicsiség analógiájával fejezvé ki ezeknek a tulajdonságoknak is a teljesebb vagy kevésbé teljes voltát.

Így mondjuk ma is, hogy valami nagyon fehér vagy nagyon kék; nagyon szilárd vagy nagyon gyöngye; nagyon szabályos vagy nagyon szabálytalan; nagyon jó vagy nagyon rossz; nagy ont szép vagy nagyon rút: noha sem a fehérség, sem a szilárdság, sem a szabályosság, sem a jóság, sem a szépség, se mindezeknek az ellentéte, a szó sajátos értelmében nagy vagy kicsi nem lehet.

Megerősíti e fölfogásunkat az is, hogy éppen a görögök egyik elemi bölcselme, a P y t h a g o r a s-féle bölcsélet, minden dolgot pusztán quantitas-nak, mennyiségnek tekint és ekként egyenletekben igyekszik az egész mindenséget megfejteni. Ezért ragaszkodnak a pythagoreusok a büntetésnél is a forbátoláshoz és ezért fordul elő általában minden kezdetleges műveltségű népnél a forbátolás, mivel kezdetben a büntetésnél is

mintegy a nagyság, a mennyiségek, pusztán a külső kár kiegyenlítésére törekszenek.

Aristoteles¹⁾ azt mondja, hogy: »Igazságtalannak tartatik az, ki a törvényt áthágja; ki többet tesz tulajdonává mint kell s ki az egyenlőség elve ellen cselekszik. S innen világos: hogy az lesz igazságos, ki a törvényt megtartja és az egyenlőséget tiszteli, tehát igazságos is az, a mi törvényes és egyenlőségszerű; igazságtalan ellenben az, a mi törvényt sértő és egyenlőség-ellenes.« Ismét: »Miótán a törvénszegő a mint láttuk igazságtalan, a törvény tisztelő pedig igazságos, egész világossággal következik, hogy mindaz, a mit a törvényhozás fölállít és kitűz, törvényes, ami pedig törvényes, azt igazságosnak és jogosnak nevezzük.«

E szavaiból úgy látszik, hogy az ő vélekedése szerint a dolognak nem a természeti, hanem a tételes törvénnyel való megegyezését nevezték az emberek először jognak.

A nép ítélete szerint, úgymond, az az igazságtalan a ki a törvényt áthágja és az az igazságos, a ki azt megtartja. Ugyde ez a törvény itt nyilván nem a természeti, ha-

¹⁾ Aristoteles: Ethika, V. k. 2. és 10. f.

nem a tételes törvény (írott vagy nem írott), ez lévén külsőleg legszembetűnőbb, sanctióval is ellátott szabálya a cselekvésnek.

A közéletben kezdetben már ezt tekintették különösen a nyilvános cselekvés közönséges szabályának; a *vípxc* szó kezdetben tisztán állami, tételes törvényt jelentett. Csak később jelentette az általánosságban tekintett viszonyoknak az östermészetét.

Az anyagi dolgokban és az állami létben nyilatkozott meg tehát az emberi értelem előtt először a jog valója. Itt tárult föl létezése és valami lényéből és innen világosodott meg, bontakozott az ki fokozatosan.

A jog kezdetben ugyan egyszerűen a dolog, a cselekedet törvényszerűségét, helyességét jelentette. Később azonban nem annyira a cselekedetnek önmagában való helyességét, hanem inkább más emberekhez való arányosságát.¹⁾

¹⁾ Ezért mondják a régiek, hogy kétféle »rectitudo« van az emberi cselekedetben és hogy „*justitia humanas operationes bonas et rectas efficit*,” azaz önmagukban, a cselekvő alanyhoz viszonyítva jókká és másokkal szemben is helyesekké, arányosakká teszi az emberi cselekedetet. Abban a római jogi hármasságban, főelvben, hogy: „*Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere*,” benne van, hogy a jog párán csolata szerint a cselekedet a cselekvőhöz viszonyítva

Ezért mondja Aristoteles,¹⁾ hogy: »Az igazságos bizonyos arányosság.«

A mint általában a tételes törvény rendelkezéseinek nem is annyira az egyén önmagában való tökéletesítése, mint inkább a közrend, közjólét volt a főcélja, különösen a görög világnézet szerint.

A jog szó jogos dolog jelentéséből keletkezett azután a többi jelentése.

Mert nyilván a jog szónak abban az első jelentésében, a mely szerint a jogos dolgot jelentette, befoglaltatik mintegy csirában:

1- ször az, hogy a cselekedet magához a cselekvőhöz viszonyítva helyes;

2- szor, hogy más emberekhez arányos;

3- szor, hogy éppen azért, mert önmagában helyes és másokhoz arányos, tehető, azaz tevésére az alany föl van hatalmazva;

és 4-szer, hogy e cselekedettel szemben minden más embernek az akarata meg van kötve vagy éppen valaminek a tevésére van kötelezve.²⁾

helyes, tisztességes, másokhoz viszonyítva pedig arányos kell hogy legyen, azaz ne sértse a mások javait, sőt adja meg mindenkinek azt, a mi megilleti. E mondás szerint a jog egész rendeltetése, célja az, hogy az ember maga tisztességes, másokkal szemben pedig igazságos legyen.

¹⁾ Aristoteles: Ethika, V. k. 8. f.

²⁾ Ahrens (Természetjog, ford. Bihari, 66. 1.) sok más íróval egyetemben azt tartja, hogy a latin

Ezért, mint a dolog, a cselekedet törvényszerűségének, helyességének a mintája: a törvény (jogi szabály) méltán és könnyen nevezetett jognak.

Hisz a dolog vagy a cselekedet szabályszerűsége benne is megvan bizonyos módon, mint mintában tudniillik. Éppen a törvény szabályoz, ez indítja szabályszerű cselekvésre a cselekvő akaratát.¹⁾

Továbbá, mivel a cselekedet mert törvényszerű: azért tehető, mintegy önként kínálkozott az is, hogy az ember az alany törvényszerű hatalmát hasonlóképpen jognak nevezze.²⁾

jus a l a p j e l e n t é s e kötelék az emberek között.“ A fönnebbiekből kitetszően mi is azt állítjuk, hogy a kötelék eszméje benne van a jus szó első jelentésében, de azért korántse lehet azt mondani, hogy a jus szó alapjelentése kötelék az emberek között, mert a jogos dolog fogalma nyilván sokkal általánosabb, kiterjedtebb, mint a kötelék eszméje.

¹⁾ A mint a római jog mondja: »Lex est regula justī et sic dicitur jus naturale, positivum, humanum etc.«

²⁾ Ha a cselekedet igazságos, jogos, annak véghezvitelére az alany föl van hatalmazva; közel állott tehát az, hogy a miképpen jognak nevezték a törvényszerű cselekedetet, azonképpen jognak nevezzék az alany törvényszerű hatalmát, az alanyi jogot.

Egyetértünk ugyan Raumer-rel¹⁾ abban, hogy: »A jog fogalma alanyilag tekintve, a mint valamely személynek tulajdonítatik, a görögöknél, legalább a műnyelvben és a tudományos tárgyalásban, majd egyáltalán nem fordul elő. Az ő kifejezésük merőben tárgyi, a jogviszonyt mintegy megállapodottan jelöli és megszabott rendjét fejezi ki a dolgoknak vagy inkább az embereknek, a mely rendben ők egymással találkoznak és egyik se léphet a másik hatása körébe.« Mindazáltal nyomára akadunk a jog szó e jelentésének már a görögöknél is.

A rómaiaknál a *j u s* szót *U l p i a n u s a j u s t i t i a*-ból a *j u s t u m*-ból származtatja.²⁾

U l p i a n u s e tanuságtételét két körülmény teszi különösen jelentőssé. Az egyik, hogy a *j u s* szó e származtatását teljességgel nem lehet találomszerűnek tekintenünk, mivel a római írók a görögök, különösen Aristoteles és a stoikusok nyomdokain haladva, a fogalmak keletkezését egész rendszeresen a szavak eredetének kutatásá-

¹⁾ Raumer: id. m. 4. 1.

²⁾ „*Juri operam daturum prius nosse oportet, unde nōmēn juris descendat. Est autem a j u s t i t i a appellatum, nam ut eleganter Celsus definit, jus est ars boni et aequi.*“ D. 1. 1. 1. pr.

val igyekeztek földeríteni.¹⁾ Számos példát találunk erre a Corpus juris civilis-ben is.

Másrészről különös jelentőséget kell tulajdonítanunk U l p i a n u s nyilatkozatának azért is, mert Justin ianus compilatorai az ő szószármaztatását a Digesták legelejére helyezték. Ezzel mintegy jelezték azt, hogy a jus szó e származtatása nem csupán az U l p i a n u s egyéni vélekedése, hanem közönséges nézet a classicus jogászok között; a mint ez egyébként a Corpus juris-ből nyilvánvaló?)

Az újabbkori nyelvészek a j u s-t előbb a j u vagy j u n go-ból származtatták,³⁾ a jelenleg uralkodó közönséges nézet szerint azonban a jus a jubeo, jussu m-mal egy közös törzsből származik.

¹⁾ Cicero e részben a stóikusokat állítja föl követendő mintaképül a midőn így ír: „Ex quo quamquam hoc videbitur fortasse cuiquam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui stúdiósé exquirunt, unde verbasintducta, credamusque, quia fiat, quod dictum est appellatum fidem.“ De off. I. 7.

²⁾ L mindezeket tüzetesen, Esterházy: A jus szó jelentései a római jogban, Kassa, 1895.

³⁾ E véleményyt fõntartja ma is Wanicek; Wörterbuch der Etymologie der latéin. Sprache, 226. 1. Punt sch art: Die moderne Theorie des Privat-rechts, 21. 1.

E modern vélemény, helyesen értelmezve, nemcsak hogy nem ellenkezik az Ulpianus-féle szószármaztatással, de sőt k'ecrésztízi azt

A jubeo, jussum - ból származik ugyanis a justum, a justitia; a j u s t u m-ból pedig rövidítés által a j u s.¹⁾

A fogalmaknak illetén sorrendje tökéletesen megegyezik azzal, a mit Aristoteles a törvény, igazságosság és jog fogalmának egymásután való következéséről a görögben mond. Ethikájának egész V-ik könyvében azt bizonyítja, hogy a görögöknél a fogalmak kiválása akként történt, hogy első volt a törvény (jussum) fogalma, azután következett az igazság (j u s t u m, j u s t i t i a) és harmadsorban a jog (j u s).

Így tehát a fönnebbi jubeo, jussum-tói való szószármaztatás mellett, ugyanabban a sorrendben alakult a görögöknél és a rómaiaknál a törvény, az igazság és a jog fogalma.²⁾

Úgy a mint So tu s (De just, et jure l. 3. q. 1. a. 1.) mondja: »Crediderim per apocopen, hoc est amputationem syllabae in fine dictionis justum, dictum esse jus Unde graece, *δικαιοσύνη* idem promiscue significat, quod justum et jus.« Vagy a mint Isidorus (Etym. 1. V. c. 3.) mondja, hogy: „Jus dictum est, quia est justum.“

²⁾ Taparelli (Saggio teoretico di dritto naturale, I. k. 148. 1.) azt mondja, hogy általában a

Ha a jus szó rövidítés útján a justumból eredt, akkor természetes, hogy első jelentése is, éppen úgy mint a görögben a cí-zatov szónak a jogos, a rendesen történt dolog, a justum, a justa rés volt.¹⁾

Mindazáltal, ha a rómaiaknál éppen úgy mint a görögöknél, első jelentése a jus szónak a jogos dolog, a justum volt is, a kiinduló pont tehát mind a két népnél azonos: inentúl immár a fogalom kibontakozásában nevezetes eltérésekre találunk.

A rómaiaknál a jus először jelentette a jogos dolgot,¹⁾ azután a második jelentése a szónak valószínűen néma törvény (jogszabály), hanem az alanyi jog volt és csak rend eszméjéből születik meg a jog fogalma. A társadalomban az erkölcsi rend eszméje volt az az alap gondolat, a melyből kivált egymást kiegészítően a jog és a kötelesség fogalma.

¹⁾ L. Esterházy: id. m. 10—12. l., a hol több más erősséggel bizonyítom, hogy a jus szó első jelentése a jogos dolog volt. V. ö. még Pulszky: id. m. 259. l.

²⁾ A jogos dolog nemcsak első, de egyik fő jelentése volt a rómaiaknál a jus szónak mindig, éppen azért, mert az első eredeti jelentés ez volt. Továbbá az ösnyelv szokáson kívül ezt a jelentését a jus szónak folyvást főtartotta a görög philosophia, mely uralkodó volt Rómában és végre mert a jogos dologban leganyagiasabban és ekként legszembe-tűnőbben jelentkezik a jog.

harmadik jelentése lehetett a törvény (a jogszabály).

Szembetűnő itt az eltérés a szünetlen bölcselkedő görög és a mindig gyakorlati római észjárás között. A görög egyszer jognak nevezvén a jogos dolgot, kutató elméjével tüstént visszaszáll az okra, a melynek alapján a dolog jogos, - a törvényre tudniillik.

A római előbb megállapodik az alany-nál, a ki a törvény rendelkezésének hasznát látja, a kit a dolog, a cselekvés megillet és ennek a hatalmát nevezi különösképpen jognak.

Nemcsak fogalmilag volt tehát túlsúlyban a rómaiaknál a jus szó alanyi jog jelentése, hanem történetileg is elsőbb lehetett.

A jogban kétségtelenül befoglaltatik az igazság, összhang, szabályszerűség, rend, erő, erkölcsi hatalom stb. eszméje. Ezek közül az eszmék közül a görög fölfogás leginkább az összhangot emelte ki.¹⁾ A többit se tagadta meg, de az összhang látszik mégis a görög jog legfőbb elemének.

¹⁾ P 1 á t ó az összhangot az igazságosság, jogosság legjellemzőbb sajátosságának tekintette. Szerinte az igazságosság oly erény, melylyel sokan egymáshoz vannak fűzve, rendelve, egymással összhangba vannak hozva.

Ennek a következése azután az, hogy náluk a jogos dolog nemcsak történetileg első jelentése a *δικαιον* szónak, hanem mindvégig egyik legfőbb jelentése is, mert a jogi szabály célja éppen az összhangot megteremteni az emberi dolgok és cselekedetek között. A hol tehát ez az összhang tényleg is megvan, a görög mintegy legörömelebb e; t a valóságos összhangot nevezi jognak.

Mindaz, a mit a római ősjog sajátosságairól az újabb jogtörténeti tudományak megállapítani sikerült, valószínűvé teszi abbéli föltevésünket, hogy a római gondolkodás, kezdetben úgy szerkesztette meg a jogot tárgyi értelemben, hogy az alanyi joghoz egyszerűen hozzávette az összes tőle függő jogi köteleességeket.

A tárgyi jog fogalmának a megalkotásánál is tehát a római észjárás az alanyi jogból indult ki; a tárgyi jogban kezdetben csak a megfelelő jogi köteleességekkel kiegészített alanyi jogot látott.¹⁾

Különösnek tűnhetik ugyan föl első tekintetre a görögöknél és a rómaiaknál egyaránt az, hogy előbb a dolgok és cselekedede-

¹⁾ Az újabb írók közül Wundt (Ethik, 496 — 498. 1.) határozza úgy meg a tárgyi jogot, hogy az nem egyéb, mint az alanyi jog, hozzávéve az összes; tőle függő jogi köteleességeket.

tek törvényszerűségét nevezték jognak és csak azután magát a törvényt, de könnyen érthető.

Az emberi dolgok és cselekedetek szabályszerűségét egyszer csak elkezdtek egy külön szóval *δίκαιον*-nak, jus-nak nevezni, mivel megsejtették, hogy az emberek egymással szemben való cselekvésének a szabályszerűsége másnemű mint a fák növése, a tenger apályának és dagályának vagy a csillagok járásának a rendessége.

Innen aztán visszatért e népek eszejárása magukra a törvényekre is és azok között is a jog szóval, elnevezéssel kezdte megkülönböztetni azokat, a melyek az emberek egymás között való cselekvését szabályozzák, azoktól, a melyek például a fák, füvek, virágok nyílását és hervadását rendezik.

A midőn tehát azt mondjuk, hogy a legsajátosabb római fölfogás szerint az alanyi jog nemcsak jelentőségre, de időre nézve is megelőzte a tárgyi jogot: ismételjük, ez korántsem akarja azt jelenteni, mintha a törvény általános fogalma az alanyi jog fogalma után támadt volna. Ez nyilván képtelenség.

Bizonyára, a mint mondtuk, első volt a törvény fogalma, azután következett a törvényszerűségé; majd bizonyos törvényszerűséget jognak kezdtek nevezni, innen a ró-

maiak jognak nevezték az ily cselekvésre való tehetséget, hatalmat is és csak azután kezdték a törvények között is keresni a jogot, jognak nevezni bizonyos törvényeket.

Második főjelentése tehát a jus szónak a római jogban: az alanyi jog, azaz helyesebben, a mondottak szerint, időre nézve második, de jelentőségre nézve kétségtelenül első. ¹⁾

Fönnebb jeleztük már azt, hogy ez a jelentés a jogos dolog jelentésből minden valószínűség szerint miként eredhetett.

Annak a ténynek, hogy legfőbb értelme a római jogban a jus szónak az alanyi jog, nevezetes következése az, hogy az alanyi jog fogalmából kell kiindulni annak, a ki a rómaiak fölfogását a jog belső természetéről meg akarja állapítani. Mert nyilván ha a rómaiak első sorban és legfőképpen az alanyi jogot nevezték jognak, ez azt mutatja, hogy az alanyi jogban vélték leginkább föltalálni a jogot a maga sajátos mivoltában és azért itt kell keresnünk leginkább azt, hogy mit tartottak a jogról.

¹⁾ Duncker (Die Besitzklage und der Besitz, 263. 1.) abbeli kétségének ad kifejezést, hogy a jus szó jelent-e valahol a Corpus juris civilis-ben alanyi jogot. Cáfolatát e kétségnek 1. Esterházy: id. m. 24-27. 1.

Harmadik főjelentése a jus szónak a római jogban: a tárgyi jog, a jogszabály. Raumer azt mondja, hogy e jelentésében a jus szót a rómaiak inkább csak akkor használták, mikor a jog mivoltáról elmélkedtek, okoskodtak. E véleménynyel szemben azonban a Corpus juris civilis forgatása arról győz meg, hogy ez a jelentés nemcsak a tudományos műnyelvben volt meg, hanem a jogéletben is egészen közönséges lehetett; természetesen távolról sem oly mértékben mint az alanyi jog jelentés.¹⁾

Negyedik főjelentése a jus szónak: a jogtudomány. E jelentés keletkezése könnyen érthető, mert hisz a jogtudomány az a tudomány, a melynek segítségével fölismerjük, hogy mi jogos és mi jogtalan, mi egyezik meg a törvénynyel és mi nem.¹⁾

1) Kétségbevonhatatlan jelentősége van annak, hogy a középkorban éppen Olaszországban, a hol a római jog az életből egészen soha ki nem vészett, igen jeles írók, a jus szó tárgyi jog értelmét impropria significatio-nak tartották. Ez a körülmény tagadhatatlanul a R a u m e r-féle vélemény mellett szól.

2) Ebben az értelemben használja a jus szót C e l s u s, az ifjabbik, egyike a legjelesebb római jogászoknak, a midőn azt mondja, hogy: >Jus est -ars boni et aequi.« Puntschart ellenkező nézetét il. id. m. 20-26. 1.

Ötödször jelenti a jus szó: a j o g r e n - det. E jelentés szoros összefüggésben van a jogos dolog jelentéssel, a mennyiben mind a kettő jogszerű állapotot jelent és pedig a jogrend az összes dolgok, cselekedetek jogszerű állapotát, miért is általánosabb és elvontabb fogalom, mint a jogos dolog fogalma. E jelentés keletkezése tehát a jogos dolog jelentésből egészen természetes, igen könnyen megfejthető. Elvontabb és általánosabb fogalom lévén, keletkezésének idejét mégis az alanyi és tárgyi jog jelentések keletkezése utánra tehetjük.

Hatodszor jelenti a jus szó: a j o g c í - met. Valamint a jogrend fogalma szoros összefüggésben van a' jogos dolog, a justum fogalmával, azonképpen a jogcím fogalma nyilvánvalóan összefügg az alanyi jog jelentéssel és éppen ezért abból és az után keletkezhetett.

Hetedszer jelenti a jus szó: a bíró ítéletét, innen származván maga a judex elnevezés is: judex, quasi jus dicens.¹⁾

¹⁾ Miként Paulus (D. I. 1. 11.) mondja: Praetor quoque jus red dere dicitur, etiam quum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id, quod ita praetor fecit, sed ad illud, quod praetorem facere convenit.«

Nyolcadszor jelenti a jus szó: a. helyet, a hol a bíró igazságot szolgáltat. Paul us¹⁾ szerint: »Alia significatione jus dicitur locus, in quo jus redditur, appellatione collata ab eo, quod fit, in eo, ubi fit.«²⁾

Világos hogy a jus szónak e hetedik és nyolcadik jelentése is közvetetten a jogos dolog jelentésből származott.

Nem tehet föladatunk itta jus szónak azokkal a nem szigorúan jogi jelentéseivel foglalkozni, a melyekkel e szó Rómában a hétköznapi életben vagy az irodalmi nyelvben az eddig felsoroltakon kívül bírt. Könnyű szerrel meggyőződhetik bárki, hogy az ily jelentések száma éppen nem kevés. Mi a jus szó jogi jelentéseinek a végső határait keresvén, kizárólag azt kutattuk, hogy a jogos dologtól kiindulva, a jogéletben bebizonyíthatóan melyik az a legszélesebb, legtávolabbi köre a dolgoknak és viszonyoknak, a melyre a jus szó még alkalmaztatott.

A római jog önmagában is egyike az emberi szellem legnagyobb szerű alkotásainak;

¹⁾ D. I. 1. 11.

²⁾ G u r y mondja, hogy Gregorius Valentia (Comment. Theol. Tom. III. Disp. V. Q. I. P. 1.) kilenc jelentését sorolja föl a jus szónak. E könyvet nem sikerűit megszereznem, de azt hiszem, hogy a jus szó kilencedik jelentése itt valamely nem szigorúan jogi jelentés.

azonfelül a múltban és a jelenben egyaránt mérhetetlen hatással lévén a jogrendszer alakulására: sohase fordíthatunk elegendő fáradságot annak a megvilágítására,, hogy mikép fejlődött a jog eszméje a rómaiaknál és mi volt annak a legbensőbb tartalma..

E vizsgálódások közben régebben csaknem szokásszerű volt a sajnálkozás a fölött, hogy a jus szónak a római jogban oly sok jelentése van.¹⁾ Egy vagy két évtized óta azonban e téren váratlan fordulat állott be. Az újabb időben ugyanis, csaknem egész Európában mély sajnálattal ismerték föl azt, hogy a jogi műnyelv szerfölött határozatlan, ingadozó és általános lön az óhaj, hogy e hiány mielőbb pótolassák.

Ez óhajtástól vezérelve kezdték vizsgálni minden nyelvben a jogot jelző szavak eredeti és leszármazott jelentéseit; a tüzetesebb kutatások azután lassankint kiderítették azt, hogy a modern nyelvekben a jog, Recht, rätt, rét, droit, diritto, derecho, diritto, prawo stb. szavaknak jelenleg legalább is annyi, de általában még több jelentésük van, mint a mennyi volt a jus szónak a római jogban. Pedig a modern nyelvek vizsgálatában eddig elért eredményeket egyáltalán nem

¹⁾ L. a többek közt Schmitt henner: Zwölf Bücher, 1. 30. §. Bauler: Észjogi előtan, 56. 1.

lehet véglegeseknek tekinteni. Hihető, hogy a mint újabban egyik vagy másik nyelvben váratlanul kiviláglott sok olyan jelentés, a melyet azelőtt alig is sejtettek, éppen úgy lappanganak ez idő szerint még más jelentések.¹⁾

Tagadhatatlan, nagyfontosságú tény az, hogy a különböző nyelvekben a jogot jelző szavak jelentései időfolytán nemcsak hogy nem fogytak, de sőt mindamellet, hogy időközben a nyelvek szókincse folyvást gyarapodott, még meg is szaporodtak. És pedig nemcsak a szorosan vett jogi jelentései az illető szavaknak, hanem az ethikaiak is. Láttuk, hogy a latinban is a jus szónak a jogiakon kívül a hétköznapi életben még számos más jelentése is volt; ugyanezt látjuk a modern nyelvekben is. Az angolban például a tárgyi jog megjelölésére szolgáló law szó, a tudás mindenféle köréből még egy sereg más képzetnek a megjelölésére is szolgál.²⁾

Ma tehát immár elérkeztünk odáig, hogy belátjuk, hogy a jog szó sokértelműségéért inkább a rómaiak sajnálkozhatnak mi rajtunk, mint mi a rómaiakon. A modern nyelv

¹⁾ Például H. Brocher de la Fléchere (Les revolutions du droit, I. k. 201. 1.) azt mondja, hogy a franciában a droit szó olykor társaségot is jelent, a mit eddig egészen figyelmen kívül hagytak.

²⁾ L. Bergbohm: id. m. I. k. 46. 1.

vekben tényleg az történt, hogy egy-két kivétellel átvették a római jogból a jus szó összes jelentéseit és ezekhez a saját használatukra még más újakat alkottak. E sok jelentés a nyelvekben fogyatkozás, de másrésről nem szabad elfelednünk azt sem, hogy egy-szersmind a fogalom fokozatos gazdagodását jelzi.

Egyébként is a jogot jelző szavak sokértelműsége inkább a jelentések közeli rokonságából, mint a nyelvek szegénységéből ered.¹⁾

Minden nyelvben a jog szó különböző jelentéseit egész világosan a természetes igazságosság fogalmára lehet visszavinni.^{E)} Tényleg ez az a középpont, a melyből minden nyelvben minden jelentés közvetten vagy közvetve támad.

A miből következik, hogy a nemzetek geniusa soha és sehol se tartotta és tartja a jogot üres alakiságnak, hanem legbensőbb elválaszthatatlan tartalmául a természetes igaz-

¹⁾ L. Schützenberger: Etudes de droit public, I: De la nature du droit, 2. 1.

²⁾ E részben, a meglepő egyformaság a különböző nyelvekben, egyrésről az emberi gondolkodás egyformaságát bizonyítja, másrésről azt, hogy az elnevezéseknél nem minden önkényes, hanem ellenkezően itt is bizonyos észszerűség, szabályszerűség mutatkozik.

sácrot tekinti. Abból támad a közérzület szerint a jog és főként annak a körében marad.¹⁾

Noha a jog eszméje ekként mindenütt egyformán az igazság (justitia) fogalmából válik is ki: addig másrésről nem lehet tagadni, az elnevezések is mutatják, hogy ez egyformaság mellett is mindenütt megvan az igazság és a jog fölfogásának a maga többé-kevésbé sajátos színezete is.

Két dolog érdemel e részben minden nyelvben különös figyelmet: először a jog szó első eredeti jelentése és másodsor a szó u r a l k o d ó jelentése. A görögök és a rómaiak, miként láttuk, egykép az igazságos, jogos dolgot nevezték először jognak, de már a szónak az uralkodó jelentése más lett az idők folyamán az egyik és ismét más a másik népnél.

¹⁾ »Érdekes, hogy a gót szó, a melynek gyöke a jus-énak megfelel, iusiza, a jobb értelmével bír és így kapcsolatba hozza a jog fogalmát az erkölcsi jóéval, a mely összeköttetése . . . azután elég sajátosságán majd csaknem az összesujabb európai nyelvekben... a jobb oldal és az egyenes fogalmával való azonosításra vezetett, a mely utóbbira különben utalást már Homernál az egyenes döntvényekben találunk.« Pulszky: id. m. 259. I. A török nyelvben hak v. hakk annyi mint igazság és jog. A finn nyelvben oikia egyenes, igaz, jobbkéz, jog, oikeus igazság.

A görögök az igazságosságban legfőképp az összhangot látták és innen az összhang az emberi társaság dolgaiban volt náluk első sorban Bízatóv. A rómaiaknál ellenben a jus szó uralkodó jelentése az alanyi jog volt; ők tehát a jog főtartalmának az egyén potestas moralis-át, erkölcsi hatalmát tekintették,

A mai európai népek nyelvében a jogot jelző szavak első eredeti jelentése nem az igazságos, jogos dolog volt, hanem a Recht, rätt, rét, droit, diritto, derecho, d i-reito, right, prawo stb. szavak első jelentésükben mind a dolgok legegyszerűsebb viszonyát jelentik. A mint Ahrens¹⁾ mondja, e szavak szerint: »Jog az, a mi irányt ad valamely tárgy felé s egyenesen a célra tart. Ama népek szelleme, a melyek e kifejezést elfogadták, nyilván azt akarta ez által jelezni, hogy a mi jogos vagy igazságos, az a legközelebbi és legegyszerűbb viszonyban van a lényekkel és a tárgyakkal a melyekre vonatkozik; hogy valamely cselekmény jogos, midőn valamely lény minden helyzetéhez illik, létezésének és fejlődésének föltétele, s hogy a mi jogos, azt teljesíteni kell minden időben; a cselekedetnek, hogy az igazsággal egyező legyen, közvetlen a cél felé kell tartania, mint az egyenes vonalnak, a mely

¹⁾Ahrens: id. m. 66. 1.

két pont között a legrövidebb út. Mi azonban e kifejezésekben a legfontosabb, az az irány eszméje ... A jog lényegében oly elv, mely az ember és a társadalom működésének jóra haladó irányt ad.«

A mit itt a kifejezések jeleznek, az egyenesség, nyíltság és másrésről a jog eszméje között levő kapcsolatnak a régi germán jogban számtalan bizonyására akadunk. Gondoljunk csak arra, hogy volt idő midőn a germán népek »undorítónak és becsületlennek csak az alattomban lappangó cselet és ravasz fondorkodást tekintették«; a tettes személyes bátorságáról és elszántságáról tanúskodó nyílt támadást és erőszakot bizonyos mértékig menthetőnek találták; gyilkosság csak az álnok, alattomos ölés volt, és a lopást súlyosabb büntettnék tartották, mint a rablást.¹⁾

A magyarban tudvalévőén a jog szót a latin jus értelmében, közönségesen csak a jelen század közepe óta használják. Azelőtt a latin jus különböző jelentéseire használták az igaz, igazság, jus és törvény szavakat.

Az alanyi jog kifejezésére közönségesen az igaz és a jus szót használ-

¹⁾ Schnierer: A büntetőjog általános tanai., 29—30. 1.

ták.¹⁾ De Frank szerint²⁾ az igaz, igazság szó sohase jelentette a tárgyi jogot, a jogszabályt, sem a jogtudományt.

A tárgyi jog, az írott és nem írott jogszabály, megjelölésére a törvény szót használták és a jogtudomány is törvény vagy törvénytudomány.

E szerint az újabb időkig a magyar észjárás is épp oly mereven elkülönítette a tárgyi és az alanyi jogot egymástól, mint egész a mai napig az angol.

Az igaz szó gyöke a maga nemében valami jót jelentő ig (jog, jó). Így aztán igaz először: az, a mi a valósággal megegyezik (verum) és az igazság annyi mint megegyezés a valósággal (veritas). Másodsor: igaz annyi mint justus, becsületes, egyenes szívű, nem alattomos, nem álutakon járó, az erkölcsi szabályok határai között maradó, erkölcsileg jó. Így mondják; igaz lelkű ember, igaz (igazságos) szándék, igaz barát. De azt nem jelenti, hogy jogos, jogszerű, jogilag érvényes (justae nuptiae, justum testamentum), erre a törvényes szót használjuk és használták. Hasonlóan igazság annyi mint ju-

¹⁾ Így mondták: A természet igaza szerint (Martonfalvi); igazat tartani valamihez; a nemzet igazai stb.

²⁾ Frank: id. m. I. k. 10. 1.

stitia, de csak justitia intentionis, tudniillik voluntas suum cuique tribuendi, nem pedig justitia externa, justitia actionis, vulgo legalitás, mert ez magyarul inkább törvényesség, törvényszerűség.¹⁾ Ez a különbség a jogi fogalmak kiválását és azt jelzi, hogy a magyar észjárásban is a jog eszméje nem a természettörvényekből, hanem a tétel-törvényekből született meg, mint a görögöknél.

A latin jus szó minden jelentésében újabban elterjedt jog szó, régi szó; Czuczor és Fogarasi szerint²⁾ gyökeleme ugyanaz, mi a jó, jav szavaké. A legegszerűbb eredeti képző gyanánt járult a jó gyökhöz, mint az ág, bog, fog, nyűg stb. szavakban.

Tulajdonképpen való értelme j o b b f é l e n levő (dexter). Ily értelemben többször előfordul a régieknél (például a müncheni codexben). Ellenkezője balog s valamint ez a baltól, a rossztól, úgy a jog a jótól vette eredetét. Szorosabb értelemben: jog, a régi magyar nyelvben, annyi mint jobbkéz. Átvitten, ritkábban, az alanyi értelemben vett jus-t is

¹⁾ Frank: ugyanott, 9. 1. Frank helytelenül állítja, hogy az igazit szó nem függ össze a jóval, mert igazit tulajdonképpen annyi mint jobbít és csak azután regit, dirigit

²⁾ Czuczor és Fogarasi: A magyar nyelv szótára, III. k. 265. 1.

jelenti. Ebben az értelemben a jog szó — a fönnebb említett írók szerint — egy az igaz és igazság szavakban előforduló ig gyökkel; ig jog, mint ih juh, irgalom, jorgalom stb.

Őseink ahhoz tártanak jogot a mit jobb kezükkel (jogukkal), becsületesen, egyenesen, igazságosan szereztek.

Hogy a régi időben a jog szó tisztán csak alanyi jogot jelentett, az ősi jelentéshez való némi ragaszkodás, fejtí meg azt, hogy a közönséges életben ma is a jog szó inkább jelent alanyi, mint tárgyi jogot.¹⁾ A ki a jog szót hallja, inkább gondol az alanyi, mint a tárgyi jogra.

A iönnebbiekből kitetszően a ma Európában élő népeknél a jog legelső eszméje nem volt éppen olyan kezdetleges, mint a görögöknél vagy a rómaiaknál, a mennyiben náluk a jog fogalma első jelentkezésében már többet tartalmazott, mint a mennyi a cízr.ov vagy a jus szó jogos dolog jelentésében eredetileg volt. Ez egyébként a haladás törvényei szerint egészen természetes; a későbbi nemzedékek mindig hasznát látják az előbb élt népek culturájának.

¹⁾ Közönségesen a mint láttuk az alanyi jog megjelölésére az igaz és jus szavakat használták, csak kivételesen a j o g szót. De tárgyi jogot ez sohasé jelentett.

A mi ezek után a modern nyelvekben a jogot jelző szavak uralkodó jelentését illeti, e tekintetben azt mondhatjuk, hogy az. újkori népek fölfogása úgy látszik, a görög és a római fölfogás fölé emelkedett. Az egy angol nyelvben sajátos az, hogy külön szava van a tárgyi és az alanyi jog megjelölésére (right és law), a többi európai nyelvekben tudunkkal a tárgyi és az alanyi jogot egy szó jelöli és pedig olyképpen, hogy általában¹⁾ csaknem lehetetlen eldönteni azt, hogy a tárgyi vagy az alanyi jog jelentés van-e túlsúlyban. Némileg túlsúlyban látszik lenni az alanyi jog jelentés, nyilván a római jog hatása alatt, de ez az elsőbbség korántsem olyan, hogy annak okán az alanyi jogot a modern nyelvekben a jog szó egyedül uralkodó jelentésének lehetne tekinteni.

Az alanyi és a tárgyi jog fogalma fölött van még egy közös főfogalom: »a jog általában,« a melynek alsóbbrendű fajtái a tárgyi és az alanyi jog.²⁾ A jognak ez a tár-

¹⁾ Azt mondjuk általában, mert például Olaszországban kétségtelen, hogy alanyi jog jelentése: a diritto szónak uralkodóbb, mint tárgyi jog jelentése. Sőt a magyar nyelvben is a jog szó alanyi jog jelentése előbbvaló.

²⁾ Schuppe: Der Begriff des subjektiven Rechts, 1. 1. L. az ellenkező vélemények közül, R ü m e l i n: Eine Definition des Rechts. Nr. 4. der Reden und Aufsätze, 322, 1.

gyi és alanyi jog fölött álló legáltalánosabb fogalma megvan a mai művelt nemzetek gondolkodásában, sőt ez a jogot jelző szavaknak főjelentése.

E népek általában a jogot jelző szavak hallatára nem gondolnak különösen sem a tárgyi jogra, sem az alanyi jogra, hanem a mindkettő fölött álló legáltalánosabb jogesz" mére.

A népek gondolkodásában a jog fogalma mindenütt egységes, úgy hogy e főfogalomban való valamelyes részesedés alapján tekint és nevez a nép valamit jognak. Természetes, hogy e főfogalom a nép közérzületében is az idők folyamán tisztul, módosul.

A mint láttuk, a görögöknél és a rómaiaknál első jelentése a jog szónak a jogos dolog volt, akkor tehát a jog lényegét a nép a jogos dologban találta. Később a rómaiaknál az alanyi jog jelentés lett az uralkodó, ekkor tehát már a jog legigazabb valóját abban kereste és találta a nép eszejárása. Az újabbkori népeknél azt mondhatjuk, hogy a különböző nemzetek sem a tárgyi jogban, sem az alanyi jogban nem látják a jog főfogalmát, legigazabb valóját, hanem a tárgyi és az alanyi jog fölött vélnek még egy általános jogot, a melyet minden mást

megelőzően első és legtöbb értelemben lehet jognak nevezni.¹⁾

A jogot jelző szavak jelentéseinek a változásainál, szaporodásánál tehát ismétlődni látjuk azt, a mi a fogalmak és elnevezések történetében oly gyakori, hogy a szó első jelentése nem marad meg mindig uralkodó főjelentésnek, sőt hogy az uralkodó jelentés többször is változik.

Valamely eladdig nem ismert dologból megsejt a közértelem valamit és a fölfedezett résznek új nevet ad. Mivel pedig igazában az új név nem a részt, hanem a dolog egészét illeti meg, a névnek időre első jelentése nem az igazi, hanem csak később, a dolog fokozatos kiderülésével nyeri meg az új szó igazi értelmét.

Ekként a homályos sejtelmek első idejében a szó az új dologból csak bizonyos részt, vagy éppen csak valamelyes hasonlóságot jelent, míg később egy másik jelentésében már kifejezi egész valóját.

¹⁾ Érdekes, hogy G i e r k e ennek nyomát már a régebbi germán jogban is föltalálja; azt mondja, hogy egykor a nép öntudatában nem nyilvánult tisztán az ellentét a tárgyi és alanyi jog között, hanem a jog általános eszméje a kettőt egybefoglalta. L. Das deutsche Genossenschaftsrecht, II: Geschichte des deutschen Körperschaftsbegriffes, 7. §. 126. 1.

Ekkor azután világos mindenki előtt, hogy az illető fogalom teljességét magában foglaló dolgon kívül minden más dolog csak annyiban jelölhető ugyanazon egy szóval, a mennyiben vagy része bizonyos mértékig a fődolognak, főfogalomnak, vagy legalább egy vagy más tekintetben hasonlít hozzá.

Így a jogos dolog is a jog szónak történetileg első jelentése volt, de uralkodó főjelentése nem maradhatott, mert nem tartalmazza a jog igazi teljes lényét, hanem csak valamit a jogból ‘)

MÁSODIK FEJEZET.

A tételes jog vizsgálata.

Aristoteles ama legigazabb módszertani elve szerint, hogy minden dolgot először ott kell vizsgálni, a hol az a legvilágosabban jelentkezik: az,

¹⁾ Egyik legfőbb tanulsága mindezeknek az, hogy ha ma és régen, a hétköznapi életben és az irodalomban egyaránt, éppen egy tucat jelentése van és volt a jog szónak: elérkezett immár a legfőbb ideje annak, hogy a tudományos műnyelvből ezt a sok jelentést lehetőleg kiküszöböljük. A tárgyi és az alanyi jog megjelölésére a közös jog szó mellett, a hol csak lehetséges, használjuk a tárgyi és alanyi jelzőket is; a jogos dolgot, jogrendet, jogcímet

a ki a jog lényegét kutatja, mindenekelőtt az életben szeme előtt levő tételes jogot kell hogy vizsgálja.¹⁾ Az élet a jog legsajátosabb helye, talaja; itt sokkal világosabban jelentkezik, mint a tudósok egymástól messze eltérő elméleteiben.

A meglevő tételes jogok közül is, a fönnebbi elv szerint, azt kell legelőbb vizsgálnunk, a mely a legvilágosabb. Elvitázhatatlanul világosabb az alanyi jog, mint a tárgyi jog; továbbá, világosabbak a magánjogok, mint a közjogok; a magánjogok között világosabbak az egyesek magánjogai., mint a t á r s a s á g o k é. Az egyesek magánjogai között ismét a legvilágosabbak a vagyonejogok és ezek között a tulajdonjog, mert ez merőben külső dolgokra stb. pedig nevezzük a maguk nevéen. — Hartsen (Die Methode der wissenschaftlichen Darstellung. 16. 1.) azt mondja: hogy a műkifejezésektől óvakodni kell, a szigorú tudományos terminológia ellen foglal állást, de nyilván véleményét különösködésnél egyébnek tartani nem lehet.

¹⁾ K a n t szerint (Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, 32. 1.), a jog lényegének a megállapításánál a tételes jog igen jó útmutató, de e mellett megjegyzi, hogy a pusztán tapasztalati jogtudomány »olyan, mint áfából való fej a Phaedrus meséjében; fej, szép is lehet, csak az a kár, hogy nincs agy veleje.«

irányul és nem vegyülnek hozzá más erkölcsi elemek, a mint ez például a családjogoknál történik.

Már most, ha az életben szemünk előtt levő tételes tulajdonjogot vizsgáljuk, először is azt látjuk, hogy a tulajdonjog hatalom valamely dolog fölött. Úgyde, a hatalom lehet erkölcsi és lehet p h y s i k a i; az a kérdés tehát, hogy a tételes tulajdonjog erkölcsi vagy physikai hatalom-e vagy mind a kettő együttesen?

A tételes tulajdonjog: lényegében erkölcsi és nem physikai hatalom, mert a tulajdonjog megmarad tulajdonjognak akkor is, ha a tulajdonos a maga dolga fölött semminemű physikai hatalommal se bír. Egészen a más physikai hatalmában, bírtokában lehet a dolog, azért még sem szűnik meg egy percre sem a tulajdonos tulajdonjoga. Már pedig lényeges alkateleme nélkül semmi sem létezhetik; ha tehát a tételes tulajdonjog a dolog fölött való physikai hatalom nélkül is fönnáll, ez világosan bizonyítja, hogy a physikai hatalom a tételes tulajdonjognak nem lényeges alkateleme.

A physikai hatalom azonban a tételes tulajdonjognak kiegészítőrésze; mint a hogy a kar az embernek nem lényege, de kiegészítő

szító része. Ha valaki a tulajdonos physikai hatalmából, az ő akarata ellenére, jogellenesen, elvonja a tulajdonát képező dolgot, ezzel jogsértést követ el. Tehát a physikai hatalom a tulajdonjogra nézve nem közömbös, sőt hozzátartozik, mert ellenkező esetben nem volna jogsértés az, ha a tulajdonos physikai hatalmából elvonják a dolgot, a dolog fölött való physikai hatalmát megszüntetik.

Ennélfogva a tételes tulajdonjog lényegében erkölcsi hatalom; a maga teljességében erkölcsi és physikai hatalom.

A tulajdonjog arra képesíti a személyt, hogy a maga dolgával, a jogrend korlátain belül, tetszés szerint rendelkezessék. Tehát akarhat a dologra irányulóan a tulajdonos. De kifejezetten nem az akarásra képesíti a tulajdonost a tulajdonjog, mert hiszen az ember nem azért akarhat, mert joga van, hanem azért mert akarata van; az akarásra tehát nem a jog, hanem az akarat képesíti az embert. A tulajdonjog arra képesíti az embert, hogy a tételes törvényekkel megegyezően akarhat.

Lényegében csak erre a törvényszerű akarhatásra képesíti az alanyi tulajdonjog az embert, bár benső természeténél fogva megkívánja azt is, hogy ez az akarat a dolgok külső rendjében is érvénye-

süljön. Mégis az, hogy van-e elég physikai ereje a jog alanyának akaratát megvalósítani; hogy az állam kölcsönöz e neki akaratára külső megvalósításához physikai segítséget vagy sem: a jog létezését kétségessé nem teszi. A főkülömbőség tehát a között, a ki valamely dolog fölött tulajdonjoggal bír és a között, a ki ily joggal nem bír az, hogy a dologra vonatkozóan az egyik a törvényes renddel megegyezően akarhat, míg senki másnak a törvényes rend szerint e dologra irányulóan akarni nem szabad.

Áttérve a tételes tulajdonjog tárgyán a k a vizsgálatára, azt látjuk, hogy a dolog physikai valójához az, hogy valakinek a tulajdona, mit sem ad; sem az, hogy nem tulajdona, abból semmit el nem von; sem az, hogy most a Péteré, majd meg a Pálé, nem változtat a dolgon semmit. Az óra, óra marad változatlanul, akár tulajdona valakinek, akár sem. Súlya nem növekszik egy szemerral, se nem csökken. Az által tehát, hogy valaki valamely dolog tulajdonosa lesz, keletkezik ugyan e dologra vonatkozóan egy új viszony, a melynél fogva a törvényes rend szerint e dologgal senki más, csak egyedül a jogosított alany rendelkezhetik, de e viszony nem oly anyagi dolog, mely a tárgy physikai valójához valamit hozzáadna, vagy

nélküle a tárgyból bármily physikai valóság is hiányoznék.

Ha vizsgáljuk, hogy elégséges-e a tételes tulajdonjog létesüléséhez magában a jogi alany és az alkalmas tárgy, úgy találjuk, hogy e kettő még nem elegendő. Mert a tételes tulajdonjognak kötelem felel meg a mások részéről, melynél fogva mások e jogot, illetően annak tárgyát nem sérthetik.

A tulajdonoson kívül tehát más személy létezését-a tételes tulajdonjog lényegében föltételezi j minden tételes tulajdonjognak a mások részéről bizonyos kötelem felelvén meg. És pedig kötelem nem az Isten, sem az élő és élettelen dolgok részéről, hanem kizárólag az emberek részéről. Sem az Istennek, sem az állatoknak, sem a lelketlen anyagnak, sem a physikai erőknak, a kötelmeiről ugyanis a tételes jogban nincs soha szó, hanem kizárólag az emberek kötelmeiről.

És látjuk végezetre, hogy ámbátor az anyagi erőszak lábbal tiporhatja a jogot, mégis az oly erkölcsi erővel bír, oly ellenállhatatlanul leköt minden józan elmét és akaratot, hogy az maga is, a ki ellene cselekszik, elítélni kénytelen önnön cselekedetét.

A tételes t á r g y i t u l a j d o n j o g vizsgálata is egészen a fönnebbi eredményre ve-

zet. Annak a jogszabálynak, hogy a tulajdon sérthetetlen, a léte nem függ attól, hogy vajjon az állam a tulajdon megsértésének a megelőzésére vagy a megtörtént megsértés kiegyenlítésére, elegendő fizikai erővel bír-e vagy sem. Tehát a tétéles tárgyi tulajdonjognak se lényege a fizikai erő, mert ha az volna minden olyan esetben, amikor a tétéles jogszabály rendelkezésének a kívülágban való fogatosítására a szükséges fizikai erő hiányzik, eo ipso megszűnnék a tárgyi jog is. Holott éppen akkor mutatkozik a legszembetűnőbben a jogszabály ereje, amikor a megsértés történik.

E mellett a jogszabály teljes erejéhez azért szükséges a fizikai erő is, mert csak így lehet rendelkezéseinek teljes fogatosja, így érheti el tökéletesen célját.

Épp ezért a tétéles tárgyi tulajdonjog is lényegében erkölcsi, a maga teljeségében erkölcsi és fizikai hatalom.

A tétéles jogszabály csak az emberek akaratát köti meg és szabadítja föl, tehát kizárólag az emberekkel szemben hatalom és épp úgy sérthetetlen erkölcsileg, mint az alanyi tulajdonjog.

A tulajdonjog után ekként sorra vizsgálva minden más alanyi és tárgyi tétéles

jogot, mindegyiknél a fönnbbi eredményre jutunk.

Miért is azt mondhatjuk, hogy:

1- ször, minden tételes jog hatalom;

2- ször, lényegében erkölcsi, a maga teljességében erkölcsi és physikai hatalom;

3- ször, kizárólag az ember ellenében hatalom; és

4- ször, erkölcsileg sérthetetlen.¹⁾

HARMADIK FEJEZET.

1. A jog és a közérzület.

Közérzület (sensus communis) az egész emberiségnek vagy legalább az emberiség nagy részének, igen hosszú időközön át való közös meggyőződése.

A közérzületnek, az egész emberiség igen hosszú időközön át való közös meggyőződésének, különösen erkölcsi dolgokban súlya van, noha természetesen egymagában nem elegendő erősség arra, hogy valamit föltétlenül igaznak tartsunk. Hisz a közérzületnek, az egész egyetemes emberiségnek is számos és igen jelentékeny tévedéséről tanúskodik a

¹⁾ V. ö. Esterházy: A jog lényegéről, 1892, 11-14. 1.

történelem. Hosszú évezredekken át mi mindent nem hittek az emberek a napnak a föld körül való forgásáról, a menny boltozatairól, az ellenlábások lehetetlenségéről stb. All az, hogy ha az egyes ember tévedhet, tévedhet az egész emberiség is; következésképpen még az egész emberiség közös meggyőződése se lehet egymagában csalhatatlan erőssége az igazságnak.

Mindazáltal, még ha figyelmen kívül hagyjuk is azokat a mélyebb okoskodásokat, a melyekkel a bölcselet a közérület tévedéseit igazolja, még akkor is, az egész emberiség igen hosszú időközön át meggyökeresedett közítéletei, minden józan bölcselkedő előtt jelentékeny súlylyal kell hogy bírjanak.

Négy forrása van ugyanis közönségesen az emberi elme tévedéseinek. Az egyik: az érzékek csalódása; az érzékek hibás fölfogása alapján hamis az ész ítélete. A másik: a hibás okoskodás. A harmadik: a szenvedélyek közrejátszása, a melyek sokszor a szigorú igazságtól messze eltérítik az emberi elmét. A negyedik végre: a kutatás fáradságos volta, a mely miatt a közönséges ész az okoskodásban el-lankad és felületes ítéletet alkot, mielőtt még a dologgal elegendően foglalkozott volna.

Már pedig bizonyos az, hogy vannak olyan közitéletek, a melyeknél az érzékek csalódása, a szenvedélyek közrejátszása ki van zárva, helyes okoskodás eredményei és az ítékezés nem oly fáradságos, hogy e teher leigázhatná az emberi értelem közönséges erőit. Ezeknél a közitéleteknél tehát az emberi elme tévedéseinek egyik oka sem forog fön. Ahhoz az igazsághoz például, hogy semmi se történik elegendő ok nélkül, bizonyára nincs a szenvedélyeknek semmi közük és az érzékeknek az ítélet megalkotásánál nincs közvetlen szerepük.

Maga az emberi értelem pedig az igazság megismerésére van alkotva és e végre a szükséges erővel el is van látva. Ha következtetéseire elegendő gondot fordít, csak rajta kívül eső okok ejthetik tévedésbe. Ennek az igazságnak a megtagadása a tudomány lehetetlenségét vonja maga után, sőt mi több, magának az életnek a lehetetlenségét is, mert nem élhet az, a ki mindenben és minden pillanatban kételkedik.

Igaz, hogy korlátolt bizonyos tudásunk határa, de mégis vannak biztos ismereteink, ítéleteink is, a melyek számát egyre szaporítjuk, rendeltetésünk szerint haladván az igazság útján tovább,

Valóban, elménknak úgy elméleti, valamint gyakorlati első elveihez és ezekből az elvekből közvetlen levont következtetésekhez, tévedés nem férközhetik. Az ily okoskodás terhét könnyen megbírja a gyermek-ész is. Mennyivel bizonyosabb tehát az ilyesekben még az egész emberiségnek igen hosszú időközön át való megegyező Ítélete, midőn millió és millió szem figyel ugyanegy dologra, és ugyanazt a valóságot látja mégis mindenik.

Ezek a legelső főelvek pedig értelmi, erkölcsi, v a l l á s í, és társadalmi életünk alapját képezik. Tárgyuk mindenkit érdekel. Mindenkinek fölkeltik a figyelmét: királyét, koldusét, tudósét és tudatlanét egyaránt. Mindenki ítél és okoskodik ezekről a dolgokról, mert nem szürke elmélet, hanem életbevágó igazságok azok, a melyek ez elvekben foglaltatnak; a melyeket minden emberi értelem megbír. Ezért is nevezzük ezeknek az elveknek az összegét közérzületnek (sensuscommunis), mivel ezeknek az elveknek a szembetűnő igazságát önkénytelenül mindenki mintegy érzi.

Ítél és ítélhet ekként a közérzület bizonyos határig a jogról is.

Nem oly magasabbrendű, elvont dolog ugyanis a jogra vonatkozó minden állítás,

mint a lét és a lényeg megkülönböztetése vagy a felsőbb matematikai egyenletek, a melyekről csak az ahhoz értők elmélkedhetnek. Ellenkezően, egyike a legközönségesebb dolgoknak a jog, mert az ember külső életét minden mozdulatán a jog szabályozza; az ember legföltettebb kincseit, életét, szabadságát és vagyonát a jog oltalmazza, úgy hogy élő embernek a jogra nem gondolni nem lehet. Sőt igen helyesen írja Hoffmann,¹⁾ hogy: «Bátran mondhatjuk, hogy az összes emberiség állatóság fölé emelkedő része szakadatlan érdekléssel kíséri, sőt közvetíti is (a jogra és az államra vonatkozó tanok, tehát még a m a g a s a b b r e n d ü j o g i és államtudományi tanoknak is) a fejlődését; hogy legnagyobb-szerű küzdelmeink azok tárgyáért folytak és folynak; hogy velők foglalkoztak a legnagyobb szellemek, még akkor is, ha az ismeret és az élet más ágaira irányozták tevékenységük nagyobb részét.»

Ugyanazt az egy észtehetséget gyakorlatinak vagy elméletinek nevezzük, a szerint, a mint a teendőkről elmélkedik vagy sem.

A z e l l e n m o n d á s n a k az az elve, hogy valaminek egyszerre lenni és nem lenni nem lehet, az elméleti ész

¹⁾ Hoffmann: A jog lénye, 4. 1.

első elve, mivel közvetlen a lény (ens) fogalmának a megértéséből származik; a lény fogalma pedig nyilván az, a melyet először fog föl minden elme.

A jó fogalmán alapszik a gyakorlati ész •első elve, mert a jó fogalma az, a melyet •először fog föl a gyakorlati ész, azaz az ész, tekintve úgy, a mint a teendőkről elmélkedik. Mint a hogy egy híres bölcselő szabatosan mondja: »Minden cselekvő valamely célért cselekszik és pedig azért, mert az jó. A jóságon alapszik tehát a gyakorlati ész első elve, a mely szerint jó az, a mit minden kíván. A törvény első parancsolata tehát az, hogy: a jót tenni és követni kell, a rosszat pedig kerülni és ezen alapszik minden más parancsolata a természetnek.¹⁾

Ebből az első parancsolatból pedig, hogy a jót tenni és követni kell, a rosszat pedig kerülni, minden fáradságosabb okoskodás nélkül világosan következik, hogy az embernek a társas életben nemcsak azt kell tennie, a mi magára nézve jó, hanem azt is, a mi másokra nézve is az; és nemcsak azt kell kerülnie, a mi magára nézve rossz, hanem azt is, a mi másokra nézve az.

¹⁾ V. ö. ugyanezt kö d er: Grundzüge des Naturrechts, 23. 1.

A gyakorlati ész első parancsából így bukkan elő az igazság (justitia) eszméje[^] hogy tudniillik meg kell adnunk másoknak azt a mivel nekik tartozunk és tartózkodunk: kell mindattól, a mivel a mások javait megsérthetjük Ugyde az igazságnak (justitia) ebben az általános fogalmában befoglaltatik a jogosság is; mert az emberek külső szabad cselekedeteinek más emberekkel szemben való igazsága: a jogosság.¹⁾ Tehát a jogi eszmék megközelítéséhez semmiféle fáradságosabb, elvontabb okoskodásra nincs szükség.¹⁾

¹⁾ Innen a priori rá lehet mutatni arra, hogy az okoskodás természetes rendje szerint, a jogosdolog (a mit tenni lehet) alakjában jelentkezik a jog az emberi elme előtt legelőbb és így egészen természetes az, hogy a görögök és a rómaiak jognak először magát a jogos dolgot nevezték.

²⁾ A főnebbiekből kiviláglik, hogy igen egyszerű okoskodások rendén miképpen alakul és miképpen fejlődik minden embernek az az első, legvilágosabb és legszilárdabb jogi meggyőződése, a melyet közönségesen jogérzetnek nevezünk; Nem olyan anyagi érzés ez, mint a látás, hallás vagy a tappintás; nincs az embernek a jog érzékelésére külön érzéke. A jogérzet az első, legvilágosabb jogelvekből és jogi következtetésekből áll, a mely elveknek, következtetéseknek az igazságát az ember önkénytelenül mintegy érzi. Csaknem oly közvetlenül, szembetűnően, könnyen fogja föl az em-

Ezek szerint semmi kétség se férhet áhhoz, hogy a jogról egy bizonyos határig nyilatkozni a közérzület illetékes és hogy ennek a nyilatkozatnak súlya van.

Már pedig akár a jelenleg élő, akár a múltban élt népek gondolkodását vizsgáljuk, mindenütt azt találjuk, hogy:

1-ször, a jogot mindenütt és minden időben, a különböző népek egyértelműen, lényegében erkölcsi hatalomnak tartották. Azaz, hogy nem oly physikai erő, hatalom a jog, mint a mozgás, fény, villamosság vagy a mágnesség, hanem más magasabb rendű, a mely nem physikai, hanem erkölcsi erővel köti meg és szabadítja föl az emberi akaratot. Minden nemzet irodalmából, történetéből számtalan idézettel, ténynyel bizonyítható ez az állítás.

Nem lehet itt természetesen arról szó, hogy a közérzület meghatározza vagy meghatározta légyen bármikor is azt, hogy milyen viszony van a jogban annak erkölcsi és physikai ereje között, ez nyilván a tudósok és nem a közérzület föladata De igenis 'mindenütt és mindenkor azt látjuk, hogy az bér ezeket a jogi igazságokat, mint a hogy például a szem látja a színeket. Természetes, hogy a jogéret lehet fejlettebb vagy kevésbé fejlett, de mindig gondolkodás útján alakul és fejlődik.

igazság, a jog létét sehol se tartják függőnek az anyagi erőtől, hanem, ellenkezően mindenütt megkövetelik, hogy az anyagi erő szolgálja az igazságot, a jogot.

A jogszabály, a törvény, törvény marad minden nép fölfogása szerint, akár van, akár nincs az államnak elegendő fizikai ereje, hogy rendelkezéseit kikényszerítse. Az alanyi jog meggyőződésük szerint jog marad akkor is, ha valaki jogellenesen nem is engedi a külvilágban érvényesülni. A jog-cím sehol se jelenti azt, hogy valakinek elég fizikai ereje van valamit magának megszerezni. A jogrend a törvényes rendet jelenti, a mely fönnáll akkor is, ha megvalósítására nincs elég fizikai erő. Jogos a dolog nem azért mert tevésére vagy megtartására a személynek elég fizikai ereje van, hanem mert megegyezik a törvénytől. A jogtudomány nem az emberi fizikai erő működésének az elveit foglalja magában, hanem az emberi igazság törvényeit tárgyalja.

2-szor, az erőszak lábbal tiporhatja az igazságot, a jogot, de azért ez, a népek közös meggyőződése szerint, mindenkor igazság és jog marad. Erkölcsileg sérthetetlennek mondja tehát a közérzület a jogot, a melynek ép ész és helyes akarat ellen nem szegülhet.

Ezek szerint a közérzület vizsgálata ugyanarra az eredményre vezet, mint a tételes jog vizsgálata. A közérzület szerint is a jog lényegében erkölcsi hatalom és erkölcsileg sérthetetlen.

Mit sem határoz az, hogy a közérzület az igazság és a jog között szoros határvonalat húzni nem képes; hogy az erkölcsi törvénnyel szemben alig jelöli meg a jogi törvény határait és csak homályos sejtelmével látszik bírni a jog és erkölcs között levő különbségnek.¹⁾ Az sem tesz semmit, hogy a közérzület nyilvánulásaiban nem találjuk, teljes világossággal megjelölve azt, hogy mi az erkölcsi hatalom és különösen, hogy miképpen hat ez az erkölcsi hatalom.

Hisz az erkölcsi hatalom lényegét, hatását, működését szabatosan meghatározni a közérzületnek nem is lehet, az egészen és kizárólag a tanult és nem a járatlan elmék föladata lévén. Ám mindez a közérzület ítéletének a súlyából mitsem von le, mert a dolog lényegét a közérzület ítélete megoldja; a mi fönmarad, a gondolat kie-

¹⁾ Azt sem lehet a közérzület ítéletének állítani, hogy a jogszabály kizárólag az emberek cselekvését szabályozza és más lények cselekvését nem szabályozhatja, mivel ez is oly igazság, a mely csak elvontabb okoskodás útján állapítható meg.

gészítése, teljes szabadsággal való kifejezése és magyarázósa, mindez a tudósok föladata. Az útmutatás, a melyet a közérzület nyújt, e nélkül is becses és a nyomdokon, a melyet kijelöl, bizton haladhat a józan bölcsélkedő.

Elenyésző csekély volt mindig azoknak a tudósoknak a száma is, a kik a jogot tisztán physikai erőnek állították. Bármiképpen határozza is meg a legtöbb tudós a jog lényegét, a túlnyomó nagy többségnél mindig az az eszme szolgál alapul, hogy a jog első sorban erkölcsi hatalom. Úgy, hogy a tudósok legnagyobb zömének a megegyező vélekedését, mint a tekintély egy másik erősségét, állításunk külön bizonyítékául hozhatjuk föl.¹⁾

2. Az emberiség jogérzetének igazságába vetett hit természetjoga.

(Pikler természetjoga.)

A közérzülettel kapcsolatosan foglalkoznunk kell itt a Pikler természetjogával, mint olyannal, a mely éppen az egész emberiség jogérzetének igazságába vetett hiten épül föl.

¹⁾ V. ö. Esterházy: A jog lényegéről, 1892, 14—20. 1.

Pikler ugyan ismételten kereken tagadja, hogy az ő jogbölcselete természetjog, de a mint alább látni fogjuk, a legkissebb kétség se férhet ahhoz, hogy valósággal az.

Miután előzően, a positivizmus alapján, ismételten hangoztatta, hogy az igazságot (justitia), a jogot, az ész egyáltalán nem ismerheti meg, okoskodásai rendén ő is elérkezik ahhoz a kritikus ponthoz, a hol a leg-egyszerűbb következetességgel immár ki kellene jelentenie, hogy a jogbölcselet lehetetlen és éppen ezért a tudományok sorából tör- lendő. ¹⁾ E végső következmény levonásától azonban visszariad és e helyett, kerülő úton, az egész emberiség jogérzetének igazságába vetett hit alapján építi föl a maga természet- jogát.

¹⁾ P u l s z k y, a mint láttuk, ennél a kritikus pontnál úgy segít magán, hogy könyve első fejezetében megállapítván jog- és állambölcseletének azt a legelső alaptanát, hogy a philosophia egyszerre tudomány és nem tudomány: egész művében két életet folytat. Némely lapokon szigorú positivista, a bölcseletnek, mint tudománynak a lehetőségét tagadja; más lapokon meg magasan szárnyaló philosophus, a ki a bölcseletet, a tudományok tudományának tartja. Pikler, nagyon helyesen, hamar belátta azt, hogy ezt a kétéltűséget immár soká folytatni nem lehet. Bármilyen ködbe burkoltassék is, az emberek előbb- utóbb csak rájönnek. Éppen ezért ő más menedéket keres.

A jogérzet fogalmából indul ki. Minden-
következményeivel együtt elfogadja a jogér-
zetnek azt a Spencer Herbert-féle magya-
rázatát, a melyet maga Spencer Herbert
jogtanában részben megtagadott.¹⁾

A jogérzet, más szavakkal, a legvilágo-
sabb és legszilárdabb jogi meggyőződései az

1) Ugyanazon módon, melylyel Pikler az
emberiség közös jogi meggyőződését levezeti, ma-
gyarázza Spencer Herbert is az öröklött mo-
rális ösztönöket. Nála az egyesek és nemzetek egy-
másra hatása s a fizikai környezet befolyása alatt
fejlődik mindaz, a mi erkölcsi és jogi magatartásun-
kat szabályozza. Mivel pedig Spencer szerint jogos
cselekedetet az képez, a miben az okozott megelé-
gedés a túlnyomó, jogtalan pedig az, melyben a fájd-
alom képezi a nagyobb részt, az emberiség azt a
magatartást követi inkább, mely adott esetekben a
legkellemesebb és legtöbb örömet okoz. Ily csele-
kedetek gyakori ismétléssel ösztönszerű szokásokká
válnak. Ezek átöröklődnek az egymást követő nem-
zedékekre s az utánczás példája alatt még jobban
megszilárdulnak. A rossz vagy kártékony cselekedet-
ek lassanként eltűnnek s az úgynevezett moralitás,
beleértve természetesen a jogot is, tudományos for-
mulázást nyer, úgy hogy jövőbeli magatartásunknak
is irányzására szolgál a pozitív jogban. Mindezekre
a hypothesisekre azonban derekasan felel meg M i l-
l e r (Lectures on the philosophy of law) s az ő ala-
pos ellenvetései Pikler nézeteinek is részletes cáfo-
latait tartalmazzák.« Várnai Sándor: Észjog és
jogphilosophia, Athenaeum, 1892. évf. 533, 1.

embernek, a mint fönnebb láttuk, valójában gondolkodás által alakul és fejlődik. Pikler ezzel ellentétben, a jogérzetet a gondolkodástól független, sőt azzal ellentétes, a többi ösztönökhöz teljesen hasonló vak ösztönnek tekinti.

Idézett műve 46-ik lapján azt mondja, hogy: »Az igazságosság végső kérdéseinek tudományos megoldása nemcsak lehetetlen, hanem szükségtelen is, mert a természet minden embernek jogérzetet adott, mely az ő számára eléggé megoldja e kérdéseket. Te a filosofiától akarod megtudni: hogyan cselekedjél; én erre azt mondom neked, minő erkölcstelen és szégyenletes igyekezet ez: élj úgy, a mint, lelkiismereted javasolja.«

Pikler szerint tehát arról gondolkodni, hogy alapján véve mi jogos és mi jogtalan, nemcsak lehetetlen, hanem egyszerűszersmind fölösleges, erkölcstelen és szégyenletes is.

Ám azért a jogbölcselet tudománya, szerinte, bizonyos határig megállapíthatja az igaz jogot és pedig azért, mert bizonyos jogi meggyőződések közösek valamennyi emberrel, bizonyos általános jogelvekben az egész emberiség egyetért.

Idézett műve 52-ik lapján így ír:

»A kevésbé figyelmes olvasó talán azt hiszi, hogy az előző fejtegetések végeredménye az, hogy a tudomány az igaz, a helyes jog keresésével egyáltalán nem foglalkozhat! k. Ám ez nem áll. Én csak azt állítom, hogy a tudomány bizonyos kétségekben nem dönthet. Azonban megállapíthatja egyfelől azt a jogot, a melynek tekintetében nem is merülnek fel kétségek az emberiség kebelében, másfelől vannak kétségek, a melyekben gondolkodás igenis dönthet. Ezt a két teret akarom most közelebről körvonalozni.

A mi az elsőt illeti: 1-ször, bizonyos jogmeggyőződések közösek valamennyi emberrel és ennek folytán bizonyos jogintézmények mindenütt léteznek; hiszen vannak bizonyos föltételek, a melyek betartása nélkül társadalom egyáltalán nem állhat fenn. A jogbölcselet megállapíthatja e közös jogmeggyőződések.

2- szor, megállapíthatja, hogy e közös jogmeggyőződésekben bizonyos általános jogelvek foglaltatnak, a melyekben tehát az egész emberiség egyetért.

3- szor, megállapíthatja, hogy bizonyos célok, a melyeket az előbbi két pont szerint minden ember meggyőződése jo-

gosoknak tart, bizonyos eszközök segítségével érhetőek el és ebből levezetheti ezen eszközök jogosságát.

4-szer, megállapíthatja, hogy az emberiség által kivétel nélkül vallott jogelvekből logikai szükségszerűséggel bizonyos más jogtételek következnek és ennél fogva ezeket is jogosaknak nyilváníthatja.

Ha az kérdeztetnék, miért kellene az 1. és 2. pont alatt említett jogmeggyőződéseket minden további bizonyítás nélkül igazaknak tartani, úgy a felelet az, hogy bizonyos tételleket, a melyek ellen kétség nem merül fel, minden tudománynak igazaknak kell tekinteni. Bizonyos igazságokból minden gondolkodásnak ki kell indulnia; e nélkül gondolkodás nem lehet, sőt egyáltalán eszmélő élet lehetetlen.

Ha a 3. és a 4. pont alatt levezetett elvekkkel ellentétben bizonyos emberi csoportokban közvetlenül különös meggyőzések állanak fenn, a melyek ama levezetéseknek nem engednek, úgy egy ellenmondás áll fenn ezen emberek értelmiségében. a melyen tovább segíteni nem lehet.

Így megállapíthatja a jogbölcselet az igaz jognak egy corpusát, a mely nem

lesz jelentéktelen. Minden tudomány első igazságait csak a meggyőzések képezik, a melyekben az emberek mind megegyeznek. Ezekből kiindulva dönthet azután a kétséges kérdésekben és ugyanezt teheti a jogbölcselet is.

E második téren:

5- ször, megállapíthatja, hogy ellentétes jogmeggyőzések közül, a melyeket az emberek bizonyos jogelvekből vezetnek le, a melyekben egyetértenek, az egyik helyesen, a másik helytelenül van levezetve és azért az egyik helyes a másik helytelen.

6- szor, kimutathatja, hogy az ellentétes jogmeggyőzések közül az egyik a tények helyes, a másik azok hamis ismeretén alapszik és azért mondhatja az egyiket helyesnek, a másikat helytelennek.

7- szer, kimutathatja, hogy az előbbi pontban említett oknál fogva két ellentétes jog közül, a mely mind a kettő bizonyos célokat akar elérni, az egyik eléri a hatást, a másik nem, vagy egyik jobban éri el, mint a másik.

Szóval dönthet a tudomány ellentétes jogmeggyőzések között akkor, mikor nem végső meggyőzésekről, hanem levezetések helyességéről vagy tények összefüggéséről van szó.

A jogbölcselet 8-szor, egy bizonyos végső jogmeggyőződés szolgálatába állhat. Megállapíthatja, hogy valamely — az emberek egy része, egy társadalom, egy kor vagy egy osztály által vallott — általános jogelvnek vagy végső célnak bizonyos eszközök vagy intézmények felelnek meg. Vagyis egy bizonyos, az emberek egy része által vallott jogmeggyőződést úgy fejthet ki tudományosan, a mint a fennebbi 3. és 4. pont szerint az emberiség közös jogmeggyőződéseit kifejtheti. Csakhogy az e módon nyert tételek nem fognak általánosan elismertetni. — A tudomány e föladatára gondol a legtöbb ember, mikor nem képes belátni, hogy a természetjog lehetetlen. Hogyne állapíthatna meg a tudomány — így gondolkodik sok ember — egy socialistikus jogrendszert? Hogy a tudománynak egy ily jogrendszerhez kölcsön kell vennie oly végső jogelvet, a melyet nem tud bebizonyítani és a melyet nem vall mindenki, elfelejtik vagy mellékesnek tartják. E feladat teljesítésében a jogbölcselő tudományt is üzés a maga jogmeggyőződését is szolgálhatja.

A jogbölcselet végül 9-szer, megállapíthatja, hogy az egyik jog uralma jobban moz-

ditja elő bizonyos emberek boldogságát, mint egy másiknak uralma.«

Ezek szerint tehát a P i k l e r természet-jogának legelső sarkalatos tétele, a jog fő-éivé szerinte az, hogy: a jogot illetően csak az igaz, a mit az egész emberiség jogérzete annak tart, vagy a mi az egyetemes jogi meggyőződések-ből helyesen következik.

E főelv megállapításának a legelső következése mindjárt az, hogy e főelv szerint nem állhat meg a jogérzetnek az a magyarázata, a melyen P i k l e r egész rendszere fölépül.

Mert: 1-ször, Pikler a jogérzetet tisztán anyagi vak ösztönnek tekinti.¹⁾ A jogérzet szerinte éppen olyan anyagi érzés, mint a

¹⁾ Az ösztön szónak több értelme van. Így: 1-ször, jelenti az állatoknak azt a tulajdonságát, a melynél fogva gépiesen és öntudatlanul úgy cselekesznek, hogy a szervezetük és sajátágos jellegük megszabta célt elérik. Az ösztönszerű cselekvés Hartmann szerint olyan cselekvés, a mely célszerű a nélkül, hogy tudná a cselekvés célját. 2-ször, ösztön alatt értik mindazokat a lelki tüneményeket, a melyek az állati életben előfordulnak, mindazon alakjait a lelki működésnek, a melyek alatta állanak az ember lelki életének. 3-ször, gyakortább egy jelentésűnek veszik az ösztönt a hajlammal. 4-szer, sokszor jelent óhajt, vágyat, V. ö. Ribot: A lelki átöröklés, ford. Holló, 1896, 13—14. 1.

milyen a látás, a hallás stb. Már pedig, ha a jogérzet éppen olyan anyagi érzés, mint a milyenek a többi érzések, akkor bizonyára ennek az érzésnek a tárgya csak anyagi dolog lehet.

Tehát a jog csak abban az esetben lehet illetően érzés tárgya, ha lényegében nem más, mint physikai nyers erő.

Valamiféle lelki (szellemi) ösztönnek Pikler a jogérzetet nem tarthatja és nem is tartja¹⁾, mert akkor ez a jogérzés nem lenne más, mint értelmi működés, gondolkodás által való megsejtése, megismerése a jognak; ezt

¹⁾ Pikler egész könyve telve van olyan nyilatkozatokkal, a melyekből minden kétséget kizáróan kiviláglik, hogy a jogérzetet tisztán anyagi érzésnek, oktalan ösztönnek tartja. A sok közül a XIV-ik lapon azt mondja: »Azt tanítom, hogy minden embernek van jogérzete vagy jogérzéke.« A 37-ik lapon: »Bizonyos figyelmeztetések által rokonszenvünket és jogérzetünket lehet fokozni, a mint minden érzésünk fokozható a figyelem összpontosítása által.« A 29-ik lapon: »Az eltérések pedig, a melyekben a természetjog gondolkodás utján dönteni, vagyis az egyedüli igazságot akarja megállapítani, az eltérések, a melyek különböző társadalmak közt és ugyanazon társadalomban, különböző körök és osztályok közt fölmerülnek, nagyrészen szintén ilyenek és azért el nem oszlathatók A j o g é r z e t további fejlődése megszüntetheti azokat, de gondolkodás nem.« Stb. stb.

pedig P i k l e r a mint láttuk, a leghatározottabban tagadja.

Ugyde, a mint fönnebb bizonyítottuk, az egész emberiség évezredek jogi meggyőződése szerint a jog lényegében nem physikai nyers erő, hanem erkölcsi hatalom, tehát az egész emberiség jogérzete, mint legfőbb kritérium szerint, a jogérzetnek Pikler-féle magyarázata meg nem állhat.

2-szor, ma már minden kétséget kizáróan meg van állapítva az, hogy büntett esetén az egész emberiség jogérzete megtorlást követel.¹⁾ A jogérzetnek P i k l e r-féle magyarázata szerint pedig: a megtorlás lehetetlen.²⁾ A P i k l e r-féle jogérzetű ember, ha cselekedete a társadalmi rendbe ütközik, nem bűnös, hanem egyszerűen a gépezete hibás, éppen úgy mint valami rossz locomotivnak.

Lehet tehát az illetőt az örültek házába, vagy más gyógyító intézetbe szállítani, de büntetni, az elkövetett tettet rajta megto-

¹⁾ V. ö. Post: id. m. II. k. 210—450. 1.

»Pikler Gyula az emberi élet törvényszerűségét még mechanikusokban fogja föl (mint Pauer t. i.) s az élettani lélektan problémáit megoldottaknak véve, dogmatikus bizonyossággal eleveníti föl a múlt századi francia bölcsélet: homme m a c h i n e-j á t.« Concha: Politika, I. k. 22. 1.

rolni nem lehet. Bármit tett is, ő a maga jogéretét követvén dicséretesen cselekedett; erkölcstelenül és szégyenletesen éppen azok cselekesznek. a kik őt jogéretének a követésében akadályozzák.

Innen tehát világos, hogy az egész emberiség jogérete, mint legfőbb kritérium szerint, a jogéretnek P i k l e r-féle magyarázata másodsor sem állhat meg.

A legsúlyosabb csapás azonban a P i k l e r rendszerére nézve az, hogy rendszerének legsajátosabb főívé szerint, maga a f ő e l v is tarthatatlan.

Mert az egész emberiség jogérete szerint nem azért igaz, jogos valami, mert az egész emberiség jogérete abban egyetért, hanem mindenki azért tart valamit jogosnak, mert maga azt úgy látja.

Nincs ember, a ki első sorban és tisztán csak azért tartana valamit jogosnak, mert minden más ember azt jogosnak vallja. Ez nyilván lehetetlen is, hisz a legtöbb embernek még csak sejtelve sincs arról, hogy mit tart az egész emberiség jogosnak.

Tehát az egész emberiség jogi meggyőződésével ellenkezik az, hogy a jogot illetően csak az igaz, a mit az egész emberiség annak tart.

Továbbá, az egész emberiség jogérzete az egyesek jogérzetéből alakulván, a fönnebbi fbelv szerint egyszersmind az egyéni jogérzet souverainitását is kell hirdetni,, a mint ezt P i k l e r művében több helyen meg is teszi.

Ugyde, ha az egyes ember jogérző vak ösztöne souverain, akkor tételes jogszabályokat nem lehet alkotni, de hiába is alkotnak, mert fölötte áll, mint egyedül követendő,, mindenkinek a jogérző vak ösztöne.

Nem lehetséges a jogsértések megelőzése, mert mindaz, a ki valakit megakadályoz abban, hogy másokra nézve bármily káros jogérzetét kövesse, valójában erkölcsstelenül és szügyenletesen cselekszik.

Hasonlóképpen lehetetlen a már megtörtént jogsértéssel szemben, az igazságszolgáltatás, mert a ki jogérzetét követi, bármily kárt okozzon is ez által másoknak, dicséretesen cselekszik. Akármit tegyen is valaki, elég annyit mondania, hogy jogérzetét követte és elítélni nem lehet. Valóban: ez az anarchismus teljessége.¹⁾

¹⁾ Teljesen igazat adunk V árnyay Sándornak abban, a mit a P i k l e r rendszeréről mond (Athenaeum, 1892. évf., 523—548. 1.): »A nyugodt vizsgálódás . . . nem irigylit azt a merészséget, a melylyel (P i k l e r) fölbátoritva érzi magát a jog- és-

De lássuk most már, hogy a positiv i s m u s alapján elfogadható-e igazi tudományos igazságnak, tudományos elvnek a P i k l e r főelve?

Erre a kérdésre nemcsak hogy tagadólag kell válaszolnunk, de sőt azt kell mondanunk, hogy semmi sem ellenkezik inkább a positivizmussal, a positivizmus egész szellemével, irányával, mint a P i k l e r főéivé.

A P i k l e r főelve szerint ugyanis a jogosság egyetlen és legfőbb kritériuma állambölcsélet egész múltjából tabula rasa-t csinálni . . . Elméletének, mely mellesleg megjegyezve, se nem új, se nem philosophia, hanem a Spencer Herbert-féle evolutionistikus tannak halványutáinzata, tudományos igazolását épp az döntené el, ha megkísérlené alkalmazásukat azokon az alapfogalmakon, melyek a jog mai tudományos rendszerének bázisát és elfogadott kiinduló pontjait képezik. E nélkül épp az organikus élet hiányát érezzük fejtegetéseiben ... Az ész- és természetjogi deduciók . . . sokkal több joggal igényelhetnek maguknak a tiszta philosophiai tanulmányok sorában helyet, mint az, a mit szerző helyettök jogbölcseletté akar emelni: az állam és jog intézményeinek physiologiai fejlődéstanát, pragmatikus természetrajzát . . . A tudományos elvtelenség, a tudományos nihilizmus ridegebben proclamálva alig is hangzott még el, mint azokban a glossákban, a melyekkel P i k l e r a jogbölcselet ezen »korszerű« programját levezeti . . . Milyen sivár látókör az, melyet ez a jogbölcselet

valójában a tekintély: az egész emberiség tekintélye.

Már pedig a szerint a positivizmus szerint, a mely mindenütt közvetlen vizsgálatot sürget, kézzelfogható alapokat keres: lehetetlen tudománynak tartani a következtetések ama sorozatát, a mely tisztán csak a tekintélyen épül föl.

nyit a társadalmi eszmék történetében, a melyekhez nem talál mértéket az ember magasabb rendeltetésében, jobbulásában és tökéletesedésében. P i k I e r előtt a történelem minden visszaélése jogilag is igazolva áll ... a rabszolgaság Rómában, a gyermekkitevés Kínában stb. . . . Azt állítani, hogy minden meggyőződés egymás mellett és ugyanegyidejűleg is egyaránt jogosult s hogy minden eszmény egyformán igaz, ez a tudományos opportunizmus legveszedelmesebb elmélete. De kétszeresen veszedelmes irányzat a jog- és állam-elmélet terén, mert a hata'om és érdekek souverainitását proklamálja az ész és igazság fölött s mert a jogszolgáltatás erkölcsi alapjait bontja meg, midőn a kétes jogigények elméleti eldönthetetlenségét mondja ki. S hiába vigasztalja magát azzal P i k I e r, hogy ő, ellentétben a régi iskolákkal, nem tartja föladatának egy ideális államot rajzolni, azért a kritika ki fogja vonni tanításaiból azt az állameszményt, mely végkövetkeztetéseinek megfelel s ez a »bellum omnium contra omnes« eszménye, a megtestesült anarchia«

P i k l e r tehát jogbölcselete főelvével épp úgy cserben hagyja a positivizmust, mint akár S p e n c e r, akár P u l s z k y.

Am ha a positivizmustól el is tekintünk, akkor sem igaz a P i k l e r főelve. Az egész emberiség közös meggyőződésének, különösen erkölcsi dolgokban, nagy súlya van; de ez mindig csak a tekintély külső erőssége. Már pedig tekintélyen nyugodhatik a hit, de pusztán a tekintélyen, még a mindentudó és. örökkévaló Isten tekintélyén se nyugodhatik a tudomány.

Ezenfölül P i k l e r teljesen figyelmen kívül hagyja azt, hogy az az alap, a melyen ő a maga jogrendszerét fölépíti, teljességgel nem biztos.

Az egész emberiség közös meggyőződése éppen nem csalhatatlan erőssége az igazságnak. A hogy tévedhet az egyes ember, éppen úgy tévedhet az egész emberiség is. Tévedett akkor, a midőn azt tartotta, hogy a nap forog a föld körül; hogy az ellenlábások lehetetlenek; hogy különböző mennyboltozatok vannak stb. A történelem az egész emberiségnek, érzékeink alá eső dolgokban is, számos és igen nagy tévedéséről tesz tanúbizonyságot. Tehát, a mit az egész emberiség vall, az pusztán csak azért, mert az egész emberiség vallja, nemcsak a positiviz-

mus szerint nem bizonyos, hanem a pozitivizmus követelményeitől eltekintve se mondható még bizonyosan igaznak.

Mint a hogy valamely tudományos kérdés tárgyalásánál nagy tudósokra, mint kiváló tekintélyekre hivatkozunk, akként hivatkozunk az egész emberiség közös meggyőződésére is. Amott a tekintély súlya, ereje, a nagy elme fényében, itt a több szem többet lát igazságában van.

Úgyde P i k l e r a fönnebb idézett helyen azt mondja, hogy az egész emberiség jogi meggyőződéseit minden további bizonyítás nélkül igazaknak kell tartani, mert bizonyos tételeket, a melyek ellen Ikétség nem merül föl, minden tudományban igazaknak kell tekinteni.

Ki nem látja, hogy ez csak kibúvó, játék a szavakkal. Azt kérdezzük, lehet-e tudományos elvnek, tételnek tartani azt, a melynek igazságát az ész belátni nem képes?!

Azután meg, az olyan elveket például, hogy semminek egyszerre lenni és nem lenni nem lehet, vagy hogy semmi se történik elegendő ok nélkül: minden további bizonyítás nélkül igazaknak tartja mindenki, de nem azért, mert mások ebben nemkét-ségeskednek, az egész emberiség ezt így tartja: hanem azért, mert meg-

értvén a tény, az ok és az okozat stb. fogalmát, ezek az elvek mindenki előtt szembe-tűnően igazaknak látszanak. Az elme önnön fénye, világossága, fölöslegessé teszi a további bizonyítást; míg P i k l e r szerint a legelső jogelvek igazságából az- ész semmit se lát, sőt nem is láthat.

Nem mulaszthatjuk el melleleg itt rá-mutatni arra, hogy P i k l e r azon az utón, a melyen itt halad, a tőle annyiszor lenézett és becsmérelt metaphysikát is (ugyan nem az igazi és éppen nem helyes alapon) de elvégre mégis csak kénytelen tudománynak elfogadni.

Mert azokkal a metaphysikai első elvekkel szemben, hogy semminek egyszerre lenni és nem lenni, nem lehet, hogy semmi se történik elegendő ok nélkül stb. kétség nem merül föl, ezeket az egész emberiség évezredek óta változatlanul igazaknak tartja.

Tehát épp úgy lehetséges ezeken az első elméleti elveken a metaphysika tudománya, mint a hogy lehetséges P i k l e r szerint hasonló egyetemesen vallott gyakorlati elveken a jogbölcselet tudománya.

Ám a legfontosabb a Pikler fönnebbi fejtegetéseiben az, hogy a jogrend, a jogélet végcélját, noha nem tisztázza, de azért ő is kitűzi.

A dolog így áll: a midőn az egész emberiség jogérzete bizonyos általános jogelveket egyezően vall, ezzel eo ipso egy közös végcél és természetesen közös közbeeső célokat is tűz maga elé. Minden jogelvben ugyanis kifejezésre jut bizonyos cél; e nélkül jogelv képzelhetetlen.

Mert minden jogelv (első jogi igazság) éppen azt fejezi ki, hogy bizonyos cselekvés bizonyos célnak megfelel vagy meg nem felel. Ez a leglényegesebb tartalma minden jogelvnek.

A midőn tehát az egész emberiség jogérzete bizonyos általános jogelveket, jogi igazságokat, egyezően vall: ezzel már az egész emberiség jogérzete a jogrend, a jogélet közös végcélját és természetesen közös közbeeső céljait is kitűzi.

A ki tehát kétségtelenül igaznak fogadja el az egész emberiség vallotta jogelveket, az ezzel már kétségtelenül igaznak fogadta el azt a végcél is, a mely az egész emberiség vallotta jogelvekben kifejezve van.

Ezt a végcél és a közbeeső célokat P i k l e r szerint épp úgy nem lehet tudományosan, gondolkodás által igazolni, mint a hogy nem lehet ilyképpen igazolni az első jogelveket sem. De ez itt mitsem határoz. P i k l e r elfogadja az egész emberiség jog-

érzete által adottaknak a legelső jogelveket, elfogadja tehát adottnak a jogrend, a jogélet végcélját is.

Megalakul tehát ekként egy az egész egyetemes emberiségre nézve érvényes, egyedül bizonyosan igaz, általános jogrend, jogrendszer, a mely egyszersmind minden létező jogrendnek, jogrendszernek a legfőbb kritériuma is. Mert a levezetésekben Pikler szerint az ellentétes jogi meggyőződések közül azt kell igaznak vallanunk, a mely ez általánosan vallott alapelvekből helyesen következik; a mely jogmeggyőződés ezekkel az általános alapelvekkel ellentétes, az szerinte elvetendő.

Valamely állam tételes jogrendje fölött tehát áll egy másik, az egész emberiség jogérintésén, tekintélyén alapuló, mintegy a természettől az emberiség jogérzete által kinyilatkoztatott jogrend.

A jogosságnak és jogtalanásnak nem az állam akarata az egyetlen forrása; nem mind jogos, amit az állam akar és nem mind jogtalan, a mit az állam nem akar; hanem a tételes jogszabályok jogossága vagy jogtalanúsága attól függ, hogy következnek-e ezek a jogszabályok az egész emberiség vallotta legelső jogelvekből. Ha igen: akkor jogosak, ha nem: úgy jogtalanok; ha mind-

járt az állam azokat jogosaknak, helyeseknek mondja is.

Igazán szeretnek látni azt a valamirevaló jogpositivistát, a ki kétségeskednék abban, hogy ez a P i k l e r-féle jogbölcselet: természetjog.

Ad normám „objectiv léte vetett hit lélektana“, ez a természetjog: „az egész emberiség jogérzetének igazságába vetett hit természetjoga.“

P i k l e r ugyan (id. m. 25. 1.) úgy igyekszik ez ellen a kétségtelen igazság ellen védekezni, hogy természetjognak csak azt a jogot fogadja el, a mely gondolkodás eredménye. Úgyde világos, hogy annál a kérdésnél, hogy vajjon valamely jogrendszer természetjog-e vagy tételes jog, mellékes az, hogy az gondolkodás eredménye-e vagy sem. A fő kérdés az: hogy a jogosság és jogtalanság forrása kizárólag az állam akarata-e vagy sem?

A ki erre a kérdésre igenlőleg felel, az jogpositivista; a ki nemmel válaszol, az természetjogász.

P i k l e r a kérdésre tagadólag felel, tehát természetjogász és rendszere éppen ezért természetjog.

A legelső jogelveket ő nem az állam akaratából, hanem az egész emberiség közös

jogi meggyőződéséből vezeti le; nem fogad el minden állami jogelvet helyesnek, igaznak, jogosnak, csak azért mert az állam hirdeti, hanem minden állami jogelvet az emberiség közös jogi meggyőződéséhez mérve, azokat a legfőbb kritérium szerint helyesli vagy helyteleníti.

Pikler elmélete részleteit illetően figyelembe veendő továbbá az, hogy a fönnebbi idézetben Pikler kifejezetten elismeri, hogy az egyes ember és a nemzetek jogérzete tévedhet, de csak a levezetésekben és nem az első jogi igazságokban.

Azt kérdezzük, hogy ha egész nemzeteknek a jogérző vak ösztöne a levezetésekben tévedhet, miért nem tévedhet a legelső jogi igazságokat illetően is? Pikler ennek semmi okát nem adja és nem is adhatja.

A másik beismerése Pikler-nek, a mely itt különös figyelmet érdemel az, hogy szerinte a jogbölcselet kimutathatja, hogy az ellentétes jogmeggyőzések közül az egyik a tények helyes, a másik azok hamis ismeretén alapszik és azért mondhatja az egyiket helyesnek, a másikat helytelennek.

Lehet tehát bírálni a jogi meggyőzéseket azon az alapon, hogy vájjon a tények helyes vagy hamis ismeretén alapulnak-e,

de csak az ellentétes jogi meggyőződések t.

Azt kérdezzük, miért nem lehet ugyan-ezen az alapon bírálni az egész emberiség egyező jogi meggyőződéseit is?

Árt-e az talán a tudománynak, ha a legelső jogelvekről is megállapítani törekszik azt, hogy vájjon azok a tények helyes vagy hamis ismeretén alapulnak-e?

Hisz ellenkezően, az első elvekben való tévedés, a mint szemünk előtt itt látjuk, végzetes lehet az egész rendszerre nézve.

Az első elveknek olyatén bírálata, hogy vájjon azok a tények helyes vagy hamis ismeretén alapulnak-e, nemcsak hogy nem ütközik a pozitív módszer követelményeibe, de sőt az e vizsgálatot egyenesen megköveteli. Ha az emberi ész bírálhatja ebből a szempontból a levezetéseket, megbírja ugyan-ebből a szempontból az első elvek bírálatát is. Vagy mindakettőt, vagy egyiket sem.

A midőn tehát P i k l e r az ellentétes jogi meggyőzéseknek a tények helyes vagy hamis ismeretén alapuló bírálatát elfogadja: nem tagadhatja az első egyező jogi meggyőzések hasonló alapon való bírálatának a lehetőségét sem.

Csakhogy ezzel rendszere újólag romba-dől, mert ezzel a jogérző vak ösztön

megszűnik a jog legfőbb kritériuma lenni és az ész lesz azzá. Hisz ekként Pikler elismeri azt, hogy a mit az egész emberiség jogérzete vall, az még nem bizonyosan igazi elismeri azt, hogy ezeknek a legelső jogelvéknek van még az emberiség tekintélyén kívül és tekintélye fölött, egy magasabb kritériumok és ez egyfelől a társadalmi élet viszonyainak a természete és másfelől az emberi ész, a mely ezekből a viszonyokból a társadalmi élet természetes törvényeit megismeri.

Ez pedig a szó sajátos értelmében vett bölcséleti jogtudomány jogosultságának és szükségességének az elismerése.

Mindezekhez járul még az, hogy Pikler hasztalan tagadja meg a természetjog nevét, ezzel a helyzetén semmit se könnyít, mert mindazokra az ellenvetésekre, a melyeket a jogpositivisták a természetjog ellen fölhoznak, neki is meg kell felelnie.

Hasztalan rontja meg alapján a jogtudományt, hasztalan fokozza le azt az egész emberiség jogérzetébe vetett hitté, azért elvégre mégis ugyanarra az eredményre jut mint a többi természetjogászok; tudniillik tagadja azt, hogy a jogosság és jogtalanság, egyetlen forrása az állam akarata.

Összegezve már most eddigi fejtegetéseink végső eredményeit, a Pikler természetjogáról azt mondhatjuk, hogy:

1- ször, a jogérzetnek az az értelmezése, alapfogalma, a melyből az ő természetjoga kiindul, rendszerének a főelve szerint is tart-hatatlan.

2- szor, jogbölcseletének ez a főelve meg-cáfolván önnönmagát, először: önmagában le-hetetlen; másodszer: nem állhat meg a posi-tivismus alapján és harmadszor: általában, a positivus követelményeitől eltekintve, sem igaz.

3- szor, Pikler a maga természetjogával alapján rontja meg a jogtudományt és azt az egész emberiség jogérzetébe vetett hitté fokozza le.

4- szer, jogbölcselete természetjog és így a hit bizonytalan alapján is ugyanarra az eredményre jut, mint a többi természetjogá-szok és meg kell felelnie mindazokra az ellen-vetésekre, a melyeket a jogpositivisták a természetjog ellen fölhoznak.

5- ször, jogbölcselete szerint lehetetlen a tételes jog és így a társadalmi élet, mert az egyes ember jogérzetének a souverainitását hirdetvén, ezzel a tételes jog alkotása, fönn-tartása és biztosítása lehetetlen. Jogrendszere a legteljesebb, anarchismust törvényesíti.

NEGYEDIK FEJEZET.

A» igazság,¹⁾ mint világtörvény.

Tárgyilag az igazság: megadása annak, a mi mást megillet.

Alanyilag pedig igazságos az: a ki megadja másnak, a mivel neki tartozik.

Az igazság ekként legalább is két dolognak a létezését, egymáshoz való viszonyát föltételezi.²⁾

¹⁾ A magyarban a *v e r i t a*-s-t és a *j u s t i t i a*-t egyképpen az igazság szóval fejezzük ki. Itt *j u s t i t i a*-t jelent. Egyébként minden nyelvben fölcserélik olykor a *veritas*-t és a *justitia*-t jelző szavakat. Ennek az oka az, hogy a *veritas*: *rectitudo r a t i o n i s*; a *justitia* pedig alanyilag véve: *rectitudo vo l u n t a t i s*. Mind a kettő tehát jóságot, helyességet jelent. Ezen alapul az is, hogy a magyarban egy szó jelöli a két fogalmat. Az igaz szó gyöke, a mint fönnebb láttuk, a maga nemében valami jót jelentő *ig* (jog, jó.) így aztán igaz először az, a mi a valósággal megegyezik; igazság a *veritas*, az értelem *java*. Másodszor igaz annyi mint *justus*, becsületes; igazság a *justitia*, az akarat *java*.

²⁾ »Az igazság valamely két dolog közt megállapított tényleges viszony *s e* viszony mindig ugyanaz, bárki legyen is szemlélője, mindegy ha

A midőn a cselekvő és a saját cselekedete között való igazságról beszélünk, külön dologként tekintjük a cselekvővel szemben a maga cselekedetét.¹⁾

Az igazság nem egyszerű, hanem összetett fogalom.

Legelőbb is az igazság megszabja azt, hogy mi és mennyi illet meg valakit a más részéről. Magában foglalja tehát az igazság: a mérték eszméjét.

Azután az igazság: bizonyos egyenlőséget, arányosságot, kiegyenlítést jelent.

Ha több dolog közül mindegyik bírja azt, a mivel a többiek részéről bírnia kell, bizonyos egyenlőség van közöttük. Egyenlők annyiban, a mennyiben mindenik bírja azt, a mi őt a többiek részéről megilleti.

Ha ellenben valamelyikük nem adja meg azt, a mivel a másiknak tartozik, egyenlőt-lenség támad közöttük. Az egyiknek többje, a másiknak meg kevesebbje van, mint a mennyi kellene, hogy legyen.

Isten, ha angyal, ha ember.« Montesquieu: Perzsa levelek, ford. Palásti, Budapest, 1874, 153. 1.

¹⁾ »Átvitt értelemben azonban és bizonyos hasonlatosság alapján állíthatunk bizonyos igazságot önnön személyünk iránt.« Aristoteles: Ethika, V. k. 15. f.

Végül az igazság: szükségességet is jelent. A mi mást megillet, azt szükségképpen meg kell adni neki, másképp több dolognak együttlétezni lehetetlen.

Miként az első időkben már a görög iskolák bölcsei hirdették, az igazság nemcsak az emberi társas élet alapja, hanem törvényei egyetemes világtörvények. Ha az egyik dolog nem szolgáltatja azt, a mit a másik részére szolgáltatnia kell, a világregd képtelenség.

Az igazság tehát általában több dolog együttlétezésének a szükségképpen való föltétele.

Hogy mit kell valamely dolognak a többi együttlétező dolgoktól nyernie és hogy mit kell neki a többi dolgok részére szolgáltatnia, azt első sorban az illető dolog természet, lényege szabja meg.

Az igazság első és legfőbb alapja tehát a dolgok természete, lényege.

Az igazság a dolgok nem akármilyen együttlétezésére, hanem olyanra törekszik, a mely a dolgok természetének megfelel, rendeltetészerű kölcsönös előhaladásukat, fejlődésüket lehetővé teszi.

Mert a természetellenes módon való együttlét csak ideig-óráig tarthat, a legegynesebb út a fölbomláshoz, a megsemmisülésre.

Mindezekért az igazság legelső tör-

vénye az, hogy: minden lény lényegének megfelelően létezzék, azaz hogy az legyen, a minnek természete szerint lennie kell.

A lét törvénye, föltétele az, hogy bírjon a dolog mindazzal, a mi lényegét, természetét alkotja. Föl keli ruházva lennie mindazokkal az erőkkal, a melyek céljai elérésére szükségesek. Igazságtalanság lenne az, ha természetadta erői rendeltetészerű céljai elérésére elégtelenek lennének és így nem is létezhetnék.

Második törvénye az igazságnak az, hogy: minden dolog cselekvése olyan legyen, mint a milyen a természete,-

Minden cselekvésnek ugyanis csak az lehet az észszerű célja, hogy a meglevőnél tökéletesebb állapotba juttassa a cselekvőt, vagy legalább is megtartsa más ellentétes erőkkal szemben abban az állapotban, a melyben van, A cselekvés ugyanis a dologért van és nem megfordítva a dolog a cselekvésért. A cselekvés éppen ezért a dolog célja felé kell hogy törekedjék, azaz más szavakkal: megegyező kell legyen a cselekvő dolog természetével. Valóban, a természetellenes cselekvés megrontja, előbb-utóbb megsemmisíti a cselekvő dolgot, tehát a lét föltétele a természettel megegyező cselekvés.

Harmadik törvénye az igazság-

nak az, hogy: az együttlétező dolgok között természetüknek megfelelő rend legyen.

A rend azt jelenti, hogy: minden dolog a maga helyén van. A dolognak a saját természete már kijelöli azt a helyet, a melyet neki a többi lények sorában el kell foglalnia. Ha nincs minden dolog a maga helyén, az együttlétezés lehetetlen. A rend ekként voltaképpen az igazság érvényesülése a dolgok elhelyezésében.

Negyedik törvénye az igazságnak az, hogy: az együttlétező dolgok cselekvése a természetes renddel megegyező legyen, azaz hogy a dolgok egyfelől tartózkodjanak a rendet zavaró cselekedetektől, másfelől szolgáltassák is azt, a mit a természetes rend követelményeként szolgáltatniok kell. Másképp a rend fönnállása lehetetlen. Minden lénynek tehát akképpen kell nyugodnia, hogy nyugvása az igazság törvényeit ne sértse és akként kell cselekednie, hogy cselekvése a dolgok természetétől megszabott rendhez illő legyen. A nyugvásban és a cselekvésben tehát egyaránt az egész világegyetemben mindig az igazság törvényei a mértékadók.¹⁾

¹⁾ Látható, hogy az igazság első törvényéből logikai szükségszerűséggel következik a többi három.

Ezek szerint az igazság legbensőbb lényegében: szükséges összhang az együttlétező dolgok természete és cselekvése között.

Az igazság ekként megállapított törvényeinek a léte tökéletesen független attól, hogy vájjon valaki a monizmusnak vagy a dualizmusnak a híve-e; akár theista, akár pantheista, spirituálista vagy materiálista legyen is valaki, e törvények létét nem tagadhatja senki, mert ezek a posteriori és a priori egyként nyilvánvalók.

Körülöttünk a természetben minden dolog csak úgy létezhetik, ha lényeges alkatelemei megvannak; minden dolognak a cselekvése rendszerint olyan, mint a milyen a dolog természete s ha nem olyan, akkor a dolog romlásnak indul, megsemmisül; a dolgok között természetüknek megfelelő rend van és ezzel a renddel megegyező az együttlétező dolgok cselekvése.

Éppen így áll már a priori is, hogy lényeges alkateleme nélkül semmi se létezhetik; hogy a dolognak természetével ellenkező cselekvése előbb-utóbb megsemmisíti a dolgot; hogy rend nélkül több dolog együtt nem létezhetik és hogy a rend csak úgy lehetséges, ha az együttlétező dolgok cselekvése a renddel megegyezik.

A természet tehát igazságos a létezőkkel szemben, mert megadja mindegyiknek azt, a mi őt megilleti. Ez szükségszerű is rá nézve, mert a világegyetemben lépten-nyomon ész nyilvánul, észszerűen pedig nem tagadható meg a dologtól az, a mi létéhez, céljai eléréséhez megkívántatik.

Csak a tervező, mint ilyen független tehát, szabad tetszésétől függvén az, hogy akar-e alkotni vagy sem; ám ha alkotni akar, már többszörösen kötve van. Valóban, minden alkotó törvényhozó is egyszersmind. A midőn a dolgot megalkotja, egyidejűleg már dönt a fölött is, hogy milyen legyen a dolog cselekvése és hogy hol van a dolog helye a többi lények sorában. Többé semmi olyat se tehet, a mi a dolog lényegével ellenkezik, sőt csak akkor cselekszik bölcsen, ha minden rendelkezésével a dolog természetének legvalódibb, legteljesebb érvényesülését törekszik előmozdítani.

Mindezekért semmiféle alkotó se veheti kénye szerint tisztán saját tetszéséből törvényeit, hanem inkább szó szerint a dolgok természete által tilt vagy parancsol.

Első és fő értelemben tehát nyilván az Első Erő igazságos. Azonképpen adja meg ő a fűnek, fának, virágnak azt, a mit lényök sajátossága megkíván, hogy a mint

írva van, Salamon minden királyi díszében nem volt úgy fölruházva, mint egy a mezők liliomai közül.

A mint azonban szükségképpen igazságos az alkotó Első Erő: úgy a világegyetem többi lényének is igazságosaknak kell lenniök egymással szemben, másképp az együttlét lehetetlen. Az együttlétező dolgok egymással szemben tökéletesen függetlenek, közömbösek nem lehetnek. Ha egymáshoz nem alkalmazkodnak, ha szünetlen egymás ellen törnek, a rend fönn nem állhat, elkerülhetetlen a megsemmisülés.

A bellum omnium contra omnes valótlan és képtelen világnézet. Ha tisztán csak harc volna mindenütt, az egész világegyetemnek már rég meg kellett volna semmisülnie. A mindenségben nemcsak taszítás van, hanem vonzás is. Szükséges a taszítás, hogy a lények egybe ne olvadjanak, egyéniségüket megtarthassák; de még sokkal szükségesebb a vonzás, hogy az egész együttmaradhasson. Matematikailag bizonyos az, hogy ha a világegyetemben nagyobb volna a taszítás mint a vonzás, egy pillanat alatt szerteomlana az egész.

Hasztalan hivatkoznak némelyek a bellum omnium contra omnes elvét bizonyítandó az állatvilágra, a korlátlan pusztítás ösztöne

egy állatban sincs meg. A nagy hal, igaz, megeszi a kis halat, de ha minden nagy hal eddig annyi kisebb halat pusztított volna el, a mennyinek az elpusztítására csak ereje, alkalmá volt, akkor hiába halászhatnának ma az emberek, halakat csak a múzeumokban lehetne látni. Azonfölül, hogy a korlátlan pusztítás ösztöne egy állatban sincs meg, a természet az alsóbbrendű állatokat gazdagon ellátván mindenféle ösztönökkel, azokat ezek által is védelmezi. Az állati ösztönökben tehát ész nyilvánul, az Alkotónak az a gondolata, hogy a harc is szükséges, de csak egy bizonyos határig észszerű, lehetséges.

A hol több lény van, ott ekként nélkülözhetetlen az igazság. Ez a többséggel együtt születik meg, mint a lét szükségképpen való föltétele. Csakhogy máskép igazságosak az eszes és ismét máskép az észszel föl nem ruházott lények. Sajátos értelemben igazságosak az eszes, átvitt értelemben az észszel nem bíró lények.

Azok a lények, a melyek a létezésnek alacsonyabb fokán észszel és szabad akaratral fölruházva nincsenek, a beléjük oltott természeti erők hatása, útmutatása szerint vakon követik az igazság törvényeit. Nem ismerik föl a bizonyos mérték szerint való egyenlőség, arányosság, összhang szükségét, hanem

a bennök rejlő, egy irányban elhatározott erők ellenállhatatlanul vezetik őket cselekvésükben. Végelemzésben tehát nem e lények maguk rendezik el olyképpen nyugvásuk állapotát, hogy az a többi dolgok természetéhez illő legyen és nem ők maguk vezetik akként cselekvésüket, hogy az a többi dolgok természetével megegyezzenek, hanem az alkotó Első Erő. Valójában tehát ezekben a dolgokban is ismét maga az Alkotó az igazságos.

Míg a jog fogalmát, a mint láttuk, az ember az emberi társas életből nyerte, máshonnan nem is vehette, mert csak itt van jog: addig az igazság első fogalmát minden valószínűség szerint az őstermészetnek, az emberen kívül eső világnak a megfigyeléséből merítette.

Innen magyarázható meg az, hogy az ősidőkben az igazságot különösen mint egyenlőséget fogták föl; az egyenlőség eszméje az igazság fogalmának legrégebbi alkateleme.

Az ember fölismerte a természetben azt az egyenlőséget, hogy minden lény megnyeri, bírja a többiek részéről azt, a mi létezéséhez, cselekvéséhez, életéhez szükséges.¹⁾ Innen

¹⁾ Anyagi egyenlőség nincs a természetben, mert egyik lény nem olyan mint a másik; más a fű, más a fa és más a virág, de alaki egyen-

meggyőződött arról, hogy neki is nemcsak azt kell tennie, a mi magára nézve jó, hanem azt is, a mi a többi emberekre nézve is az és nemcsak azt kell kerülnie, a mi magára nézve rossz, hanem azt is, a mi más emberekre nézve az. Így született meg a természet igazságosságából az emberi igazság eszméje és ebből majdan a jog.

A természetből vette az ősemler először az igazság amaz eszméit is, hogy nem elég szolgáltatni, hanem bizonyos mértékkel kell szolgáltatni és hogy a bizonyos mérték szerint való egyenlőség szükséges is, mert másképp lehetetlen az élet.¹⁾

Önmagában annak a megértése, hogy az igazság összhang, nem a görög gondolkodás vívmánya. Sokkal régibb már ez a gondolat. Annyira szembetűnő ez a valóság a természetben, hogy fölismeréséhez nagy időkre nem.

l ő s é g van; a fű, fa, virág mind megnyeri azt, a mire szüksége van és csak addig él, a míg megnyeri. Mint ilyen alaki és nem anyagi egyenlőséget fogta föl már az ősemler az igazságot.

¹⁾ A természet megfigyelése kisebb nagyobb hatással volt és van minden emberi fogalom alakulására. Az igazság fogalmára ma is nyilvánvaló nagy a hatása. A közérzület éppen úgy hajlik arra, hogy a természetből tisztázza, derítse föl az igazság fogalmát, mint egyes nagy gondolkodók.

volt szükség. A görög műveltség különös érdeme az hogy mesterien kifejtette a már előbbi nyers, darabos gondolatot.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az emberi igazság törvényei.

Az igazság egyetemes törvényeit most már az emberre alkalmazva, az emberi igazság törvényei a következők:

1- ször, az ember természetével megegyezően létezzék azaz úgy létezzék, a hogy eszes, szabad akaratú, érzéki lénynek léteznie kell.

2- szor, a z e m b e r cselekvése olyan legyen, mint a milyen a természete, azaz az ember minden cselekedete illő legyen eszes, szabad akaratú, érzéki természetéhez.

3- szor, az együttlétező emberek között az emberi természetnek megfelelő rend legyen.

4- szer, az együttlétező emberek cselekvése a természetes renddel megegyező legyen azaz egyrésről tartózkodjanak a rendet zavaró cselekvéstől, másfelől tegyék is azt, a mit a rend megkíván.

Csak úgy élhet együtt több ember, csak úgy lehetséges a rendeltetésszerű előhaladás,

fejlődés, ha az emberi igazság e törvényei érvényesülnek. Minden az emberi társaság természetes rendjével ellenkező cselekedet a fölbomlást, megsemmisülést segíti elő. Éppen ezért bölcsen tartja a régi közmondás, hogy: *Justitia regnorum fundamentum.*

Ekként az ember minden cselekedetét, éppen úgy miként a többi élő és élettelen lények cselekvését, első sorban saját lényéből következő természet-törvények szabályozzák.

Az ember cselekedete is megegyező kell legyen egyrészt a saját természetével, ¹ másrészt a többi együttlétező személyek és dolgok természetével is. Csak így illik bele az ember is abba a világrendbe, mely magából a dolgok lényegéből keletkezik.

Ugyde az embernek vannak szabad; akaratától függő és attól nem függő cselekedetei.

Azokkal a cselekedeteivel, a melyek szabad elhatározásától függnek, a természet törvényeitől el is térhet, csakhogy ezzel mint minden lény, mely a rendből kiválik, a megsemmisülés útjára lép.

A természet törvényeitől tehát az embernek szabad cselekedeteivel eltérnie lehet, de nem szabad.

Ha physikai kényszer nem is köti az

ember szabad akaratát, hogy a renddel megegyezően cselekedjék, a kényszernek egy más neme, az úgynevezett erkölcsi kényszer, súlyosul az emberi akaratra is.

Az élettelen anyag és az élő növény, állat a természet törvényeit nem ismeri meg, nem szabad elhatározásból halad a törvények szerint célja felé; a célhoz vezető eszközök között nem választhat, hanem beléje oltott erők mozzgatják rendeltetése szerint; a természet törvényein kívül magának más törvényeket se nem alkothat, se nincs szüksége ily törvényekre. Az ember a természet törvényeit megismeri; azokat önmaga alkotta más törvényekkel ki kell egészítenie; a szabad cselekvését rendező törvényektől el is térhet, de ezt büntetlenül nem teheti, mert akkor romlásnak indul, a megsemmisülés útjára lép.

Háromféle emberi igazságot szokás megkülömböztetni: törvényes (justitia legalis), csere-, (justitia commutativa) és osztó igazságot (justitia distributiva).

Az osztályozás alapja az, hogy az ember a társaságban háromféle viszonyban tekinthető. A törvényes igazság: megadása annak a mivel az egyes ember a társaságnak, mint egésznek, tartozik; a csere-igazság: megadása annak, a mivel az egyes ember a társaságban a többi egyes embereknek tartozik; az osztó igazság: megadása annak, a mivel a társaság, mint egész, az egyesnek tartozik.

Az igazságnak az a meghatározása, a mely szerint az megadása annak, a mi mást megillet, azért is ajánlatos, mert tényleg így fogja föl az igazságot a közérzület.

U I p i a n u s nak az a meghatározása, hogy: »Justitia est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi« az alanyi igazságnak, mint erénynek, a meghatározása. Ez tudniillik nemcsak annyit mond, hogy mikor igazságos valaki egy esetben, hanem hogy miben áll általában az igazság erénye. A jus suum itt a jogos, igazságos dolgot, azt jelenti, a mi a másé, a mit neki meg kell adni.

Tárgyilag az igazságról jól mondják, hogy: »Justitia est, quæe suum cuique tribuit.«

Hogy az igazság fogalmát többnyire megszorítva, szükkörűen értelmezik, annak oka az, hogy az igazság meghatározásánál rendszerint az alanyi igazság, az igazság erényének a fogalmából indulnak ki és így könnyen esnek abba a tévedésbe, mintha az igazság is valami olyan sajátos emberi dolog volna, mint a jog, a mi más lényeknél föl nem lelhető. Pedig a közérzület igazságosnak tartja az Istent is, a pogány népek igazságosnak tartották és tartják isteneiket is, tehát a közérzület éppen nem vallja azt, mintha az igazság tisztán emberi dolog lenne. Azt igenis tartja a közérzület, hogy igazság csak ott van, a hol ész van, de hát közelebről nézve a dolgot, a természetben mindenütt ész nyilvánul, az alkotó esze; az egész világ egy fölséges gondolat kifejezése, külső alakja.

L e i b n i t z éppen ezért, mint W u n d t mondja »kedvező órában«, pillanatnyi szellemeknek (momentane Geister) nevezte a testeket. (L. W u n d t: System der Philosophie, Lipcse, 1889, II. k. 553—554. 1.)

Lásson (System der Rechtsphilosophie, Berlin és Lipcse, 1882, 222—223. 1.) Hegel nyomdokain a következőképpen fejezi ki az igazság törvényeit:

»Az igazság személyekre, külső javakra és külső cselekedetekre vonatkozik. Az igazságosság szabály és általános törvény alakjával bír; e törvény tartalma az, hogy egyenlőkkel egyenlően, nem egyenlőkkel egyenlőtlenységükhöz mértén egyenlőtlenül kell bánni.

Hogy az igazságosság eszméje alkalmazható legyen, föl kell tételezni, hogy személyek és külső javak bizonyos meghatározott állapotban vannak.

Az igazságosság most már azt a követelést foglalja magában, hogy a tényleges állapot elegendő ok n é l k ü l n e változzék; egyáltalán minden változás csak úgy történjék, hogy az egyensúly mindig helyreálljon.

Mivel ez a követelés az akaratnak és az akarat külső cselekedeteinek szól: az igazság követelése semmi olyanra se vonatkozik, a mi az akarattól függetlenül történik.

A javak nem egyediségek, hanem értékek szerint tekintetnek. Az igazságosság tehát egyenlőség az értékek forgalmánál személyek között; akár a jogrend, akár más személyek akaratából történjék az. És pedig vagy egyszerű egyenlőség az igazság vagy viszonylagos egyenlőség, a midőn tudniillik egyenlőtlenekről van szó.«

Lásson szerint is tehát az igazság éppen úgy, mint a jog, sajátos emberi dolog.

HATODIK FEJEZET.

A szabályról általában.

A szabály szónak is sok értelme van; főjelentése, a melyben ezúttal itt mi is használjuk, az, a mely szerint az emberi szabad cselekedetek törvényeit jelenti.

Az emberi szabad cselekvés törvényei tudniillik másnemű törvények, mint a physikai törvények és éppen ezért ezeknek a külön megjelölésére új szó keletkezett.

A szabály is, mint minden törvény, megszabja azt, hogy mikép kell cselekedni; de; míg a physikai törvényben physikai kényszerűség van, addig a szabály rendelkezése nem teljesül physikai kényszerűségből, itt az akaratától függ, hogy a szabályt követi-e vagy sem.

Abból, a mit az igazságról fönnebb mondtunk, nyilvánvaló, hogy az emberi szabad cselekvést rendező törvényeknek azaz a szabályoknak is legfőbb forrása maga az ember, az emberi társaság természete.

A legfőbb szabályoknak a tartalma igazában nem is egyéb, mint az ember, az emberi társaság természetének a cselekvésre való alkalmazása; az ember és az emberi

társaság természete parancs, tilalom vagy megengedés alakjában.

Innen képtelenség az, hogy mindaddig, a míg az emberi természet változatlanul ugyanaz, az emberi cselekvés lényeges szabályai mégis változzanak.

Viszont a mint az esetleges emberi sajátosságok, társadalmi viszonyok változnak, az ezeket az esetleges emberi sajátságokat, társadalmi viszonyokat rendező szabályoknak is változniuk kell.

Figyelemmel arra, a mit az igazságról fönnebb mondottunk és' arra, hogy mit értenek szabály alatt közönségesen az emberek, a szabályt a következőképpen határozhatjuk meg:

A szabály bizonyos (határozott), állandó és megismert mintája. a cselekvésnek, a melyhez a cselekvőnek alkalmazkodnia kell, hogy a cselekvés általában vagy csak bizonyos szempontból helyes, jó legyen.

A szabály ezek szerint:

1-ször bizonyos azaz határozott keli legyen, mert ha bizonytalan, határozatlan, nem, tudhatja az, a kinek szól, hogy mit tegyen és így a szabály nem töltheti be a maga

főadatát, a, mely abban áll, hogy irányítsa a szabad cselekvést:

2- szor, a szabály állandó mintája; a cselekvésnek, több esetre szól, -ebben különbözik éppen az egy esetre szóló utasítás-tól, a melyet szabálynak éppen ezért nem is nevez senki.

3- szor, csak akkor teljes, bevégzett a szabály, ha megismerik azok, a kiknek szól, mert a míg ezek nem ismerik,, nem alkalmazhatják hozzá a cselekvésüket. A-szabály a megismerés által lesz a cselekvés igazi mintája. ,

4- szer, a szabály olyan mintája a cselekvésnek, a melyhez alkalmazkodni kell, más-kép a cselekedet általában vagy csak bizonyos szempontból helyes, jó nem lehet.

Bizonyos szükségesség van tehát minden szabályban, mint minden törvényben és pedig vagy fő 11 éti e n vagy föltételes szükségesség.¹⁾

Vannak olyan cselekedetek, a melyek nélkül élni nem lehet és vannak ismét olyanok, a melyek megsemmisítik az életet. Azokban a szabályokban tehát, a melyek az ily cselekedetek tevését vagy, nem tevését szabják meg, föl tétlen .szükségesség van.

¹⁾ R i c h t e r: id. m. 35. 1.

Ellenben az például, hogy valaki képet fessen, nem föltétlenül szükséges, de azért ha jól akar festeni, szükségképpen alkalmazkodnia kell a képírás szabályaihoz.

Így a szükségesség, mely a különböző szabályokban foglaltatik, változó és fokozatos,, de bizonyos mértékű szükségesség minden szabályban van.

A szabály fönnebbi meghatározásából következik, hogy: a rossz szabály önmagában való ellenmondás. A szabály lényegénél fogva a helyes, jó cselekvés mintája; a helytelen, rossz cselekvés mintája tehát nem szabály.

Az emberi törvényhozó rossz szabályait csak bizonyos hasonlatosság alapján, átvitt értelemben nevezik szabálynak. Tudniillik, a rossz szabály is a törvényhozótól származik; látszólag élébe is ugyanaz a cél van tűzve,, mint a jó szabály elé; továbbá külső alakja is ugyanolyan, mint az igazi szabályé.

HETEDIK FEJEZET.

Az erkölcs tágabb értelemben.

Tágabb értelemben az erkölcs: mindazoknak a szabályoknak a foglalata, a melyek az ember szabad cselekvését rendezik.

A cselekedet általában: á tehetőség elhatározása vagy a cselekvés tehetségének a gyakorlása.

Azon az alapon, hogy minden lényből van az emberben valami, az ember cselekedetei úgy osztályozhatók, hogy vannak: 1-szor, természetes cselekedetei (actus naturales), ezek közösek a növényekkel, mint például a növés, nemzés, táplálkozás; 2-szor, állati cselekedetei (actus animales), melyek a többi állatokkal közösek, mint például a látás, hallás; 3-szor, az ember cselekedetei (actus hominis), a melyekre csak az ember képes, mint például a beszéd, nevetés; 4-szer, emberi c s e l e k e d e t e k (actus humánus), a melyek szabad elhatározásból erednek. A 3-ik és 4-ik osztályba sorolt cselekedetek között különbséget kell tenni, mert noha a 3-ik osztályba sorolt cselekedetekre is csak az ember képes, azért ezek ismét vagy szabad elhatározásból erednek vagy sem. Az örült is beszél vagy nevet, de ez a cselekedete nem szabad elhatározásból származik és így be nem számítható. Emberi cselekedet a szó szigorú értelmében csak az, a mely szabad elhatározásból származik, mert az ember, mint ilyen, akkor cselekszik, a midőn mind a két lényeges tehetségét: az

értelmi megismerés és a szabad akarat tehetségét használja.

Az erkölcsi törvények is éppen úgy törvények, mint a fizikai törvények, de másnemű törvények és így teljesen megokolt, hogy ezeket egy külön szóval jelöljük meg, erkölcsnek nevezzük. Az erkölcsi törvényben éppen úgy van szükségesség, kényszer, mint a fizikai törvényben, de másnemű a fizikai és más az erkölcsi kényszer.

Bizonyára különbség van a között, ha valamely cselekedet ellenállhatatlan kényszer hatása alatt egyezik meg a törvénnyel vagy tér el a törvénytől és a között, ha szabad elhatározás következtében, egyezik meg a törvénnyel vagy tér el a törvénytől. Itt is megokolt tehát az, hogy a kétféle helyesség és helytelenség megjelölésére külön szót használunk. A cselekedet .kényszerűségből való helyességét vagy helytelenségét: fizikai jósnak vagy -r o s sz'a s á g n a k; a szabad elhatározásból .eredő helyességét vagy helytelenségét a cselekedetnek ellenben: e r k ő l c s i jósnak vagy rosszáságnak, erkölcsösségnek: vagy erkölcstelenségnek nevezzük-

A szabad akarat cselekedeteiben ékként kétféle helyesség vagy helytelenség van: fizikai és erkölcsi. 1 .

Az akarat ugyanis választhat az akarás

és a nem akarás vagy különböző dolgoknak az akarása között. .

De nem választhat arra nézve, hogy miképpen történjék maga az akarás vagy, a nem akarás tevékenysége. E részben cselekvésének a módja épp oly változhatatlanul meg van szabva, mint bármily más .tehetség cselekvésének a módja. : '

A midőn tehát az akarat az erkölcsileg rosszat akarja, cselekedete erkölcsileg helytelen, de physikailag helyes lehet; ha tudni-illik az. akarás úgy megy végbe, a mint az akarat természete szerint végbemennie kell.

Ám a midőn az akarat beteges állapotban van, szabályszerűen működni képtelen, akkor cselekedete physikailag helytelen, erkölcsi elbírálás alá pedig az akaratnak ilyen cselekedete nem eshetik, mert azt beszámítani nem lehet.

Ezek szerint erkölcsi szorosán véve csak az akaratnak a cselekedete és csak anyinyiban, a mennyiben az akarat szabad. A mennyiben nem szabad, az akarat cselekedete is csak physikai.

Az akaraton kívül az ember többi tehetségének a cselekedete önmagában véve (per se) csak physikailag helyes vagy helytelen, mert ezek a tehetségek a választás képességével nem bírnak.

A midőn azonban ezek a tehetségek a z akarat parancsára c s e l e k e s z n e k, cselekedeteik végelemzésben szabad választásból erednek és így a szabad akarral való összefüggés okán, hasonlóképpen erkölcsiek lesznek.

Ilyenkor ezeknek a cselekedeteknek is kétféle helyességök van: physikai és erkölcsi.

Physikailag helyes vagy helytelen a cselekedet, a mennyiben a tehetség, a szerv úgy végzi a maga tevékenységét, a mint azt saját természete szerint végeznie kell vagy sem.

Erkölcseleg helyes vagy helytelen a szerint, a mint az akarat úgy választ, a hogy választania kell vagy sem.

És ekképpen megtörténhetik az, hogy valamely cselekedet physikailag helyes, de erkölcsileg helytelen, vagy megfordítva, erkölcsileg helyes, de physikailag helytelen.¹⁾

NYOLCADIK FEJEZET.

A szoros értelemben vett erkölcs és a jog.

Tágabb értelemben, a mint láttuk, minden az emberi szabad cselekvést rendező

¹⁾ A vérfertőzés pl. erkölcsileg helytelen cselekedet, physikailag helyes lehet, ha a közösülés rendszeren történik.

szabály: erkölcsi szabály; de ezek között a szabályok között ismét meg kell különböztetni: a szorosan vett erkölcsi szabályokat és a jogi szabályokat.

Azok az erkölcsi szabályok tudniillik, a melyek az emberek egymás között való külső viszonyait rendezik, több tekintetben elütő természettel bírnak, mint a többi erkölcsi szabályok, ezért nevezzük ezeket külön szóval jogi szabályoknak. Az erkölcsi szabályok célja általában az, hogy az ember szabad elhatározásból eredő cselekvésében igazságos legyen önmagával és minden más létezővel szemben. A jogszabályok célja kizárólag az, hogy az ember szabad elhatározásból eredő külső cselekvésében igazságos legyen a többi emberekkel szemben.

A jogszabályok és a többi erkölcsi szabályok tehát különböznek egymástól:

1-ször, kiterjedésük körére nézve. Az ember belső szabad cselekedetei, továbbá a más emberekre nézve se nem káros, se nem hasznos külső szabad cselekedetei, a szorosan vett erkölcs szabályozása alá esnek.

Kizárólag csak a más emberekre nézve káros vagy hasznos külső szabad cselekedeteket és pedig csak a többi emberekkel szemben szabályozza a jogszabály.

Az embernek vannak belső és külső

s z a b a d c s e l e k e d e t e i. Belső szabad cselekedetek az ember belső tehetségeinek a cselekedetei, a. melyek az ember bensejében kezdődnek és végződnek. . A , külső szabad cselekedetek az ember belső és külső tehetségeinek a cselekedetei; az ember bensejében kezdődnek, de a külvilágban végződnek; az ember nem bensejében, hanem a külvilágban valósítja meg az akaratát.¹⁾

Az emberi társas életre nézve egészen más a jelentőségük a külső szabad cselekedeteknek, mint a belsőeknek. A belső szabad cselekedetek a társas életet közvetlenül nem érintik. A gondolat, az akarat, a míg nem nyilvánul, a társadalmi- rendet nem zavarja. Csak közvetett jelentősége van annyiban, a mennyiben a gondolkodás és az akarat a jövőbeli külső cselekvés kútforrása és az ember előbb-utóbb külsőleg is úgy cselekszik, a mint gondolkodik.

¹⁾ Ez ismét kétféleképpen történhetik. Vagy úgy, hogy az ember külső szervei is tevékenyek; vagy úgy, hogy az ember külső szervei nem tevékenyek. Azaz vannak: tevőleges és nemleges külső szabad cselekedetek. Például a vasúti tisztviselő, azzal a célzattal, hogy vasúti szerencsétlenséget okozzon, elmulasztja a szabályszerű jelzést. Minden külső tevékenység nélkül valósítja meg az akaratát a külvilágban.

A más emberekre nézve káros vagy hasznos külső szabad cselekedeteknek ellenben a társadalmi rendre nézve közvetetten jelentőségük van. Ha az emberek külső szabad cselekedetei nincsenek úgy szabályozva, hogy egymás érintése nélkül összeférhessenek, akkor a közös cselekvés, a társas együttélés lehetetlen. Valóban, ezeknek a külső szabad cselekedeteknek az összhangzása már nemcsak távoli, közvetett és ideális érdek, hanem jelenlegi, közvetetten és gyakorlati szükség, mert másképp együttélni nem lehet.

Továbbá, az emberi társas élet szempontjából egészen más a jelentősége annak, hogy a külső szabad cselekedet a többi emberekkel szemben igazságos-e, mint annak, hogy ugyanez a cselekedet magával a cselekvővé] vagy az Istennel vagy egyéb dolgokkal szemben helyes-e.

A jogi szabályok az ember külső szabad cselekvésének tisztán csak a többi emberekkel szemben való helyességét határozzák meg.

Más lényekhez való viszonyát csak annyiban rendezik, a mennyiben az ily dolgokhoz való viszony más embereket is érint vagy más emberek cselekedetei által érinthető.

A mint Kant¹⁾ mondja, a jogi szabály »csak külső és pedig gyakorlati viszonyára vonatkozik az egyik személynek a másikhoz, a' mennyiben cselekedeteik mint tettek (facta) egymásra (közvetetten vagy közvetett) hatással lehetnek.«

Pusztán az embernek más élő vagy élettelen lényekhez való viszonyát tehát a jogszabály sohase szabályozza és nem szabályozhatja. Hanem az embernek más lényekhez való viszonyát csak annyiban rendezi, a mennyiben ez a viszony más embereket is érint vagy más emberek cselekedetei által érinthető.

Az emberen kívül a többi dolgok tehát csak annyiban vannak bent a jogrendben, annyiban részei a jogrendnek, a mennyiben több ember cselekvésének a tárgyai lehetnek.

A pusztán egy emberhez való viszonyuk még önmagában nem jogi viszony, csak az által lesz jogi viszonyná, hogy a többi emberekre nézve is ennek a viszonynak jelentősége van és azoknak a cselekedetei ezt a viszonyt érinthetik.

Sőt a sokasághoz, több emberhez való viszonya a dolognak önmagában még nem jogi viszony, hanem csak az által válik jogi viszony-

¹⁾ Kant: *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*, 1797, XXXII. 1.

nyá, a mennyiben ennek a viszonynak az alapján a sokaságot alkotó emberek egymással szemben bizonyos viszonyba kerülnek.

Jogi viszony tehát kizárólag csak az embernek más emberekhez való külső viszonya. Kizárólag ezeket rendezi a jogi szabály.

Az emberen kívül más dolgok is belekerülhetnek és bele is kerülnek ebbe a viszonyba, de csak annyiban, a mennyiben ezekre a dolgokra vonatkozóan az emberek között egészen új viszonyok támadnak vagy a meglévők megváltoznak vagy megszűnnek.

Csak azért parancsolhat tehát valamit a jogszabály, mert az más emberekre nézve hasznos, szükséges; csak azért tiltóhat valamit, mert az a többi emberekre nézve ártalmas és végre csak azért engedhet meg, sőt kell megengednie valamit, mert az más emberekre nézve közömbös.

Mindaz a szükségesség tehát, a mi a parancsoló, tiltó vagy megengedő jogi szabályban foglaltatik, az emberi társas élet természetéből következik,

Ekként a jogszabályok az emberek egymás között való külső igazságosságának a szabályai. E szabályokon alapul első sorban és csak e szabályok szerint lehető az emberek társas élete.

A külső emberi igazság e szabályai nélkül az emberi társaság fönn nem állhat.

2- szor, különböznek a jogszabályok és a szorosam vett erkölcsi szabályok a szükséges előfeltétel tekintve. Több ember együttélése azaz a társaság (bármily korlátolt és tökéletlen legyen is az) nélkülözhetetlen előfeltétele a jognak; míg az erkölcs fönnállana akkor is, ha csak egy ember élne is a földön.

3- szor, tárgyukat tekintve, az elmondottak szerint az erkölcs tárgya a teljes, a föltétien jó. A jog tárgya kizárólag az emberek egymással szemben való külső java.

4- szef, a cselekvés célját tekintve, az erkölcs megköveteli, hogy az ember a jót pusztán önmagáért, azért tegye mert jó. Ily tiszta szándék nélkül, még' az embertársainkra nézve leghasznosabb cselekedet sem elégíti ki az erkölcsöt. A jogra nézve ellenben mérőben- közömbös, hogy félelemből, érdekből vagy kényszerűségből teljesíti-e valaki parancsait. Az indító ok, a célzat, csak a jogsértő cselekedeteknél jön tekintetbe, a hol igenis növeli vágy csökkenti a cselekedet jogtalanságát.

5- ször, szentesítésre (sanctio) nézve, az erkölcsiekben kényszernek nincs helye. Az egyrésről lehetetlen, mert a belső gondo-

latot és akaratot külső kényszer alá vetni nem lehet, másfelől merőben céltalan is. Mert ha valaki tisztán »csak kényszerűségből alkalmazkodik az erkölcsi szabályokhoz, cselekedete már erkölcstelen. Az erkölcsöt tehát kényszerrel se biztosítani, se megvédeni nem lehet.

A jog ellenben kényszer alkalmazását nemcsak hogy megtűri, de sőt megköveteli. A jog természetéből, céljából következik, hogy rendelkezései ellenállás esetén kényszerrel is foganatosítandók. A külső cselekedetek, a melyeket a jogszabály rendez, kikényszeríthetők. A társas együttélés szabályait meg kell tartani, másképp fölfordul a társadalmi rend, lehetetlen a társas élet. Ha valaki nem tartja meg ezeket a szabályokat a maga jószántából, a társadalmi rend szükségességéből következik, hogy a szabály követésére kényszerítendő. ¹⁾

Az erkölcsi és a jogi szabályban egyképpen erkölcsi szükségesség van. Alkalmazkodik kell ezekhez a szabályokhoz, ha valaki azt akarja, hogy cselekedete erkölcsileg és jogilag helyes, jó legyen. De

¹⁾. V. ö. Buccellati: Sommi principii di diritto penale, 69. 1. Cavaliere: Teorie fondamentali della filosofia del diritto Mészina, 1896, 111-130. 1.

mivel az ember ezekkel a szabályokkal ellentétesen is akarhat, azért a szükségesség erkölcsi és nem physikai.

Lényegében tehát az erkölcsi és a jogi szabály erkölcsi hatalom; ez a legbensőbb tartalma mind a kettőnek.

Erkölcsi hatalomnak mondjuk az erkölcsi és a jogi szabályt egyaránt, nem csupán erkölcsi valóságnak, erkölcsi lénynek, mivel ezek a szabályok nem nyugvó erkölcsi valóságot, erkölcsi lényt jelentenek (mint a milyen például az erkölcsi jó, a jogosság, az erkölcsi rossz, a jogtalanság, az erkölcsi rend és a jogrend) hanem olyat, a melynek lényege a cselekvés, a szüntelen másra való hatás, a mely mintegy cselekvő igazság, cselekvő rend.

Az erkölcsi lény fogalma önmagában már a legnehezebb fogalmak közül való. A jog lényegét vizsgálva, egyike a legelső kételyeknek, a melyek az embert megszállják az, hogy mi a jog, ha se nem anyag, se nem szellem?

Ha a törvénykönyv Írott vagy nyomtatott betűje volna a jog: akkor a jog anyagi dolog lenne. Ha a midőn a nép közös jogi meggyőződése, jogi gondolata alapján, a törvényhozójogi akaratának a hozzájárulásával szokásjog alakul,¹⁾ a nép jogi gondolata vagy a

¹⁾ V. ö. Bin ding: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885., I. k. 202—3. 1. 211—2. 1.

törvényhozó jogi akarata, mint ilyen, lenne a jog: akkor a jog szellemi valóság lenne.

De a törvénykönyv írott vagy nyomtatott betűje bizonyára nem a jog, mert hiszen akkor minden írott vagy nyomtatott betű jog lenne. Hasonlóképpen, sem a nép gondolata, sem a törvényhozó akarata még nem a jog, mert hisz akkor a nép minden közös gondolnia, a törvényhozó mindennemű akarata jog lenne.

A betű csak külső alakja, kifejezése a jognak; a gondolat és a jog nem egyértelmű; sőt a jogi gondolat se jog még; a törvényhozó akarata, forrása a jognak, de nem maga a jog. Tehát a jog se nem anyagi, se nem szellemi, hanem erkölcsi valóság.

Ránk nézve a legkönnyebb az anyag, anyagi erő, anyagi rend megértése; nehezebb a szellem, szellemi erő, szellemi rend és a legnehezebb az erkölcsi lény, erkölcsi erő és erkölcsi rend tiszta fölfogása.

Pedig az anyagi és értelmi életen kívül nyilván erkölcsi életet is élünk. Folyvást ócsároljuk vagy dicsérjük egymás cselekedeteit. A gonoszság vagy a jóság pedig, a mit valamely cselekedetben ócsárolunk vagy dicsérünk, se nem anyagi, se nem szellemi, hanem erkölcsi valóság: megegyezése vagy

meg nem egyezése a cselekedetnek az emberi szabadság törvényeivel.

Első tekintetre ugyan úgy látszik, mintha ez a megegyezés a belső szabad cselekedetekben valami szellemi (lelki) dolog, a külső szabad cselekedetekben pedig anyagi dolog lenne. De ez csak látszat. A megegyezés maga valamint nincs a törvényben, azonképpen nincs a cselekedetben sem, mind a kettőn kívül álló dolog, oly erkölcsi valóság ez, a mit az ember csak eszével ismerhet meg, érzékeivel föl nem foghat.

Éppen ezért a jog csak megismerés útján hat; az ember látja, hogy valamire jogi hatalma van, vagy valamit megtenni jogi kötelessége. Így szabadul föl vagy köttetik meg az akarat. Hatás az értelem útján az akaratra, ebben áll a jog egész lényeges cselekvése, hatása. Lényegében tehát a jognak semmiféle anyagi ereje sincs, a mivel az emberre hatással lehetne.

Az erkölcsi és a jogi szabály arra szabadítja föl az embert, hogy valamit erkölcsileg vagy jogilag helyesen, jól akarhasson.

Egyik se képesíti tehát az embert pusztán arra, hogy akarhasson, mert hiszen akarhat mindenki, a kinek akarata van; azután meg erkölcsileg és jogilag hely-

telenül is lehet akarni; az akaráshoz akarat és nem erkölcs vagy jog kellettén.

Hanem az erkölcsi szabály fölszabadija az emberi akaratot arra, hogy valamit erkölcsi-
leg helyesen azaz az erkölcsi renddel össz-
hangzóan akarhasson és a jogi szabály föl-
hatalmazza az emberi akaratot arra, hogy
valamit jogilag helyesen azaz a jogi renddel
összhangzóan akarhasson.

Az erkölcsi és a jogi szabály tehát a
midőn hatalmat ad az embernek, lényegében
nem kölcsönöz neki semmiféle anyagi vagy
értelmi erőt, hanem egyszerűen erkölcsi
vagy jogi képességet (facultas morális),
a melynél fogva az ember valamit helyesen
akarhasson, úgy hogy erkölcsi cseleke-
deteiben erkölcsőség (moralitás), jogi csele-
kedeteiben pedig jogosság (legalitás) legyen.

Hasonlóképpen az erkölcsi és a jogi
szabály kötése is az emberi akaraton lényegé-
ben se nem valami anyagi, se nem szellemi
erő, hanem erkölcsi kötés azaz nem az ak ár-
hatás képességét vonja meg az embertől,
hisz az ember erkölcsileg és jogilag helyte-
lenül is akarhat, hanem azt az erkölcsi
képességet, hogy a más hatalmának helyes
akarattal ellentállhasson vagy a' köteles szol-
gáltatást megtagadhassa. Erkölcsi kötelék ez

nyilván és se nem anyagi, se nem szellemi valóság.

Erkölcsei hatalom az erkölcsi szabályon alapuló erkölcsi követelés is.

Az az erkölcsi szabály például, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, nemcsak felebarátai szeretetére kötelezi az egyes embert, hanem fölhatalmaz egyszersmind minden más embert is arra, hogy tőle bizonyos mértékű szeretetet követelhessen. Ha az erkölcsi szabály szerint bizonyos mértékű szeretet megillet a mások részéről minden embert,, akkor az meg is követelhető. ¹⁾

Hasonlóképpen a házasság erkölcsi törvénye nemcsak fölszabadítja a házastársakat, hogy nemi vágyakat táplálhassanak egymás iránt, hanem egyidejűleg eltilt minden más embert is attól, hogy a férjes nő vagy nős ember iránt bűnös vágyakat táplálhasson. A

¹⁾ Föltűnő itt az a minden nyelvben dívó szokás, a mely szerint senki se mondja azt, hogy erkölcsöm van szeretetet, tiszteletet, hűséget követelni, hanem mindenki, még a tisztán erkölcsi dolgokban is j o g r ó l beszél; a tisztán erkölcsi követelést is jognak nevezi. Első pillanatra úgy látszik, mintha ez azt bizonyítaná, hogy a közérzület erkölcsi követelést nem ismer. De ez nyilván nem áll, mert bármiként fejezi is ki a közérzület a maga gondolatát, a mit követel, az nem jogi, hanem erkölcsi dolog, tehát a követelés maga is erkölcsi. A jog szó tehát itt volta-

házassági kötés szerint bizonyos értelemben sajátja a férfinak a nő és a nőnek a férfi, miért is a más bűnös vágyai sajátjukat fenyegetvén, megkövetelhetik a házasfelek, hogy ily bűnös vágyaktól mindenki tartózkodjék.

Éppen így nemcsak a gyermek tartozik belső tisztelettel viseltetni szülei, iránt, hanem a szülők meg is követelhetik gyermeküktől a belső tiszteletet is, mivel az őket külömb.özö címeken a legteljesebb mértékben megilleti. Már pedig ha megilleti, akkor meg is követelhető, mert kívánhatja is az ember a maga részére azt, a mi az övé.

Nem is vetheti senki ellen, hogy a szeretet, tisztelet, rossz szándék, bűnös vágy belső cselekedeteit nem ellenőrizheti senki; kikényszeríteni meg ily belső cselekedeteket éppenséggel lehetetlen. Mert az az erősség, hogy azt, a minnek a teljesítése vagy nem teljesítése képpen tisztán erkölcsi követelést, szoros értelemben vett erkölcsi hatalmat jelent. Hogy miért használják mégis a modern nyelvekben különös kedvvel a jog szót ebben az értelemben, az könnyen megfejtethető. Oka az, hogy a római jogból a jog fogalma úgy jött át, hogy jog első és fő értelemben az alanyi jog, a követelésre képesítő hatalom. Innen állandóan bármily követelésre képesítő erkölcsi hatalmat jognak neveznek, jelezni akarván ezzel azt, hogy a követelésnek engedni kell, kötelesség, mint a hogy a szorosan vett jognak sem állhat ellen senki.

meg nem figyelhető és ki nem kényszeríthető, megkövetelni ne lehessen, nyilván képtelenség. Hiszen például a tönkrement adós, a ki ismeretlen helyen rejtőzik, láthatatlan, rajta a tartozást fölvenni nem lehet, és azért mégse' kételkedik senki abban, hogy teljes erejében fönnáll vele szemben a jogi követelés. Ehhez hasonlóan a tisztán erkölcsi kötelmek sem alapulnak az ellenőrzés és kikényszerítés lehetőségén, hanem a viszonyok természetén.

Erkölcsi követelés is van tehát, nemcsak jogi követelés és ez az erkölcsi követelés is erkölcsileg sérthetetlen erkölcsi hatalom.

Éppen ezért, a mily lényeges a tárgyi és az alanyi jog meghatározásában az erkölcsi hatalom kifejezés, épp oly lényeges annak a hangsúlyozása is, hogy a jogi szabály kizárólag az emberi külső szabad cselekedeteket és ezeket is csak más emberekhez való viszonyukban, a mennyiben más emberekre nézve károsak vagy hasznosak, szabályozza.

Úgy hogy a külső szabad cselekedeteknek magához a cselekvőhöz, az Istenhez vagy bármily más létező dologhoz való viszonyát megállapítani; továbbá az olyan külső szabad cselekedeteket szabályozni, a melyek más emberekre nézve se nem károsak, se nem

hasznosak, közömbösek: nem a jogszabály föladata.¹⁾

Bár természetes, hogy azért a jogszabály bizonyos határig, bizonyos módon minden külső szabad cselekedetre kiterjed, mert minden külső szabad cselekedetet, még a más emberekre nézve legközömbösebbet is, érintetik a többi emberek cselekedetei.

Hogy például valaki sétál-e vagy nem sétál, az másokra nézve merőben közömbös, tehát ez a cselekedet önmagában véve nem esik a jog szabályozása alá; de a jog szabályozása alá esik mégis annyiban, a mennyiben mások az embert a sétálásban megakadályozhatják és a személyes szabadság illetén megsértését már a jogszabálynak tiltania kell.

Hasonlóképpen az emberi uralom alá hajtható dolgok is mind a jog szabályozása alá esnek annyiban, a mennyiben emberi cselekedetek által érinthetők. A jogszabály rendelkezik tehát róluk is, de csak annyiban, a mennyiben vagy tényleg már emberi cselekedetek tárgyai vagy legalább azok lehetnek.

Ekként a jogrend: rendje az embereknek, az emberi külső szabad cselekedeteknek és az emberi uralom alá hajtható dolgoknak, a meny-

¹ V. ö. W e i s s: Sociale Frage und sociale Ordnung, Freiburg, J896, I. r. 227 — 228. 1.

nyiben ezeket emberi szabad cselekedetek érinthetik.

Pulszky idézett műve 243—44-ik lapján azt mondja, hogy: »Innen, az alanyi és tárgyi jog képzeleteinek összeütközéséből, határaitknak egymás fölé kölcsönös kiterjeszkedéséből magyarázható az igazság fogalma, tárgyilag mint azon külső, alanyiilag mint azon lelki állapoté, a melyben kiegyenlítésüket találják; ez eszmekepcsolatból származik azután az igazságosság, valamint az azzal kapcsolatos jog fogalmának vonatkoztatása az egyenlő s é g r e, a mely ez eszmék tartalmának legrégebb elméleti alkatelemei közt föllelhető. Az igazságosság tehát a társadalom egyensúlyának állapota, mind a személyek akaraturalmának terére vonatkozólag, illetőleg a tárgyi és alanyi jog összhangjára nézve, mind a különböző személyek cselekvőségi határainak fentartását, vagyis a külön alanyi jogoknak egymással összeférését tekintve.... S így az igazságosság általános fogalma mint helyes arány vagy viszony létesítéséé alakult, mint a mi úgy az osztóban, mint a kiegyenlítőben közös; s a jog mint az igazságosságnak megfelelő szabály értelmeztetvén, szintén mintáz emberek egymáshoz! elvont viszonyát és arányát kifejezésre juttató lett felfogva.»

Pulszky e fejtegetésében nyilván két kérdést akar megoldani. Az egyik az, hogy hogyan keletkezett és miképp fejlődött az igazság eszméje; a másik pedig az, hogy mi az igazság.

Mind a két kérdésnek a megoldása tarthat a l l a n.

Az igazság eszméjének a keletkezéséről azt mondja, hogy az a jog fogalmából vált ki.

Előbb volt meg a tárgyi és az alanyi jog eszméje, a két eszme egymással összeütközött, ki kellett egymással egyenlíteni és így született meg az igazságnak, mint egyenlőségnek, kiegyenlítésnek az eszméje, a mely azután a különböző alanyi jogok egymással való összeegyeztetésénél is alkalmazásra talált.

A tudomány mai állásában immár lehetetlen azt állítani, hogy a jog fogalmából keletkezett az igazság eszméje, ellenkezően, a mint láttuk (v. ö. 106 —141. 153—154. l.) minden azt bizonyítja, hogy az igazság (justitia) fogalmából vált ki a jog.

A keleti népek a jognak, mint a vallástól és erkölcstől különböző dolognak, önálló fogalomnak, sejtelmével sem bírtak, az igazságot pedig jól ismerték.

Mint a hogy a gyermek, a mint Mészáros jól jegyzi meg, rég tiszta tudatával bír az igazságnak már, a midőn a jogról még sejtelve sincs.

A minek a magyarázata az, hogy a fejlődés természetes rendje szerint az ember előbb ismeri meg az általános, egyszerűbb, mint a különös, szövevényesebb dolgokat.

Hogy különösen a tárgyi és az alanyi jog eszméjének az összeütközéséből nem születhetett meg az igazság eszméje, azt bizonyítja az is, hogy a görögök-nél az igazság és a tárgyi jog eszméje már megvolt, de az alanyi jog eszméjének legfőlebb is csak nyomaira akadunk. Az alanyi jogot csak sejtették akkor, a midőn az igazságról már bölcselőik örökbecsű dőlgoakat írtak, az igazság már náluk tisztázott, határozott fogalom volt.

Áttérve most már a második kérdésre, a tárgyi igazságot úgy határozza meg Pulszky, hogy az: a tárgyi és az alanyi jog képzetei összeütközésének és az alanyi

jogok egymással való összeütközésének a külső kiegyenlítése. Az alanyi igazság pedig: az a lelki állapot, a melyben a tárgyi és az alanyi jog képzeteknek az összeütközése és az alanyi jogok egymással való összeütközése kiegyenlítést talál.

Az igazságnak ez a meghatározása legbensőbb lényegében való megrontása az igazságnak és a jognak.

Mert miféle tárgyi jog az, a melylyel az alanyi jog összeütközhetik? A tárgyi és az alanyi jog között az összeütközés képzelhetetlen. Tegyük, hogy egy új jogszabály megszüntet egy eddig létezett alanyi jogot. Nincs a kettő között összeütközés, mert a mint az új jogszabály létrejött, az alanyi jog már megszűnt. Ellentétes lehet egymással a magán és a közérdek, összeütközhetnek egymással az egy tárgyra irányuló alanyi jogok: de a tárgyi jog (a jogszabály) és az alanyi jog között az összeütközés lehetetlen.

Hiszen az alanyi jog mindig a jogszabálynak köszöni létét, egész köre éppen csak addig terjed, a meddig a tárgyi jog azt megszabja. Olyan alanyi jogokat, a melyek ne jogszabályon alapulnának, még csak képzelni se lehet. A magán és a közérdek között való ellentétet maga a jogszabály egyenlíti ki; éppen az a föladata, hogy megszabja mind a kettőnek a maga illetékes körét. E szabályozás után is harcolhatnak egymással még az érdekek, de nem harcol az alanyi joggal a tárgyi jog. Az igazság tehát ott már tökéletesen megoldotta a maga föladatát, a hol P u l s z k y annak a kezdetét keresi.

Ám szertelen homályossága, kifejezéseinek szó-

kott kétértelműsége mellett megtörténhetik, hogy Pulszky csak annyit akar mondani, hogy ha tényleg nincs is összeütközés a tárgyi és az alanyi jog között, a közérzület, a nép jogérzete mégis ily összeütközést lát sokszor és a tárgyi és alanyi jog ily vélt összeütközésénél bukkant rá az igazságra. Ha szavainak netalán ez az értelme, az eddig elmondottakon kívül még a leghatározottabban tagadjuk azt is, mintha a nép jogé.rzetébena tárgyi és az alanyi jog között összeütközés lenne vagy lehetne.

A nép, a mint láttuk, sehol és sohase tartotta a jogot üres külső alaknak, hanem leglényesebb belső tartalmául mindig és mindenütt a z igazságot tekintette. Már most világos, hogy ha a nép a jogszabályt igazságtalannak, a maga jogos érdekeire nézve károsnak tartja, nem úgy fogja föl a dolgot, hogy a maga alanyi jogai és a tárgyi jog között összeütközés van, hanem egyszerűen azt mondja, hogy van egy jogszabály, a mely bír ugyan a tárgyi jog külső alakiságaival; de nincs meg a szükséges belső tartalma, tehát: nem jog.

A Pulszky kezdette úton, mint rendesen, a végletekig halad P i k l e r.

P i k l e r (A jog keletkezéséről és fejlődéséről, Budapest, 1897, 199—200. l.) azt mondja:

»Az igazság megállapítása, szolgáltatása és fenn-tartása a jognak csak egyik föladata, célja, a j o g-szabályok csak egyik részének feladata. Ez nyilvánvaló. Egészen nevetséges volna azt állítani, hogy a közlekedési, a közművelődési, az egészség-ügyi intézmények célja az igazságosság, az igazság szolgáltatás és épp oly helytelen volna azt állítani-hogy az összes vagyoni jogi intézményeknek, például

a váltótörvény, kereskedelmi törvény minden határozmányának célja az igazságszolgáltatás volna és nem a közgazdaság előmozdítása, a hitel, a forgalom megkönnyítése. Ezen intézmények célja: az egészség, a közlekedés, a műveltség, a gazdaság. Éppen így vannak jogszabályok, a melyeknek célja az igazság. Amazoknak célja, hogy az emberek egy sokaságát megvédje közös bajok ellen, a melyeknek valamennyien kitéve vannak; az utóbbiaké, hogy az egyik embert megvédjék a másik ellen. E párhuzamból kitetszik, hogy minő viszonyban va.mak jog és igazság egymással. Az igazság egy cél, egy szükséglet mások mellett, a melyet kényszer útján jobban lehet elérni és azért vannak kényszerrel biztosított jogszabályok, a melyeknek célja az igazság. De lehetséges oly jog, mely ilyen szabályokat nem tartalmaz, vagyis jog igazság nélkül. El lehet ugyanis képzelni, hogy emberek közös célok elérésére, például közös védelem, útépités, vallási tisztelet, egészség, állategészség céljából szervezkednek, közös egyetértéssel szabályokat állítanak fel, közös intézményeket létesítenek, és ezen szabályok be- és ezen intézmények fentartása céljából kényszert is gyakorolnak, anélkül, hogy oly szabályokat is alkotnának és közös kényszerrel fentartanának, a melyek szerint a másra, mint e szervezet fentartására vonatkozó érdekösszeütközéseiket elbírálják. Viszont lehetséges igazság jog nélkül. Az emberek ugyanis igazsági szabályokat követhetnek, igazságosan cselekedhetnek, általuk elkövetett sértés esetén igazságot szolgáltathatnak a nélkül, hogy e célra kényszerítő szabályok tartatnának fenn mások által vagy

éppen több ember közegyetértéssel szabályokat: állapítana meg és tartana fenn kényszerrel.«

Ismét (201. I.) »Lehetséges tehát jog: a melynek céljai közt nincs az igazság és lehet igazságszolgáltatás, a melyet nem tart fenn jog.«

Azután (205. I.): »Ha a jog és az igazság között valóban olyan a viszony, a milyennek azt az előzőkben előadtuk; ha a jog célja az összeműködés, az igazságosságé az emberi érdekek összeütközése esetén való döntés; ha a jognak az igazságosságon kívül számos más célja van, az igazságosság meg nemcsak jog által érhető el; akkor méltán azt lehet kérdezni, miért szükséges a kettő közötti ezen viszonynak kifejezett előadása, a kettő egybevetése, összehasonlítása?«

Pikler szerint tehát minden jogszabálynak közös célja az összeműködés. De közvetlen céljukat tekintve, a jogszabályok két osztályba sorolandók. Az elsőbe tartoznak azok, a melyeknek közvetlen célja az igazság, az emberi érdekek összeütközése esetén való döntés. A másodikba tartoznak azok a jogszabályok, a melyeknek közvetlen célja a szellemi és anyagi közjóit előmozdítása.

Ám ez a megkülönböztetés teljességgel nem állhat meg; a mit Pikler a jog és az igazság egymáshoz való viszonyáról mond, az meghamisítja a jog és az igazság fogalmának egyaránt.

Ha már a jog céljának a megjelölésére az: összeműködés pongyola szavát használja, akkor minden létező és képzelhető jogszabály közös célja nem az akármilyen összeműködés

hanem a köz és az egyesek érdekeit kiegyeztető, szerves, igazságos összeműködés.

Bármilyen nevetségesnek mondja is P i k l e r, mégis azt állítjuk, hogy a közlekedésről, közművelődésről és közegészségügyről rendelkező jogszabályoknak nem akármilyen közlekedés, közművelődés, közegészségügy a céljuk, hanem a közlekedés közművelődés és közegészségügyének az igazságos szervezése. Igazságos összeműködés a közlekedés-, a közművelődés-, a közegészségügy terén.

A jogszabály mindig szükségképpen több ember külső viszonyát rendezi egymáshoz; az egyesek viszonyát egymással szemben vagy az összeséghez. Megállapítja azt, hogy mit tartoznak tenni és mit tartoznak kerülni, nem tenni, egymással szemben. Tehát mindig, szükségképpen az emberek között való igazságot állapítja meg. Vagy törvényes (justitia legalis), vagy csere-, (justitia commutativa), vagy osztó (justitia distributiva) igazságot tartalmaz. Ekként az olyan jogszabály, a mely igazságot nem tartalmaz, önmagában való ellenmondás, képzelhetetlen.

A P i k l e r véleménye szerint azok a jogszabályok, a melyeknek közvetlen célja a szellemi és anyagi közjóit előmozdítása, általában sem igazságosak, sem igazságtalanok nem lehetnek, mert természetüknél fogva kívül állanak az igazság körén. Ugyde világos, hogy ez a közérzületbe ütközik és teljeseen valótlan.

Azok a jogszabályok például, a melyek a phylloxera ellen való védekezésről szólnak, vagy igazságosak, vagy igazságtalanok. Ha a törvény esetleg fölvilágosítást, oktatást tartalmaz, hogy mi-

képpen lehet a phylloxera ellen célszerűen védekezni, ez éppen olyan elméleti fejtegetés, mint a melyet az ember az idevágó könyvekben talál, a törvény szakaszaiba fölvett oktatás, de n e m jogszabály. Jogszabály csak a parancs, a tilalom, vagy a megengedés és ez a parancs, tilalom vágy-megengedés mindig vagy igazságos vagy igazságtalan. Ha a phylloxera ellen való védekezésről szóló törvény netalán úgy rendelkeznék, hogy minden állami bevétel kizárólag a phylloxera ellen való védekezésre fordítandó, igazságtalan volna a közzel szemben. Ha úgy rendelkeznék, hogy a szőlőbirtokos minden jövedelmét a phylloxera ellen való védekezésre kell hogy költse, igazságtalan volna az egyessel szemben. Ha ellenben a költségek megállapítása a többi közszükségletekhez viszonyítva észszerűen, a terhek megosztása arányosan történik, a jogszabály igazságos. Vagy más példával élve, a rendőrségnek kötelessége bármily véletlenségből eredhető veszélyt és kárt megakadályozni. Ez a jogszabály nem a rendőrség kötelességét szabályozza a véletlennel szemben, hiszen a véletlennel szemben jogi kötelesség lehetetlen, hanem a rendőrség kötelességét más emberekkel szemben, véletlen veszély vagy kár esetén.

Egyébként az maga, a mit P i k l e r az igazságról mond, megcáfolja, lehetetlenné teszi az ő osztályozását. Az igazság ugyanis, szerinte az emberi érdekek összeütközése esetén való döntés. Már most képzelhetetlen az embereknek olyan közös célra való összeműködése, a hol érdekeik össze ne ütköznének azaz a hol ne kellene megállapítani azt, hogy meddig terjed mindeniknek az igazságos érdeke.

P i k l e r úgy fogja föl a dolgot, hogy a hol

közös érdek van, ott nincs összeütközés, egyiknek érdeke az, a mi a másiké. A közös érdek félremagyarázása vezet félre. A közös érdek pedig nyilván elsősorban azt jelenti, hogy mindenkinek megvan a maga saját érdeke. Hogy ez az érdek meddig igazságos másokkal szemben, azt éppen a jogszabály állapítja meg. A hol az egyik embernek az érdeke a többiek érdekét teljességgel nem érinti, ott nincs viszony köztük, tehát nincs tárgya a szabályozásnak, lehetetlen a jogszabály.

Ám a főtévedés, a melyből itt P i k l e r-nek minden más tévedése ered az, hogy alapján hibásan fogja föl a jogot. A jogszabályok fönnebb említett osztályozásánál azt mondja (200.1.): »Amazoknak (a jogszabályoknak) célja, hogy az emberek egy sokaságát megvédje közös bajok ellen; az utóbbiaké, hogy az egyik embert megvédjék a másik ellen. Innen világos, hogy szerinte a jogszabály nem csak az emberek egymás között, egymással szemben való viszonyait rendezi, hanem az emberek viszonyait például a fenyegető elemi csapásokkal, elemi erőkkel szemben is.

A tűzkár ellen való biztosításról szóló jogszabályok e szerint nem csupán a biztosítók és a biztosítottak egymáshoz való viszonyait rendezik tűzkár esetén, hanem a sokaság viszonyát a tűzzel szemben is, a midőn az kárt okoz.

Ekként a jog fogalmát Pikler szertelenül kiterjeszti, átviszi olyan területre is, a hol tulajdonképpen semmi illetékessége sincs. Ezzel a jogot igazi természetéből kiforgatja, fogalmát, a maga egészében meghamisítja. Az igazságot viszont a jog egy részéből számúzi és így e fogalmat meg helytelenül meg-

szorítja. A minék a végső következése aztán az, hogy a míg ma már mindenki egyetért abban, hogy az igazság a tágabb és a jog a szűkebb fogalom, addig nála éppen megfordítva, a jog a tágabb és az igazság a szűkebb fogalom.

P i k l e r (A jog keletkezéséről és fejlődéséről, Budapest, 1897, 196. 1.)továbbá azt is mondja, hogy; »Nem áll az, mintha a jog nélkül a társas együttlét lehetetlen volna. Még a legalacsonyabb rendű, pusztán összeütközéseket elhárító szabályoknak, a gyilkosság, a lopás ellenieknek közhatalommal való fentartása, tehát ily tartalmú jogszabályok nélkül is megélhetnének és egymás mellett is megélhetnek az emberek, csakogy akkor folyton önvédelemre szorulnának és sokkal rosszabbul élnének mint ma.« Azután (197. 1): »De e szabályokról még bizonyos mértékben el lehet mondani, hogy azok nélkül az emberek és az emberi társadalom nem maradhatna fenn. A jog szabályainak legnagyobb részére azonban ez nem áll, azok által csak jobbra lesz az emberi élet, azok javító eszközei, de korántsem föltételei sem az életnek, sem a társas együttélésnek.«

P i k l e r-nek ez a véleménye is teljesen tarthatatlan. Fönnebb láttuk, hogy törvények, szabályok nélkül több lénynek együttlétezni egyáltalán lehetetlen. Igaz az, hogy a jogszabályok nem egyformán fontosak, de még az esetleges társadalmi viszonyokat rendező jogszabályokat sem lehet a bőség fölöslegének tekinteni, ezek is szükségét pótolnak. A külső társadalmi életet a maga egészében, minden legapróbb részében összhangzatossá tenni, ez a tárgyi jog föladata. Ha az esetleges társadalmi viszonyok nincsenek összhangban egymással, ez nehezíti a létet,

hátráltatja a haladást, már pedig minden a mi az emberi társaságban az észszerű haladást hátráltatja, kissebb-nagyobb mértékben bontogatja a társadalmat; mert a társadalom természetes állapota a haladás, ha nem haladhat, a társadalom természetellenes állapotban van és a természetellenes állapot megsemmisülésre vezet.

A társadalmi összhang tehát a maga egészében föltétele a létnek és a haladásnak és ekként az esetleges társadalmi viszonyokat rendező jogszabályok is a társadalomra nézve a lét és haladás föltételei.

Ahhoz meg éppen semmi kétség se férhet, hogy ha a társadalomban a gyilkosság, ölés, lopás, rablás, gyújtogatás stb. mindén pillanatban szabad és lehető, a társas élet föltétlenül lehetetlen. Külön-külön remetékként tengődhetnek egyideig az emberek, de ez nem társas élet.

Az az elv, hogy: minden szabad, lehetetlen gyakorlatilag és képtelen logikailag. Ama föltevés szerint, hogy gyilkolni, ölni, lopni, rabolni stb. szabad, az önvédelem egyszerre tilos és megengedett cselekedet. Először is tilos cselekedet, mert ha ölni szabad, akkor tilos a gyilkosnak ellenszegülni. Úgyde, mivel minden szabad, az önvédelem is szabad, tehát az önvédelem egyszerre szabad és tilos cselekedet.

Mindezeket megerősíti a néprajzi jogtudomány-nak az a tanúsága is, hogy nincs nép, a melynek joga ne lenne. »Nincs a földkerekségén nép, mondja Fost, a melynek valamilyen kezdetleges joga ne lenne. Az ember természeténél fogva társas lény, minden társas étellel pedig már bizonyos jog adva van. . . Minden társadalmi szervezetben az ahhoz tartozó egyéneknek nemcsak jogaik, hanem köte-

lességeik is vannak; bizonyos mértékű szabadság mellett bizonyos mértékű kötelezettség is van.« (Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz, 1894, I. k. 6. 1.)

Már pedig, ha a jog nem volna föltétlenül szükséges a társas élethez, akkor bizonyára lehetne legalább egynéhány olyan népet találni, a melynek joga nincs.

B i e r l i n g (Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe, I. k. 83. 1.) kiigazítja azt a szokásos mondást, hogy az emberi társas együttélésen alapul a jog; ellenkezően, úgymond, a jog az alapja a társas együttélésnek.

KILENCEDIK FEJEZET.

A tárgyi jog.

Tárgyi jognak nevezzük: a jogszabályok szerves egészét, azután az egyes jogszabályt is. Első és főértékben tárgyi jog a jogszabályok szerves egésze, azután mint rész, az egyes jogszabály is.

Egyetlen jogszabály a társadalmi viszonyok gazdagsága és változatossága miatt az emberi társas életet nem rendezheti; több jogszabályra van tehát szükség, a melyek az emberi társas életet a maga egészében rendezzék. De éppen mivel az emberi, társas életnek a maga egészében való szabályozása a tárgyi

jog föladata: a jogszabályok nem akár-milyen egészet, hanem szerves egészet kell hogy képezzenek. Összhangban kell lenni az egyik jogszabálynak a másikkal, mert ha egyik a másiknak ellentmond, nem rend,, hanem zűrzavar támad.

A tárgyi jog lényegében: erkölcsi; a maga teljességében: erkölcsi és physikai hatalom. A physikai hatalom tehát a tárgyi jognak nem lényege, de kiegészítő része, mint a hogy a kar az embernek nem lényege, de kiegészítő része.

A jogszabályt követni kell, tekintet nélkül arra, hogy vájjon az állam vagy a társadalom vagy egyes ember kikényszeritheti-e vagy tényleg kikényszeriti-e rendelkezéseit. Engedelmeskedni kell, mert máskép az ember igazságtalanul cselekszik, a társadalmi rend fönn nem állhat. e.

A tárgyi jog léte tehát független attól, hogy megszégésének a megelőzésére vagy a már megtörtént jogsértés kiegyenlítésére elegendő physikai hatalom van-e vagy sem. A tárgyi jognak éppen ezért a physikai hatalom nem lényeges alkateleme, mert ha az volna, minden olyan esetben, a midőn a tárgyi jog rendelkezésének a külvilágban való foganatosítására a szükséges physikai hatalom hiányoznék, eo ipso megszűnnék a tárgyi jog is, hisz

lényeges alkateleme nélkül semmi se létezhetik.¹⁾ A lopás például csak akkor volna jogsértés, ha rájönnének, hogy ki a tettes, ha nem jönnek rá, nem volna jogtalanság.

E mellett a tárgyi jog teljes erejéhez azért szükséges a physikai hatalom is, mert csak így lehet rendelkezéseinek teljes fogantatja, csak így érheti el tökéletesen célját.

Ha az emberek nagyrésze önként követi is a jogszabályt, egyrészt viszont csak a kényszernek enged; engedelmeskedni pedig mindenkinek kell. A tárgyi jognak az a föladata, hogy az emberi társaságban külső rendet teremtsen. Lényegéből következik tehát, hogy minden olyan esetben, a midőn az emberek a tárgyi jog rendelkezéseit szabad elhatározásból nem követik, a rendhez való alkalmazkodást az emberi társaságnak minden rendelkezésére álló erkölcsi és physikai erővel ki kell kényszerítenie, másképp a rend fönn nem állhat.

A physikai hatalom tehát a jogsértés megelőzésénél és ha az már megtörtént, kiegyenli-

¹⁾ V. ö. Pauler: Észjogi előtan. 1873, 211. h Warnkönig: Rechtsphilosophie, 276. 1. B i e r l i n g: Zür Kritik der juristischen Grundbegriffe, I. k. 149. 1. Dr. Kasza József: Detentio és possessio, Pécs, 1894, 9—16. 1. a hol a kényszert a jog lényeges alkatelemei közé sorolja.

tésénél alkalmazandó. Ha soha senki se térné el a jogszabály rendelkezéseitől, erre nem volna szükség, de mivel az emberek a jogszabályt megszegik, a tárgyi jog erkölcsi erejének physikai hatalommal való kiegészítése szükséges.

A jogszabályok szerves egészének éppen úgy mint az egyes jogszabálynak közvetlen célja: a társadalmi rend. Ám világos, hogy ez a társas rend nem öncél, ennek a társas rendnek a célja ismét csak az lehet, hogy azok, a kik a rendben vannak egyrésztől minden javaikkal egyetemben sértetlenek maradjanak, azután megnyerjék a többiektől azt, a mi őket megilleti és viszont ők is megadják azt, a mi másokat megillet. Ez a védelem, megnyerés és megadás pedig anyagi, értelmi és erkölcsi javakra vonatkozhatnak. A tárgyi jog célja tehát az, hogy mindenki megnyerje a többi ember részéről és a többi emberrel szemben sértetlenül meg is tarthassa azokat az anyagi, értelmi és erkölcsi javakat, a melyek őt megilletik.

Az ember anyagi, értelmi és erkölcsi élete olyan elválaszthatatlan szoros kapcsolatban van egymással, hogy mindaz, a mi anyagi tökéletesedésére van, értelmi és erkölcsi előhaladását is előmozdítja és viszont

az értelmi vagy erkölcsi előhaladás növeli az anyagi jólétet is. Az a jogszabály tehát, a melynek közvetten célja az egyesek anyagi jólétének az előmozdítása, közvetve az értelmi és erkölcsi előhaladást is szolgálja és viszont az a jogszabály, a melynek közvetten célja az egyesek értelmi és erkölcsi java, közvetve az anyagi jólétet is előmozdítja. Ha közvetten céljuk tehát az egyes jogszabályoknak nem is egy, végcéljuk mégis közös: minden egyes ember anyagi, értelmi és erkölcsi javait a többi emberrel szemben megóvni és azokhoz az anyagi, értelmi és erkölcsi javakhoz juttatni, a melyek őt a többi emberek részéről megilletik.

A tárgyi jognak nem csupán az a föladata, hogy olyan társadalmi rendet szervezzen, a mely a jelen viszonyokat tekintve igazságos, hanem olyat kell szerveznie, a melyben az anyagi, értelmi és erkölcsi előhaladás is lehetséges. A tárgyi jog tehát nem csupán rendező szabály, hanem teremtő szabály is. Ha mint teremtő szabály nem tesz eleget föladatának, ellenkezésbe jön az emberi természettel, a mely folytonos haladásra van hivatva. Az olyan jogrend, a mely csak arra néz, hogy ma megkapja mindenki azt, a mi őt a többiek részéről megilleti, de elmulasztja úgy szabá-

lyozni a társas élet viszonyait, hogy mindenki anyagilag, értelmileg és erkölcsileg egy szersmind előre is haladhasson: nem felel meg az emberi természetnek, a mely szüntelen előre tör.

Minden ember megkövetelheti másoktól, hogy ne csak attól tartózkodjanak, a mi az ő meglevő állapotát megronthatná, hanem tartózkodjanak attól is, a mi igazságos haladását akadályozza; ne csak azt adják meg neki, a mi jelen állapotában való megmaradásához az ő részükről megilleti, hanem azt is, a mi igazságos haladásához szükséges. A tárgyi jog célja tehát nemcsak az igazságos lét, hanem az igazságos haladás is.

És pedig a tárgyi jog föladata nem az, hogy az egyoldalú anyagi vagy egyoldalú értelmi vagy erkölcsi haladást szolgálja, hanem az, hogy az anyagi, értelmi és erkölcsi haladás egymással lépést tartson. Azt adják meg az emberek kölcsönösen egymásnak, a mi összhangzatos létükhöz és összhangzatos haladásukhoz szükséges.

Nemcsak az tehát a tárgyi jog föladata, hogy az ember külső szabadságát megvédje a többi emberekkel szemben, hanem hogy az ember mindennemű külső javait a többi emberekkel szemben, első sorban erkölcsi, azután physikai oltalomban részesítse; az embert

mindahhoz juttassa, a mi őt a mások részéről megilleti, hogy ekként igazságos állapotban legyen és igazságosan haladhasson.

Miért is a tárgyi jog lényegét úgy határozhatjuk meg, hogy az: erkölcsileg sérthetetlen erkölcsi hatalom, mely az emberek egymásra nézve káros vagy hasznos külső, szabad cselekedeteit egymással szemben szabályozza; az emberi társas élet rendjét állapítja meg a végett, hogy mindenki megnyerje a többi embertől azt, a mi őt anyagi, értelmi és erkölcsi igazságos jólétéhez és haladásához a mások részéről megilleti.

Kant-tal a jog meghatározásának egészen új időszaka kezdődik, az ő fölfogása rendkívüli hatással volt a későbbi írókra.

Kant¹⁾ úgy határozza meg a tárgyi jogot, hogy az: »Ama föltételek összege, a melyek mellett egyik embernek az önkénye a másiknak az önkényével, a szabadság általános törvénye szerint összeegyeztethető. « („Das Recht ist also der Inbegriff der Bedingungen, unter denen die Willkür des

¹⁾ Kant: Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, 1797, 33. 1.

Einen, mit der Willkür des Andern nach einem allgemeinen Gesetze der Freiheit zusammen vereinigt werden kann.“) Az alanyi jog pedig szerinte: „Fe l h at a l m az o l l s á g k é n y s z e r g y a k o r l á s á r a .“

A szabadságnak van egy általános törvénye, a mely megjelöli mindenki önkényének a maga körét. Már most azoknak a föltételeknek az összege, a melyektől az egyik ember önkényének a másik ember önkényével való megegyezése, az alanyi szabadság összhangja függ: a tárgyi jog.

Kant nem jelzi közelebbről, hogy melyek ezek a föltételek, de nyilvánvalóan két osztályba sorolhatók: vagy valaminek a nem tevéséből vagy valaminek a tevéséből állanak. Kant maga ugyan csak a nemtevésnél marad, de jól mondja Krause¹⁾, hogy a tevés is ide tartozik.

Az emberek alanyi szabadságának a sértetlen összhangja attól függ, hogy bizonyos dolgokat ne tegyenek, másokat pedig tegyenek. Az élet, a testi épség, becsület, vagyon stb. meg nem támadása egyfelől, másfelől mindenemű köteles szolgáltatás teljesítése: együtt a tárgyi jog.

Más szavakkal tehát a tárgyi jog Kant

¹⁾ Krause: Das System der Rechtsphilosophie, 113. 1.

szerint: eszmei társadalmi rend, a melynek a megvalósulásától függ az egyéni törvényszerű szabadság. A szabadság általános törvénye tehát nem a tárgyi jog, hanem a tárgyi jog az az eszmei társadalmi rend, á melyet a szabadság törvénye alkot.

Innen világos, hogy a tárgyi jog Kant-féle értelmezése a legközelebbi rokonságban van a régi görög fölfogással; a mint hogy jól mondja Stein¹⁾, hogy Kant-nak és követőinek a jog velünk született eszméjéről való véleménye is már Ch r y s i p p.os-nál föllelhető.

A már megvalósult összhang, külső társadalmi rend: főként a jog, a görög észjárás szerint. Az eszmei társadalmi rend, a melynek a megvalósulásától függ az egyesek szabadságának az összhangja a társadalomban: a tárgyi jog Kant szerint. A jog célja á görögök szerint az összeségnek, mint egésznek a java; Kant szerint az egyeseknek a sértetlen szabadsága. Jog tehát első és főértelemben a görögök szerint a már megvalósított jogrend; Kant szerint az eszmei jogrend, a melynek meg kell valósulnia.

¹⁾ Stein: Die sociale Frage im Lichte der Philosophie, Stuttgart, 1897, 141. 1.

Az erkölcsi hatalom eszméje a tárgyi jog Kant-féle meghatározásában is bentfoglaltatik, erkölcsi szükségesség alakjában. Föltétlenül szükséges tudniillik azokat a föltételeket megtartani, a melyekből a tárgyi jog áll, máskép az egyesek szabadságának az összhangja a társadalomban lehetetlen. A jog célja Kant szerint tehát tisztán csak az egyéni szabadság.¹⁾

A tárgyi jog Kant-féle meghatározásának nagy érdemei vannak, de nagy fogyatkozásai is. A jog célja nemcsak az egyesek sértetlen szabadsága, hanem anyagi, értelmi és erkölcsi igazságos jóléte és előhaladása. Nincs olyan tétéles jog és sohase is volt, a mely tisztán csak az egyéni szabadságot védené és semmi más célt maga elé ne tűzne, más föladatot ne teljesítene. Továbbá tárgyi jog alatt közönségesen sehol se értették és sehol se értik az eszmei vagy tényleges jogrendet, hanem a jogrendet alkotó jogszabályokat. E szerint a tárgyi jog se nem a görögök immár megvalósított társadalmi rendje, se nem a Kant eszmei jogrendje, hanem az az ok, az a hatalom, amely az eszmei és a tényleges társadalmi rendet létrehozta. Így él, a mint láttuk a jog eszméje a

¹⁾ V. ö. Ahrens: id. m. 72. 1. Krause: id. m. 113. 1.

közérületben és bölcseletileg is áll az, hogy előbb nevezhető jognak az az ok, a melyből¹ az emberek között való külső összhang származik, mint maga az eszmei vagy tényleges összhang, a mely csak eredmény.

A mi pedig az alanyi jog Kan t-léle meghatározását illeti, az egyáltalán nem állhat meg, mert az alanyi jog lényegét a kényszer gyakorlására való felhatalmazásban keresni nem lehet. Ez csak mintegy járuléka, kiegészítő része az alanyi jognak. E részben jól mondja Pulszky (id. m. 252. l.), hogy? „A kényszer nem úgy képezi a jog fogalmának alkatrészét, mintha ok vetetlenül be kellene minden körülmények között következnie — hiszen eszményi állapot arra egyáltalában nem szorulna—hanem a tényleges jognak folyvást mintegy háttérét, képezi, a melyre mindig szükséges, hogy hivatkozás történhessék.“

Krause¹⁾ úgy határozza meg a tárgyi, jogot, hogy az: „Az észszerű élet, mint szerves egész, szabadságtól függő-föltételeinek szerves egésze.“ (»Das Recht ist das organische Ganze der von der Freiheit abhängigen Bedingungen des organischen Ganzen des Vernunftlebens.«)

¹⁾ Krause: id. m. 62. l. Pulszky (id. m. 265. l.) hibásan idézi a Krause véleményét.

Ez a meghatározás nyilván tökéletesítése a Kant-féle meghatározásnak. A tárgyi jog e szerint nem egyszerűen föltételek öszszege, hanem azoknak a szerves egésze; nemcsak a törvényszerű egyéni szabadságnak a föltétele, hanem az észszerű életnek, mint szerves egésznek a föltétele. Végelemzésben azonban e szerint a meghatározás szerint is maga az eszmei társadalmi rend a tárgyi jog. Abban is hibázik továbbá ez a Kráuse-féle meghatározás, hogy teljességgel nem jelzi azokat a határokat, a melyek a jogot az erkölcstől elkülönítik. Nagy érdeme az, hogy találóan mutat rá a tárgyi jog igazi céljára. Nemcsak az egyén sértetlen szabadságát mondja a jog céljának, hanem egész észszerű életét, mint szerves egészet.

Ahrens¹⁾ és Röder, a Krause véleményéhez csatlakozik.

Trendelenburg²⁾ szeint a tárgyi jog: „Azoknak a cselekvésre vonatkozó általános határozványoknak az öszszege, a melyek által az erkölcsi egész magát föntarthatja és tovább fejlesztheti.“ („Nach dieser Erörterung ist das Recht im sittlichen Ganzén der Inbegriff der-

¹⁾ Ahrens: id. m. 73. 1. Röder: Grundzüge des Naturrechts, Lipcse, 1860., I. k. 76—92. 1.

²⁾ Trendelenburg: Naturrecht, 76. 1.

jenigen allgemeinen Bestimmungen des Handels, durch welche es geschieht, dass das sittliche Ganzé und seine Gliederung sich erhalten und weiter bilden kann.“) Más szavakkal azoknak az általános határozványoknak az összege a tárgyi jog, a melyektől függ a társadalomnak, mint erkölcsi egésznek, a fönnállása és fejlődése.

Trendelenburg tehát már igen helyesen szakit a Kant-féle meghatározással annyiban, a mennyiben jognak nem magát az eszmei társadalmi rendet, hanem azoknak az általános határozványoknak az összegét nevezi, a melyekből az eszmei és a megvalósított társadalmi rend ered.

Ám egyáltalán nem választja el ő sem a jogotittaz erkölctől. Már pedig, ha nem is közvetlenül, de közvetve a tisztán erkölcsi parancsoktól és tilalmaktól is függ a társadalom fönnállása és fejlődése; az erkölcsnek is megvannak a maga követelményei az ember külső szabad cselekvésével szemben, nemcsak a jognak.

Azután meg egyáltalán nem jelzi azt, hogy az erkölcsi egésznek a föntartása és fejlődése azért célja a jognak, hogy az egészet alkotó egyesek, természetüknek megfelelően maradhassanak fönn és fejlődhessenek. E tekintetben T r e n d e l e n b u r g is éppen úgy megáll a félúton, mint a régi görög fölfogás.

Pulszky (id. m. 240. 1.) azt mondja a tárgyi jogról, hogy: »A jog a társadalmi együttlét föltételeinek összege a közösségi és egyéni cselekvőség tekintetében, összesen mindig mint az állam akarata jelentkezik, nyíltan kifejezve parancsban, engedélyben vagy tilalomban, avagy hallgatag elismerve szokásban.« Ismét (251. 1): »A jog e szerint azon szabályok összege gyanánt marad meg, a melyek a társadalom tényleges, az állam által elismert létföltételeit ölelik föl és a melyek államilag kikényszeríthetők.«

Világos, hogy mindez a Kant-féle meghatározásnak a módosítása és pedig megrontása annak is, a mi abban jó. A mennyiben ez a meghatározás a Kant-féle meghatározással egyezik, annyiban áll rá is az, a mit fönnebb a Kant meghatározásáról mondtunk.

A míg a Kant meghatározásában azonban benne van az, hogy jogról csak az emberi szabadság területén lehet szó: addig Pulszky a szabadságot egyáltalán nem említi és így nemcsak a társadalom szabadságtól függő létföltételeit mondja jognak, hanem a társadalom bármily létföltételét. Ezzel olyan óriási kiterjedést ad a jognak, hogy meghatározásában a jog igazi határai és ezzel a jog eszméje is végkép elvesz. (V. ö. Röder: Grundzüge des Naturrechts, Lipse, 1860, I. k. 76—80. 1.)

Továbbá, Kant-tal szemben Pulszky lefokozta a jog eszméjét. A míg Kant szerint a jog célja az, hogy minden embernek a külső szabadságát biztosítsa, hogy minden ember mint öncélú lény élhessen a társadalomban: addig Pulszky szerint a jog pusztán az együttlétet teszi lehetővé és így a jogra nézve közömbös, hogy vajjon mint rabszolgák vagy mint szabad emberek élnek-e

együtt az emberek. A hol a rabszolgaság intézménye mellett a társas élet lehető, ott az Pulszky szerint jogos.

Vége, pusztán az állami kényszert tekinti jogi kényszernek, az egyéni és a társadalmi kényszer szerinte jogi kényszer nem lehet. A mi hogy minden tételes jogrendszerrel homlokegyenest ellenkezik, alább lesz alkalmunk kimutatni.

Az alanyi jog körülírása P u l s z k y-nál szerfölött határozatlan. Azt mondja (241 — 242. l.), hogy: »A jog kifejezésének más alanyi jellegű értelem is tulajdonittatik e szó egyszersmind a közösségi vagy egyéni akarat uralmának bizonyos körére alkalmaztatik, a melyben mint valamely igény kielégítésének szabadsága, mint körülhatárolt cselekvőségi tér, mint biztosított vára-kozások összege szerepel.«

A mit pedig az alanyi jog fogalmának a keletkezéséről mond (242. l.), az merőben téves. Azt írja, hogy: »Az alanyi jog eszméje ugyanis, mint kielégíthető igényé, az egyén erejének, érdekei érvényesítésére vonatkozó tehetségének tudatából keletkezik; eredete nem azon fogalmak köréhez s z á m í t a n d ó n a k tünteti föl, a m e l y e k az embernek embertársaival való viszonyaira vonatkoznak, hanem azokéhoz, a melyek az embernek a természeti tényezőkkel szemben folytatott küzdelméből, illetőleg azok alávetésére irányzott törekvéséből fejlődnek s a melyek más egyének alávetésének kísérletére is vezetnek. A tárgyi jog képzete ellenben az alárendelt által meg-másíthatatlan felsőbb akarat nyilatkozatának, illetőleg a törvénynek fogalmában gyökerezik. A tapasztalat folyamán az ember megismerkedik önkényének hatá-

raival és ekkor találkozik össze először az alanyi és a tárgyi jog fölfogása, a melyeknek egybeolvasztására, hat nagy mértékben az önző érzelmeknek közérzületté és önfeláldozási készséggé átalakulása a társadalomban.«

Ez olyan bölcselkedés az alanyi jog fogalmának a keletkezéséről, a melynek a tények a leghatározottabban ellentmondanak. Pulszky szerint ugyanis előbb volt meg az alanyi jog fogalma, mint a tárgyi jog fogalma, holott fönnebb már bebizonyítottuk, hogy első volt a jogos dolog, innen vált ki előbb a tárgyi jog és azután az alanyi jog eszméje.

Az sem áll, hogy az alanyi jog azok közé a fogalmak közé sorolandó, a melyek az embernek a természeti tényezőkkel szemben folytatott küzdelméből eredtek. Mert az ember az alanyi jogot csak ott ismerhette meg, a hol alanyi jog van; jog pedig csak az emberi társaságban van.

Ma már az olyan írók is, a kik szerint az emberiség ősállapota a bellum omnium contra omnes volt, elismerik azt, hogy az embernek nem a természettel, hanem az emberekkel folytatott küzdelmében született meg a jog eszméje. Így Stein is (Die sociale Frage im Lichte der Philosophie, Stuttgart. 1897, 143. 1.) azt mondja, hogy: »Valamint a természettel a táplálékért folytatott harc, az embert arra kényszerítette, hogy magának az idő és ennek következtében a birtok képzetét megalkossa, mert csak ez az egy menekvése volt a megsemmisülés elől: azonképpen az emberek ellen folytatott harc, a társas élet elkerülhetetlen összeütközései, észrevétlenül jogérzet és ennek következtében jogszokás alakulására vezettek, mert csak így volt

lehető a bellium omnium contra omnes őállapotából való szabadulás.«

Pikler (A jog keletkezéséről és fejlődéséről, 189. 1.) a tételes tárgyi jogot úgy határozza meg, hogy az: »Kényszerrel biztosított összeműködési szabályok foglalata.« Ismét munkája végén (230. 1.) azt mondja, hogy: »A jog abban áll, hogy emberek másokat oly viseletre kényszerítsenek, a mely a kényszerítőknak érdekében van. Vagy a jogot nem a valóságban, hanem a jog leírását meghatározva: a jog oly szabályok foglalata, a melyek szerint emberek másokat oly viseletre kényszerítenek, a mely a kényszerítőknak érdekében van.«

Első tekintetre szembetűnő, hogy ez a meghatározás nemcsak hogy nem haladás a tárgyi jog közkeletű meghatározásaival szemben, de sőt visszsaesés.

Noha ma mind általánosabb az az igyekezet, hogy lehetően ne csak alaki, hanem a n y a g i meghatározását adják a jognak: ebben a meghatározásban a tárgyi jog belső tartalmából alig van valami. És mégis mindamelllett, hogy Pikler mintegy szándékosan a jog legkülsőbb alakiségainál vesztegel, a tárgyi jog fönnebbi alaki leírása is szerfölött határozatlan, hiányos és részben valótlan. Pikler éppen nem követi azt a Cicero-féle szabályt, hogy: »Et sic definias, ut nihil absit, nihil veró supersit;« meghatározásában hiány és fölösleg egyaránt van.

1- ször, fölösleg a Pikler meghatározásában az, hogy akényszert a tárgyi jog lényeges alkatelemének mondja, holott a mint láttuk, nem az.

2- ször, nagy hiánya az, hogy egyáltalán

nem jelzi a tárgyi jog körét, hogy mire és meddig terjed az.

Miután világos, hogy vannak olyan összeműködési szabályok is, a melyek nem jogi szabályok, a. kényszerrel való biztosítás az, a mi Pikler szerint a jogszabályokat a többi összeműködést szabályoktól meg kellene hogy különböztesse. Ekként azok az összeműködést szabályok, a melyek kényszerrel vannak biztosítva: jogszabályok; a melyek nincsenek kényszerrel biztosítva: nem jogszabályok.

Hogy a kényszer alatt miféle kényszert ért, azt meghatározásában nem jelzi, abban általánosságban (230. l.) emberi kényszert említ. Az emberi kényszer pedig lehet lelki vagy fizikai; továbbá: egyéni, társadalmi és állami. Ugyanennyi faja van a jogi kényszernek is. Nagyon téved, a ki azt hiszi, hogy csak az állami kényszer jogi kényszer és hogy az egyéni és társadalmi kényszer sohase az. Az önvédelemnél az egyéni kényszer jogi kényszer és a társadalmi kényszerről alább tüzetesen kimutatjuk, hogy az nemcsak erkölcsi, hanem jogi kényszer is. A társadalom jogi kényszerének a jogrend biztosításában és. a már megtörtént jogsértés, kiegyenlítésében nevezetes szerepe van. Azután meg az állami kényszer nem mindig jogi kényszer, hanem, erkölcsi is. Végre a jogi kényszer nemcsak fizikai.

Pikler könyvében néhol úgy látszik, hogy kényszer alatt a kényszer minden nemét érti, másutt meg úgy tűnik föl, hogy kényszer alatt csak az állami kényszert érti. Bármint legyen is a dolog, a kényszer fölemlítése a tárgyi jog jellemzésére még akkor sem elégséges, ha fölteszszük, hogy kényszer nélkül.

tárgyi jog nem lehet, hogy a kényszer csakugyan a tárgyi jog lényeges alkotó elemei közé tartozik.

Tegyük, hogy Pikler szóban forgó meghatározásában kényszer alatt mindennemű kényszert ért. Akkor a tárgyi jogot egyáltalán nem különbözteti meg a többi összeműködési szabályoktól.

Összeműködni ugyanis lehet: külső cselekedetekkel és lehet: tisztán belső, cselekedetekkel is. Ha például a család tagjai szeretik egymást, ez is összeműködés. Ezt az összeműködést erkölcsi törvények szabályozzák és a vallás ezeket az erkölcsi törvényt lelki kényszerrel biztosítja. A hol tehát a nép vallásos, ezek az összeműködési törvények kényszerrel vannak biztosítva és azért mégsem jogszabályok.

Továbbá, külső cselekedetekkel is lehet úgy összeműködni, hogy az összeműködés bizonyos szabályok szerint történik, a szabályok kényszerrel vannak biztosítva és azért mégsem jogszabályok. A kik szórakozásból tarokkoznak, összeműködnek; a tarokkjáték szabályai összeműködési szabályok; tisztességes társaságban a kártyajáték szabályai társadalmi kényszerrel vannak biztosítva és azért a tarokkjáték szabályai se nem jogszabályok, se nem tartja jogszabályoknak senki.

De tegyük, hogy Pikler kényszer alatt tisztán állami kényszert ért. Látni fogjuk ugyan alább, hogy következetesen állami kényszert nem érthet, de tegyük, hogy azt érti, ez sem elegendő. Mert állami kényszer biztosítja sokszor az erkölcsi szabályokat is és azok mégse lesznek ezáltal jogszabályokká. Midőn például az állam a köztisztviselő erkölcstelen életét fegyelmi eljárással, elmozdítással fenyegeti, állami kényszerrel biztosítja az erkölcsi

szabályokat, a nélkül, hogy azok ezáltal jogszabályokká válnának.

Annak a főlemlítése, hogy a tárgyi jog oly szabályok foglalatá, a melyek szerint emberek másokat oly viseletre kényszerítenek, a mely a kényszerítőknak érdekében van: hasonlóképpen nem bír nyomatékkel, mert a mennyire igaz ez a jogszabályokra nézve, ugyanannyira áll a társadalmi erkölcsi szabályokra is.

A jog és erkölcs elhatárolásáról, annak a területnek a megjelöléséről, a mely a jogra nézve közömbös, itt tehát szó sincs.

Valóban, ez a P i k l e r-féle meghatározása a tárgyi jognak még csak nem is sejteti a cselekedeteknek, viszonyoknak azt a körét, a melyre a jogszabály tulajdonképpen kiterjed.

Ám jó, tekintse Pikler emberfölöttinek azt a kérdést, hogy a jogszabálynak természeténél fogva, mily cselekedeteket kell szabályoznia; nem emberfölötti bizonyára az a másik kérdés, hogy a tételes tárgyi jog szemünk előtt tényleg meddig terjed és mily irányban halad itt a fejlődés. Hisz látjuk, hogy a tételes tárgyi jog éppen nem szabályoz mindent. A műveit államok tételes jogának sarkalatos elve az, hogy a tárgyi jognak megvannak a maga határai, a melyeken a törvényhozónak túllépnie nem szabad.

Pikler meg se kísérli jelezni azt, hogy mikor szokás az összeműködési szabályokat állami kényszerrel biztosítani és mikor nem szokás.

Idézett művében, nagyon helyesen, ismételten elveti az állami mindenhatóságot; ezzel szemben nem veszi észre azt, hogy magának a tárgyi jognak a meghatározásában ő maga is elismeri, sőt megállapítja, azt. Mert a tárgyi

jognak e szerint a meghatározás szerint semmiféle természetes határa sincs, tisztán az állam tetszésétől függ, hogy meddig terjedjen. Ha az állam kényszerrel biztosítja, bármily összeműködési szabály jogi szabály lesz. Ha a tarokkozás szabályait például az állam kényszerrel biztosítja: azok jogi szabályok; ha nem biztosítja, nem jogi szabályok.

Itt is, mint annyiszor másutt, az az alaphibája mutatkozik a P i k l e r-féle jogbölcseletnek, hogy az a tételes jog komoly megfigyelése nélkül legnagyobb-részt a priori okoskodás a tételes jogról. Alig van tekintettel azokra az igazságokra, a miket a tételes jogtudomány már eddig kiderített. Sokkal inkább a priori következtetések rendszere, mint bármelyik a közkeletű természetjogi rendszerek közül.

3-szor, a legfőbb hibája azonban a Pikler meghatározásának az, hogy a szabadságot a jog eszméjéből ő is kiküszöböli. Már pedig jól mondják, hogy a végzetszerűség valósággal sírja a jognak és az erkölcsnek. A jog sajátos emberi dolog; a szabadság kiküszöbölésével megszűnik az lenni. Mert például a hangyáknak is vannak az ösztönök kényszere által biztosított összeműködési szabályaik; tehát a Pikler meghatározása szerint a hangyák összeműködési szabályai is jogszabályok. Az ösztönök kényszere bizonyára sokkal jobban biztosítja azokat a szabályokat, mint az állami kényszer az emberi társas élet szabályait; tehát Pikler szerint voltaképpen tökéletesebb jogszabályok a hangyák összeműködési szabályai, mint az emberi összeműködés szabályai.

Csakhogy mindezzel Pikler ismét ellentétben találja magát az egész emberiség közérzetével, mely a jogot tisztán emberi dolognak tartja.

Ahhoz, a mit erről a tárgyról már fönnebb mondottunk, hozzáfűzzük itt még azt, hogy minden fejlettebb tételes jogrendszer külömbséget tesz szándékos, vétkes és másrésről véletlen cselekmények (casus) között. Ezzel világosan kifejezi minden fejlettebb nép abbeli meggyőződését, hogy jogi cselekedet csak a szabad elhatározásból eredő cselekedet. A mi nem szabad elhatározásból ered, az a jog körén kívül van, jogi beszámítás alá nem esik.

4-szer, ha az emberi akarat szabadságát tagadjuk, az egész emberi törvényhozás teljesen céltalan, fölösleges dolog, mert minek törvényeket hozni, ha senki se alkalmazkodhatik úgyse hozzájuk. A kiknek hibátlan a gépezetük, azok a törvény nélkül is, hogy úgy szóljunk, egészségesen fognak cselekedni; a kiknek meg hibás a gépezetük, azok a törvény mellett is annak ellenére fognak cselekedni. Nincs e szerint céltalanabb, fölöslegesebb dolog, mint az emberi törvényhozás.

De innen kiviláglik az is, hogy azon az alapon, a melyen Pikler áll, az emberi törvényhozó szabályait nem is lehet jognak nevezni. Mert nem ezek az emberi társaságban az összeműködésnek a szabályai. Az csak merő látszat, mintha ezek szabályoznák az emberi társas élet viszonyait; ezeknek tulajdonképpen semmiféle hatásuk sincs. Mindenki teszi azt, a mire saját benseje ellenállhatatlanul kényszeríti; tehát az igazi összeműködési szabályok bensőkben vannak. Ugyde világos, hogy ezeket a föltevés szerint bensőkben rejlő összeműködési szabályokat nem állami kényszer biztosítja (hisz az állami kényszer ezekkel szemben teljesen tehetetlen), hanem a természet kényszere. Így tehát P i k

ler saját sarktétele szerint nem áll az, hogy a tárgyi jog állami kényszerrel biztosított összeműködési szabályok foglalata.

5-ször, P i k l e r azon az úton, a melyen halad, egész következetesen jut oda, hogy a jog végső eszménye, legmagasabb elve szerinte egyszerűen: a rend és nem: a szabadság rendje. Ezért is ő egészen föláldozza a szabadságot (a mi szerinte tulajdonképpen nincs is) a rendnek. Holott a jog igazi föladata összhangot teremteni a rend és a szabadság között; létesíteni, megoltalmazni egyszerre mind a kettőt.

6-szor, Pikler váltig erősíti, hogy az ő meghatározásában új gondolat van, pedig valójában semmi új sincs abban, csak hasonlíthatatlanul pongyolább kifejezése régi gondolatoknak. Ha valaki azt mondja a tárgyi jogról, hogy az az emberek külső szabad cselekedeteit egymással szemben szabályozza, az emberi társas élet külső rendjét állapítja meg: elmondotta hasonlíthatatlanul szabatosabban azt, hogy a jog összeműködési szabályok foglalata, ezenfelül még sok egyebet is mondott és a lehetőségig elkülönítette a jogot az erkölcstől.

Új tagadhatatlanul az, a mit Pikler a jognak az igazsághoz való viszonyáról mond, de az, a mint fönnebb láttuk, éppen tarthatatlan.

TIZEDIK FEJEZET.

Alanyi jog és jogi kötelesség.

Minden	jogszabálynak	kettős	hatása
van:	egy akaratot	fölhatalmaz és	ugyan-
akkor	ezzel szemben	egy másik	akaratot

megköt.¹⁾ Főhatalmazhatja egy embernek vagy többnek vagy mindenkinek az akaratát és megkötheti egy embernek vagy többnek vagy mindenkinek az akaratát.

Olyan jogszabály tehát, a mely tisztán csak főhatalmazna és olyan, a mely tisztán csak megkötné, nincs és nem is lehet.

Néha úgy látszik ugyan, mintha a jogszabály pusztán csak megkötné az akaratokat, de egyidejűleg nem hatalmazná föl senkinek az akaratát; máskor meg éppen megfordítva, mintha a jogszabály csak főhatalmazná, de egyidejűleg nem kötné meg senkinek se az akaratát: de ez mindig csak merő látszat. Az a jogszabály például, hogy: ne ölj; nemcsak megköti mindenkinek az akaratát, hanem egyszersmind föl is hatalmaz; alanyi jogot ad egyrésztől az államnak²⁾, hogy engedelmességet követelhesen, másrésztől főhatalmazza mindenkinek az akaratát arra, hogy másoktól megkövetelhesse, hogy őt meg ne öljék.

¹⁾ Sohm-nak (Institutiók, ford. Mautner és Schiller, Budapest, 1899, 13. 1.) az a meghatározása, hogy: »A jog az emberek (közelebb a népek) együttélésének hatalmosztó ethikai törvénye«, kiegészítendő azzal, hogy a jog épp úgy kötelelőosztó törvény is.

²⁾ V. ö. B inding: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, I. k. 158. 1. 183. 1.

Ez a jogszabály természetéből következik. Ha a jogszabály fölhatalmazza valamire az ember akaratát másokkal szemben, ez a fölhatalmazás eo ipso megkötése a mások akaratának, mert az olyan fölhatalmazás, a melynek mások az akaratukat észszerűen ellenszeghetik, nem fölhatalmazás.

Éppen így, ha a jogszabály megköti az ember akaratát másokkal szemben, ezeket eo ipso fölhatalmazza: a kötés megtartását követelhetik. A jogszabály szerint megilleti őket valami, a mi pedig az embert megilleti, azt meg is követelheti.¹⁾ Innen világos, hogy: nincs alanyi jog megfelelő jogi kö-

¹⁾ »Minden tárgyi jognak 'csak egy célja van: jogokat (Berechtigungen) és köteleseégeket létesíteni és ekként alanyi jogok és alanyt köteleseégek' keletkezését, átalakulását és megszűnését szabályozni. A törvény erre a célra kétféleképpen törekszik: vagy közvetlenül életbelépésével teremt vagy semmisít meg jogokat és köteleseégeket (ezeket nevezik aztán szoros értelemben törvényes jogoknak és köteleseégeknek; így beszélünk törvényes tulajdonról vagy zálogjogról stb.); vagy szabályozza a jogok és köteleseégek jövőben való keletkezésének vagy megszűnésének a föltételeit. Így minden jogalkotás: tárgyi jog létesítése alanyi jogok és köteleseégek létesítése vagy megszüntetése okából.*
B i n d i n g: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885, I. k. 181. I.

telesség és jogi kötelesség megfelelő alanyi jog nélkül.¹⁾ A jog alanya lehet egy ember, több ember, maga az állam; hasonlóképpen az alanyi joggal szemben álló jogi kötelesség alanya lehet egy ember, több ember, maga az állam.

Az alanyi jog is lényegében; erkölcsi hatalom²⁾; a maga teljességében: erkölcsi és physikai h a t a l o m. A physikai képesség arra, hogy az ember akaratát

¹⁾ »Jog és kötelesség egymásnak kölcsönösen megfelelő fogalmak. Minden jognak kötelesség és minden kötelességnek jog felel meg. A jogok és kötelességek egymáshoz való viszonya annyiban különböző, hogy majd jogot létesítenek a kötelességért, a törvényhozó első sorban a kötelesség megállapítását akarja; majd megfordítva kötelességet létesítenek a neki megfelelő jogért. Majd a jog látszik a kötelesség következményének, majd meg ismét a kötelesség látszik a jog következményének, noha fogalmilag a kötelesség mindig a jogból következik. Minden magánjog például önmagáért és nem kötelességek megállapításáért létesítetik. Ez a különbség az oka annak a téves véleménynek, hogy vannak olyan jogszabályok, a melyek csak jogosítanak és ismét olyanok, a melyek csak köteleznek; holott minden törvény, a mely jogosít, egyidejűleg kötelez is és megfordítva.« Binding: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885, I. k. 182. 1

²⁾ V. ö. Buccellati: id. m. 77—78. 1. Wolf szerint: facultas morális agendi. Tardif (Legons de droit social natúréi, Paris, 1894, 8. 1.) azt mondja: »Le droit est le pouvoir moral, legitime et inviolable

a külvilágban más emberekkel szemben tényleg is megvalósíthatja, nem lényeges alkateleme az alanyi jognak, de olyan kiegészítő része, a mely teljességéhez megkívánatik.

Ha az ember csak akkor és csak azért követelhetne meg valamit másoktól, a midőn elegendő nyersereje van hozzá, hogy akaratát végrehajthassa: akkor teljesen fölösleges volna a jog. Egyáltalán nem függ és nem is függhet az alanyi jog léte a physikai hatalomtól. A mit az ember jogszabály alapján másoktól megkövetelhet, annak meg kell lennie. A jog változatlanul fennáll, bármily physikai nyersereő álljon is szemben. Ha tehát az akarat tényleges megvalósítására szükséges physikai erő nincs is meg, azért megvan az alanyi jog. Már pedig lényeges alkateleme nélkül semmi se létezhetik, tehát a physikai hatalom az alanyi jognak nem lényeges alkateleme.

E mellett a jogosultnak erkölcsi hatalma lévén arra, hogy akaratát más emberekkel szemben a külvilágban megvalósíthatja, nyilván csak akkor bevégzett a jogi állapot, a midőn ez erkölcsi hatalom útját semmi sem állja, annak a tényleges megvalósítására *szükde faire, d'obtenir ou d'exiger.* A *droit* szó szerinte sajátos értelemben az alanyi jogot jelenti, a tárgyi jogot csak átvitt értelemben.

séges physikai hatalom a jogosult rendelkezésére áll. A maga teljességében tehát az alanyi jog: a szükséges physikai hatalommal kiegészített erkölcsi hatalom.¹⁾

Az alanyi jog célja az, hogy a személy helyzete a társadalomban rendezett, rendes legyen; hogy az ember az őt megillető anyagi, értelmi és erkölcsi javakat más emberekkel szemben sértetlenül megtartsa vagy megnyerje.²⁾

Az alanyi jogokra vonatkozóan is áll az, hogy ha az egyes alanyi jogoknak a közvetlen céljuk más és más is — az egyik közvetlenül anyagi javak megvédését vagy megnyerését, a másik meg értelmi vagy erkölcsi javak megvédését vagy megnyerését célozza — azért mégis minden alanyi jognak a vég-

¹⁾ A B a c h e l e t-féle Dictionnaire général des Lettres, des Beaux Arts et des Sciences Morales et Politique (Paris, 1886, I. k. 756. 1.), úgy határozza meg az alanyi jogot, hogy: »Le droit est la faculté de faire quelque chose, d'en jouir, d'en disposer, d'y prétendre, de l'exiger, soit que cette faculté résulte naturellement des rapports qui s'établissent entre les personnes, soit qu'on la tienne seulement du pacte sociale, des lois positives, des conventions particulières.«

²⁾ V. ô. Ihering: Geist des römischen Rechts, Lipcse, 1865, III. r. 315—16. 1. 6ü. §.

célja egy: eszközül szolgálni arra, hogy az emberi társaságban minden egyes ember megnyerje a mások részéről azt, a mi őt anyagi, értelmi és erkölcsi igazságos jólétéhez és haladásához a mások részéről megilleti.

Nemcsak az igazságos létnek, hanem az igazságos haladásnak is épp úgy eszköze, föltétele az alanyi jog, mint a tárgyi jog. Az alanyi jog mindig jogszabályon alapszik, tárgyi jog nélkül nem is gondolható. Mintegy, része annak az erkölcsi hatalomnak, a mely a jogszabályban, foglaltatik. Egészen természetes tehát, ha az alanyi jog és a tárgyi jog végcélja egy.

Ezek szerint az alanyi jog lényegét úgy határozhatjuk meg, hogy az: erkölcsileg sérthetetlen erkölcsi hatalom arra, hogy az ember a többi emberek kel.szemben külső javait sértetlenül megtarthassa; m e g t e hesse azt, a mit igazságos anyagi, értelmi és erkölcsi jóléte és haladása megkíván és megnyerhesse azt, a mi őté végre a többi ember részéről megilleti.

Nem helyes az alanyi jognak az a meghatározása, a mely szerint az alanyi jog nem más, mint a physikai vagy jogi személy akaratára.

Az alanyi jog se nem maga az akaró tehetség, se nem azonos annak az elhatározásával. Kívül áll mindakettőn.

Az alanyi jog az a képessége, hatalma az akaratnak, a melynél fogva: 1-ször valamit a törvénnyel megegyezően, törvényszerűen akarhat és 2-szor ezt az akaratát a külvilágban meg is valósíthatja. Az alanyi jog tehát nem maga az akarat, hanem képessége, hatalma az akaratnak.¹⁾

Teljességében az alanyi jog magában foglalja azt a physikai erőt is, a mely az akaratnak a külvilágban való megvalósításához szükséges. Ez azonban az alanyi jog lényegéhez nem tartozik.

Hasonlóképpen nem áll az, hogy a tárgyi jog nem más, mint: közakarat. A természeti tárgyi jognak, jogszabálynak a forrása nem is a közakarat, hanem az ember és az emberi társaság természete. Ám a szorosán vett tételes jogra nézve sem áll az, mintha a tételes tárgyi jog azonos lenne a közakarattal.²⁾

¹⁾ V. ö. 1 hering: Geist des römischen Rechts, Lipcse, 1865, III. r. 311. 1. 60. §.

²⁾ Hegel szerint a tárgyi és az alanyi jog akarat és pedig a tárgyi jog: a föltétlenül, önmagában és önmagáért létező akarat. Jól jegyzi meg I h e r i n g (Geist des römischen Rechts, Lipcse, 1865, III. r.

A tételes tárgyi jog a közakaratból ered, a kettő olyan viszonyban van tehát egymással, mint az ok és okozat. A tételes tárgyi jog a közakaratból eredő parancs, valamit tenni vagy nem tenni. Hatalom, a mely fölhatalmaz egyeseket, másokat pedig megköt. Ismételjük, ez az erkölcsi hatalom a közakaratból ered, de nem maga a közakarat.

Teljességéhez physikai erő is kell, hogy a hol physikai ellentállásra talál, azt legyőzhesse, ez azonban nem lényege, csak kiegészítő része.

Nevezetes I h e r i n g¹⁾-nek az a véleménye, hogy az alanyi jog: jogilag védett érdek. »A jog fogalma az élvezet jogi biztosságán alapul; ajogok jogilag védett érdekek.«

Semmi se világíthatja meg akképpen mindazt a tévedést, a mi ebben a véleményben foglaltatik, mint a kiinduló pont, a honnan I h e r i n g ehhez az állításhoz jut.

A gyermekek, születésüktől fogva hülyék, örültek alanyi jogát vizsgálja legelőbb is (1. id. m. 311—316. 1). Ezek vagy egyáltalán

308. 1. 60. §.) hogy Hegel bölcseleté döntő hatással volt az újabb tételes jogtudományra. Innen van az, hogy annyi tételesjogi író azonosítja a jogot az akarattal.

¹⁾ Ihering: Geist des römischen Rechts, Lipcse, 1865, III. r. 317. I. 60. §.

nem használhatják az akaratukat vagy legalább is jogilag hatásosan nem akarhatnak: alanyi jogaik azért mégis vannak, azokat minden tételes jog elismeri és oltalmazza. Tehát az alanyi jogot az akarattal azonosítani nem lehet, az az akarattól különböző dolog.

I h e r i n g a helyett, hogy itt megállapodnék, a másik végletbe csap és azt mondja, hogy nem is egyéb az alanyi jog? mint jogilag védett érdek.

Világos, hogy I h e r i n g úgy jár el mint az, a ki a nyomorékon tanulmányozza az emberi szervezetet vagy a mankón való sántikálásból akarja megismerni a járást. Szinte csudálatos, fényes szellemének ez a tévelygése.

A jog a maga egész mivoltában onnan ered, azon alapszik, hogy az ember eszes és szabad akaratú lény. Az ember csak mint eszes és szabad akaratú lény jogok alanya; a mennyiben állat, még jogok alanya nem lehet.

I h e r i n g a maga meghatározásához nem azt a természetes állapotot veszi alapul, a midőn minden szükséges előfeltétel a jog uralmához megvan: hanem azt a kezdetleges, beteges, kivételes állapotot, a midőn az ész és akarat még fejletlen vagy éppen tökéletesen hasznavehetetlen.

Egyébként erről a I h e r i n g-féle meghatározásról megjegyezzük:

1- ször azt, hogy az érdek szó könnyen arra a téves fölfogásra vezethet, mintha a jognak semmi más föladata sem volna, mint pusztán az egyéni önzést szolgálni.

2- szor, ha az érdek szót a legtágabb értelemben vesszük is és az alatt nem csupán anyagi, hanem értelmi és erkölcsi érdeket is értünk: akkor sem áll az, hogy az alanyi jog nem más, mint jogilag védett érdek.

Az alanyi jog az ember igazságos jólétét, anyagi, értelmi és erkölcsi haladását szolgálja; ha úgy tetszik eszköz az ember érdekeinek a megoltalmazására, érvényesítésére, de nem maga az érdek, mert attól különböző lénye van.

3- szor, az alanyi jog lényegében erkölcsi hatalom. A gyermek, hülye, örült egyképpen bírhatja ezt az erkölcsi hatalmat, gyakorlásánál azonban éppen mert erkölcsi hatalom, olyanoknak a támogatására szorul, a kik akarni képesek. Az olyan alanyi jogoknak a megsértésénél, a melyek nemtevésre irányulnak, például az élet jogának a megsértésénél, meg van sértve a gyermeknek, hülyének, örültnek az az erkölcsi hatalma, a melylyel élete fölött a támadóval szemben bír.

4- szer. az alanyi jog fönebbi I h e r i n g-féle meghatározása valósággal végzetes következményeket von maga után a tárgyi jog, a jogsértés, a jogviszony stb. természetére nézve.

A tárgyi jog föladata e szerint pusztán az érdekek megvédése. Hatása nem az többé, hogy az egyik akaratot valamire fölhatalmazza, a másikat pedig ezzel szemben megköti, hanem csupán csak megkötése az akaratoknak, nehogy mások érdekeit sértsék.

Ekként az alanyi jog megszűnván hatalom lenni, olyan ür tátong az alanyi és a tárgyi jog között, hogy tökéletesen igazuk, van azoknak, a kik azt mondják, hogy ezen az alapon a kettőt egy szóval jognak nevezni tulajdonképpen nem is lehet.

A jogsérelem merő érdeksérelem és semmi, más. Stb. stb.

Az egész jogot és az egész jogtudományt kiforgatja igazi mivoltából ez a fölfogás, a. mint ez szemellátható különösen azoknál a büntetőjogi íróknál, a kik a I h e r i n g-féle meghatározását az alanyi jognak elfogadják..

5- ször, alanyi jog alatt se nem érti ma, se nem értette soha senki magát a személy jogilag védett érdekét. Miért is ez a meghatározás ellentétben van az egész emberiség közérzetével.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A jog általában.

Az eddig elmondottakból világos, hogy teljességgel nincs igazuk azoknak, a kik azt állítják, hogy a tárgyi és az alanyi jog annyira különböző dolog, hogy a kettőt tulajdonképpen egy szóval jognak nevezni nem is lehet. Ellenkezően, fönnebbi fejtegetéseinkből kiténik, hogy a tárgyi és az alanyi jogban vannak közös alkatelemek.

A tárgyi és az alanyi jog lényegében egyképpen: erkölcsileg sérthetetlen erkölcsi hatalom; a maga teljességében pedig: erkölcsi és physikai hatalom,

A tárgyi és az alanyi jog egyformán csak az emberekkel szemben hatalom.¹⁾

Tárgyuk is közös, azok az emberi külső szabad cselekedetek tudniillik, a melyek más emberekre nézve károsak vagy hasznosak. Miután a jogszabály csak a másokra nézve káros vagy hasznos külső szabad cselekedeteit

¹⁾ Híres a Dante meghatározása, a mely szerint a jog: »Az egyik embernek a másikhöz való viszonya és személyes arányossága (proportio), mely megtartva megtartja, megrontva, megrontja az emberi társaságot.«

szabályozza az embereknek, a jogszabályon alapuló alanyi jog is csak ilyen cselekedetekre irányulhat. Végre a tárgyi és az alanyi jog végcélja is egy.

Összefoglalva már most ezeket a tárgyi és az alanyi jogban talált közös elemeket, a tárgyi és az alanyi jog fölött álló, legáltalánosabb eszméjét nyerjük a jognak, a melyet úgy neveznek, hogy: a jog általában. Ezek szerint a jog általában:

1- ször. lényegében: erkölcsileg sérthetetlen erkölcsi hatalom; teljességében: erkölcsi és physikai hatalom.

2- szor, tárgya: az ember más emberekre nézve káros vagy hasznos külső szabad cselekedete (egymagában vagy valamely dologgal együttesen).

3- szor, végcélja az, hogy az emberek mindazt megnyerjék egymástól, a mi őket anyagi, értelmi és erkölcsi igazságos jólétükhöz és haladásukhoz az egymás részéről megilleti.

Szépen mondja Aristoteles, hogy: »Értelmünk úgy van az igazsággal, mint a denevér szeme a nap világával.« Mennél fényesebb valamely igazság,, ránk nézve annál megközelíthetlenebb. Tündöklése delelőpontján ragyogásainak színváltozata káprázat és csak alkonyaira hajolva, árnyékkal vegyülve, a megtört sugarak szelídebb fényénél kezd értelmi látásunk előtt igazán derengeni. Az önmagukban,

legvilágosabb dolgok, igazságok, vannak értelmünk előtt a leginkább elburkolva; emberi gyarlóságunk egyik legszembetűnőbb botrányköveként, a szó legigazabb értelmében fénybe vannak takarva. Az anyagi fényhez hasonlóan, a világosság túlsága csaknem láthatatlanná teszi e tárgyakat, oly szűkén határolt értelmi látásunk előtt.

Valóban, a világrendben az Istenség, mindeneknek legelső kezdete és legutolsó vége, önmagában minden dolgok között bizonyára a legvilágosabb, mert hisz egyedül neki lényege a világosság. Előttünk mégis minden dolgok között a leghomályosabb: »nap, de szemünk bele nem tekinthet.« Nem lényének közvetlen szemlélete útján, hanem csak a körülöttünk létezők tulajdonainak végtelenítése által, pusztán hasonlatokból alkotjuk meg fogalmát.

Testből és lélekből alkotva, több ezer éves kutatások után is csak tagadásokkal fejezhetjük ki a lélek mivoltát. És a midőn ekként, merőben az anyag tulajdonságainak tagadásával határozzuk meg a szellemet, magáról a szemünk előtt bizonyára legközönségesebb anyagról is csak föltevésaink vannak, mert ugyan ki tudná biztosan megmondani azt, hogy vájjon egyszerű vagy összetett dolog-e az anyag és ha összetett, melyek alkotó elemei?! Oly kisszerű az emberi értelem, hogy szemléletének lég-'közvetlenebb tárgya, az anyag is fölülmúlni látszik határait.

Az erkölcsi rendben a szeretet hasonlóan fővalóság. Szeretet kapcsolja, tartja össze a parányok kezdetleges alakulásaitól kezdve a legfelsőbb lények összhangjáig, az egész világegyetemet. Az emberi társasélet rendjének egyik legszilárdabb sarkköve, támasza: az emberi élet legfőbb és legteljesebb

boldogsága: a szeretet. És mi mégis sokkal inkább érezzük, semmint értjük valóját.

Ilykép természetes az, ha emberi gyarló tekintetünk előtt fénybe van takarva bizonyos határig a jog lényege is. Földi életünkben csaknem úgy mint az anyag, vesz körül a jog. Az emberi társaséletnek épp oly fő alkotórésze, mint az anyag. Minden körű löttünk létező tárgyon ott siklanak határoló vonalai. A lakóháznak, egyháznak, iskolának és mulatóhelynek kőalapjaikon, kőboltivezeteiken kívül meg /annak a maguk jogi talapzatai és boltozatai is, a melyek épp úgy tartják, emelik ezeket az alkotásokat, mint a leghatalmasabb kőszálak. Az ember minden külső, tehát éppen legszembetűnőbb cselekedete, a jog kötelékei közül bontakozik ki. Bizonyos értelemben jog a jegygyűrű, a nászág, a bölcső minden fonadéka. Úgy körülvesz, átfon, véd és kapcsol körülöttünk mindent a jog, hogy születésünk legelső percétől egész halálunkig, sőt anyánk méhében is már, kötelékei között vagyunk. És mégis fényessége ránk nézve a homály forrása; önmagában legegyszerűbb, fönséges valójának a megfejtése, egyike a tudomány legnehezebb föladatainak.

Valóban, a mindenség első és elsőrendű, legfőbb és földolgai, nem megfelelő tárgyai értelmünknek; csak a kissebbszerű, másodrendű igazságok, megismerésünk arányos, méltó tárgyai. Azok a metafizikai valóságok, melyeket az ontológia legelsőeknek mond: a lény, lét és lényeg, egység, igazság, jóság és szépség, mint a világ első és legegyszerűbb fővalóságai, előttünk természetszerűen homályosak. Az összetételek, másodrendű igazságok, megfelelő, arányos tárgyai az emberi szűk értelemnek. Ekként történhetik csak az, hogy például a számok közül is

a négyet vagy az ötöt, a mely összetétel, mélyebben és tökéletesebben fogjuk föl, mint az egységet magát. Mert valójában inkább tudjuk azt, hogy mi nem egy, mint azt, hogy mi az egy. Hasonlóan több világossággal és biztossággal értekezünk valamely költői munka szépségeiről, mint magának a szépnek lényegéről. Ekként a jognak is több alkotását, számos intézményét nagyobb világossággal tárgyaljuk, mint magát a jog lényegét. Az első, legegyszerűbb és legfőbb okok e gyarló ismerete gyöngíti meg alapjában az emberi tudást.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Természet jog, tételes jog.

A lényeges társadalmi viszonyokat rendező jogszabályok szerves egésze; a természetjog; az esetleges társadalmi viszonyokat rendező jogszabályok szerves egésze: a szorosan vett tételes jog.

A természetjog az emberrel kezdődik és végződik. Tiltja azokat a cselekedeteket, a melyek az ember és az emberi társaság természetével (lényegével) ellenkeznek; parancsolja azokat, a melyeket az ember és az emberi társaság természete megkövetel és megengedi az ember és az emberi társaság természetére nézve közömbös cselekedeteket.

Ekként a természetjog csak az ember és

az emberi társaság általános természetére tekint; az esetleges emberi tulajdonságok és társadalmi viszonyok, hatása körén kívül esnek, éppen ezért nem is szabályozhatja azokat.¹⁾

Senki se tagadhatja, hogy van valami, a mi minden emberben egy és van valami, a mi minden emberben különböző. Van valami, a mi minden államban egy és van valami, a mi minden államban különböző.

Ekként van valami, a mi mindig és mindenütt jó és van valami, a mi nem mindig és nem mindenütt jó; van valami, a mi mindig és mindenütt rossz és van valami, a mi nem mindig és nem mindenütt rossz.

Azaz van: föltétlen jóság és rosszság, jogosság és jogtalanság és van: viszonylagos jóság és rosszság, jogosság és jogtalanság.²⁾

A természetjog csak azt szabja meg, a mi föltétlenül jogos és jogtalan. Így

¹⁾ A természetjog foglalatja azon törvényeknek, a melyek az emberi cselekvőségre hatással levő összes tényezők számbavétele mellett, a társadalmi együttlétnek, valamennyi szakában és alakjában, föltételei gyanánt kideríthetők.« P u l s z k y: id. m. 50. 1.

²⁾ V. ö. Esterházy: A büntényről általában Kassa, 1892, 61—70. 1.

csak mintegy fő vázát adja meg az emberitársas élet rendjének.¹⁾

A természetjog tudománya is azért nyilvánosak addig terjedhet, a meddig terjed maga a természetjog. Azaz a természetjog tudománya minden vitás jogi kérdésben nem dönthet; se nem tűzi minden legkissebb részében változatlanul ugyanazt az egy jogi eszményt az egész emberiség elé, hanem csak a legáltalánosabb jogelvek megállapításával,, a legfőbb jogi kérdések eldöntésével foglalkozik; a végső jogi eszmény alapvonásait adja, de nem részleteit.

Bizonnyára képtelenség azt állítani, hogy minden jogszabály, jogelv örökérvényű; de viszont épp oly képtelenség azt állítani, hogy egyetlen jogszabály, jogelv se lehet igaz,, érvényes mindaddig, a míg az emberiség létezik. Az emberiségnek épp úgy megvan a maga gyermek, ifjú, férfi és aggkora, mint az egyes embernek; már pedig ki kételkednék abban, hogy más a gyermek és ismét más az ifjú, a férfi és az agg természetes állapota. Továbbá, világos, hogy az ugyanazon korokban élő emberek sem élhetnek egészen-

¹⁾ A természet szó különböző jelentéseiről és ennek alapján a természetjog különböző értelmezéséről v. ö. Krause: Das System der Rechtsphilosophie, Lipsce, 1874, 104 — 108. 1.

egyformán, mert hisz például Afrikában nem lehet egészen úgy élni, mint Európában. Tehát a mindig és mindenütt, minden részében teljesen azonos jogrend nemcsak hogy nem természetes, de sőt ellenkezően természetellenes.

Ám viszont a gyermek, az ifjú, a férfi, az agg: mind egyképpen ember. Az Afrikában és az Európában élő emberfajok egyformán emberek. Ember volt Ábrahám, ember volt Caesar, ember volt Árpád és ember volt Rákóczi Ferenc. Tegyük, hogy az ember valamelyik őse egykor csakugyan majom volt és a fejlődés útján az ember ismét időtlen idők múltán majd angyallá lesz: az itt mit sem határoz. Az ő majmot más törvények kötötték, az utód angyalt ismét más törvények kötendik: ám a míg az ember, ember, addig változatlan természetének, lényegének az igazsága csak egy lehet. Ezek szerint tehát vannak olyan jogszabályok, jogelvek, amelyek az emberiség létezése első percétől az utolsóig, igazságot tartalmaznak, változatlan érvényűek.

A természetjog e szerint azoknak a jogszabályoknak az összege, amelyek az ember és az emberi társaság lényegéből következnek. Voltaképpen nem is egyéb, mint magának az ember és az emberi társaság természetének, lénye-

gének az emberi külső szabad cselekvésre való alkalmazása, szabály alakjában való kifejezése.

Úgyde világos, hogy a lényeges társadalmi viszonyok szabályozása egymagában, még nem elégséges, az esetleges társadalmi viszonyokat is szabályozni kell, csak úgy lehetséges a társas élet. Az ember, a mindenkiben egy és változatlan emberi természetén kívül még az esetleges, minden emberben más és más, faji, nemi és egyéni tulajdonságok egész sorozatával bír; az egy bizonyos időben és helyen élő társadalomnak megvannak a magasajátos viszonyai és körülményei. Ezért hogy a társas élet lehetséges legyen, a természetjog általános szabályait szükség kép ki kell egészíteni az esetleges társadalmi viszonyokat rendező különös jogszabályokkal. A természetjogi szabályokon alapuló, csak általánosságban körvonalozott alanyi jogokat és jogi, kötelelességeket részletesen körül kell írni és be kell illeszteni a társadalom sajátos viszonyai közé.. Mindez pedig az emberi törvényhozó föladata.¹⁾

¹⁾ V. ö. Schnierer: Ünnepi beszéd stb. 1894-május 12-én. Budapest, 1894, 23—25. 1.

A tételes jog tehát szoros, sajátos értelemben: azoknak a jogszabályoknak az összege, a melyek emberi törvényhozótól erednek és az esetleges társadalmi viszonyokat szabályozzák.

Tágabb értelemben pedig tételes jognak nevezzük az emberi törvényhozótól eredő jogszabályokat azokkal a természetjogi szabályokkal együttesen, a melyek már fölismerve, elismerve, biztosítva és védelmezve vannak.

Ebben az értelemben tehát a tételes jog, a már teljesen érvényre jutott természeti jogszabályokat is magában foglalja.

Ezek szerint a szorosan vett tételes jog *a.* természetjogtól eredetére, tartalmára és céljára nézve különbözik.

A természetjog az ember és az emberi társaság természetéből, a tételes jog az emberi törvényhozó akaratából ered.

Tartalomra nézve, a természetjog az emberi társaság lényeges, a tételes jog. esetleges viszonyait szabályozza.

A természetjog célja a lényeges társadalmi viszonyok igazsága; a tételes jog célja az esetleges társadalmi viszonyok igazsága. A természeti jogszabályokban tehát föltétlen

szükségesség, a tételes jogszabályokban föltételes szükségesség van.

Azok a jogszabályok, hogy: ne ölj, ne lopj, ne gyűjtogass stb. nem az emberi törvényhozó tetszéséből erednek; mert ha végelemzésben attól függnének, az emberi törvényhozó azt is parancsolhatná, hogy: ölj, lopj, gyűjtogass stb. Ám ezt nem teheti, mert akkor lehetetlen a társas élet. Ellenben például a telekkönyvi betétek szerkesztéséről már tetszése szerint rendelkezhetik.

Noha azonban a tételes jogszabályok alkotásánál föltétien szükségesség az emberi törvényhozó akaratát nem köti, nagy tévedés volna azt hinni, hogy az emberi törvényhozó az esetleges társadalmi viszonyok szabályozásánál teljesen önkényesen járhat el. Az esetleges társadalmi viszonyoknak is megvan a saját természetük. Az emberi törvényhozó ama rendelkezései, a melyek az esetleges társadalmi viszonyok természetével ellenkeznek, rosszak. Hogy rendelkezése jó lehessen, az esetleges társadalmi viszonyok természetéhez kell alkalmazkodnia. És pedig a mint a szabályozandó viszonyok természetét bölcsen, bölcsebben és legbölcsebben fogja föl és azokhoz többé vagy kevésbé alkal-

mazkodik, a szerint jók, jobbak vagy legjobbak a tőle eredő jogszabályok.¹⁾

Csakhogy, a míg a természetjog szükségképpen egy és változatlan, addig a tételes jog területén esetleges társadalmi viszonyokról lévén szó, rendszerint több egyformán jó vagy jó, jobb és legjobb rendelkezés lehetséges. Az emberi törvényhozó a több egyformán jó vagy a jó, jobb és legjobb rendelkezés között, tetszése szerint választhat. És pedig azért, mert az emberi törvényhozó csak arra van kötelezve, hogy a társadalmi viszonyokat azok természetével megegyezően szabályozza, de jogi kötelessége nincs arra nézve, hogy a társadalmi viszonyokat mindig a lehető legjobban szabályozza.

Ha az esetleges társadalmi viszonyokat azok természetével ellenkezően szabályozza, kötelességének mint törvényhozó egyrésztől nem tesz eleget, mert a rossz szabály voltaképpen nem is szabály; másfelől meg azzal, hogy az alattvalókat a főnforgó viszonyokkal ellenkező cselekvésre kötelezi, megakadályozza a haladást, kisebb-nagyobb mértékben megbontja a társadalmi rendet; a helyett, hogy annak a kiépítésén, megszilárdításán munkálna, fölforgatja azt.

¹⁾ V. ö. Richter: id. m 35. 1.

Ha igaz is az, hogy föltétlenül az emberi társaságra nézve csak a lényeges külső szabad cselekedetek összhangja szükséges, azért szükséges, ha nem is oly mértékben, az esetleges cselekedetek összhangja is. Bizonyos határig tehát az emberi törvényhozó is a viszonyok kényszere alatt áll; részben legalább az esetleges társadalmi viszonyok természetéből kell hogy vegye rendelkezéseit. Csak a rossz törvény lehet egészen légből kapott, az önkény igazi szü-
lötté.

A szorosán vett tételes jog területén ezért lehet beszélni a viszonyok támasztotta igényekről, a természetjog területén azonban csak föltétien szükségesség van. A föltétlen szükségesség pedig, ha fölismertetik, már kész parancs vagy tilalom.

Egyébben a parancsnak vagy a tilalomnak, általában a szabálynak, a mint láttuk, a lényegét keresni nem is lehet, mint abban, hogy az ember fölismeri, hogy valamit vagy cselekednie vagy nem cselekednie szükséges, kell. Sőt világos, hogy mennél nagyobb a szükségesség, annál szigorúbb a parancs vagy a tilalom. Mivel pedig a természetjogi parancsokban és tilalmakban föltétlen szükségesség nyilvánul, éppen ezért ezeket kell a

legszigorúbb parancsoknak és tilalmaknak tekintenünk.

Nagyon csalódik, a ki azt hiszi, hogy csak élőszóval vagy írásban lehet valamit parancsolni vagy tiltani, holott szemünk előtt éppen a viszonyok természete az, a mi a legszigorúbban kötelez. Ha a törvénynek lényeges alkotóelemei közé kellene sorolni azt is, hogy élő szóval hirdettessék vagy írásba foglaltassák: akkor a physikai természettörvényeket se lehetne törvényeknek tekinteni, mert ezeket se hirdetik élőszóval, sem írásba nincsenek foglalva.

Ám az emberi társas életet rendező jogszabálynak sem lényeges kelléke ez. Minden tételes jogrendszerben egy sereg olyan sarkalatos és mellékes jogszabály' van, a mely szavakkal a törvényekben sehol kifejezve nincs. Ezek alkotják az úgynevezett: nem tételezett jogot (ungesetztes Recht), a mely úgy jön létre, hogy a törvényt alkotó jogi gondolat vagy jogi akarat, vagy mind a kettő, nem szavakkal, hanem concludens cselekedetek által nyilvánítatik.¹⁾ Az a jogi

¹⁾ V. ö. B i n d i n g: Grundriss des Gemeinen Deutschen Strafrechts, Lipcse, 1897, V-ik kiad. I. k. 62. 1. Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885, I. k. 197—200. 1. Die Normen und ihre Uebertretung, Lipcse, 1872, I. k. 66-71. 1.

tilalom (norma) például, hogy: ne ölj vagy ne lopj, szóval kifejezve a modern büntető törvénykönyvekben sehol se fordul elő, pedig csak eléggé sarkalatos jogszabály.

Miután pedig az ember és az emberi társaság természetéből következő jogi parancsokat és tilalmakat, jogszabályokat, az emberek mindenütt jognak is nevezik, még a közönséges nyelvszokástól se térünk el akkor, a midőn ezeket a természettörvényeket mi is jognak nevezzük.¹⁾

Az állam szövegezi, elismerteti, biztosítja, védi és tételes jogszabályokkal kiegészíti a természeti jogszabályokat. Ekként igaz az, hogy a természeti jogszabályok és alanyi jogok az államban: tételes jelleget öltének.

Csakhogy világos, hogy ez a tételes

¹⁾ »Azok, kik elismerik, hogy vannak az észnek a jogra vonatkozó, zsinórmértékül követendő elvei, de a jog nevét azoktól megvonják s azt csupán a tételes jogra szorítják, a közös érzületet visszatükröző általános szólásmód által cáfoltainak meg. Mert a szavak értékének, értelmének megszorítása nem egyesek akaratától függ: és ha a jogot a társadalmi élet szabályának tekintik, az elnevezést következetesen azon szabályokra is kellene alkalmazniok, melyek amaz élet alanyai és viszonyainak lényegéből, természetéből folynak.« Pauler: Észjogi előtan, 231. 1.

jelleg, külső alak: a szövegezés, elismertetés, biztosítás és védelem azért mit sem változtat a természeti jogszabály és alanyi jog igazi mivoltán és eredetén. Mert végelemzésben azért ezek a jogszabályok és alanyi jogok nem az emberi törvényhozó akaratából, hanem; az ember és az emberi társaság természetéből erednek.

A természetjog nem olyan jog, a melynek állam nélkül, államon kívül kellene megvalósulnia. A természetjog és az: anarchismus nem egyértelmű. A természetjog; első sorban az állami törvényhozónak szolgál útmutatásul arra, hogy a lényeges társadalmi viszonyokat illetően mit kell parancsolnia és mit kell tiltania; a természetjog szövegezése az állami törvényhozó föladata; a természetjog állami biztosításra és oltalomra szorul éppen úgy, mint a tételes jog, mert a physikai hatalom, a mint láttuk a jognak általában,, ha nem is lényeges alkateleme, de szükséges kiegészítő része, mint a hogy a kar az embernek nem lényege, de szükséges kiegészítő-része. A természetjognak is, hogy érvénye teljes legyen, épp úgy szüksége van az állami oltalomra, mint a tisztán tételes jognak.

A jog erkölcsi hatalom, már pedig a mi erkölcsileg szükséges, annak meg kell való-sulnia, ha kell kényszer útján is. A védelem

szükségessége tehát a jog természetéből következik, de azért a tényleges védelem a jognak nem lényege.

Minden tételes jogrendszerben számos olyan jog volt és van, a melynek az állam kereseti védelmet nem nyújt, sőt sokszor jogi vagy erkölcsi tekintetek miatt nem is nyújthat. És pedig nemcsak jelentéktelen jogok vannak hijjával a tételes jogrendszerekben a kereseti védelemnek, hanem sarkalatos jogok is. A mint B i n d i n g mondja: »A királynak az alkotmányjogi szabályokon alapuló jogi kötelességei mindenféle kényszerítő eszköz hijjával vannak. Ez a tény egymagában is már a jogszabályok (normák) teljes önállóságát és annak a tannak a helytelenségét b i z o n y í t j a, hogy csak az olyan tétel jogszabály, a mely kényszerkövetkezményekkel van fölszerelve.«²⁾

¹⁾ B i n d i n g: Handbuch des Strafrechts, Lipcse. 1885, I. k. 160. l.

Az a jogszabály, hogy: ne ölj, a királylyal és idegen államok diplomáciai képviselőivel szemben nincs állami kényszerrel fölrházva, mert a királyt és a diplomáciai képviselőket büntetni nem lehet. A szerint a vélemény szerint tehát, hogy az állami kényszer lényeges alkateleme a jognak (a tárgyi és az alanyi jognak egyaránt) ez a jogszabály, hogy: ne ölj, a királyra és a diplomáciai képviselőkre nézve

A kik azt állítják, hogy az állami kényszer lényeges alkateleme a jognak, abból a téves föltevésből indulnak ki, mintha a jog minden ereje kizárólag az állami védelemben lenne. Ugyde bármily szükséges is a jog teljes érvényesüléséhez az állami védelem, legfőbb ereje azért a jognak nem ebben a külső támogatásban, hanem önmagában van.¹⁾ A jog minden más külső támo-

egyszerűen nem létezik, velük szemben nem jog. Tehát nem jogtalanság az, ha a király vagy a diplomáciai képviselők ölnék.

¹⁾ »Továbbá, az áthágás büntető következményeire való utalást a jogszabály (norma) lényeges alkatelemének tekinteni annyi volna, mint tisztán csak a félelemtől várni a törvények követését. Így aztán, amidőn félelmet kelteni nem sikerül, le kellene mondani a jogszabály (norma) kötelező erejéről is — a mint ezt a Feuerbach lelki kényszerelmélete a büntető törvényről hasonló föltevés alapján kellett is hogy állítsa. Ám ez a föltevés nem áll. Sokkal hatékonyabb a jóérzelműek jóakarata, mint a teljesen romlottak és a féligjók féelme és ha tagadhatatlanul a félelem a jogszabály (norma) teljesültének elősegítője lehet is, ennek a félelemnek a hatását csaknem teljesen ellensúlyozza a megfenyegetetteknek az a reménye, hogy büntetteiket nem fedezik föl.« Binding: Handbuch des Strafrechts, 1. k. 160. 1.

gatást megelőzve, azzal a nagy, előbb-utóbb. ellenállhatatlan erkölcsi erővel tör magának utat a társadalomban, a mit közönségesen az igazság erejének nevezünk. A jog belső igazságával hódít igazán. Ennek köszöni elismerését, fönmaradását; ez védi légióként az emberek támadásaival szemben is.¹⁾

Hisz látjuk, hogy a pusztá gyanú, hogy a jogszabályban nincs igazság, már megrendíti azt; ha pedig a közönség egyszer megbizonyosodott arról, hogy a jogszabály igazságtalan, nincs a világon oly állami hatalom» a mely azt állandóan fön tarthatná, az igazi jog tekintélyét, erejét kölcsönözhetné neki. Valóban a belső igazság, ez a jog lelke; e nélkül holttetem.²⁾

1) »Nálunknál hatalmasabb emberek vesznek körül; ezerféle módon ártalmunkra lehetnek s többnyire büntetlenül tehetik azt. Mily megnyugtató tudni azt, hogy mindé hatalmasak szívében van egy benső elv, mely mellettünk harcol s megvéd támadásaiktól. E nélkül örökös rettegésben kellene élnünk, úgy haladnánk el az emberek előtt, mint oroszlánok előtt szokás és soha egy pillanatig sem lehetne biztosságában életünk, vagyonunk, becsületünk.« Montesquieu: Perzsa levelek, ford. Palásti, Budapest, 1874, 154. 1.

2) Ezt a jogtörténetből számtalan példával lehet igazolni. Az elavult jogszabályokat, a változott viszonyokkal ellenkeznek, a melyekben belső

Ezenfölül a jog biztosításában, megoltalmazásában résztvesz az államon kívül az egyes ember, a család, a község, minden társadalmi osztály, az egész társadalom is. Ez a társadalmi védelme a jognak épp oly szükséges és épp oly értékes, mint az állami védelem, ha nem értékesebb. A jog, hogy úgy szóljunk, külső erejének is tehát: csak egyik fele az állami védelem.¹⁾

Ha a jog minden ereje az állami védelemben volna, akkor a jog tulajdonképpen nem is lenne egyéb, mint fizikai nyers-erő. A tárgyi jog: állami fizikai nyers-erő; az alanyi jog pedig: a jogalany

igazság nincs, a leghatalmasabb hadsereg se tudja föntartani. — Midőn nálunk 1861-ben a régi magyar büntetőjogot és eljárást hatályába visszahelyezték, az elavult, kegyetlen törvények legnagyobb részét a bíróságok egyszerűen nem alkalmazták, a nép pedig alkalmazásukat éppem nem szorgalmazta.

¹⁾ Hogy milyen szükséges, fontos a jog társadalmi védelme, az akkor tűnik ki a leginkább, ha elgondoljuk, hogy mi történnék akkor, ha például itt Kassán senki se tenne semmit személyének és vagyonának a biztosítására, hanem kizárólag csak az 50 rendőr védelmezné a személyeket és a dolgokat. Képtelenség volna a személy és vagyon biztosságát föntartani. Valóban, a mily szükséges a rendőri védelem, épp oly szükséges a társadalmi védelem is; a kettő kiegészíti egymást.

saját physikai nyersereje, a szük-
séghez mérten kiegészítve az állam
physikai nyerserejével.

Ha jog csak akkor van és addig van, a mikor és a meddig az állami physikai kényszer rendelkezésre áll, akkor, ha az állam a maga törvényét elegendő physikai védelemben részesítheti: az jog; ha nem részesítheti: nem jog. A törvény meghozatalakor e szerint még nem lehetne tudni, hogy az jog-e vagy sem. Minden attól függ, hogy lesz-e az államnak elég physikai ereje a törvény rendelkezéseit kikényszeríteni vagy sem. A már fennálló törvény pedig tüstént megszűnnék jog lenni, a mint az államnak a törvény rendelkezéseinek a kikényszerítésére elegendő physikai ereje nincs.

Az alanyi jogot illetően pedig, ha az állam tényleg segíthet a jogalannak jogát érvényesíteni, csak akkor volna joga, ha nem segíthet, nem volna joga. Ha a tolvaj a lopott dologgal Amerikába megy és az ottani hatóságok kiadását valamelyes okból megtagadják, tényleges állami segítség, védelem híjján: nincs jog. Ám ha a tolvaj a lopott dologgal visszatér Magyarországra és a kir. ügyész kezébe kerül: van jog. Ha a bíróságot megvesztegetik és az jogellenesen ítélt, tényleges oltalom híjján: nincs jog. Ha a megvesztegetés kiderül

és az állam a perújítás, újrafelvétel alkalmával tényleges védelmet nyújt: van jog. Ha az állam nem képes végrehajtani a bíróság jogerős ítéletét: nincs jog; ha végre tudja hajtani: van jog. Végelemzésben a szerint a vélemény szerint, hogy az állami tényleges védelem lényeges alkatele a jognak, tisztán a végrehajtás lehetőségén és nem a bíró ítéletén fordul meg az, hogy van-e joga valakinek vagy sem. A midőn a bíró ítél, a kérdés még eldöntetlen. ¹⁾

Már pedig, hogy mindez az egész emberiség évezredek jogi meggyőződésével és minden

¹⁾ Azt mondják, hogy nincs is semmi értéke az olyan jognak, amelyet az állam kényszerrel nem biztosít. Nyilvánvaló, hogy ez teljességgel nem áll. Értéktelenek-e a király alkotmányjogi szabályokon alapuló jogi kötelezései? Az absolutizmus alatt az alkotmányukat képező jogszabályok nem részesültek állami védelemben, m e g s z ü n t e k-e azért vagy elvesztették-e minden értéküket?! A magánjogokat illetően is sok eset van, a mikor a jogosult per útján követeléséhez nem juthatna, de a társadalmi kényszer következtében hozzájut. Vagy tegyük föl, hogy az adós Amerikába szökik, semmije sincs, a tartozást rajta fölhajtani nem lehet. A követelési jog azért még nem szükségképpen értéktelen. Ez az ember idővel örökölhet vagy meggazdagodhatik és önként kifizetheti később azt a tartozását, a melyet az állam nem tudott rajta felhajtani.

tételes jogrendszerrel homlokegyenest ellenkezik, azt bizonyítani is fölösleges. Könnyért meggyőződhetik bárki arról, hogy nincs és-sohase is volt olyan jogrendszer, mely a végrehajtás lehetőségétől tette volna függővé a jog létét.

Természetjog létehez, bármily hevesen-tagadják is sokan, semmi kétség se férhet.

Először is, a mint fönnebb láttuk, a lét törvénye az, hogy minden dolog cselekvése illő legyen a saját maga és a többi együttlétező dolgok te mész e-téhez (lényegéhez). Ekként természetjog az is, hogy az ember külső szabad cselekvése is illő legyen a saját maga és a többi együttélő emberek természetéhez (lényegéhez). Ugyde az olyan törvény, a mely az emberek külső szabad cselekedetét egymással szemben szabályozza, jogi törvény, jogszabály tehát vannak természeti jogszabályok és azokon alapuló természeti alanyi jogok és jogi köteleességek is.¹⁾

¹⁾ »Isten a mindenséget örök összhangra alkotta. S midőn ugyanezen, időben saját képére teremtette az embert (t. i. szellemi lélekkel, gazdag értelemmel és szabad akarattal ruházta fel őt) az isteni bölcsesség eme legszebb művét, a kormányozható és saját cselekvényeikért felelős lények sorozatának magvát vetette a földre. E lények nem állhatták, mint az élettelen testek, csak a physikai törvények uralma.

Másodszor: természetjog létét bizonyítja az egész emberiség évezredek jogi meggyőződése. Senki se vonja kétségbe, hogy a közérzület, az egész emberiség, természetjog létezését a történeti időkben mindig és mindenütt vallotta. Az őskorban, az úgynevezett isteni jog idején vallásos hit volt az, hogy a legfőbb jogszabályok nem az emberi törvényhozó akaratából erednek. Később, az emberi jog idejében is, ritka egyértelműséggel és szilárdsággal ragaszkodott és ragaszkodik ehhez a meggyőződéséhez minden nép.

Öntudatunk tanúsága szerint a tételes jogszabályok előtt és fölött mindnyájan más jogszabályokat is vallunk; magából az emberi társaság természetéből következő jogszabályokat, jogelveket ismerünk föl és ezekhez mérjük a fönálló tételes jog rendelkezéseit.¹⁾ Nincs olyan rendes észjárású ember, a ki kivétel nélkül minden állami törvényt jónak, igazságosnak, jogosnak, tökéletesnek tartana tisztán csak azért, mert az az állam akarata. Ellenkezően, az állami törvényeket mind-

alatt; erkölcsi törvény: természet törvénye született meg velők. A ki ezt tagadja, megtagadja Istent.« Carrara: A büntető jogtudomány programja, ford. B e k s i c s, Budapest, 1878, I. k. 12. 1.

¹⁾ V. ö. Pauler: Észjogi előtan, Budapest, 1873, 221. 1.

nyáján a meggyőződésünkben élő magasabb rendű jogszabályokkal vetjük össze és a meg-
egyezés vagy meg nem egyezés szerint helyeseljük vagy helytelenítjük az állami törvényeket.

Harmadszor: a néprajzi jogtudomány tanúsága szerint a legáltalánosabb jogszabályok, jogelvek, az egész földkerekségén azonosak; bizonyos jogi intézmények a világ minden népénél megvannak és az összes fönnálló jogrendszerek fejlődésében még nagyobb egységre való törekvés mutatkozik.¹⁾

1) »A népek jogaiban vannak bizonyos minden helyen és minden időben előforduló főalakzatok, a melyek megszámlálhatatlan helyi változatok mellett is lényegükben egyformán ismétlődnek. Ezek rendszerbe foglalhatók ily rendszer leglényegesebb alapvonalait már most meg lehet építeni. . . Az első kötet, a mely ezennel a nyilvánosság elé kerül, az emberiség egyetemes jogának általános részét tartalmazza. Osszeállítvák benne az emberi jog összes kezdőalakzatai és ezzel a föld népei jogának az alapvonalai. Bármily vakmerően hangozzék is, a földadat nem oly óriási, mint a milyennek első tekintetre látszik. Mert az emberi jog alapvonalai egyszerűek, nagyarányúak és világosak,, mint a csillagos égboltozat törvényei.« Post: Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz, Oldenburg és Lipcse, 1894, I. k. IV—V. 1. Előszó.

Ez a tény világosan bizonyítja, hogy az ember, az emberi társaság természetéből már következnek bizonyos jogszabályok, a melyeket föl nem ismerni nem is lehet és a melyek épp oly szükségképpenvalók, mint maga a társas élet.¹⁾ Máskép az egész emberiség jogának egy bizonyos határig való egysége és a még nagyobb egységre való állandó törekvő megfejtethetlen lenne.

Tehát a helyesen értelmezett egyetemes jog, a mely csak egy bizonyos határig szabályozza egyformán az emberi társas élet viszonyait, azontúl pedig szabad tért enged a különleges nemzeti törvényhozásnak, nemcsak hogy nem lehetetlen, de sőt alapjában már érvényben is van és az egész emberiség egy napról másra ennek az alapnak a további kiépítésén munkál.)

Negyedszer: ha a természetjog lehetetlen nemzetközi jog is lehetetlen.

¹⁾ »Bizonyos jogi meggyőzések közösek valamennyi emberrel és ennek folytán bizonyos jogintézmények mindenütt léteznek, hiszen vannak bizonyos föltételek, a melyek betartása nélkül társadalom egyáltalán nem állhat fenn. . . E közös jogmeggyőzésekben bizonyos általános jogelvek foglaltatnak, a melyekben tehát az egész emberiség egyetért.« P i k l e r: Bevezető a jogbölcseletbe, 52. 1.

²⁾ V. ö. Stein: Die sociale Frage, 149 — 150. 1.

Ha jogos kizárólag csak az és mindaz, a mi az államnak tetszik, akkor az állam a nemzetközi szerződéseket is csak addig köteles megtartani, a míg neki tetszik. Mindenik állam tehet tehát a másikkal szemben bármit tetszése szerint.

Ha az állam nyújtotta kereset, mint a kényszerrel való érvényesítés eszköze, lényeges alkotórésze a jognak: akkor a nemzetközi jog nem jog, mert ezzel a lényegesnek mondott alkotó elemmel a nemzetközi jog nem bír.

Már most legelőbb is mérhetetlen a következése annak, ha elismerjük, hogy az államok között a korlátlan önkény jogosult. Ezt részletezni fölöslegesnek tartjuk.

Azután meg ez a vélemény ellenkezik az egész emberiség évezredek jogi meggyőződésével. Különösen a polgárosult népek között nincs egy sem, mely a nemzetközi jog kötelező voltát, igazi jogi természetét nem hogy tagadná, de csak kétségbe is vonná. A műveit nemzetek nemcsak hogy távol állanak attól, hogy a nemzetközi jogot a nemzetközi társas érintkezés összegyűjtött illemszabályainak tekintsék, de sőt a nemzetközi jognak, mint bármely más joggal egyenértékű jognak, a tekintélye a polgárosulás előhaladásával szemlátomást egyre növekszik. Egynémely jogtudóson és katonán kívül az egész közvéle-

mény azt vallja, hogy a tételes nemzetközi jog ama szabályok és szokások összege, a melyeket a polgárosult nemzetek egymással szemben cselekvésük kötelező zsinórmértékéül ismertek el.¹⁾

Ötödször: a természetjog tagadásának képtelen és visszás következései természetjog létét talán mindennél inkább bizonyítják.

Azoknak a véleményét, a kik természetjog létét tagadják: jogpositivismusnak nevezzük és ez egész rendszert jelent, mert a természetjog tagadása döntő hatású a jog és állam megítélésére, a jog és erkölcs egymás-

¹⁾ L. R i v i e r: Völkerrecht, 6—8. 1. Heffter: Völkerrecht. 6. §. 17 —18. 1. Anglia Lord Chief Justice-e Lord Rüssel o f K i l o w e n az amerikai ügyvédeknek 1896-ban Saratogában tartott gyűlésén remek beszédet mondott a nemzetközi jog alapelveiről és mai állásáról. A hatalmas szónoklat első részében szembeszáll a nemzetközi jognak A u s t i n-féle fölfogásával, mely azt nem is tekinti jognak, hanem csakis mintegy a nemzetközi társas érintkezés összegyűjtött illemszabályainak. Rüssel szerint a nemzetközi jog igenis jog, még pedig összege mindama szabályoknak és szokásoknak, melyeket a polgárosult nemzetek egymással szemben cselekvésük kötelező zsinórmértékéül ismertek el. L. Jogtudományi Közlöny, 1896 szept. 11. 37. sz.

hoz való viszonyának a fölfogására. A jog-positivizmus képtelenségét a következők bizonyítják:

1-ször, természetjog tagadásával magának az állam hatalomnak semmi észszerű alapja sincs, sőt az önmagában ellenmondásokat rejtő lehetetlen fogalommal lesz.

Természetjog tagadásával ugyanis minden jog kizárólagos forrása: az állam akarata. Honnan van tehát az államnak joga kormányozni, törvényeket hozni és végrehajtani? Kizárólag csak azért, mert úgy akarja. Az államhatalom végső alapja tehát az önkény, a tetszés; észszerű alapja semmi sincs.

Továbbá, hogy joga legyen kormányozni, törvényeket hozni és végrehajtani, azt az állam nem szük ség ké p p e n, hanem szabadon akarja. Mert már akkor, ha az államot e jogok akarására akár saját természete, akár valamely más rajta kívül álló ok kényszerítené: a kormányzás, törvényhozás és végrehajtás jogának tulajdonképpen való kútforrása nem az állam akarata, hanem az állam saját természete vagy az a rajta kívül álló ok lenne, a mely e jogok akarására kényszeríti. Különösen az az állítás, hogy az államot saját természete kényszeríti e jogok

akarására, egyértelmű volna a természetjog elismerésével. Valóban, csak úgy lehet a kormányzás, törvényhozás és végrehajtás jogának végső oka az állam akarata, ha ez az akarat szabad. Akarhatja ezeket a jogokat és nem is, tetszése szerint.

De ha szabadságában áll e jogokat nem akarni, akkor a jogpositivizmus szerint lehetséges az olyan állam, államhatalom is, a melynek nincs joga kormányozni, törvényeket hozni és végrehajtani: a mi nyilván önmagában való ellenmondás.

Azután meg, természetjog tagadásával a jogi köteleések kizárólagos kútforrása is az állam akarata lévén: az alattvalók tisztán csak azért kötelesek az államnak engedelmeskedni, mert az állam ezt úgy akarja. Az engedelmisség jogi köteleességének sincs tehát s e m m i észszerű alapja, pusztán az önkény, a tetszés.

De az állam, a fönnebbiek szerint, nem szükségképpen akarja az engedelmisség jogi köteleességét sem, tehát tetszése szerint akarhatja azt is, hogy az alattvalók egyáltalán ne legyenek kötelesek engedelmeskedni. A természetjog létét tagadó jogpositivizmus szerint tehát lehetséges ekként az olyan állam, államhatalom, a melynek egy alattvaló se köteles soha engedelmeskedni: a mi ismét képtelenség.

2-szor, a természetjog tagadása egyértelmű azzal, hogy az államnak természetes célja nincs.

Mert, ha az államnak természetes célja van, akkor az állam nem parancsolhat és nem tilthat akármit, hanem parancsolnia kell azt, a mi természetes célja elérésére szükséges és tiltania kell azt, a mi e céllal ellenkezik. Ugyde természetjog tagadásával az állam korlátlanul bármit parancsolhat és tilthat, tehát az államnak a jogpositivizmus szerint természetes célja nincs. Magát az államot illeti meg az, hogy végcélját és közbeeső céljait maga elé tűzze és éppen ezért bármily célt tűz is ki, az mindig tökéletes és mindig egyformán tökéletes.

Ekként az állam hatalma: a gondolható l e g k o r l á t l a n a b b hatalom. Az Isten mindenhatóságát köti az, hogy esztele nélkül nem cselekedhetik; az állam hatalmát ellenben a jogpositivizmus szerint semmi se korlátolja. Akarhat bármit tetszése szerint és a mit akar, az mindig tökéletesen jogos. Ha az állam azt a célt tűzi ki maga elé, hogy alattvalóit anyagilag, erkölcsileg és értelmileg teljesen tönkretegye, ez a jogpositivizmus szerint épp oly jogos, tökéletes cél, mint ha alattvalói anyagi, értelmi és erkölcsi előhaladását tűzi ki célul maga elé. Így az állam-

hatalom birtokosai a jogpositivismus útmutatását követve, a legjobb szándék mellett sem képesek magukat tájékozni az iránt, hogy voltaképpen mit is akarjanak, mert bármit akarnak is, az mindig egyformán tökéletes.

3- szor, mivel a jogpositivismus szerint az állam korlátlanul bármit parancsolhat és tilthat, az egyén mindennemű javaival egyetembe na legteljesebben kivan; szolgáltatva az állam önkényének. Az állam a magánélet bármily ügyeibe is tetszése szerint bármikor beavatkozhatik.

4- szer, a jogpositivismus szerint jog az: a mi az államnak tetszik. Ugyanaz a cselekedet tehát, tökéletesen ugyanazok között a körülmények között, jogos és jogtalan, lehet. A gyilkosság, ölés, lopás, sikkasztás,, rablás, gyújtogatás, erőszakos nemi közösülés stb. jogos vagy jogtalan, az állam tetszése szerint. Ekként a jog nem más, mint minden tartalom nélkül való üres külsőalak, az állami tetszés vagy nem tetszés pecsétje. A jogrend nem az észszerűség, hanem a vakság, az önkény rendje.¹⁾

Észszerű életre törekedni az egyes-

¹⁾ V. ö. Weiss: Sociale Frage und Sociale-Ordnung, Freiburg, 1896, I. r. 204—207. l., a hol helyesen emeli ki azt is, hogy a természetjog megtagadásával a magánjog teljesen összeomlik.

embernek egyáltalán nem lehetséges, mert a külső társas életet szabályozó jog merő önkény lévén, ez a körülmény csirájában már lehetetlenné tesz minden ilyen törekvést. Sőt általában az egész emberiség élete is csak egy napról másra való vergődés lehet. Az emberi polgárosulásnak egy meghatározott cél felé való állandó haladásáról szó se lehet akkor, midőn az államok tetszés szerint minden pillanatban más és más végcélt tűzhetnek maguk elé.

5-ször, a jog azzal, hogy semmiféle határozott belső tartalma sincs, hanem csak külső alak, erkölcsi jellegét teljesen elveszti, tökéletesen elszakad az erkölcstől, a mely utóbbi nemcsak hogy megszűnik a jogrend alapja, egyik leghatalmasabb támasza lenni, hanem éppen versenytársa, ellensége lesz. A jogrend többé nem kiegészítő része az erkölcsi rendnek, hanem egészen külön önálló rend. Éppen ezért a jog nem is köteles többé az erkölcs követelményeivel törődni, hanem korlátlanul tilthatja azt, a mit az erkölcs parancsol és parancsolhatja azt, a mit az erkölcs tilt. Az erkölcs és a jog összhangjáról többé szó se lehet.

Mivel pedig a jog sokkal több kényszereszközzel rendelkezik mint az erkölcs, az erkölcs ember külső életére nézve csaknem minden le-

tőségét elveszíti, inkább az ember belvilágában él. Ekként az egész emberi élet összhangja is lehetetlen, sőt az örökös ellentmondás lesz, mert e szerint az embernek az erkölcsi szabályok szerint kell gondolkodnia és akarnia,, de a jog szabályai szerint kell cselekednie.

6-szor, a jogpositivizmus az állami törvényeket legfőbb erejüktől fosztja meg, tekintélyüket mérhetetlenül csökkenti.

Az állami törvény legfőbb ereje, igazi tekintélye ugyanis abban van, hogy a törvény a társas élet észszerű rendjének a megalkotására, a szellemi és anyagi jólét biztosítására és előmozdítására szolgál. Ám mindez a jogpositivizmus szerint számba se jöhet. A jognak lényege csak az, hogy az állam akarat; tartalma az értékét se nem növelheti, se nem csökkentheti.

Az a törvény, a mely anyagi, erkölcsi és értelmi romlást okoz, a jogi tökéletességnek éppen azon a színvonalán áll, mint az a másik, a mely anyagi, erkölcsi és értelmi fölvirágzásra vezet. Az igazán loyális gondolkodású alattvalónak a törvények tartalmára ügyelnie nem is szabad, mert ez mindig csak annak az elvnek a rovására történhetik, hogy jog az, a mi az államnak tetszik; önmagában, semmi se jogos vagy jogtalan.

7- szer, a jogpositivizmus szerint minden jog eo ipso, hogy az állam akarata: a lehető legtökéletesebb.

A jognak ugyanis a jogpositivizmus szerint csak egy mértéke van, az tudniillik, hogy az állam akarata. Ha valamely szabály nem az állam akarata: akkor nem is jog. Ha pedig az állam akarata, akkor már a lehető legtökéletesebben megegyezik a maga mértékével, tehát: a lehető legtökéletesebb. A rabszolgaság Rómában, a gyermekkitévés Kínában, mind a lehető legtökéletesebb jogi intézmények voltak, épp oly tökéletesek mint azok, a melyeket közönségesen az emberi szellem legnagyobb szerű alkotásainak tartunk.

8- szor, miután minden jog a lehető legtökéletesebb, a jog fejlődése, elő haladása, t ő k é l e t e s ü l é s e a jogpositivizmus szerint nemcsak hogy lehetetlen, de sőt nem is gondolható.

9- szer, éppen ezért a jogpositivizmus szerint következetesen a jogot bírálni se nem szabad, se nem lehet. A mi a lehető legtökéletesebb, azt bírálni egyrésztől fölösleges, másrésztől lehetetlen is. Egyébként is bírálni csak a tartalmat lehetne, ám a jog igazi mivoltában minden tartalom hijjával üres alak. A mit a jogszabály tartalmaz, az voltaképpen nem jog, se nem része a jog-

nak. Kívül esik a jog körén, merőben közömbös. Másfelől meg ahhoz, hogy a jog tartalmát bírálni lehessen, valamelyes mérték kellene. De a jogpositivizmus szerint a tételes jogon kívül semmiféle jogeszme, jogelv vagy jogszabály nincs, tehát nincs is mihez mérni a tételes jog tartalmát.

10-szer, a jogpositivizmus szerint a nép jogérzete minden jelentőségét elveszíti, se forrása, se támasza a jognak nem lehet.

A jogpositivizmus szerint jog az, a mi a törvényhozónak tetszik; bármiként gondolkodik is a jogról a nép, az rá nézve teljesen közömbös. Nemcsak hogv nem szükséges, hogy a nép jogérzete vezérelje a törvényhozó akaratát, de sőt épp ellenkezően a nép jogérzete kell hogy a törvényhozó tetszése szerint alakuljon. A nép jogérzete támaszkodik a törvényhozó akaratára és nem megfordítva a törvényhozó a nép jogérzetére. Végelemzésben a nép jogérzete a dolgok eme rendjébe csak úgy illik bele, ha semmi tartalma sincs; az egész jogérzet abból az egy, hogy úgy szóljunk alaki meggyőződésből áll, hogy a lehető legtökéletesebben jogos mindaz, a mit az állami törvényhozó akar és jogtalan mindaz, a mit nem akar, bármi legyen is az.

11- szer, a szokásjog a jogpositivizmus szerint tökéletesen érthetetlen, sőt lehetetlen. A jog nem észszerű rendelkezés, hanem színültig csupa önkény lévén, egyenesen a jog lényegébe ütközik az, hogy a természetes igazság alapján a törvényhozó korlátlan tetszésével ellenkező gyakorlatot kezdhesen a nép, a magánosok, hatóságok és bíróságok.

12- szer, a jogpositivizmus alapján a főnnálló jog hézagait pótolni lehetetlen.

Mert jog kizárólag csak az, a mit az állam akar, de az állam akarhatja mindazt, a mi neki tetszik; már most, ha az állami törvényhozó tetszését előre nem nyilvánította, az Isten mindentudó bölcsességével se lehet még csak sejteni sem azt, hogy neki esetleg mi tetszenék. Még csak gondolni se lehet oly forrást, a melyből ezt a tetszést pótolni lehetne. Mert a törvényhozó teljességgel nem köteles észszerűen, következetesen rendelkezni; a ki a törvényhozónak ezt a jogi kötelességét vitatja, az már természetjogász. A viszonyok természete a jogpositivizmus szerint merőben közömbös a jogra és a törvényhozóra nézve egyaránt.

A természetes ész útmutatását a jogszolgáltató és közigazgató hatóságok nem követhetik az olyan jogrendben, a mely alap-

zatától boltozatáig csupa önkény. Azzal a lehetetlen vállalkozással, hogy egy közös rendszerbe foglalják az okszerűséget és az oktalanságot: csak még jobban összekúszálnák a jogrendet. Megszorítanák, meghamisítanák ezzel a jogot, a mely lényegében a jogpositivizmus szerint nem észszerűség és következetesség¹⁾, hanem a legkorlátlanabb önkény. Megbontanák a jogrend sarkalatos elveit és félrevezetnék a nép jogérzetét.

13-szor, a jogpositivizmus homlokegyenest ellenkezik az egész emberiség évezredek jogi meggyőződésével.

Előbb láttuk már, hogy az egész emberiség évezredek óta természetjog létezését vallja; de e mellett éppen nem fölösleges rámutatni arra is, hogy az egész emberiség évezredek jogi meggyőződése a jogpositivizmus mindama következményeit, a melyeket a fönnebbiekben kimutattunk, elveti.

Hogy minden jog kizárólagos forrása az állam akarata; hogy az államnak természetes célja nincs, hanem maga tetszése szerint bármilyen végcélt tűzhet maga elé; hogy az

¹⁾ »Az igazság és a jog lényegében van az, hogy az élet hasonló jelenségeivel hasonlóan kell elbánni. Binding: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885, I. k. 214. 1.

állam korlátlanul bármit parancsolhat és tilt-
hat; hogy a jog pusztán külső alak, a mely-
nek éppen semmi belső tartalma sincs; hogy
a jogrend nem az észszerűség és következe-
tesség, hanem a korlátlan önkény rendje;
hogy a jognak egyáltalán nem kell törődnie-
az erkölccsel; hogy a jog tökéletesítése,
bírálata lehetetlen; hogy a nép jogérzete arról,
hogy mi jogos és mi jogtalan, nem nyilat-
kozhatik; hogy a fönnálló jog hézagait a ter-
mészetes ész útmutatása szerint pótolni nem
lehet: mindez az egész emberiség évezredek
jogi meggyőződésével ellenkezik.

Jól megjegyzendő, hogy bármily határ-
talanul kedvező legyen is a jogpositivismus-
hirdette állami mindenhatóság az államhatalom
birtokosaira nézve, még az államhatalom min-
denkori birtokosai között is csak elvétve
találni olyanokat, a kik a jogpositivismus
fönnebbi elvei közül egynémelyiket vallják.
A midőn az orosz cár magát atyának nevezi
és atyának nevezi őt egész népe, ebben az
elnevezésben már kifejezésre jut az uralkodó-
nak és népének az az egyező jogi meggyő-
ződése, hogy az államhatalom természetes
célja a nép jólétéről való gondoskodás és
hogy éppen ezért, ha ez a hatalom külsőleg
nincs is korlátolva, belsőleg saját célja által
már korlátoltatik.

Oly jogrend, mely a jogpositivizmus sarkalatos elvein épült volna föl, nincs és sohasem is volt. Mindenütt azt látjuk, hogy a természetes igazságot tartják a törvények lelkének. A jogban mutatkozó hézagokat a természetes ész útmutatása szerint a viszonyok természetéből merített rendelkezésekkel pótolták és pótolják mindenütt. Minden időben és minden helyen, minden rendű és rangú hatóság előtt számtalanszor hivatkoztak és hivatkoznak, még a fönnálló tételes jogszabály ellenére is, a természetes igazságra és pedig a jog történetének a tanúsága szerint annál több sikerrel, mennél előbbrehalad a jog.

Hogy éppen jelenlegi fejlődésében a tételes jog nemcsak hogy nem közeledik a jogpositivizmushoz, de sőt ha lehetséges, attól még inkább eltávolodik, azt szembetűnően bizonyítja egyebek közt az is, hogy napjainkban a polgári és a büntető jogszolgáltatásban egyaránt az anyagi igazság a jelszó; az alaki igazságszolgáltatást, még a hol és a mikor kivételes tekintetekből föntartják is, csak szükséges rossznak tekintik. Az esküdtszék intézménye, bármiként óhajtották vagy óhajtják is szervezni a jogtudósok, tényleg mindig és mindenütt olyan bíróság, mely a tételes törvények fölött álló természetes igazság szerint ítél. Stb.

Valóban, a múlt és jelen egész jogélete merő ellentéte a jogpositivizmus elveinek. Sőt a jogpositivizmus szerint való jogrend a jövőben is mindörökké lehetetlen. Mert hogy például csak egyet említsünk, az olyan korlátlan államhatalom, mely állandóan követendő-szabályként állíthassa föl alattvalóinak azt, hogy egymást gyilkolják, öljék, lopjanak,, raboljanak, sikkasztanak, gyújtogassanak, a nőkön erőszakot tegyenek stb.: mennél előbbre halad az emberiség, annál inkább képtelenség.

14-szer, a jogpositivizmus a jogrend erőszakos fölforgatására, forrarda Imakra vezet.

A történelem tanúsága szerint ugyanis a forradalmak legfőbb oka rendszerint az, hogy a főnnálló elavult jogszabályok, intézmények,, nem illenek többé a megváltozott viszonyokhoz. Am a jogpositivizmus éppen arra oktatja, az állami törvényhozót, hogy egyáltalán semmi tekintettel se kell lennie a társadalmi viszonyok természetére: ez a tan tehát forradalomra vezet.

Különösen hangsúlyozzuk ezt azért, mert a természetjog ellen egyike a leggyakrabban hangoztatott ellenvetéseknek az, hogy a természetjog elismerése a társadalomban az anarchiát törvényesíti és állandósítja és egyben úgy megrontja a tétéles jogot is,.

hogy az földadatát betölteni képtelen. A természetjog, így szólnak, mindenkinek a jogérzetében él; e szerint tehát mindenki azt teheti, a mi neki tetszik. Cselekvése igazolására tökéletesen elegendő jogérzetére hivatkoznia, a melyet természetesen senkise ellenőrizhet. Mivel pedig úgy mondják, a természetjog fölötté áll a tételes jognak, a tételes jog szabályainak már elvileg semmi erejük se lehet, mert pusztá hivatkozással jogérzetére, bárki túlteheti magát a tételes jog minden rendelkezésén. Látjuk is, így végzik, hogy természetjogi jelszavak alatt indult meg és zajlott le a francia forradalom és napjainkban is mindazok, a kik gyökerestől föl akarják forgatni a társadalmi rendet, egyre a természetjogra hivatkoznak.

Ezzel szemben ismételten utalunk arra, hogy a közérzület, az egész egyetemes emberiség, természetjog létezését a történeti időkben mindig és mindenütt vallotta, a mint ezt nem is tagadja senki. Az őskorban, az isteni jog idején, valósággal vallásos hit volt az, hogy a legfőbb jogszabályok nem az emberi törvényhozó akaratából származnak. Később, az emberi jog idejében is, ritka egyértelműséggel és szilárdsággal ragaszkodott és ragaszkodik ehhez a meg-

győződéséhez minden nép.¹⁾ És ime a társadalmi rend évezredekén át mégis főnnállóit, nemcsak, de sőt folyvást tökéletesedik.

Évezredes tények tanúsága bizonyítja tehát a legfényesebben azt, hogy a fönnebbi okoskodás meg nem állhat.

Különös figyelmet érdemel itt továbbá az, hogy a keleti népeknek az a hite, meggyőződése, hogy a legfőbb jogszabályok nem az emberi törvényhozó akaratából erednek, nemcsak hogy nem vezetett anarchiára, de sőt ellenkezően a jogrendet, a jogéletet mintegy megmerevítette. A mi könnyen is érthető. Ha az emberek a legfőbb jogszabályokat nem az emberi törvényhozó tetszésére vezetik vissza, hanem vagy közvetlenül az Istentől származtatják vagy természetjogszabályoknak tekintik, akkor nyilván ezeknek a jogszabályoknak a tekintélye még sokkal nagyobb, megsértésüktől az emberek még sokkal inkább óvakodnak és ha mégis megszegték, elégtételre hajlandóbbak.

Magára a kérdés érdemére nézve mindenekelőtt két megjegyzésünk van.

Az egyik az, hogy a ki az emberi társas élet rendjét olyan szabatosnak óhajtaná látni, mint a milyen az óramű járása, az lehetet-

¹⁾ V. ö. Bergbohm: id. m. I. k. 359. 1.

lenséget kíván. Mert gondolkodó, szabad akaratú, szünetien haladásra hivatott lényeknek a társas élete ilyen gépies nem lehet.

A másik megjegyzésünk az, hogy a természetjog csak mintegy iövázat adván meg az emberi társas élet rendjének, a jogi kérdések egy igen nagy területén egyáltalán nem is lehet a természetjogra hivatkozni. Az olyan kérdések például, hogy telekkönyvi bekebelezésnek vagy előjegyzésnek van-e helye,, egészen kívül esnek a természetjog körén.

Ez előzetes megjegyzések után kerekén tagadjuk azt, mintha természetjog elismerésével a jog általában vagy különösen a tételes jog bizonytalanná válnék.

Az a kifejezés, hogy a természetjog mindenkinek a jogérzetében él, korántsem jelenti azt, hogy a természetjog mindenkinek az egyéni fölfogásától függ, hogy a természetjog valami tisztán alanyi dolog. Ellenkezően, a természetjog az ember és az emberi társaság természete, a mint bizonyos cselekményeket tilt, másokat megparancsol. Tehát nem azért jogos vagy jogtalan természetjogilag valamely cselekedet, mert valaki azt úgy gondolja, hanem azért, mert az ember és az emberi társaság természetével megegyezik vagy nem egyezik meg.

Éppen a természetjog az, a mely az emberi társaságban közös főhatalom föltétlen szükségességét és ezzel egyben annak a jogi alapját is kimutatja. Ez a közös főhatalom van a természetjog szerint első sorban hivatva arra, hogy a természetjogot szövegezze, magyarázza és ha akár a jogszolgáltatás, akár a közigazgatás terén a természetjogot illetően kétség merül föl, végérvényesen döntsön. Pusztán a jogérzet sugallatára való hivatkozás tehát sohase elég, bizonyítani kell és még akkor is végérvényesen a közös főhatalom dönt.

A társas élet csak úgy lehetséges, ha minden vitás jogi kérdés megoldatik. Már pedig senkise lehet a saját ügyében bíró, senkise erőszakolhatja a maga jogi meggyőződését másokra, a döntésre tehát egyedül a közös főhatalom hivatott.

Az államhatalomnak, ha tudja, hogy parancsa vagy tilalma a természetjogba ütközik, nincs joga parancsolni és nincs joga tiltani, tehát parancsa vagy tilalma érvényesítésére kényszerít sem alkalmazhat és az alattvalók nem kötelesek engedelmeskedni.

Am megtörténhetik az, hogy az államhatalom birtokosai a természetjog bizonyos rendelkezését nem ismerik vagy tévednek. Ha az emberiség létezése első percétől

kezdvé birtokában volna az egész jogi igazságnak, ilyesmi elő nem fordulhatna; de miután a haladás útján csak fokozatosan ismeri meg azt, a tudatlanság és a tévedés gyakori a jogéletben.¹⁾

Világos, hogy az ember élete csak, addig a határig lehet igazságos, a meddig az ember az igazságot megismeri. Miként másutt, úgy itt is el kell viselnünk az emberi gyarlóság következményeit.

Az a mit Binding²⁾ a jogtalanságról mond, tökéletesen megoldja ezt a kérdést. A jogtalan cselekedetnek ugyanis vagy szándékosnak vagy vétkesnek kell lennie: csak bűnös jogtalanság van, bűn tétlen (vétlen) jogtalanság nincs.

A cselekedet meg nem egyezése a jogszabállyal tehát önmagában még nem jogtalanság; csak akkor jogtalan, ha vétkes vagy szándékos. Az a mit közönségesen tárgyi (objectiv) jogtalanságnak neveznek, nem jogtalanság, hanem merő véletlen (casus).

Ekként a nem vétkes tudatlanságból vagy tévedésből eredő oly állami parancs vagy tilalom, mely a természetjogba ütközik, mint

1) V. ö. Röder: Grundzüge des Naturrechts, Lipsce és Heidelberg, 1860, I. k. 24—26. 39. és k. 1.

2) Binding: Die Normen und ihre Über-tretung, I. k. 135—136. 1.

merő véletlen (casus), se nem jogos, se nem jogtalan.

Mivel pedig kötelező csak a jogos állami parancs vagy tilalom lehet, az ily állami parancs vagy tilalom anyagilag, önmagában (per se) nem kötelező, de igenis kötelező más forrásból, a mint mondani szokás, alakilag.

A természetjog főelve szerint ugyanis jogtalan mindaz, a mi a társas életet lehetlenné teszi. De ha az alattvalók azon a címen, hogy az állam rendelkezése tudatlanságból vagy tévedésből ered, minden pillanatban megtagadhatnák az engedelmisséget, a társadalmi rend lehetetlen volna, tehát az ily címen való megtagadása az engedelmisségnek jogtalan és ekként a tudatlanságból vagy tévedésből eredő oly állami parancs vagy tilalom, a mely a természetjoggal ellentézik, alakilag kötelező.

Nem a jogtalanság kötelez az ilyen esetben, a mi képtelenség. Jogtalanság nincs is, csak véletlen (casus) van, a melyet éppen úgy el kell viselni, mint a hogy el kell viselni az embernek az elemi csapásokat.

Ugyanez az eset forog fõn akkor is, a midõn az államban a végérvényesen döntõ bíróság vagy közigazgató hatóság a szorosán vett tételes jogot illetõen tu-

datlan vagy téved. Habár száz különböző fórum előtt jártatja is le az ügyeket az államhatalom, óhatatlan, hogy a végérvényesen döntő fórumot az ignorantia facti vagy ignorantia juris balsorsa olykor ne érje. Ilyenkor rendelkezése, mint merő véletlen (casus), se nem jogos, se nem jogtalan, de azért ha az ily rendelkezés önmagában, anyagilag nem is kötelez, más forrásból, alakilag igenis kp telező.

Mivel rendszerint, a mint alább látni fogjuk, a tételes törvények, a társadalom jogérzetéből, jogi meggyőződéséből fakadnak t voltaképpen nem az állam tetszése, hanem a nép jogérzete az, a melynek az egyes a maga jogi meggyőződését alárendeli akkor, midőn a saját fölfogásával ellenkező állami rendelkezések, törvények, rendeletek, Ítéletek és végzések előtt meghódol.

Innen még szembetűnőbb ennek az eljárásnak a szükségessége, észszerűsége. Mert ekként nyilvánvaló, hogy a közös jogi meggyőződés az, a mely tulajdonképpen fölötte áll az egyes jogi meggyőződésének; ez az, a mi a társadalomban legfőképpen irányadó, döntő. ¹⁾

1) . . . »Közvéleményül kell a törvényt tekinteni, mely előtt a magánvélemény meghajtani köteles.« M ontsequieu; Perzsa levelek, ford. Palásti., Budapest, 1874, 147. 1.

A mi már most a forradalmakat illeti, igaz az, hogy a természetjog a legfőbb kútforrása a jogéletben minden haladásnak. Abban a mértékben, a mint az emberiség a természetes jogi igazság megismerésében előrehalad, tűnnek el a földszinéről azok a tételes jogszabályok, a melyek a természetes jogi igazsággal ellenkeznek. De viszont annál szilárdabban állanak mindazok a tételes jogszabályok, a melyek a természetes igazságot fejezik ki. Alapjuk megingathatatlan, erejük ellenállhatatlan. Az az állami törvényhozó, a ki a természetjog létét elismeri, útmutatását követi, minden forradalomnak elejét veheti, mert a forradalmak főoka, a mint láttuk, rendszerint éppen az, hogy a főnnálló jogszabályok immár elavultak, nem illenek többé a változott viszonyokhoz. A természetjog szerint pedig az ilyen jogszabályok fönn nem tarthatók.

A jogpositivismus nemcsak hogy képtelen napjainkban a sociális kérdés megoldására, de sőt a legveszedelmesebb irányba tereli azt. Mert arra tanítani a sociálistákat, hogy nekik emberi természetüknél fogva tulajdonképpen semmi joguk sincs, de minden gondolható jogot megszerezhetnek maguknak az által, ha bármí módon az államhatalom birtokába jutnak: egyértelmű az erőszakra való

csábítással, a legveszedelmesebb útmutatás, a mit csak adni lehet.

Végül nagyjelentőségű tény az, hogy olyan jogpositivista író, a ki mindvégig következetesen ragaszkodnék a jogpositivismushoz, alig találni.

Bergbohm, a ki pedig egyike a természetjog leghevesebb támadóinak, mondja (id. m. I. k. 356—357. l.) azt, hogy mindazokat a jogi írókat, a kik műveikben valahol olyan jogeszmére, jogra, jogszabályra vagy jogelvre hivatkoznak, a mely nem tételes, eo ipso természetjogászoknak kell tekinteni, mert az ily szerzőnek egyetlen nyilatkozatával egész rendszere, akarva nem akarva, természetjogi alapra helyezkedik. A tételes jogon kívül ugyanis minden általános jogeszmé, jogszabály, jogelv: természetjogi; a ki tehát ily jogeszmé, jogszabály vagy jogelv létét elismeri, az ezzel természetjog létét ismeri el és ekként az illető író egész rendszere természetjogi rendszerré lesz.

A magunk részéről ehhez, a fönnebb előadottak alapján hozzátehetjük még azt is, hogy természetjogászoknak kell tekinteni mindazokat a jogászokat is, a kik a fönnálló tételes jogot bírálják. Sőt minden hivatkozás a római vagy bármily más idegen jogra, csak természetjogi alapon történhetik. A jogpositivismus elvei szerint az ilyen hivatkozásnak nemcsak hogy nincs semmi, súlya, de sőt az valósággal esztelenség.

Már most nincsen olyan jogtudós, a ki a fönnálló tételes jogot ne bírálná és alig van olyan jogi író, a ki műveiben valahol a jog általános eszméjére, valamely nem tételes jogszabályra, jogelvre ne hivatkoznék. Tehát azok a jogtudósok is, a kik jog

positivistáknak vallják magukat, egynéhány kivételével, tényleg természetjogászok.

Valóban, az Írók osztályozásánál nagyon tévedne az, a ki az után indulna, hogy ki minek vallja magát. Sok író van, a ki egész természetjogi rendszert ad és azért mégis tagadja, hogy természetjogász.

Remek példa erre B i r k m a y e r, a kit az újabb időben a természetjog egyik leglelkesebb hívének kell tekintenünk. Valósággal aranyiszavak azok, a miket ő a természetjogról, a tételes jogról és a kettőnek egymáshoz való viszonyáról mond. (L. Zeitschrift f. deutschen Civilprozess V. 1882, 156. 11. és Krit. Vierteljahrsschrift f. Gesetzgeb. stb. XXXI. 1889, 555. 11.) Az ember természetéből indul ki, innen emelkedik föl a jog általános eszméjéhez, a melyből egy eszményi jogrendet alkot meg. Ez az eszményi jog van hivatva arra, hogy a tételes jog hézagait pótolja; a bírónak jogforrásul szolgáljon, a ki esküt is tesz rá, hogy ezt a jogot követi. Elismerésre talál ez az eszményi jog a szokásjogban; a törvényhozó hatalom részéről a dolus generalis-sal való elbánásban; abban, hogy az egész kereskedelmi jog a hűségen és bizalmon alapul és hogy a büntetőjogban a törvényhozó hatalom a meg nem határozott enyhítő körülmények rendszerét létesíti. A tételes jog nem egyéb, mint a jogeszmének, úgy a mint az bizonyos időben valamely nép jogi öntudatában jelentkezik, a megtestesülése. De csak részleges megtestesülése a jogeszmének. Éppen ezért a j u s s t r i c t u m fölött áll az a e q u i t a s, a mely összeütközés esetén a jus-t meg-töri. A jogérzetben, jogi öntudatban élő eszményi jog, az igazság eszméje: a törvények igazi lelke A jurisprudentia legfőbb feladata az, hogy a

tételes jog a fölötte álló jogeszméből tovább képez-
tessék és kiigazítsassék. A jogpositivisták mai uralma,
terrorismusa, úgymond, a jogtudományt minden
magasabb hivatásától megfosztja és a jogbölcseletet
tönkreteszi. Stb. stb. És mindezek után hevesen
tiltakozik az ellen, hogy valaki természetjogásznak
tartsa. — Itt van nálunk P i k l e r, a ki újabban meg-
jelent és többször idézett »A jog keletkezéséről és
fejlődéséről« című művében a leghatározottabban a
szociálista természetjog rendszerét adja és azért mégis
vonakodik beismerni hogy természetjogász.

Egyébként éppen nem nehéz megjelölni azokat
az okokat, a melyek miatt a természetjog századunk-
ban a jogászok egy része előtt ellenszenves.

Mindjárt a század elején igen sokan a francia
forradalmat, a mely az emberi jogok jelszava alatt
indult meg és zajlott le, minden vérengzésével egye-
temben, a természetjog rovására írták. Azzal vádolták,
hogy a társadalmi rend megszilárdítására nem, csak
fölforgatására alkalmas.

E külső tények mellett, elméleti bizonyosságot
láttak minderre K a n t - nak és követőinek az ész-
jogában is, a mely szerintük, az egyéni jogérzet
souverainitását hirdeti és ekként teljes anarchiára vezet.

Továbbá, a régebbi természetjogé szók túlzásai
azt a korcsfogalmát teremtették meg a ter-
mészetjognak, a mely szerint az kivétel nélkül minden
jogviszonyt örök időkre egyformán szabályoz. (V. ö.
Röder: Grundzüge des Naturrechts, Lipsce és
Heidelberg, 1860, I. k. 38. 1.)

E túlzással szemben nem maradhatott el a
visszahatás, a mely, a mint az már történni szokott,
az ellenkező végletbe csapott és a fogalmak üdvös
kiigazítása helyett, elvetette az egész természetjogot

Az emberi szellem, a haladás természetes rendje szerint, a mint erre már előbb (27. l.) rámutattunk, -a tudás alsóbb régióiban lévén századunkban elfoglalva, az alantasan járó bölceletet némely jogtudós, a jogtudományra nézve terméketlennek találta és egy attól teljesen független, önálló jogtudomány megalkotására törekedett. (V. ö. Liszt: Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 1892, 159. l.) így akarták száműzni a bölcelettel együtt a természetjogot is és véleményük szerint szilárd, positiv alapra helyezni a jogtudományt.

De főképpen az, hogy a természetjog tudományában a fölforgató törekvések kútforrását, szentesítését láttak, idegenítette el a természetjogtól századunkban a jogászok egy részét. Mert a jogász hivatásánál fogva mindig inkább konzervatív. Nem szívesen engedi új eszméssel megzavartatni a jogrend nagy fáradtsággal tökéletesített körvonalait; a fölforgatástól meg éppen irtózik. De m o l i n s egy újabban megjelent munkájában (A quoi tiènt la supériorité les Anglo-Saxons, Paris, 1897.) hivatkozik arra, hogy a francia jogászok voltak a múltban a helyi és egyéni szabadsággal szemben a királyi absolutismus legerősebb támaszai és jelenleg is ők a politikai központosítás legvérmesebb hívei.

G u m p l o w i c z, a ki pedig a természetjognak ellensége, különösen hangsúlyozza azt (Allgemeines Staatsrecht, Innsbruck, 1897, 26 — 27. l.), hogy a természetjogászok következetesen mindig a szabadság szolgálatában állottak és állanak, és nagyon helyesen azt mondja, hogy a tör téneti iskola (Savigny) tudományos állásfoglalás a természetjog ellen, egyidejűleg a

reactio állásfoglalása is volt a forradalmárokkal szemben.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A tételes jog hézagai és azok pótlása.

Miután a szorosan vett tételes jog a természetjog kiegészítésére van hivatva, az a kérdés most már, hogy miképpen pótolhatók a tételes jog hézagai?

Olyan tételes törvénykönyv ugyanis, a mely minden előfordulható esetről rendelkezék, gondolható, de emberileg lehetetlen. Nem volt, nincs és nem is lesz ilyen rengeteg törvénykönyv, a melyet egyébként használni is alig lehetne. Tényleg minden tételes jogrendszerben számtalan hézag van a jogszabályok között, a melyeket alkalomadtán szükségképpen pótolni kell, mert máskép a társadalmi élet minduntalan fönnakad, a jog a maga föladatát betölteni nem képes.

A legtöbb jogpositivista író szinte hihetetlen könnyelműséggel siklik át e kérdés fölött és pedig azért, mert ezt a kérdést is csak természetjogi alapon lehet megoldani.

Többen úgy vélik magukat a kérdés minden nehézségén túltehetni, hogy egyszerűen tagadják, hogy a tételes jogban hézagok vannak. Azt mondják: a törvények között

vannak hézagok, de maga a jogrend éppoly kevésbé lehet hézagos, mint a természet rendje.¹⁾

Igaz, más: a törvények között való hézag és más: magának a jognak a hézagossága. A törvények között hézag lehet és azért a jog mégse hézagos. Csakhogy egy pillantás a jogéletra bárkit meggyőzhet arról, hogy nemcsak a törvények között vannak hézagok, hanem a jogrend maga is hézagos.²⁾

¹⁾ La band: Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der preuss. Verf.-Urk., Berlin, 1871, 75. I. és Staatsrecht des Deutschen Reiches, Freiburg, 1891., II. k. 1042. 1.

²⁾ Brinz (Krit. Vierteljahrsschr. f. Gesetzgeb. stb. XV. 1873, 164. 1. és Lehrb. der Pandekten, Erlangen, 1884, 150. 1.) azt mondja, hogy a ki a tételes jogban hézagot talál, annak a hézag tulajdon" képpen a fejében van. Ezzel a szellemeskedéssel azonban teljességgel nem pótolhatja a tételes jog hézagait. M e n g e r szerint (Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen, Archiv f. sociale Gesetzgebung stb. 1889, 16. 1.), képtelen fictio az, hogy a tételes jognak nincsenek hézagai. Jól mondja Binding (Handbuch des Strafrechts, Lipsce, 1885, I. k. 202. 1.), hogy: »Akármily sok lappangó jogtétel legyen is, mégis mivel az élet folyvást új alakulatokat teremt, a jogban pedig az elhatározás (der Erklärungsmoment) lényeges: hézagok nélkül egy tételes jog se lehet.« A tévedés itt onnan ered, hogy a jelzett

Ez egyébként már a priori bizonyos. Mivel a törvénykönyvek minden előfordulható esetre nem tartalmazzak rendelkezést, a törvénykönyvek valójában mindig többé-kevésbé általános szabályokból állanak. De az általános jogszabály fogalmából már kitűnik, hogy képtelenség azt gondolni, mintha az általános jogszabály egyúttal mindennemű részletes rendelkezést is tartalmazna. Az általános jogszabály csak látszólag, alakilag volna általános, tulajdonképpen egyszerre volna általános és részletes, ha belőle a körébe eső viszonyok mindennemű, részletes rendezése is szükségképpen következék.

A dolog tényleg úgy áll, hogy az általános jogszabály éppen azért általános, mert belőle bizonyos irányban vagy egyáltalán semmiféle részletes rendelkezés se következik vagy többféle részletes rendelkezésre szolgálhat alapul.

Hasztalan mondják tehát, hogy az a jogtudomány és a jogász legelső föladata, hogy a tételes törvényekből kikutassa a tételes jog általános elveit és ezekből az általános elvek-irók azt hiszik, hogy a jog általános szabályaiból következtetés útján minden előfordulható esetre lehet részletes rendelkezést levonni, a mi teljességgel nem áll. E részben, mindamellettt hogy jogpositivisták, egészen a régi természetjogi iskola hatása alatt vannak.

bői levont következtetésekkel pótolja a tételes jogrend minden hézagát¹⁾: mert ez egyszerűen lehetetlen; az igazán és nemcsak látszólag általános jogelv, jogszabály fogalmából már világos,, hogy abból minden előfordulható esetre, mindenirányú részletes rendelkezés nem következhetik.

Az meg éppen nem állhat meg, a mit némelyek erősítenek, hogy ha a tételes jog valamely kérdésben nem határoz, az nem baj, ott a jogra nézve egyszerűen üres tér van.²⁾

Mert éppen az itt a bökkenő, hogy ilyen esetben az alattvalóknak cselekedni, a hatóságnak intézkedni, a bíróságnak dönteni nem

1) »Vannak ugyan jogi kérdések, a melyekről az írott törvények nem nyilatkoznak, de azért a jog nem hézagos. A jogtudománynak és a jogászoknak nem pusztán az a hivatásuk, hogy a törvényeket csupán azokra az esetekre alkalmazzák, a melyekről azok kifejezetten határoznak, hanem főként éppen az,, hogy a jog általános elvei szerint határozzanak minden olyan esetben, amidőn az írott törvényekben rendelkezés nem foglaltatik, mert m i n d e n >vítás kérdésben d ö n t e n i k e l l. « Rönne; Das Staatsrecht der preuss. Monarchie, 1881, I. k. 640. 1.

2) Bergbohm: id. m. I. k. 375. 1. Azoknak a német íróknak, a kik tagadják, hogy a tételes jogban hézagok vannak, a kérdés tanulmányozása végett ide kellene jönniök hozzánk Magyarországra, a hol a mint Katona jól jegyzi meg, nemcsak h é z a g o k, hanem valósággal rések vannak a tételes jogban,.

lehet: tehát a társadalmi élet fönnakad, a jog a maga föladatát betölteni nem képes.

Azt ugyanis, hogy meddig terjedjen a jog, nem az emberi törvényhozó önkénye, hanem a jog saját lényege, célja szabja meg. A midőn a társadalmi rend csak úgy állhat fenn és csak úgy fejlődhetik, ha a jog rendelkezik, bizonyos tilalmakat és parancsokat ad: akkor a jognak nem rendelkezni, nem parancsolni és nem tiltani nem lehet.)

A kérdés egyetlen helyes megoldása az, hogy minden olyan esetben, a midőn a tété-

1) Mikor nálunk Magyarországon az országbírói értekezlet határozata 1861-ben a régi magyar büntetőjogot és eljárást visszaállította, elvben visszaállította a magyar törvények ereje; hatályon kívül helyezett az 1852-ik évi osztrák büntető törvénykönyv: de tüstént hatályon kívül helyezett a régi magyar büntetőjog legnagyobb része is, mint használhatatlan. A változott viszonyok között a keréketörést, karóbahúzást, elevenen elégetést, vízbefojtást, megkövezést stb., általában a halálbüntetést mint rendes büntetést (poena ordinaria) többé fönntartani nem lehetett, de új büntető törvényeket se lehetett alkotni. Az »üres tér« elmélete szerint ez alatt az idő alatt nem lehetett volna bíraskodni Magyarországon, mert nem volt jogszabály. Jól megjegyzendő, nemcsak törvény nem volt, de jogtétel se volt; nemcsak a törvény volt tehát hézagos, hanem maga a jog is.

les jogszabályok hézagosa, tételes rendelkezés nincs, a viszonyok természetének megfelelően kell az alattvalóknak cselekedni, a hatóságoknak intézkedni és a bíróságoknak dönten.

Ez a jog lényegéből következik és tényleg mindenütt és minden időben azt látjuk, hogy a tételes jogrendszerek kifejezetten vagy hallgatag, elfogadják és követik ezt az elvet.¹⁾ Noha ez a szabály ekként mindenütt tételes jelleget ölt, azért mégse tételességi, hanem természetjogi szabály, mert nem függ az emberi törvényhozó önkényétől, hanem a jog lényegéből következik.²⁾

A jog legfőbb követelménye ugyanis az, hogy minden cselekedet, a mely szabályozása körébe esik, a társadalmi viszonyok természetével megegyező legyen, akár szükségképpen valók ezek a viszonyok, akár esetlegesek.

1) »Az élet nem vár és határozatával a bíró se várhat addig, a míg a törvényhozó a hézagot pótolja. Ily esetben a magánosok ügyleteiket legjobb belátásuk szerint kötik meg, a bíró pedig a törvényhozótól nyert teljhatalmánál fogva, a jogforrás vélelmezett akarata alapján íté.« B i n d i n g: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885, I. k. 202. 1.

2) Egyébként a szigorúbb jogpositivisták rendszerint nem szívesen ismerik el ezt az elvet, mert érzik, hogy ez a legegyszerűbb út a természetjog elismeréséhez is.

Úgyde azt mondhatná valaki, hogy íme kerülő úton, de mégis csak visszatérünk oda,, hogy a természetjog minden vitás jogi kérdésben dönt, a társas élet minden gondolható-viszonyát behálózza.

Ennek az aggodalomnak azonban nyilván semmi alapja sincs. A fönnebbiek szerint a természetjog rakja le az alapot, a melyen a tételes jog épületet emel. Más szavakkal, a a természetjognak és a tételes jognak megvan a maga külön-külön területe. A saját területén végérvényesen a tételes jog határoz. Abban az esetben, ha nincs tételes jogszabály, a természetjog se nyiltan, se leplezetten nem kölcsönöz részletes rendelkezéseket a tételes jognak, hanem csak azt az általános útmutatást adja, hogy miután minden jogi törvényhozónak egy bizonyos határig szükségképpen a viszonyok természetéből kell meríteni; a jogszabálynak mindig alkalmazkodni kell a főnforgó viszonyokhoz,, innen, a főnforgó viszonyok természetéből,, mint a jog ősforrásából, kell pótolni a mutatózó hiányokat. Ezzel, ismételjük, nem pótolja közvetlenül a természetjog a tételes jog hézagait, csak azt a forrást jelöli meg, a honnan a hézagok pótolhatók.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Ellenvetések.

Eiső ellenvetés. Lehetetlen eldönteni, hogy van-e természetjog vagy nincs, a tudomány erre a kérdésre nem felelhet.

Felelet. E föltevés alapján lehetetlen a tételes jog is és ekként az emberi társas élet. Ha nem lehet megtudni, hogy van-e természetjog vagy nincs, sohase lehet semmiről megmondani, hogy jogos-e vagy jogtalan. Lehet hogy jogos, ha nincs természetjog; de lehet hogy jogtalan, ha van természetjog. Hasztalan hoz az állam törvényeket, midőn sohase lehet tudni, hogy azok kötelezők-e vagy sem. A jogélet, a társas élet tökéletesen lehetetlen.

Ez a kérdés is tehát azok közé a kérdések közé tartozik, a melyeknél a végtelenbe kételkedni nem lehet, hanem jobbra vagy balra dönteni kell, hogy az ember élhessen.

Második ellenvetés. Van természetjog, de megismerése lehetetlen.¹⁾

Felelet. E föltevés még lehetlenebb következtetésekre vezet, mint az előbbi.

¹⁾ V. ö. P i k l e r: Bevezető a jogbölcseletbe, 24- 52. 1.

Mert az az állítás, hogy van természet-jog, de megismerése lehetetlen, egyértelmű azzal, hogy az igazi jogot megismerni egyáltalán nem lehet.

Nyilván, ha van természetjog, ez az igazi jog, hisz a természeten alapszik. Ugyde, ha az igazi jogot megismerni nem lehet, az állam semmit se parancsolhat és semmit se tilthat, mert nem tudhatja, hogy mit lehet parancsolnia és mit tiltania.

Az alattvalók nem engedelmeskedhetnek, mert sohase tudhatják, hogy mikor kell és mikor nem kell engedelmeskedniök.

Más szavakkal, semmiféle állami parancsról vagy tilalomról se tudható, hogy vajjon megegyezik-e vagy sem az igazi jog rendelkezésével és így sohase lehet tudni azt, hogy mi jogos és mi jogtalan.

Harmadik ellenvetés. Ha természet-jog lenne, örökké kellett volna léteznie, pedig csak a XVII-ik század óta létezik.

Felelet. Az elmondottakból világos, hogy természeti jogszabályok azóta vannak, a mióta az emberiség.

A mi a természetjog megismerését illeti, már az ősidőkben felismerték azt, hogy a legfőbb jogszabályok nem az emberi törvényhozótól erednek. A haladás útján a természet-jognak egyre mind több igazsága derült ki.

A római jog például már telve van a természeti jogszabályokra való hivatkozással.

De mivel a tudomány sajátos értelemben a bebizonyított következtetések rendszere, a természetjogi elveknek önálló rendszerbe való foglalása pedig a XVII-ik században történt, azért kezdődik csak a XVII-ik századdal a természetjog tudománya.

Negyedik ellenvetés. A természetjog szabályai csak az emberi társaság ősi, úgynevezett természetes állapotára illenek.

Ám az emberiség ősi, úgynevezett természetes állapota csak mese, vagy ha volt is ilyen természetes állapot, abból az emberiség már régesrég kilépett, tehát: természeti jogról ma már szó se lehet.

Felelet. A természetjog léte vagy nem léte tisztán csak attól függ, hogy van-e az embernek természete. Ha van, akkor van természetjog is, azaz az ember csak akkor cselekszik más emberekkel szemben helyesen, ha cselekvése a saját és a többi emberek természetéhez illik.

Az emberiség ősi, természetes állapotáról szóló regéknek tehát a természetjogra nézve semmi jelentőségük sincs.¹⁾

¹⁾ V. ö. P a u l e r: Észjogi előtan, Budapest, 1873, 227. 1.

Ötödik ellenvetés. A természet-jog sokat megenged, a mit tilt a természeti erkölcs. Tehát a bölcsélet ellenkezésbe jön önmagával, az ész az észszel.

Felelet. Semmi ellentmondás sincs abban, ha a természetjog megenged olyasvalamit, a mit a természeti erkölcs tilt, mert a jogszabály az ember külső szabad cselekedeteit csak más emberek külső javaival szemben szabályozza, tehát csak egy bizonyos irányban, egy bizonyos határig, míg az erkölcsi szabály az emberi belső és külső szabad cselekedeteket minden irányban, mindennemű viszonyukban szabályozza. Éppen ezért a jogra nézve közömbös lehet az, a mi erkölcsileg rossz, és így tilos.¹⁾

A legtöbb esetben nem is engedi meg a jog azt a mi erkölcstelen, hanem a cselekedetre vonatkozóan egyszerűen nem nyilatkozik, mert az kívül esik a jog körén. Binding és mások, helyesen emelik ki azt, hogy a mi a jogra nézve közömbös, azt még nem lehet jogilag megengedettnek tekinteni. »A tiltott és a megengedett között van még egy más nagy terület,, azoknak a jogilag közömbös cseleke-

¹⁾ V. ö. P a u l e r: Észjogi előtan, 228. 1.

életeknek a területe, a melyek se tiltva, se megengedve nincsenek«. ¹⁾

Hatodik ellenvetés. A természetjog minden vitás jogi kérdésben dönteni akar, minden legkisebb részében változatlanul ugyanazt a jogi eszményt tűzi az egész emberiség minden állatfajai elé, már pedig világos, hogy nem való ugyanegy életmód a különböző állatfajoknak. ²⁾

Felelet. A fönnebb előadottak alapján egyszerűen tagadjuk, hogy a természetjog minden vitás jogi kérdésben dönteni akarna vagy dönthetne.

Hetedik ellenvetés. A társadalmi viszonyok természetére múlhatatlanul tekintettel kell legyen az állami törvényhozó. A szabályozandó társadalmi viszonyok természete bizonyos igényeket támaszt az állami törvényhozóval szemben. Ám az ily igény se nem parancs, se nem tilalom, tehát önmagában még nem jog.

Felelet. Erre az ellenvetésre már fönnebb válaszoltunk. Kiegészítésül ide igtatjuk, a mitPompéry³⁾ mond: »A mennyiben

¹⁾ B i n d i n g: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885, I. k. 158. 1.

²⁾ Piklér: Bevezető a jogbölcseletbe, 25. 27. 45. 1.

³⁾ Pompéry: Jogbölcseleti előadások, Kalocsa, 1897, 24. 1.

a kötelező, kényszerítő szabály külön ki is jelentetik, a mennyiben valaki kimondja, hogy mit kell tenni és így megjelenik egy határozott tétel, formulázott törvény, ez a tétel nem más, mint a körülmények parancsának nyílt kifejezése csupán. A kényszerítő parancs eredetileg a körülményekben volt, a körülmények parancsoltak, a körülmények voltak tehát; a jog. A törvény csak szavakba foglalta azt, a mit a körülmények ügyis követeltek.«

Nyolcadik ellenvetés. Az emberi társas élet szünetlenül változik, fejlődik, tehát a társas életet rendező jogszabályok se maradhatnak változatlanok. Már pedig ha természetjogi szabályok volnának, ezeknek szükségképpen változatlanoknak kellene lenniök, tehát a természetjogi szabályok lehetetlenek.

Felelet. Kétségtelenül az emberi szellem folyvást előre tör, az emberi nem szünetlenül halad. A visszaesés mindig csak látszólagos, mert valamiképpen az anyagi természetben semmiféle physikai erő el nem veszhet, akként nem veszhet el az emberiségre nézve egészen egyetlen gondolat sem, a mely emberi agyvelőben valaha megfogamzott. Másrésről a természeti jogszabályok csakugyan változhatatlanok.

Ám azért a természetjog teljességgel nem

állja útját a jogéletben a haladásnak. A természetjog csak azt szabályozza, a mi az emberi társas életben lényeges; ez pedig változatlan mindaddig, a míg maga az emberi természet nem változik. A haladás útján az, a mi igazán 'örök emberi, nem változik, sőt nem is változhatik.

Éppen ezért vannak olyan általános jogszabályok, jogelvek, a melyek addiglan, a míg csak az ember ember, állandóak, ióltétlenek. *)

Mivel csak az illetén jogszabályok természetjogi szabályok: a természetjog nemcsak hogy lehetséges, de sőt éppen tagadása képtelenség.

Ismételjük, a természetjog csak mintegy fő váz át adja az emberi társas élet rendjének.²⁾

1) A fönnebbiekből kitűnik, hogy mennyire alaptalanul állítja B ergbohm (id. m. I. k. 367 — 407. l.), hogy a természetjog és a tételes jog között való viszonyt nem lehet megállapítani és hogy , éppen ezért a természetjog logikailag lehetetlen, gyakorlatilag pedig kivihetetlen.

2) Hegel (Grundlinien stb. Zusatz zu §. 3. Werke Vili. 26. és k. 1.) azt mondja, hogy a tételes jog úgy viszonylik a bölcseleti vagy természetjoghoz, mint az Institutiók a Pándektákhoz. I. L o r i m e r (The institutes of law, Edinburgh, 1872, 430. 1.) szerint a természetjogtudomány különös része: a tételes jogtudomány általános része. V. ö. még: Liepmann: Die Rechtsphilosophie des Jean Jacques Rousseau, Berlin, 1898, 13—16. l. A többek közt azt mondja:

Ezt a fővázat kiegészíti a tételes jog, a melynek az átalakuló viszonyokhoz alkalmazkodnia és ekként folyvást változnia kell. Azaz: maga az emberi természet egy. és változatlan, de az ember esetleges tulajdonságai és a társas élet esetleges viszonyai változók.¹⁾

Kilencedik ellenvetés. Jogszabályokról éppen úgy, mint alanyi jogokról csak az államban lehet szó. Ugyde az államban minden jogi szabály és alanyi jog tételes; tehát: természeti jogszabály és alanyi jog nincs.

»A jogbölcselet főadata: a jog e l ő f ő l l é t e l e i nek és céljainak a megállapítása. Ám a fogalomnak ez a meghatározása tökéletesen egyezik a természetjog törekvéseivel. A természetjogi elméletek általában két kérdésre törekednek válaszolni. Először is meg akarják magyarázni a jogrendet, kifejtik azokat a praemissákat, a melyek alapján a jogrend gondolkodásunk előtt mint szükséges jelentkezik. Másodszer, meg akarják oldani a jog megbíralásának a főadatát és éppen ezért felelni akarnak arra a kérdésre, hogy milyen célokat kell a jogrendnek követni. Ezzel úgy a jogbölcseletnek, valamint a t e r m é s z e t j o g n a k a létjoga meg van állapítva.«

¹⁾ V. ö. Domenico Cavaliere: Teorie fondamentali della filosofia del diritto, Messina, 1896, 69. I., a hol helyesen emeli ki, hogy az ember fejlődése csupán esetleges tulajdonainak a változásában áll.

Felelet. Erre az ellenvetésre is már fönnebb megfeleltünk.¹⁾

Tizedik ellenvetés. Minden jogszabálynak kényszerítő ereje van; az emberi akaratot kötelezi valamire.

Már most, a természetjogi szabály és a tételes jogi szabály kényszerítő ereje vagy egyféle vagy kétféle.²⁾

Egyféle nem lehet, mert más forrásból ered az egyik és ismét más forrásból a másik.

Azután meg, ha a természetjogi szabály és a tételesjogi szabály esetleg összeütkezik és erejük egyenlő: egymást ellensúlyozzák, nincs szabálya a ' cselekvésnek, lehetetlen a társas élet.

Egyébként is ha a természetjogi és a tételesjogi szabály ereje egyenlő, bármily természetjogi szabály erejét tetszés szerint bármikor leronthatja a tételes törvényhozó azáltal, ha egyszerűen ellenkezően rendelkezik.

¹⁾ Zoepfl (Grundlinien zu Vorlesungen über Rechtsphilosophie, Berlin, 1878. 78. és k. 1.) a többek közt azt mondja, hogy az obligatio naturalis perfecta: obligatio efficax, ha a tételes jog teljes mértékben elismeri; obligatio res t r i c t a, ha nincs tökéletes tételes jogi ereje és obi gatio reprob'ata, ha a tételes jog egyáltalán nem ismeri el.

²⁾ V. ö. Bergbohm: id. m. I. k. 364. 1.

Nem marad tehát más hátra, mint hogy a természetjogi szabály és a tételesjogi szabály kötelező erejét különbözőnek valljuk.

Úgyde ez ismét lehetetlen, mert a jognak egyik sarkalatos elve az, hogy minden jog egyformán erős; e nélkül a jogrend fön nem állhat.

Felelet. A természetjogi szabály és a tételesjogi szabály kötelező ereje végelemzésben egy forrásból származik, mert a tételes törvényhozó hatalom is a maga egészében az ember és az emberi társaság természetéből ered.

Összeütközés a természetjogi szabály és a tételes jogi szabály között egyszerűen lehetetlen, mert az olyan tételesjogi szabály, a mely a természetjogi szabályokkal ellenkezik, csak névleg, alakilag jogi szabály, valójában nem az.

A természetjogi szabály és a tételesjogi szabály között a főkülömség az, hogy az egyik lényeges, a másik esetleges rendelkezést tartalmaz. A tételesjogi szabály rendelkezése ugyanis nem föltétlenül szükséges, el¹ is maradhat vagy másként is történhetik, ám ha egyszer megvan, kötelező ereje és a természetjogi szabály kötelező ereje között nincs semmi külömség.

Magától értetődik hogy az, hogy minden

jog egyformán erős, teljességgel nem jelenti és nem jelentheti azt, hogy minden jognak a fontossága, pénzben kifejezhető és ki nem fejezhető értéke is egyenlő. Szembetűnő, hogy ez nincs így. Az élet joga bizonyára fontosabb, értékesebb, mint például az a jog, a melynek a tárgya tíz fillér. Mivel azonban mind a kettő egyformán sérthetetlen, egyformán kötelezi az emberi akaratot, erejük azért egy.

Ekként fontosabbak, értékesebbek a természetjogok, de nem erősebbek, mint a tételes jogok.

Tizenegyedik ellenvetés. Nem áll az, hogy a jogpositivizmus szerint a főnnálló-tételes jog mindig a 1 ellető legtökéletesebb és hogy éppen ezért annak az e 1 ő-haladása és bírálata lehetetlen.

A jogpositivizmus tisztán csak annyit mond, hogy a főnnálló tételes jogszabály, mindig kötelező. Nyilvánvaló, hogy e mellett az anyagilag jó vagy rossz lehet.

Itt mutatkozik éppen az igazi jogász legszébb erénye, a midőn elméje legszilárdabb meggyőződése és szíve legbensőbb óhajtása ellenére is készséggel meghajlik a legesztelenebb, a legkegyetlenebb törvény előtt is, csak azért, mert: a törvény törvény.¹⁾

¹⁾ Berghohm: id. m. I. k. 397 — 399. 1

Felelet. A képtelenségek egész halmaza a fönnebbi okoskodás.

A tételes jog a jogpositivismus szerint mindig a lehető legtökéletesebb.

Jó vagy rossz ugyanis valami a szerint, a mint valamely m é r t é k k el megegyezik vagy sem. A jogpositivismus szerint a jogszabály jóságának vagy rosszságának csak egy mértéke van és pedig az, hogy az állam akaratát fejezi-e ki vagy sem. Ha igen, akkor nyilvánvaló, hogy a fönálló jogszabály a lehető legtökéletesebb, mert a lehető legtökéletesebben megegyezik a maga mértékével. Nagyobb tökéletessége nem is gondolható. Ha viszont valamely szabály nem az állam akaratát fejezi ki, akkor nem is jogszabály, tehát jóságáról vagy rosszságáról beszélni se lehet. Rossz, jó vagy jobb tehát ezen az alapon a fönálló jogszabály sohase lehet, hanem mindig csak a lehető legtökéletesebb.

Azután meg a fönálló jogszabály anyagi jóságának csak egy kritériuma gondolható: az, hogy a jogszabály tartalma az állam céljával, a fönforgó viszonyok természetével megegyezik-e vagy sem. Úgyde a ki elismeri azt, hogy az állam célja, a fönforgó társadalmi viszonyok természete a fönálló tárgyi jog tartalmának a mértéke, az ezzel már elismeri azt, hogy a tételes jogon kívül és a

fölött más jogi eszmék, jogelvek és
jogszabályok is vannak, tehát el-
ismeri hogy van természetjog.

Továbbá, mit jelent az, hogy a jogszabály alakilag jó, anyagilag rossz. Azt jelenti, hogy alakilag kötelező, de anyagilag jogtalan.

Az alma lehet physikailag rossz vagy jó, de a tárgyi jog nem anyagi dolog, tehát ilyen jószágról vagy rosszszágról itt szó sem lehet. A jogszabály jogi dolog, tehát ha rossz anyagilag, ez annyi hogy anyaga jogilag rossz; de a mi jogilag rossz: az jogtalan, tehát az anyagilag rossz jogszabály: anyagilag jogtalan.

Azt hogy az ilyen jogszabály alakilag kötelező lehet, nem vonjuk kétségbe.

Ezek után éppen nem irigyeljük azokat az erényes jogászokat, a kik a legesztelenebb és legkegyetlenebb törvényeket is éppen úgy tisztelik, mint a legbölcsebbeket> legigazságosabbakat. Az ő törvénytiszteletük értéktelen, mert a ki a legnagyobb esztelenséget éppen annyira tartja, mint a legnagyobb bölcsességet, az egyrésztől túlon túl megbecsüli az esztelenséget, másrésztől nem becsüli kellően a bölcsességet, tehát esztelenül jár el az esztelenséggel és a bölcsességgel szemben egyaránt.

Ezeknek a tiszteletreméltó jogászoknak a

viselkedése csak látszólag növeli a főnálló törvények erejét, valójában szerfölött csökkenti. Mert ők éppen azt nem veszik és nem vehetik számba a törvényben, a mi annak legigazibb és leghatalmasabb ereje, azt tudniillik, hogy a törvény a jog eszméjének a megvalósulását, a szellemi és anyagi közjólétet előmozdítja. Ez szerintünk mind semmi, csak az valami, hogy az állami akaratot fejezi ki.

Az a szerencse, hogy ilyen erényes jogászok nem igen vannak, mert azok az írók is, a kik műveik első lapján a jogpositivizmus tántoríthatatlan, lelkes híveinek vallják magukat, rendszerint a tizedik lapon már túteszik magukat a jogpositivizmuson és ugyancsak kegyetlenül megbírálják azokat a jogszabályokat, a melyeket az első lapon elvben a lehető legtökéletesebbeknek mondtak.

Tizenkettedik ellenvetés. A természetjognak az az értelmezése, hogy az tisztán csak általános jogszabályokból áll, a melyek hogy a gyakorlati életben alkalmazhatók legyenek, tételesjogi részletező, kiegészítő jogszabályokra szorulnak: meg nem állhat.

Mert a ki egyszer a nem tételesjog eszméjét magáévá tette, az logikai szükségszerűséggel egy a legapróbb részletekig ki-

dolgozott eszményi jogrendszert is el kell hogy fogadjon, a mely mellett a tételesjognak semmiféle szerepe se marad.

Ha van természetjog, akkor lehetetlen a jogrendben olyan üres tért képzelni, a melyet a természetjog szabályai be ne hálózának. Az általános természetjogi szabályokból ugyanis, pusztán logikai speciálizálás útján, minden előfordulható esetre le lehet vonni a szükséges következtetéseket. A ki tehát a természetjogi általános elveket elfogadja, az eo ipso készen kapja a jogszabályoknak egy oly teljes hálózatát, a melynél teljesebbet gondolni se lehet.¹⁾

Felelet. A mint már mondtuk, az általános jogszabály fogalmából már kiviláglik, hogy képtelenség azt állítani, mintha az a körébe tartozó eseteket részletesen is szabályozná. Az általános jogszabály csak látszólag volna általános, tulajdonképpen egyszerre volna általános és részletes, ha belőle a körébe eső viszonyok mindennemű tüzetes rendezése is szükségképpen következnek. Vannak ilyen általános jogszabályok is, de ezek nem a szorosan vett, igazi, általános jogszabályok.

A dolog valójában úgy áll, hogy az általános jogszabály éppen azért általános, mert

¹⁾ Bergbohm: id. m. I. k. 393 — 396. 1.

abból bizonyos irányban vagy semmiféle részletes rendelkezés se következik vagy többféle rendelkezés között lehet választani.¹⁾

Más az, hogy a részletező, kiegészítő tétel jogszabályok nem lehetnek ellentétben az általános természetjogi szabályokkal; hogy azoknak szükségképpen az általános természetjogi szabályokból kell kiindulniok.

A jogszabályok nyilván mind szerves egésznek kell hogy képezzenek. Ha a természetjog általános szabályait nem lehetne szerves kapcsolatba hozni a tételes jog különös szabályaival, akkor ez a duálismus csakugyan lehetetlen volna; vagy a természetjogot vagy a tételesjogot szükségképpen el kellene vetni.

Kereken tagadjuk tehát azt, mintha a természetjognak mint általános jogszabályok összegének az elismerésével eo ipso készen, kapnánk egy olyan jogrendszert, a mely a jogélelet egész területén a legapróbb részletekig szabályozná.

¹⁾ Ismerheti valaki a magyar közjog minden alapelvét a legtökéletesebben és azért mégse tudja azokat a jogszabályokat, a melyek a koronázási szer-tartásokról, a hitlevélről stb. intézkednek. Az általános jogelvekből tehát nem következik minden részletes elv pusztán logikai deductio útján. Új rendelkezés kell, mely az általános jogszabályt kiegészítse.

Tizenharmadik ellenvetés Nem igaz, hogy a természetjog a tételes jogot megerősíti, szentesíti. Ezt már maga a jog fogalma kizárja, mert az igazi jogszabály semmiféle megerősítésre, szentesítésre nem szorul.¹⁾

Felelet. A természetjog szentesíti a tételes törvényhozó hatalmat a maga egészében, mert a természetjogon alapul az állami törvényhozó hatalom. Abban találja jogi alapját, hogy máskép, az állami élet lehetetlen.

A tételes jog már föltételezi az államban a közös főhatalmat, mert mikor ez a közös főhatalom rendelkezik, akkor már a rendelkezéshez való joga minden kétséget kizáróan meg kell hogy állapítva legyen.

Már pedig, a ki a törvényhozó hatalmat a maga egészében szentesíti, az szentesíti egyszersmind mindazokat a törvényeket is, a melyek a törvényhozó hatalomtól erednek.

A természetjog tudománya a közhatalom minden rendelkezésének az erejét növeli, mert az alattvalók előtt nyilvánvalóvá teszi azt a megingathatatlan alapot, a melyen az állami törvényhozó áll. Az engedelmesség megszűnik tisztán a kényszernek hódoló vak enge-

¹⁾ Bergbohm: id. m. I. k. 400. 1.

delmesség lenni és emberhez méltó okszerű engedelmesség lesz.

A jogszabály megismerés által hat; mindaz a ki az embert okokkal meggyőzi arról, hogy a jogszabálynak engedelmeskednie kell, növeli a jogszabály erejét. Mennél meggyőzőbbek ezek az okok, annál nagyobb a szolgálat, a mely a jognak tételik. A végső okok földerítése pedig a lehető legnagyobb szolgálat, mert semmivel se lehet inkább növelni a jogszabályok erejét.

Fölösleges bizonyítanunk, hogy a fönnebbi értelemben való szentesítés, megerősítés éppen nem ellenkezik sem a jog fogalmával általában, sem a tételes jog fogalmával különösen.

Tizennegyedik ellenvetés. A természetjog olyan jogszabályokból áll, a melyek az ember, az emberi társaság, a társadalmi rendhez tartozó dolgok természetéből logikailag következnek.

Ugyde a jogéletben azt látjuk, hogy a főnnálló jogszabályokat egy csöppet se vonták le az emberek a személyiség, az akarat, az akaratnyilatkozat, az emberi társaság és a jog tárgyát képező dolgok természetéből, hanem azért hozták létre és tartják fön azokat, mert azok felelnek meg legjobban a termelés, a forgalom, a fogyasztás igényeinek, szóval szükségle-

t e i k n e k. Sőt a jogszabályok javításának is mindig egy a célja t. i. az állandó emberi alapszükségletek jobb kielégítése.¹⁾

Tehát: szemünk előtt a jog keletkezése, fennállása és fejlődése a leg-
határozottabban ellentmond a természetjognak.

Felelet. A fönnebbi ellenvetés már magában foglalja a saját maga cáfolatát.

A fönnebbi okoskodás szerint ugyanis az emberek azért hozták létre és tartják fenn a jogszabályokat, mert belátták, hogy azok felelnek meg a legjobban a termelés, a forgalom, a fogyasztás igényeinek, szóval szükségleteiknek.

Belátták tehát az emberek azt, hogy az emberi termelés, forgalom, fogyasztás igényeinek, általában az emberi szükségleteknek, milyen jogszabályok felelnek meg. Más szavakkal belátták azt, hogy az embernek, mint eszes, szabad akaratú, érzéki lénynek milyen szükségletei vannak, milyennek kell lenni az ilyen lények termelésének, fogyasztásának és a közöttük levő forgalomnak.

Valóban, honnan is láthatná be, ismerhetné meg valaki az ember, az emberi társaság szükségleteit, ha nem az em-

¹⁾ Pikler: A jog keletkezéséről és fejlődéséről, Budapest, 1897, 100. 101. 1.

ber és az emberi társaság természetéből?!

Akármilyen lényeknek a termelésére, forgalmára, fogyasztására gondolni nem elég, hogy az emberi társaságban való termelést, forgalmat és fogyasztást észszerűen szabályozhassuk. Azok szerint a szabályok szerint például, a melyek szerint a méhek termelnek és fogyasztanak, az emberi társaságban termelni és fogyasztani nem tehet.

Ha valaki tehát azt vallja, hogy azért hozták létre és tartják fenn a jogszabályokat az emberek, mert belátták, hogy azok felelnek meg a legjobban a termelés, a forgalom, a fogyasztás igényeinek, szóval szükségleteiknek: ez éppen annyi mintha azt mondaná, hogy azért hozták létre és tartják fenn az emberek a jogszabályokat, mert belátták, hogy azok felelnek meg a legjobban az ember, az emberi társaság és a társadalmi rendhez tartozó dolgok természetének.

Az mitsem határoz, hogy ezt a gondolatukat az emberek a mindennapi életben nem tudományos terminus technicus-okkal fejezik ki. Ezt tőlük várni nem is lehet. A kérdés nem a kifejezés módján, hanem a gondolaton fordul meg.¹⁾

¹⁾ Hogy a jog fejlődése törvényeinek a vizsgálatára egymagában mily elégtelen, arra nézve

Egyébként éppenséggel nem ismerjük el azt, hogy kivétel nélkül minden tételes tárgyi és alanyi jog belátás terméke. A jogtörténet egészen másra tanít és csak a sociológus helyes álláspont cserében hagyásával lehet ezt állítani. A tételes jog alakulásánál is sok tényező működik közre és a célszerűség belátásánál bizonyára még sokkal nagyobb szerepe van az igazság, (justitia) belátásának.

Tizenötödik ellenvetés. A természetjog a főnálló jog bírálati mértéke; természetjog nélkül csakugyan lehetetlen a

fölötte jellemző az ősjog egyik legkiválóbb kutatójának, De L a v e l e y e-nek a következő nyilatkozata:

»E munka (A tulajdon és kezdetleges alakjai) főképp a tulajdon kezdetleges alakjait tárgyaló történelmi tanulmány; de belőle e jog új elméletét levonni nem lehet. Egyáltalán nem hiszem, hogy a jogot a történelem tárja föl előttünk. Csak azért, mert valamely intézmény, esetleg akár minden időben is, fennállt, abból nem következik, hogy jogos s fönn kell tartani vagy újra létesíteni. Annyit azonban mégis lehet hosszú léteiből következtetni, hogy fennállása századaiban megfelelt az emberiség érzelmeinek és szükségleteinek.« Emilé De Laveleye: A tulajdon és kezdetleges alakjai, ford. Bartha, Budapest, 1897, I. k. LXIX. 1.

főnnálló jog bírálata és előhaladása, de azért a természetjog nem kötelező. ¹⁾

Felelet. Az olyan jog, a mely nem kötelező, önmagában való ellentmondás; annyi, mintha azt mondaná valaki, hogy valami egyszerre lehet szabály és nem szabály. A természetjog tehát, a mely nem kötelező, fából vaskarika, nem jog és mégis jog.

Továbbá, nyilvánvaló, hogy abban, hogy a természetjog a tételes jog bírálati mértéke, már befoglaltatik az, hogy a természet jog kötelező. Köti a tételes jogot és általa azokat az embereket, a kiknek a tételesjogi szabályok szólnak.

A ki a természetjogot a főnnálló jog bírálati mértékének vallja, az elismeri, hogy a főnnálló jognak a természetjoggal meg kell egyeznie és pedig minél tökéletesebben Ekként az emberi törvényhozót köti a természetjog a jogszabályok megalkotásánál és azok meg-

¹⁾ A tételes jog bírálati mértékének tekinti a természetjogot R ü m e l i n: Reden und Aufsätze » Tübingen, 1875; Reden und Aufsätze, N. F. Tübingen und Freiburg, 1881. Vorländer: Das Gesetz der Gerechtigkeit als Grundlage für die Bestimmung der Rechte des Individuums (Zeitschr. t. d. ges. Staatswiss., XII. 1856, 3. és k. I.) E. Beaussire: Les principes du droit, Paris, 1888. D. de Follevillei Notion du droit et de l'obligation, Paris et Douai, 1880.

változtatására kötelezi, ha kitűnik, hogy a főnnálló jogszabályok a természetjog szabályaival ellentétesek.

Így addig a határig, a meddig a természetjog terjed, a fönnebbi okoskodás szerint is a főnnálló jog tartalmát tulajdonképpen a természetjog adja meg.

Talán azt mondhatná valaki, hogy e szerint az okoskodás szerint a természetjog a törvényhozót kötelezi, de az alattvalókat nem kötelezi.

Csakhogy világos, hogy ha a törvényhozót kötelezi, akkor az alattvalókat is kötelezi, mert a törvényhozót nem önmagáért, hanem a köz érdekében kötelezi.

Tizenhatodik ellenvetés. Ha valaki azt mondja, hogy a tételes jognak az alapja a természetjog, ezzel azt állítja, hogy minden jognak egy más jog kell hogy az alapja legyen. De akkor nyilván a természetjognak is egy más jog kellene hogy az alapja legyen és így tovább a végtelenbe mehetnénk a nélkül, hogy megtaláltatnók valahol azt a jogot, a melyen tulajdonképpen a jogok alapulnak. Atlas hordozza a mennyboltozatot, a föld Atlást, de hordozza-e valaki a földet is?¹⁾

Felelet. Az, hogy a tételes jog a természetjogon alapul, röviden annyit jelent, hogy

¹⁾ B e r g b ó h m: id. m I. k. 400. 1.

az emberi törvényhozó hatalom, a maga egészében, az emberi társaság természetéből ered. Törvényhozó hatalom nélkül lehetetlen a társas élet, tehát ebben találja a törvényhozó hatalom a maga igazolását, alapját. Innen szabható meg a törvényhozó hatalom célja és ezzel tartalma is: parancsolhatni és tilthatni mindazt, a mi az emberi társas élet céljának az elérésére szükséges.

Továbbá, mivel a törvényhozó hatalom az emberi társaság természetéből ered, az emberi törvényhozó nem jöhet ellenkezésbe az emberi társaság természetével. Részletes rendelkezései tehát összhangban kell hogy legyenek azokkal az általános szabályokkal, a melyek az ember és az emberi társaság természetéből következnek.

A tételes jogrend ekként az ember és az emberi társaság természetén alapul azaz a természetjogon. Magának a természetjognak semmiféle más jogra, mint alapra nincs szüksége. Alapja az ember és az emberi társaság természete és ez neki tökéletesen elég. Mert nem minden jognak kell hogy egy más jog legyen az alapja, csak a tételes jognak.

Nagyon csalódnék az, a ki a természetjogot levegőben függő jogszabályoknak nézné. Nem más a természetjog, mint maga az em-

beri társaság természete, a mint bizonyos cselekedeteket tilt és másokat parancsol. Lehetetlen a társas élet, ha az emberek bizonyos cselekményektől nem tartózkodnak és másokat nem tesznek, tehát bizonyos cselekményektől tartózkodni és bizonyos cselekedeteket tenni kell.

Tizenhetedik ellenvetés. A természetjogot általában eszményi jognak és a természetjog tudományát eszményi jogtudománynak tartják.

Ámde az eszményi jogszabály és az eszményi alanyi jog: önmagában való ellentmondás; mert csak azt lehet igazi jogszabálynak tartani, a mely valósággal kötelez és csak az az igazi alanyi jog, a mely más emberekkel szemben tényleg hatalom.¹⁾ Azután

¹⁾ Bergbohm: id. m. I. k. 372. 1. R.üme-
l i n szerint axiómákból és elemi tételekből természet- vagy észjogot szőni nem lehet, de azért az írott jog mellett van észjog is, a múlt joga mellett a jövőnek is van joga. (Reden und Aufsätze, Tübingen, 1875. Reden und Aufsätze, N. F. Tübingen und Freiburg, 1881.) Ő tehát elismeri, hogy van természetjog, de fönnakad azon, hogy mikép lehet ezt összhangba hozni a tételes joggal. A kiegyeztetést a kettő között úgy gondolja, hogy csak a tételes jog kötelez, a természetjog nem kötelez. Ámde világos, hogy az olyan jog, a mely nem kötelez, önmagában való ellentmondás.

meg nem igazi jogtudomány az, a mely kizárólag csak a jövőről szól és nem a jelenről.

Tehát: a természetjog mint jogszabály, mint alanyi jog és mint jogtudomány egyképpen lehetetlen.

Felelet. A bölcséleti jogtudománynak vagy természetjog tudományának a föladatát úgy jelöltük meg (38. 1.), hogy ez a tudomány: 1-ször, a minden időre és minden helyre szóló, állandó érvényű természeti jogszabályokat, jogelveket, az ember és az emberi társaság természetéből levezeti. 2-szor, azokat az általános jogelveket, a melyeknek az alapján valamely államban, a főnforgó sajátos viszonyok és körülmények számbavételével meghatározható az, hogy mi jogos és mi jogtalan: megállapítja. 3-szor, megjelöli a jogrend természetes fejlődésének az irányait és céljait.

Már most, ha valaki eszményinek nevezi a természet jogot azért, mert csak ott lehet tökéletes jogrendről szólni, a hol a természeti általános jogszabályokat fölismerik, elismerik, biztosítják és védelmezik;

a hol a természetjogot kiegészítő tételes jogszabályok is a természetjogi általános jogszabályokkal a lehető legtökéletesebb összhangban vannak, azokon alapulnak;

ha eszményinek nevezi továbbá a természetjog tudományát azért, mert ez a jogrend természetes fejlődésének az irányait és céljait szabja meg:

akkor igaza van, a természetjog és a természetjog tudománya eszményi jog és eszményi jogtudomány; de mindebből nyilvánvalóan nem következik az, hogy a természetjog vagy a természetjog tudománya lehetetlen.

Viszont, ha valaki abban az értelemben nevezi a természetjogot eszményinek, hogy szabályai nem kötelezők és hogy az e szabályokon alapuló alanyi jogoknak valóságos jogi kötelek nem felelnek meg;

továbbá, ha abban az értelemben nevezi a természetjog tudományát eszményi jogtudománynak, hogy az kizárólag csak azzal foglalkozik, hogy mi lesz a jövőben jogos és jogtalan:

akkor nincs igaza, ilyen értelemben a természetjog nem eszményi jog és a természetjog tudománya nem eszményi jogtudomány.¹⁾

¹⁾ Azt mondja Hoffmann Pál (A jog lénye, 27. l.), hogy: »Az eszmebeli jog ellentmondást tartalmazó fogalom, valóságos jogtani képtelenség: mert egy nem létező emberi állapotnak jogi szervezetéről szólani éppen annyi, mint organisatióját megállapítani, egy még eddigelé nem létező állatfajnak.«

Tizennyolcadik ellenvetés. A természetjogászok tételeinek sarkpontja a jogérzet helyben és időben való változhatatlanságának és egyetemlegességének fictiójában rejlik. Ugyde a jelen és múlt jelenségeiből vont tapasztalatok arról győzik meg az embert, hogy a jogérzet térben és időben nagyon is eltérő volt mindig s eltérő ma is.

Ez egyébként egészen természetes, hisz az ember szellemi képességét, idegalkatát az éghajlat minősége, a megélhetés módja stb. befolyásolja; az emberek lelki szervezete nem egy, tehát jogérzetük se lehet azonos.¹⁾

Erre azt válaszoljuk, hogy a természetjog első sorban a létező társadalmi állapotra vonatkozik, megszabja, hogy mit kell tenni és mitől kell tartózkodni; a mennyiben pedig a haladás végső eszményét is fölállítja, nemcsak hogy nem vállalkozik valami jogi képtelenségre, hanem fölötte szükséges munkát végez, mert haladni csak úgy lehet, ha tudjuk, hogy milyen cél felé akarunk haladni.

A természetjogról, mint eszményi jogról v. ömég Krause: *Das System der Rechtsphilosophie*. Lipcse, 1874, 4—5. 1.

¹⁾ Ladányi: *Nemzeti jog és törvényhozás*, Budapest, 1895, 35—36. 1. Azt is mondja L a d á n y i (35. 1.), hogy a természetjogászok szerint »az emberek gyakorta eltérnek attól a jogtól, a melyet jogérzetük dictál s épp ezért a természetjognak, mint tudománynak az a föladata, hogy ezt a tulajdonkép-

Felelet. Tagadjuk, mintha a természetjog tételeinek a sarkpontja a jogérzet helyben és időben való változhatatlanságának és egyetemlegességének a fictiójában volna. Ellenkezően, a mint láttuk, a természetjog változatlan, a jogérzet pedig folyton fejlődik és ekként változik. Azt is tagadjuk, mintha az emberek lelki szervezete nem volna egy és e részben utalunk arra, a mit a 61 — 68-ik lapon mondottunk.

Tizenkilencedik ellenvetés. A jog olyan szabály, a mely valamely állam területén érvényben kell legyen és érvényben van vagy érvényben volt. Ugyde a természetjog olyan jogszabályokból áll, a melyek sehol sincsenek érvényben, tehát: a természetjog nem jog.¹⁾

peni s valóságos jogot a természetből és az észből levezesse, mintegy ideális mértékéül annak a jognak,, mely a valóságban mint positiv jog létezik.< Ez sem áll. Nem azon alapszik a természetjog, hogy az emberek gyakorta eltérnek attól a jogtól, a melyet jogérzetük diétái; ha nem is térnének el attól a jogtól,, a melyet jogérzetük diétái, akkor is állana a természetjog.

¹⁾ Gumpowicz: Allgemeines Staatsrecht, Innsbruck, 1897, 25. 1. Egyébként ő szerfölött felületesen bánik el a természetjoggal. A nagyobb hatás, kedvéért ismétli ő is azt a számtalanszor elcsépelet valótlan állítást, mintha Ulpianus csu-

Felelet. Tagadjuk, mintha a természet-jog olyan jogszabályokból állana, a melyek sehol sincsenek érvényben.

Azonban az ellenvetés gyökeres megoldása végett megjegyezzük azt, hogy nem minden természeti jogszabály érvényesül egyformán, a mint a szorosan vett tételes jogszabályok érvényesülésében is fokozat van.

Az a tételesjogi szabály, a melynek a rendelkezéseit az állam kikényszerítheti, más-ként érvényesül, mint az a másik, a melynek a rendelkezéseit az állam bizonyos körülmények miatt ki nem kényszerítheti.

Ismét: azok a jogszabályok, a melyeknek a rendelkezéseit az állam és a társadalom a legnagyobb gonddal, minden erejével

pán csak abban az egy értelemben használná a jus naturale kifejezést, hogy az: az a jog »quod natura omnia animalia docuit« és mintha éppen ezért áthidalhatatlan úr tátongana a római jogászok jus naturale-ja és az újabb idők természetjoga között. Ezt az állítást tüzetesen megcáfoljuk alább. G u m p l o wicz abban a hiszemben látszik lenni, mintha a természetjog ma is ugyanabban az állapotban volna, mint volt a múlt század közepén. A leírás, a mit a természetjogról ad, egészen erre vall. Így aztán természetesen semmi súlya sincs annak, a mit a természetjogról mond.

kényszeríti ki, másként érvényesülnek, mint azok, a melyeket az állam és a társadalom csak hanyagul hajt végre.¹⁾

Hasonlóan különbséget kell tennünk a természeti jogszabályok érvényesülésére nézve is.

A természetjognak vannak olyan szabályai, a melyek az egész földkerekségén ugyanolyan teljes mértékben érvényesülnek, mint a szorosán vett tételes jogszabályok. Ezek a természetjognak éppen legfontosabb, legszükségesebb szabályai; mint a milyen például az, hogy: ne ölj.

Azután vannak a természetjognak olyan szabályai, a melyek ilyen mértékben csak a polgárosult államokban érvényesülnek.

Végül, vannak a természetjognak olyan szabályai, a melyeket az emberiség mindegy ideig még egyáltalán nem ismert föl, a melyeket csak a fejlődés útján később fog megismerni és érvényre juttatni. Mivel a szabálynak egyik lényeges kelléke az, hogy azok, a kiknek szól, megismerjék: éppen ezért ezeket a jogszabályokat bevégzetteknek tekinteni nem lehet. Ezek csak akkor lesznek bevégzett szabályokká, ha az emberiség őket megismeri.

¹⁾ L. például nálunk a büntető törvénykönyvnek a polgárok választási joga ellen elkövetett büntettek-ről és vétségekről szóló VIII-ik fejezetét.

Már most, ha a természetjog csupa olyan: jogszabályból állana, a melyek sehol sincsenek érvényben, akkor nyilván nem volna jog. De az a körülmény, hogy szabályainak egy része eddig csak az emberiség egy részénél érvényesült, egy másik része pedig még seholse érvényesül: nem ronthatja meg a jogi mi-voltát akkor, a midőn szabályainak éppen legjelentékenyebb, legfontosabb része az egész, földkerekségén érvényben van.

Husadik ellenvetés. Önként értetődik, hogy minden nemzet positiv jogában kell: megegyező vonásoknak lenniök, mivel a természeti s emberi viszonyok is az egész földön részszerint megegyeznek egymással. De az ilyen megegyező vonások száma csekély s a mellett csak a legnagyobb általánosságokra szorítkozik, úgy hogy az ezekből alkot-ható jogtudomány nagyon sovány tartalmú lenne, még hozzá a részleteket, az eltérő vonásokat figyelmen kívül hagyná. Az eszmék minél magasabbak, annál elvontabbak s üresebbek, úgy hogy belőlök elvont jogelveknél egyebet kikövetkeztetni nem lehet, a melyek az életre nem alkalmazhatók s a társadalmi tüneményeknek sem meg.

magyarázására, sem szabályozására nem szolgálnak.¹⁾

Felelet. Az emberi társaság lényeges viszonyai, a mint a fönnebbi ellenvetés is elismeri, mindig és mindenütt azonosak; tehát ezeknek a viszonyoknak a természetéből csak egyféle jogelvek következhetnek. Ezeknek a jogelveknek a levezetése, tisztázása gazdag anyag egy tudománynak; sőt világos, hogy ezek az elvek képezik

1) Dr. Öreg János: A jog- és állambölcselet kézikönyve, Debrecen, 1897, 13. 19. l. A kiváló tudós is azokhoz csatlakozik, a kik azt állítják, hogy az észjogi rendszerek csak koruk eszményi jogát tükrözik vissza. Ennek a megrovásnak két értelme lehet. Az egyik az, hogy az igazi jogot megismerni egyáltalában nem lehet: akkor nyilván lehetetlen az egész jogtudomány, sőt a mint előbb már kimutattuk, a társas élet. A másik értelme az lehet, hogy fokozatosan lépről-lépésre ismerünk meg mind többet a jogi igazságból, de mivel az egész nem ismerjük, a kör tévedései árnyékolják a bölcseleti jogtudományt is; hű kinyomata az' annak, hogy, mit ismert meg az emberi szellem valamely korban a jogi igazságból és miképpen tévedett. Ez tökéletesen igaz, de ha ez megrovás számba mehet vagy éppen a természetjog tudományának a lehetetlenségét bizonyítja: akkor ez a megrovás egyképpen érhet minden tudományt, ekként minden tudomány egyaránt lehetetlen.

az egész jogtudománynak az alapját, legbecsesebb, legfontosabb részét, mert hiszen nyilván hasonlíthatatlanul jelentősebb az a jogtudomány, a mely a lényeges társadalmi viszonyokat tárgyazza, mint az, a mely az esetleges társadalmi viszonyokkal foglalkozik. Egyébként is jól mondják, hogy ha valaki egymagában a jognak az eszméjét tökéletesen megértené, fölöslegessé válnék rá nézve az egész jogtudomány.

A mi azt illeti, hogy az általános jogszabályok, jogelvek a jogéletben nem alkalmazhatók és nem magyarázzák meg a társadalmi élet tüneményeit: ennek az igaz értelme az, hogy az általános jogszabályok egy magukban nem szabályozhatják a társadalmi élet viszonyait, hanem szükségképpen részletező, kiegészítő jogszabályokra szorulnak; hasonlóképpen az általános jogelvek egy magukban nem magyarázhatják meg a jogélet összes tüneményeit, de éppen a legfőbb jogi kérdéseket, a melyeknek a megoldásától függ az összes többi kérdések megfejtése, ezek oldják meg.¹⁾

¹⁾ Azt mondja Bluntschli (Deutsches Staatswörterbuch, Recht, Rechtsbegriff, VIII. k. 481. 1.) hogy: »A jog fogalmának a kérdése az egész jogtudomány alapkérdése. Minden más kérdésnek a megoldása attól függ, hogy miképpen oldja meg

Huszonegyedik ellenvetés. A római jogászok a jus naturale-t nem tartották valóságos jognak; már pedig senki se vitathatja el annak a nagy jelentőségét, hogy a világ legelső jogász-nemzete a jogot lényegében tételesnek tekintette.

Felelet. Le kell számolnunk egyszer már véglegesen ezzel a számtalanszor hangoztatott valótlanossággal, épp ezért tárgyaljuk a kérdést tüzetesen.

valaki ezt a kérdést; mint a hogy a középponttól függ a kör kerülete. És mégis a jogtudománynak erről az alapkérdéséről a legkülömbözőbb véleményeket találjuk ma is és a véleményeknek ez az eltérése olyan mélyen gyökerezik, hogy az egyik párt jogrontással, a jog megsemmisítésével vádolja a másikat, ez pedig meg van győződve arról, hogy az igaz jogot a megszkott jogtalanság ellen védelmezi.« Valóban, ha semmi más tárgya se lenne a bölcséleti jogtudománynak, mint tisztán csak a jog fogalmának a megállapítása, akkor se lehetne a bölcséleti jogtudományt sovány tartalmúnak mondani. A vélemények nagy eltérése mutatja, hogy a jog lényegének a kérdése még ma sincs eléggé tisztázva. Tévedne azonban az, a ki azt hinné, hogy az emberi szellem ebben az irányban nem halad, csak céltalan körforgást végez. A haladást, a fogalom gazdagodását, tisztulását jeleztük akkor, a midőn a jog szóról és jelentéseiről szóló fejezetben a jog fogalmának a keletkezését és fejlődését ismertettük.

Bergbohm röviden és világosan egybefoglalja mindazokat az erősségeket, a melyekkel a fönebbi állítást támogatni szokás.

»A Corpus juris civilis jogászairól — írja¹⁾ — pusztán a jus naturae és jus naturale kifejezések használata miatt azt állítani, hogy ők kötelező természetjog létezését vallották, teljesen alaptalan. A na túr a szóval jelezték a rómaiak a viszonyokat, a melyek az emberi társasélet mindennemű változásai és sokfélesége mellett is, mindig azonosaknak tűnnek föl. és jus volt náluk a többek közt a stoikusok világtörvénye is, a kiknek bölcseleté nagyon el volt terjedve a római tudósok között. A római jogászok a törvénynyel, a mely szerint az összes élőlények élnek (quod natura omnia animalia docuit, pl. maris atque feminae conjunctio, liberorum procreatio) bizonyára nem kapcsolták össze valamely jognak a képzetét,, sem annak viszonyát a szoros értelemben vett joghoz nem jelölték meg. Észükbe se jutott az, hogy e kettő egymással összeütközhessék vagy hogy éppen a természetjogot a tételes, jog fölé helyezték. A dualizmus náluk két egyformán tételes jog, a jus civile és jus gentium egymással való szembeállításával be volt fejezve. Mivel a jus naturale jogi termé-

¹⁾ Bergbohm: td. m. I. k. 155. 1.

szetét senki se állította, nem volt senkinek alkalmá arra, hogy ezt kifejezetten tagadhassa. Jóllehet később a *jus naturale* kifejezés, zavaróan, a *jus gentium* helyett is használtatott.«

Először is, a mit Bergbohm a *natura* szóról mond, az igaz annyiban, a mennyiben a *natura* szó a római jogban a dolgok természetét, lényegét is jelenti. A viszonyok állandósága ugyanis nyilván csak a dolgok természetének a változatlanságán alapulhat. Ugyde a *natura* szó nemcsak ez egy, hanem éppen öt jelentésben fordul elő közönségesen a római jogban. Jelenti: 1-ször, azt az őserőt, a mely végső oka minden tüneménynek' és legfőbb rendezője minden viszonynak (*natura naturans*). 2-szor, jelenti a dolgokat, mint az őserő okozatait (*natura naturata*). 3-szor, valamely dolog lényegét. 4-szer, a természetes okokat (*causae naturales*). 5-ször, az élőlények nemzését. A mint e jelentések megvilágítására szolgálhatnak a következő példák: »*Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit.*« (D. í. 1. 1. 3. Ulp.)— »*Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur, nisi Lex specialis, aliud inducit.*« (D. I. 5. 24. Ulp.) — »*Et quum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse.*« (D. I. 1. 3. Flór.) —

»Filiisfamilias non solum natura, verum et adoptiones faciunt.« (D, I. 7. 1. pr. Mód.) — »Adoptio imitatur natura m.« (Inst. I. 11. 4.) — »Magna autem quaestio fuit, an ita coiri possit societas, ut quis majorera partem lucretur, minorem damni praestet. Quod Quintus Mucius etiam contra naturam societatis esse censuit.« (Gajus: Inst. III. 149.) Reméljük, hogy senkinek se fog eszébe jutni mindezekben az idézetekben egyértelműnek venni a natura szót.

A stoikusok világtörvényét illetően azt mondhatjuk, hogy semmi se lehetne ránk nézve kívánatosabb, mint hogy Bergbohm pótlóan csakugyan bebizonyítsa azt, hogy a jus szó a római jogban a stoikusok világtörvényét is jelöli. Ezzel eo ipso el volna döntve az a kérdés, hogy vajjon a római jogászok csak névleges vagy kötelező jognak tekintették-e a természetjogot mert reméljük, hogy a stoikusok világtörvényét Bergbohm se nézi holmi közömbös spekulatív törvénynek, hanem elismeri, hogy annak olyan szigorú ethikai jelentősége van, hogy kötelező voltáról vitatkozni se lehet.

Nem felel meg a valóságnak az sem, mintha a római jogászok a természetjog viszonyát a tételes joghoz nem jelölték volna meg. Ulpianus azt mondja: »Privatum jus

tripartitum est; collectum etenim est ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut civilibus.« Első helyre teszi tehát a természet törvényeit. Továbbá foglalkozik ugyanó a jus naturale, jus gentium és jus civile egymáshoz való viszonyával is akkor, a midőn azt mondja, hogy: »Jus civile est, quod neque in totum a naturali vei gentium recedit, nec per omnia ei servit; itaque quum aliquid addimus vei detrahimus juri communi, jus proprium id est civile efficitur.« Tehát Ulpianus szerint a jus proprium, id est civile éppen úgy keletkezik, hogy a jus commune-ból, azaz a jus naturale és jus gentium-ból valamit elvesznek, másrésztől meg valamit hozzátesznek, úgy hogy a jus naturale és jus gentium elemei benne vannak a jus civile-ben is. Egyébként egyike a római jogban a leghálásabb föladatoknak kimutatni azt, hogy a naturális ratio mily hatással volt a jus civile alakulására, fejlődésére. Összeütközés a naturális ratio és a civilis ratio között nagyon is gyakran történt és elvégre mindig a naturális ratio győzedelmeskedett.¹⁾ Neveze-

¹⁾ Méltán mondja a római jogról Leibnitz: »Nec usquam juris naturális praeclare exulti uberiora vestigiaprehendas. Et ubi ab eo recessum est . . . ipsae con-

tes, hogy a természetjognak éppen ama tétele, a mely az idők folyamán a legfényesebb győzelmet aratta a civilis ratio fölött, hogy tudniillik a természet jogán mindnyájan szabadoknak születünk, a római jogban U l p i a n u s-nál!) és másoknál is már föllelhető.

Különösen egyike a legmeggondolatlanabb állításoknak az, hogy Rómában a jus naturale jogi természetét senki se vitatta és éppen ezért alkalmat se volt senkinek arra, hogy ezt kifejezetten tagadhassa. Ha számba se vesszük a Corpus juris civilis-nek alább idézendő helyeit; egészen eltekintünk Ciceró és más írók klasszikus nyilatkozataitól; akkor is azt kérdezzük, hogy vájjon a rhetorok iskoláiban szeliében tanított görög philosophia nem szolgáltatott-e elegendő alkalmat arra, hogy legalább félreértések elkerülése végett, a jogtudósok bár egy helyen figyelmeztessék a jogászok

sequentiae ex nova hypothesi aeternis rectae rationis dictaminibus additae, mirabili ingenio, nec minore firmitate deducuntur.« (Ed. Dutens. IV. 3. 267. 1.)

¹⁾ Ulpianus: » Utpote quum jure naturali omnes liberi nascerentur.« (D. I. 1. 4.) Florentinus: »Servitus est constituta juris gentium, qua quis dominio alieno contra natura tam subicitur.« (D. I. 5. 3.) »Jure enim natural! omnes homines ab initio liberi nascebantur.« (Inst. I. 2. 2.)

hat és különösen a jogtanuló ifjúságot arra, hogy a jus naturale csak névleg jog, de a valóságban nem az, Rómában »az ifjúság jelentékeny része, a mely politikai pályára vágyott — mint Takács írja¹⁾ — a grammatikus tanfolyam s esetleg a tirocinium elvégzése után, a rhetorok iskoláit kereste fel. Az első rhetorok tudvalévőén görögök voltak s görögül tanítottak. A Kr. előtti első századtól kezdve azonban latin rhetor-iskolák létesültek, görög minta szerint, hol a jog- és államtudományokat s politikai szónoklattan tanították.« A rhetorok iskoláiban mindenki, a ki közpályára készült és igazi műveit ember — homo elegans — akart lenni, bizonyos philosophiai kiképzésben is részesült, és pedig a rhetorok leginkább Aristoteles és Plátó philosophiáját ismertették,²⁾ de foglalkoztak a többi görög bölcselőkkel is. Aristoteles és Plátó pedig csak elég világosan és határozottan beszélnek a természetjogról.³⁾

¹⁾ Takács: A római nevelés, 1892, 59. 1.

²⁾ Takács: id. m. 60. 1. Mily nagy tekintélye volt P l á t ó-nak, mutatja az, hogy Cicero »quasi quemdam Deum philosophorum«-nak nevezi.

³⁾ Gondoljunk csak erre az egy helyre: »A polgári jog (πολιτικόν) vagy természeti vagy tételes jog; természetinek veszszük azt, mely mindeütt ugyanazon erővel bír s nem az által, hogy így

Valóban napnál világosabb, hogy folyvást a görögök nyomdokain haladván és a görög viszonyokra hivatkozván, ki kellett volna a római jogászoknak valahol jelenteniök azt» hogy a *ius naturale* szót teljességgel nem abban az értelemben használják, mint a görög irók.¹⁾

Az Institutióknak mindjárt legelső fejezete telve van szünetlen hivatkozással a görög fölfogásra, görög viszonyokra. Inst. I. 22. »Sed *ius quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti At heniensium: nani si quis velit Solonis, vei Draconis leges appellare ius civile Atheniensium, non erraverit*« . . . »Sicuti quum poétám dicimus, nec addimus nómén, subauditur apud Graecos egregius Homerus.« §. 3. »Constat autem *ius nostrum quo utimur, aut scripto, aut non scripto: ut apud Graecos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἐγγράφοι αἱ δὲ ἄγραφοι*, *id est: Legum aliae (sunt) scriptae, aliae non scriptae.*« §. 10. »Et non ineleganter

vagy amúgy határozott meg; t é t e l e s j o g a z, mire nézve eredetileg nem tesz, külömbséget, így vagy másként állittatik-e föl, de miután már bizonyos módon meg van szabva, valójában külömbséget tesz.< Aristoteles: Ethika, V. k. 10. f.

¹⁾ Mily szépen mondja már Sophokles Antigonéja: »E jog nem mai, sem tegnapi, — örökké él és senki sem tudja mikor jelent meg.«

in duas species, jus civile distributum esse videtur, nam origo ejus ab institutis duarum civitatum Athenarum scilicet et Lacedaemoniorum fluxisse videtur.«

A Digesták élén, az első cím U l p i a n u s tól származó első nevezetes fragmentumában, csaknem minden §-nál ki lehet mutatni a görög írók hatását. Az 1-ső §-ban a jus szó származtatása megegyezik a *öiv.ainv* szónak A r i s t o t e l e s félé származtatásával. A 2-ik §-ban, a mikor azt olvassuk, hogy: »Cujus meritó quis nos sacerdotis appellet; justitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profiteamur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum . quoque exhortatione efficere cupientes, veram, nisi fallor, philosophiam, non simulatam affectantes«: önkénytelen eszünkbe ötlék A r c h y t a s mondása, hogy ugyanaz a bíró és az oltár,, mind a kettő az igazában sanyargatottnak a menedéke. A 3-ik §-ban ez a hely: »Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit,« megegyezik azzal, a mit Pythagoras az emberek és állatok közös jogáról mond.

A 10-ik fragmentumban U l p i a n u s a nevezetes meghatározása, hogy: »Justitia est. constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi,« nem egyéb mint Aristoteles

Ethikája V-ik könyvében, az igazságosságról szóló fejtegetéseinek definitió alakjába való foglalása.¹⁾ Továbbá, ha ugyanebben az első címben Ulpianus, Gajus és Paulus szavait olvassuk a jus commune-ról és a jus proprium-ról, nem kell-e, hogy tüstént eszünkbe jusson Aristoteles-ből a következő hely²⁾: »Törvény alatt értem épp úgy a sajátost (*ἴδιον*), mint a közöst (*κοινόν*). Sajátos alatt értem azt, a melyet az egyes népek maguknak alkottak, és pedig akár írott, akár nem írott az; közös alatt azonban a természetit, mert a hogy azt mindenkinek saját bensője sugalja, a természettől már van egy közös jog és jogtalanság.«

Azután M a r c i a n u s³⁾ idézi, a törvényről szólván, Demosthenes és Chrysippus stoikus bölcselő következő meghatározásait: »Nam et Demosthenes orator sic definit: . . . Lex est, cui omnes obtemperare convenit: tum ob alia multa, tum vei maximé eo, quod omnis lex, i n v e n . tum ac munus Dei est, decretum veró prudentum hominum, coercitio eorum

¹⁾ Már P l á t ó, az igazság tartalmának tekintette azt, hogy mindenki megkapja, mi őt megilleti (*πρᾶξις*).

²⁾ Aristoteles: Rhet. I. 13. 2.

³⁾ M a r c i a n u s: D. I. 3. 2.

quae sponte, vel involuntarie delinquuntur, communis sponsio civitatis: ad cuius praescriptum omnes, qui in ea republica sunt, vitam instituere debent. Séd et Philosophus. summáe Stoicae sapientiae Chrysippus sic incipit libro, quem fecit *περὶ νόμων*. Lex est omnium divinarum et humanarum rerum **r e g i n a**. Oportet autem eam esse praesidem et bonis et malis, et principem et ducem esse: et secundum hoc regulam esse justorum et injustorum, et eorum quae natura civilia sünt, animantium, praeciptricem quidem faciendorum, prohibetricem autem non faciendorum.« Kérdjük, volna-e; ez idézgetésnek valami. értelme akkor, ha a jus naturale-t, nem tekintették volna a római jogászok valóságos jognak?

A fönnebbiekből kitetszően, valamint a természetjognak legáltalánosabb fogalmát Pythagoras-tól vette Ulpianus, éppen úgy a szókébb, sajátos értelemben vett természetjog fogalmát is a római jogászok a görög írók bölcselkedései nyomán fejtegették. Ha tehát jus naturale alatt mégis nem valóságos jogot, hanem valami egyebet akartak volna érteni, azt mulhatatlanul legalább is jelezniök kellett volna, sőt meg kellett volna okolniök az eltérést az iskolák szokásos műnyelvétől. De ezt nemcsak hogy nem tették sehol, hanem ellenkezően.

azt olvassuk C i c e r ó-nál,¹⁾ hogy: »Hanc
 videó sapientissimorum fuisse sen-
 tentiam, legem neque hominum inge-
 niis excogitatum, nec scitum aliquod
 esse populorum, séd aeternum quid-
 dam, quod universum mundum rege-
 iét imperandi prohibendique sá-
 pi e n t i a etc.«

Áttérhetünk immáron közvetlen bizonyí-
 tására annak; hogy a Corpus juris civilis jo-
 gászai a jus naturale-t valóságos jognak tar-
 tották. Kiinduló pontul természetesen nekünk
 is U l p i a n u s már említett és annyit zaklatott
 helye kell hogy szolgáljon, a Digesták 1-ső
 könyve első címében. Ez a hely a maga egé-
 szében így hangzik:

Fr. 1. §. 2—4.: »Privátom jus triparti-
 tum est; collectum etenim est ex na tu ra-
 li bús praeceptis, aut gentium, aut civi-
 libus. Jus naturale est, quod natura omnia'
 animalia docuit; nam jus istud non húmani
 generis proprium, séd omnium animalium
 quae in terra, quae in mari nascuntur, avium
 quoque commune est. Hinc descendit maris
 atque feminae conjunctio, quam nos matri-
 monium appellamus, hinc liberorum procre-
 atio, hinc educatio, videmus etenim cetera

¹⁾ Cicero: De legibus, I. 4.

quoque animalia, feras etiam istius juris peritia censeri. Jūs gentium est, quo gentes humanae utuntur: quod a naturali recedere facile intelligere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune est.«

Jól mondja P u n t s c h a r t,¹⁾ hogy e hely magyarázatával a jogtudósok eddig föltűnően keveset törődtek. Jellemző e részben például az, hogy Röder²⁾ kereken azt mondja, hogy a mikor természetjogról beszélünk, ne is gondoljunk a rómaiaknak arra a természetjogára, »quod natura omnia animalia docuit.« Puntchart ellenkező véleményen van; ő nagyon is figyelemreméltónak találja Ulpianus e helyét és miután Celsus definitióját a jogról akként fejtette meg, hogy: »A polgári életrend (a jogrend), a polgári érdekeknek és ezek összeütközései kiegyenlítésének az összhangzatos rendje,« Ulpianus fönebbi szavait egész könnyen értelmezheti úgy,³⁾ hogy: »Az emberek és az állatok közös életrendje, a természettől megszabott összhangzatos rendje physikai életük

1) Puntchart: Die moderné Theorie des Privatrechts, Lipsce, 1893, 20. 1.

2) R ö d e r: Grundzüge des Naturrechts, Lipsce, 1860, 6. 1.

3) P u n t s c h a r t: id. m. 21. 1.

érdekeinek és ezek összeütközései kiegyenlítésének.«

Bármily kedvező is kitűzött célunk szempontjából ez a magyarázat, még se járulhatunk ahhoz, mert az e[^]ész különösen a bonum és aequum fogalmának olyan erősza-
kos fejtegetésén alapul, a mely első tekintetre homlokegyenest ellenkezik azzal az egyszerűséggel és áttetszőséggel, mely a római jogászok minden írását jellemzi. Ily keresetten magyarázhatja valaki a görög philosophusokat, de nem a római juristákat.

Nem marad azért más hátra, mint hogy: saját veszélyünkre és felelőségünkre bocsátkozzuk bele az Ulpianus szavainak az értelmezésébe. Kétféleképpen lehet pedig e helyet magyarázni; először szorosan a betűkhöz ragaszkodva és másodszor kiterjesztően. A legszorosabb magyarázat mellett a következő-eredményre jutunk: U l p i a n u s felfogása szerint az embereknek és az állatoknak van egy közös joguk; bizonyos közös természettörvények uralkodnak fölöttük, a melyeket méltán lehet jognak nevezni. Ez a gondolat eredetileg nem is az Ulpianus-é, hanem a mint láttuk, a P y t h a g o r a s-é, a ki először beszéli az emberek és az állatok közös jogáról. Azt mondja tehát Pythagoras után U l p i a n u s, hogy valamint természettörvények szabályoz-

zák a hím és nőtény viszonyát, továbbá a nemzést, a kölykökről való gondoskodást az állatoknál, ugyané természettörvények szabályozzák egyszersmind az ily legtermészetesebb viszonyokat az emberek között is. Ezeket az állatok és emberek életét közösen szabályozó természettörvényeket jognak nevezi.

Bizonyos, hogy ez az érteleme a Jizamv szónak a görögben is megvolt és azok után, a miket a jog fogalmának ösfejlődéséről mondtunk, nincs semmi szembeötlő abban, hogy a természettörvényeket, különösen az első időkben, ily szélesebb kiterjedésben is jognak nevezhették. U l p i a n u s tehát itt a jus naturale kifejezést egyszerűen egyik ösjelentésében használja.¹⁾

Ha a Corpus juris civilis jogászai csak ebben az egyetlenegy értelemben használták volna a jus naturale, jus naturae kifejezést, ez kétségkívül a római jognak jelentékeny fogyatkozására vallana. Ebből ugyanis nyilván az következne, hogy a római jogá-

¹⁾ G l ü c k, a commentator (I. 81.) így magyarázza ezt a helyet: »A természet az embert vele született joggal ruházta föl arra, hogy lényébe oltott ösztöneit követhesse; mivel pedig e képesség közös az állatokkal, innen támadt az U l p i a n u s-tól elfogadott eszméje az emberek és állatok közös természet-jogának.«

szoknak sejtelmük se volt arról a sarkigazságról, hogy jogról kizárólag csak emberek között lehet szó. Továbbá, az Ulpianus-féle fönebbi idézet azonosítja az ösztönszerűt a joggal, noha a jog uralma valójában csak ott kezdődik, a hol az ész átveszi a maga uralmát az ösztönök fölött; az ösztön vak és akaratlan, holott a jog színültig csupa ész és szabadság.

Csakhogya ha a jogtudósok közönséges nézete és pedig igen helyes nézete szerint, lehetetlen is az állatok életét irányító bármily szabályt is jognak nevezni, viszont nem szabad felednünk azt, hogy Pythagoras-tól kezdve egész ajegujabb időkig mindig akadtak olyanok, a kik az állatok együttélését rendező szabályokat is jognak nevezték. Így újabban Álla t'e t h'i k a cím alatt jelent meg Bre gënzer-től Németországban egy 422 lapos munka, a mély főkép azzal a kérdéssel' foglalkozik, hogy az állatok védelme végett minő állami intézkedéseket kellene tenni. A szerző azonban nem a célszerűség, a gyakorlati megvalósítás vagy az emberi érzelmek nemesítésének a szempontjából fogja föl a kérdést, hanem úgy, hogy minő jogviszonyban vannak egymással az emberek és az állatok és hogy e jogviszonyból minő kölcsönös jogok és köteleességek következnek. A jogviszony megszer-

kesztését nagy alapossággal azon kezdi, hogy élettel csak az egyének bírnak, nem pedig a »collectiv lények,« és hogy ebből folyóan csak az egyes állatokat illetik még a jogok és nem az állatok társaságait. Innen és az élet jogi természetéből vezeti le az állatok jogállását és a jogilag védett állatérdekeket (die rechtlich geschützten Thierinteressen). Mivel e mű egy pályázaton az első díjjal jutalmaztatott, innen arra kell következtetnünk, hogy szerzője feladásában mások is osztoznak.¹⁾

Leonhard egy az alanyi jogról szóló értekezésében²⁾ azt írja, hogy logikailag mi sem állja útját annak, hogy az állatok alanyi jogokkal bírhasanak és hogy ebben őket csupán pozitív jogunk akadályozza.³⁾

Sőt nálunk is vannak olyanok, a kik az állatok jogáról beszélnek. Így Pikler »Bevezető a jogbölcseletbe« című művében azt mondja, hogy: »Az ember ugyanis nem az egyetlen állatfaj, a mely társadalomban él, számos más ilyen állatfaj van. A többi állat-

¹⁾ L. Jogt. Közlöny, 1895, márc. 1.

²⁾ Grünhut. Zeitschrift, 10. k 29. 1.

³⁾ V. még össze, W olf: Grundrs. d. Nat. u. Völkern 56. §.

⁴⁾ Pikler: Bevezető a jogbölcseletbe, Budapest, 1892, 117. 1.

fajok társadalmában is léteznek hasonló jelenségek, mint a milyenekkel az emberi társadalomban találkozunk; jogi, illetőleg állami szervezet, kedvtelésből való érintkezés, közgazdaság, nyelv, illem, erkölcs.«

Ulpianus tehát a maga fölfogásával sem a múltban, sem a jelenben, éppenséggel nem áll egyedül; különben is az ő mentségül sok olyan körülményt lehet fölhozni, a melyekkel az újabbkori jogászok már nem védekezhetnek. Valóban annak, hogy ő itt a jus naturale szót a legtágabb értelemben használja, többszörös, okát lehet adni. Mindenekelőtt ez úgy látszik, egyik legrégebb jelentése volt a jus szónak, mely kivált a nép között még folyvást föntartotta magát. Egyik ősjelentése volt, a mint láttuk, a görögöknél is a Bíz«tw szónak, a kiknek a philosophiáját a római iskolákban székében tanították. A jus naturale, gentium és civile általános osztályozásánál nem a szó szűkebb, hanem tágabb értelmének a használata látszott ajánlatosnak. Különösen alkalmasnak látszott. U l p i á n u s előtt a jus naturale kifejezés e tágabb értelemben való használata azért is, mert más írók szünetlen ingadozásával szemben, biztos határvonalat akart húzni a jus naturale és a jus gentium között. Világosan kitetszik e szándéka ezekből a szavai-
ból: »Quod (t. i. jus gentium) a n a t u-

rali recedere facile intelligere licet, quia illud (jus naturale) omnibus animalibus, hoc (jus gentium) solis hominibus inter se commune est.«

Nevezetes ugyanis itt az, hogy noha U 1-p ián us kifelé a legkiterjedtebb, értelemben veszi is a jus naturale kifejezést, másfelől a jus gentium-mal szemben meg a legszűkebb korlátok közé szorítja a természetjogot, a mennyiben, hogy úgy szóljunk, csak a legtermészetesebb viszonyok szabályozását utalja a természetjog körébe. A szűkebb értelemben vett naturális ratio még oly egyszerű bölcselkedései is szerinte mind a jus gentium körébe tartoznak. Azt mondhatjuk, hogy egyrészt csak azokat a viszonyokat vonja a természetjog körébe, melyekhez hasonlók az állatok társaséletében is találhatóak, másrészt ezeket is csak egy bizonyos pontig, úgy hogy e ponton túl már e viszonyok rendezése a jus gentium, majd a jus civile hatáskörébe, földadatai közé tartozik.

A házasság, gyermekek nemzése és nevelése tehát a jus naturale szabályozása: alá esik, de csak egy bizonyos határig; csak a legáltalánosabb elveket szabja meg a természetjog, azontúl e viszonyok rendezése is a jus gentium és a jus civile földadata. Kétségtelenül jelzi ezt, a midőn a jus civile keletke-

zéséről azt mondja, hogy: »Jus civile est, quod nequein totum a naturali vei gentium recedit, nec per omnia ei servit; itaque quum aliquid addidimus vei detrahimus juri communi, jus proprium, id est civile efficitur.«

Itt látjuk . egyszerismind a legnagyobb ellentétet a természetjog római és modern fölfogása között. A míg mi, ha valamit igazán természetjogynak ismerünk el, arról föltétlenül azt tartjuk, hogy rajta semmiféle emberi törvényhozás se változtathat: addig a római fölfogás szerint a legszigorúbb értelemben vett természeti jogszabályok közül is némelyeket a jus gentium vagy a jus civile teljes joggal kiforgathatott sarkaiból. Így . a római jogászok ismételten hangoztatják azt, hogy a természetjog szerint mindnyájan szabadoknak születünk, de azért ettől a velünk, született szabadságtól a jus gentium és a jus civile intézményei bizonyos körülmények között teljes joggal megfoszthatnak.

Úgy látszik tehát, hogy ha nem is mind, de némelyek a római jogászok közül, későbbi írókhoz hasonlóan, az ősember valamely természetes állapotának a jogát nevezik jus naturale-nak, és mivel ez az őállapot idővel lényeges változásokon ment át — némely viszonyok ugyan változatlanul megmaradtak és megmaradnak, de más vi-

szonyok meg átalakultak — e viszonyok átalakulása szerintük tökéletesen megokolja azt hogy az ős természeti jogszabályok közül némelyek, a jus gentium vagy a jus civile által hatályon kívül helyeztessenek. Megerősíti e feltevésünket az, hogy tudvalévően se H o r a t i u s; se Rousseau nem volt az első, a ki az ősember természetes állapotát vázolta, hanem fölhaladjuk ezeknek az állapotoknak a rajzolását már H o r a t i u s-nál¹⁾ és Lucretiu s-nál²⁾ is. H o r a t i u s tüzetesen leírja, mikép harcoltak az ősemberek, mint valami vadállatok, előbb karmaikkal a makkért és az asszonyokért; később a fejlődés egy magasabb fokán furkósbotokkal, majd mesterséges fegyverekkel.³⁾ Ovidius és Tacitus viszont az ártatlanság és béke aranykorának tekintették az emberiség ősállapotát.

A leghelyesebb eljárás azonban az, ha U l p i a n ü s szóban forgó helyét szabadabban magyarázzuk és azt, a mit a jus naturale-ról mond, nem annyira kimerítő, szabatos meghatározásnak, mint inkább Institúciói . legelején egy a jogtudományba bevezető philosophiai

¹⁾ Horatius: Satir. I. sat. 3.

²⁾ Lucretiusf V. 923.

³⁾ V. ö. Cathrein: Moraiphilosophie, Freiburg, 1893, II. k. 345. 1.

gondolatnak tekintjük. Főcélja jelezni azt, hogy: minden jog ősforrása a természet; hogy a miképpen az állatoknak, azonképpen az embereknek egymásközött való viszonyai is első sorban természettörvények által vannak szabályozva.

Hogy pedig csak az állatokról szól és nem megy még tovább, mondván, hogy minden létező bizonyos természettörvényeket ural: ennek oka az, hogy nem akar igen messze eltérni, hanem a gondolatot inkább csak jelezve, mint teljesen kifejtve, elégségesnek tartja azokról a lényekről szólani, a melyek az emberhez a legközelebb állanak. Nem szól a növényekről, hanem csak az állatokról, először mert nyilván a görög bölcsélet, különösen A r i s t o t e l e s nyomdokán halad, a ki azt mondja¹⁾ hogy az élet világosabb az állatokban, mint a növényekben és éppen ezért az állatokban kell először vizsgálni azt is, hogy mi az élet.

Azután meg a növények haladó mozgással (motus progressivus) nem bírnak, helyüket nem. változtathatják, míg az állatok egyik helyről a másikra mennek, még pedig az érzéki vágy (appetitus sensitivus) vezeti őket e mozgásukban. Sokszor egymástól távoleső helyeken keresik azokat a javakat,

¹⁾ Aristoteles: A növényekről, 1. f.

a melyek életük föntartására szükségesek.¹⁾ Ehhez hasonlóan jár-kezel az ember is veleszületett természetes vágyaitól sarkalva, hogy összegyűjtse azt, a mi léte föntartására megkívántatik.

Ekként, ha különösen a rómaiaknál honos görög philosophia szellemében tekintjük Ulpianus fragmentumát, annak kétségtelenül még mindig megvannak a maga fogyatkozásai, de van oly mélyebb jelentősége is, a melyet közönségesen éppen nem méltányolnak.

Egyébként jól megjegyzendő az, hogy maga Ulpianus is a jus naturale kifejezést az előbb említett tágabb értelmén kívül még egy szűkebb értelemben is használja: azoknak a természettörvényeknek a megjelölésére tudniillik, a melyek kizárólag az embereknek egymás között való viszonyait szabályozzák. Így a többek közt, a midőn azt mondja, hogy: »Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur, nisi Lex specialis aliud inducit«, nyilván a lex naturae kifejezést csak oly törvény megjelölésére használhatja, mely kizárólag az emberek egymásközött való viszonyait szabályozza, másképp legitimum matrimonium-ról nem beszélhetne.

¹⁾ L. Se hififi ni: Institutiones Philosophicae, .Augustae Taurinorum, 1889, 375. 1./

Ám az eddigiékből kitetszően, magyarázza valaki az Ulpianus szavait a leghelyesebben vagy a leghelyesebben, belemagyarázhat e sorokba mindent, csak azt nem, hogy Ulpianus a jus naturale-t nemtekinti valóságos jognak. Teljesen alaptalan; ez az állítás, annál is inkább, mert Ulpianus számos más helyen még ugyancsak valóságos jognak mondja a jus naturale-t, míg egyetlen olyan sort se lehet összes nagyszámú fragmentumaiban találni, a hol a jus naturale jogi természetét megtagadná vagy csak kétségesnek is mondaná. Idézzük bizonyosságul a már említett helyeket: »Privatumi jus tripartitum est; collectum etenim est ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut civilibus.«¹⁾ »Jus civile est, quod neque in totum a naturali vei gentium recedit, nec per omnia ei servit; itaque quum aliquid addimus vei detrahimus juri communi, jus proprium, id est civile efficitur.«²⁾ »Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi Lex. specialis aliud inducit.«³⁾

Mindezeknek a betetőzésül azonban annak, a ki be akarja bizonyítani, hogy a Corpus

¹⁾ D. I. 1. 1. 2. (Ulp).

²⁾ D. I. I. 6. (Ulp.)

³⁾ D. 1. 5. 24. (Ulp.)

juris civilis jogászai a jus naturale-t nem tekintették valóságos jognak, nem szabad megállapodnia Ulpianus egyetlen töredékénél, hanem sorra kell vennie a többi jogászatokat is. Bármily nagy jelentőséget tulajdonítunk ugyanis az Ulpianus szavainak önmagukban is vagy különösen U l p i a n u s-nak a Corpus juris civilis-hez való viszonyát tekintve, a mennyiben, a mint tudjuk, egyike ő azoknak a jogászoknak, a kiknek az irataiból a legtöbb töredék került a Corpus juris-ba: mégis, nevetséges dolog volna a Corpus juris civilis-U l p i a n u s-szal azonosítani, holott a Digestákban ottvan még más 38 klasszikus jogász is, a kiknek bizonyára megvoltak, a saját fogalmaik a dolgokról és a kik mennél kiválóbbak voltak, kétségtelenül annál több önállósággal eredetiséggel gondolkodtak.

Valóban, a Corpus juris civilis egyes helyeinek, címeinek a magyarázatánál különös tekintettel kell lenni arra, hogy annyi kitűnő jogásznak sem a fölfogása nem lehetett legkivált a jog alapfogalmairól mindenben meg egyező, sem a terminológiája nem volt azonos. Ez már a priori állítható, a posteriori meg egészen bizonyos. A Corpus juris civilis magyarázatánál éppen ez a körülmény szám-talan nehézségnek a kútforrása. E részben csak a possessio tanára utalunk. Az ide vonatkozó

rendelkezések megértéséhez Bekker¹⁾ határozottan szükségesnek tartja, hogy a Justinian u s-féle compilatio-ban két áramlatot különböztessünk meg: a possessio-ról szóló régibb tanait különösen Paulus-nak és az újabb idők possessio-ját.

Am, hogy szorosan a mi tárgyunknál -maradjunk, itt van a jus commune kifejezés használata a Digesták első könyve első címében. Az első fragmentumban Ulpianus szerint jus commune a jus naturale és a jus gentium. A kilencedik fragmentumban Gajus megkülönböztetvén a jus proprium-ot és a jus commune-t, azt mondja, hogy jus commune a jus gentium. A jus naturale-ról hallgat, azt itt egyértelműnek veszi a jus gentium-mal. A tizenegyedik fragmentumban viszont Paulus az osztályozásnál jus commune-nak a jus naturale-t nevezi egyedül, íme tehát ugyanegy kifejezésre vonatkozóan •egyetlen, címben háromféle terminológiát találunk három írónál és- a fogalom értelmezésében azt a nevezetes eltérést, hogy a míg Ulpianus biztos határvonalat törekszik vonni a jus naturale és a jus gentium között, addig

¹⁾ B. e k k e r: Re .ht des Besitzes, 182. 1.

Gajus¹⁾ e két kifejezést egészen synonym-nak veszi, ő szerinte tehát egy a jus naturale és a jus gentium. Így például a midőn azt mondja, hogy²⁾: »Et quia antiquius jus gentium cum ipso genere humán» proditum est, opus est, ut de hoc primo referendum sit,« bizonyára a legszorosabb értelemben vett természetjogról beszél és azt mégis jus gentium-nak nevezi. Viszont számos más helyen meg a jus naturale kifejezést használja. Miként e helyen:³⁾ »Ergo ex his, quae diximus apparet, quaedam natúrali jure alienari, qualia sunt ea, quae traditione alienantur; quaedam c i v i l i, nam mancipationes et in jure cessionis et usucapionis jus proprium est civium Romanorum.« Itt tehát már szerinte kétféle jog van: a jus naturale és a jus civile. Továbbá⁴⁾: »Ea, quoque, quae ex hostibus capiuntur, natúrali jure nostrafiant.«

Duncker ugyan másokkal egyetemben azt mondja⁵⁾, hogy alig hihető, hogy Justi-

1) G a j u s Institutióit egész terjedelmükben bírván, ő róla éppen csalhatatlanul bizonyos az, hogy seholye használja a jus naturale szót az Ulpianus-féle tágabb értelemben.

2) D. XLI. 1. 1. pr. (Gaj.)

3) G a j u s: Inst. II. 65.

4) G a j u s: Inst. II. 69. D. XLI. 1. 5. 7.

5) Duncker: Die Besitzklage und der Besitz., Berlin, 1884, 228. 1.

n i a n u s compilátorai meggondolatlanul különböző, egymással összeegyeztethetetlen ideákat halmoztak volna össze. Valóban, legyünk igazságosak e derék és nehéz föladatukban minden tiszteletre érdemes férfiak iránt. Ők a maguk részéről bizonyára megtettek minden telhetőt; szerencsétlenségük csak az volt, hogy megbízatásuk már lehetetlen volt. Mikor Tribonianus 530-ban megbízást nyert, hogy általa választandó 16 jogászszal a virágzás korabeli jogtudósok kisebb-nagyobb műveiből (tényleg 39 római jogász irataiból) a Digestákat állítsa egybe, föladata az volt, hogy a nevezett jogászok irataiból az el nem avult helyeket összhangzó, rendszeres egészszé foglalja egybe, és pedig úgy, hogy egyrészt a köztük vitás kérdéseket lehetően kerülje, másrészt viszont öröködjék a fölött, nehogy az egyes fragmentumok eredeti jellegükből kivetköztessenek.-533 december 16-án hirdették ki a kész törvénykönyvet, tehát Tribonianus és társai összesen tizenheten, nem egészen három év alatt megtalálták a törvénykönyvbe fölvett fragmentumok között azt a tökéletes összhangot, a melyet később századokon át a legkitűnőbb elmék hasztalan kerestek.

Kétségtől az illetén válatnál el lehet érni azt, hogy a compilátorok olyan írókat csoportosítanak, a kiknek a fölfogása egymással

nagyjából megegyezik és éppen ezért némi fáradsággal el lehet érni azt is, hogy az idézett helyek, a szavak, nem lesznek nyílt ellentétben egymással; ámde a fogalmak, az értelem kisebb-nagyobb eltérését már kikerülni lehetetlen. Kisértse csak meg valaki és állítson össze a jelen század harminckilenc legkitűnőbb jogászának az irataiból például egy kis könyvet a jogról és az igazságról. Elérheti talán azt, hogy a szavak közt nyílt ellentmondás nem lesz, de mennyi lappangó eltérés, sőt ellentmondás lesz a tartalom, a gondolatok között; midőn jog, alanyi jog, tárgyi jog, igazság, méltányosság stb. kifejezések alatt egészen mást ért az egyik és ismét mást a másik író.

Mindezekért a Corpus juris-ban bizonyos önnálló jelentőséget az egyes fragmentumoktól elvitatni nem lehet és éppen ezért annál nagyobb súlya van annak, ha különböző helyeken különböző, írók a jus naturale-t mind valóságos jognak tekintik. Még pedig kiváltképpen kiemelendőnek tartjuk azt, hogy a jus naturale szót a fönnebb említett tágabb értelemben csak is az egy Ulp-ianus használja, míg a többi író, nevezetesen Ga.jus, M o d e s t i n u s, P a u l u s, Marci anus, Florentinus a jus naturale kifejezést e tágabb értelemben nem használja.¹⁾ Közöm

¹⁾ L. P a u l e r: Észjogi előtan, Bpest, 1873, 57. 1.

ségesen tehát a Corpus juris civilis jogászai jus naturale alatt nem az állatok és emberek közös, jogát, hanem oly jogot értenek, mely kizárólag az emberek egymásközt való viszonyait szabályozza.

Nem lehet föladatunk e helyütt részletesen fejtegetni azt, hogy mi volt a jus naturale és a jus gentium a római jogban, de azt igenis állítjuk, hogy a ki nem abból a sarktételeből indul ki, hogy valamint a jus szónak a Corpus juris civilis-ben, a mint láttuk, több jelentése van, éppen így a jus naturale és jus gentium kifejezéseknek is többértelműk van: az soha a jus naturale-t és a jus gentium-ot a Corpus juris civilis-ben megfejteni nem fogja. E részben az akadályok valóban leküzdhetetlenek.¹⁾ Hisz már ez ed-

Pauler is úgylátszik félreismeri azt, hogy a jus naturale kifejezésnek a római jogban több jelentése van. Azt mondja, hogy a természetjog a mennyiben az ember és életviszonyai természetében gyökerező jogszabályok rendszeres előadása, lényegesen különbözik a rómaiak ama fogalmától hogy: »Jus naturale est quod natura omnia animalia docuit« és inkább ahhoz hasonlít, mit ők jus gentium-nak neveztek; holott a jus gentium nemcsak hogy hasonlít sokszor a szoros értelemben vett természetjoghoz, hanem igen sokszor az is, éppen azért, mert a jus gentium szónak is több jelentése van és ezek közül egy

digiekben láttuk, hogy a jus naturale jelenti Ulpianus-nál először az emberek és az állatok közös jogát; azután másodsor Ulpianus; anus-nál és más íróknál, kizárólag az emberek életét szabályozó jogot, megkülönböztetve mindazáltal azt a jus gentium-tól; harmadszor más íróknál sokszor a jus gentium-ot is magában foglaló, lehető leltágabb értelemben vett természetjogot, mindazt: »quod naturalis ratio constituit.«

A szűkebb értelemben vett természetjog fogalma, mely kizárólag az emberek viszonyait szabályozza, ott van a Corpus juris civilisben, részint jus naturale, részint jus gentium elnevezés'alatt. A jus gentium elnevezésnek ugyanis a római jogban egyik jelentése éppen a szűkebb, sajátos értelemben vett természetjog, a mint azt; többek közt a következő helyek is bizonyítják: 1. »Quarundam rerum a szoros értelemben vett természetjogot . jelenti. (Pauler; Eszjogi előtan, 6. 1.) Az 57-ik lapon meg éppen azt mondja, hogy: »G a j u s, M o d e s t i n u s, Paul us, Ma re ián us, F l o r e , n t i n u s, a jogot csak naturale és civile-re osztván a jus naturale-t „quod naturalis ratio constituit” a jus gentiummal azonosnak vették.“ A mint az alábbiakból kitűnik, helyesebben sokszor a jus gentium-ot azonosították a szűrés értelemben vett természetjoggal, de máskor meg nem azonosították, tehát e jogászokról. azt állítani, hogy ők kivételnélkül mind a jus gentium szót csak egy értelemben használták, teljességgel nem lehet.

domínium nanciscimur jure naiuráli,
 quod appellatur jus gentium, qua-
 rundam veró jure civili.«¹⁾

2. »Jure gentium incestüm com-
 mitit, qui ex gradu ascendentium vei des-
 cendentium uxorem duxerit. Qui veró a
 latere eam duxerit, quam vetatur, vei affinem,
 quam impeditur: si quidem palam fecerit, le-
 vius; si veró clam hoc commiserit, gravius
 punitur. Cujus diversitatis illa ratio est circa
 matrimonium, quod ex latere 'non bene con-
 trahitur: Palam delinquentes, ut errantes ma-
 joré poena excusantur: clam committentes,
 ut contumaces plectuntur.«²⁾ Megokolni is fö-
 löslegesnek tártjuk azt, hogy itt a jus gentium
 csak természetjogot jelenthet.³⁾

3. »Et quia antiquius jus gentium
 cum ipso genere humano prodi-
 tum est, opus est, ut de hoc primo refe-
 rendum sit.«⁴⁾

Már pedig ha a jus gentium olykor —
 a mint az az előadottakból kétségtelenül bi-

¹⁾ Inst. II. 1. 11.

²⁾ D. XXIII. 2. 68. (Paul.)

³⁾ L Farkas: id. m. I. k. 123.1. „Rokonnak rokonnal. való mindennemű nemi összevegyülése, az „incestum“ vérfertőzés, utált fogalma alá esett, mely a legszigorúbb vallási és világi büntetésekkel fenytették.“
 D. XLI. 1. 1. pr. (Gaj.)

zonyos — természetjogot jelentett, ez a természetjog a szűkebb, sajátos értelemben vett természetjog, mert az állatok és emberek közös jogát nyilván *jus gentium*-nak nevezni sohase lehet.

Mindezek mellett azt, hogy a sajátos értelemben vett természetjognak (mely kizárólag csak az emberek és nem az élőlények vagy állatok közös joga) fogalma benne van a *Corpus juris civilis*-ben, napnál világosabban bizonyítják még a következő helyek is:

1. »*Jus pluribus modis dicitur. Uno modo, quum id, quod semper aequum ac bonum est, jus dicitur, ut est jus naturale; alio modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est jus civile.*«¹⁾ Paulus e helyen csak kétféle jogot különböztet meg, a *jus naturale*-t, a mely magában foglalja itt a *jus gentium*-ot is és a *jus civile*-t. Szembeállítja a kettőt egymással és a főkülömbiséget a kettő között abban találja, hogy a *jus naturale* »*semper aequum ac bonum est,*« következőképpen a *jus civile*, *non semper aequum ac bonum est;* a *jus civile* »*omniibus aut pluribus in quaque civitate utile est,*« tehát csak hasznos, nem föltétlenül szükséges.

¹⁾ D. 1. 1. 11. (.Paul.)

Már pedig az a jog, mely mindig és mindenütt igazságos, jó és szükséges, az sajátos értelemben természetjog.

2. »Nam jure hoc evenit, ut, q u o d q u i s que ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecis'se existimetur; ét quum intet noscognitionem quandam natura constituit, consequens est, hominem h omin i i n s id i a r i n e f a s esse.«¹⁾ Florentinus e szavai szerint tehát a természet »cognitionem quandam inter nos (homines) constituit« és ezért tiltja a természetjog, hogy egyik ember a másinak életére törjön és a természet rendelkezésén alapszik az embernek az a joga, hogy magát' a jogtalant támadás ellenében megvédelmezhesse.

3. »J ú r e n a t ú r a e a e q u u m e s t, n e m i n e m c u m a l t e r i u s d e t r i m e n t o e t i n j u r i a f i e r i l o c u p l e t i o r e m.«²⁾

Pomponius itt a természetjogra vezeti vissza a mások megkárosításával való gazdagodás tilalmát. '

4. »Séd naturalia quidem jura, quae apud omnes géntés peraeque observantur, divina quadam provi. dentia constitu t a, semper- firma atque immutabi l i a permanent.«³⁾

¹⁾ D. I. 1. 3. (Flór.)

²⁾ D. L. 17. 206. (Pomp.)

³⁾ Inst. I. 2. 11.

Tehát van természetjog „ó a mely, mindig szilárd és változhatatlan, különbség nélkül minden népnél megtartatik és az isteni, gondviseléstől származik. ..

Hogy ez a sajátos értelemben vett természetjog volt a Corpus juris civilis jogászaik előtt a jus naturale közönséges értelmében, azt az eddigieken kívül bizonyítja még Hermogenianus-nak következő fragmentuma¹⁾:

»Quum igitur hominum causa omne jus c o n s t i t u t u m s i t: primo de personarum statupác -post de caeteris, ordinem Edicti Perpetui secuti, et'his proximos atque conjunctos applicantes titulos, ut rés patitur dicemus.«
Tehát Hermogenianus szerint ' minden sajátos értelemben vett jog kizárólag 'az-emberek számára alkotott és ekként a 'sajátos értelemben vett természetjog is,²⁾- >" ú ... -':

. Mindezek után pedig, ha remek szabadsággal, világossággal és tüzetességgel akarjuk hallani, hogy mit értették, a-rómaiakat a sajátos értelemben vett természetjog-alatt,

¹⁾ D. I. 5. 2. (Hermog.); , . . . ,

²⁾ Miként Pa ú í ér (Észjogi előtan, 56. 1.) mondja; „A rómaiak ismeretes jogszabálya: Honeste vivere, alternm nom laedeté; suun cuiquée tribuere (Inst. I. 1. 3.), világosan-mutatja; hogy a jognak gyökerét nem a tételes törvényekben kerestek.“

ügy föltalálhatjuk azt Ciceró-nál a következő helyeken:

1. De re publica, III.. 22.: »Est quidera vera lex recta ratio, naturae congrueris, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocet ad officium jubendo, vetando a fraudé deterreat . . . ; Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest, nec vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus, neque est quaerendus explanator aut interpret ejus aliüs, nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac, sed et omnis gentis et omni tempore una lex et sempiterna et immutabilis continebit, unusque erit communis quasi magister et imperator omnium deus, ille legis hujtis inventor, .disceptator, lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet ac naturam hominis aspernatus hoc ipso: luet . maximas poenas, etiam si cetera supplicia: quae, putantur effugerit.«

2. De Legibus, II 4, :».. . . . Non tum denique incipit lex esse, quum scripta est, sed tarn, quum orta est; orta autem est simul cum mente divina.«

3. De legibus, I. 5.: »Non ergo a Praetoris edicto neque a XH-tabulis, sed penitus ex intima philo sophia hauriendam juris disciplinam.«

4. Pro Milone, II. 4.: »Est igitur haec iudices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa adripuimus. hausimus expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti sed. imbuti cumus ;

5. De legibus, I. 5.: »Natura ius est explicanda est nobis, eaque ab hominibus repetenda natura.«'

(L. még: De republica. III. 11. és köv.j, De legibus I. 7. és köv.)'

Valóban, mindmáig senkise fejezte ki remekebben a természetjog lényét, mint Ciceró e helyeken. x

ügyde Bergbohm¹⁾ végső erőfeszítéssel azt mondja, hogy. Ciceró orator volt és ekként természetes ellensége a juristáknak. Továbbá, hogy olyan frázisokat, a minő a főnhebb idézett Pro.Milone, II. 4. hogy: »Est igitur HáeCj iudices, non scripta, sed nata lex etc.«, időnként hallani lehet minden törvénykezési teremben. Főlemlítjük itt ezt az ellenvetést, nem mintha bármily.csekély erőt is tulajdonítanánk neki, hanem hogy kitűnjék, hogy a szavak világos értelme ellenére, mikép kénytelenek jeles elmék is szalmaszálak után kapkodni, hogy véleményükkel látszólag legalább felszínen maradhassanak. Hiszen ha csakugyan

¹⁾ Bergbohm: id. m. I. k. 155. 1.

való az, hogy a törvénykezési termekben ma és mindig a Ciceró-éhoz hasonló mondatokban hivatkoznak a tételes joggal szemben természetjog létezésére; éppen ez bizonyítja a legfényesebben azt, hogy itt nem valamely mulékony, változó, hanem, örök, állandó eszmével állunk szemben. A mint való igaz is az, hogy a jogban a természetes igazság szünetlen harcot folytat az emberi fictiók tévedéseivel. Azután, ha csakugyan akkora szakadás volt volna a jogászok és: az oratorok gondolkodása közt a rómaiaknál,* hogy ezek természetjog létezését vallották, amazok pedig erről hallani sem akartak: mikép hivatkozhattak volna az oratorok a bíróságok előtt mégis a természetjog igazaira? Ma is miért hivatkoznak? Azért, mert még azok a jogászok is, a kik nyíltan természetjog létezését elismerni vonakodnak, magukban valamely címen mégis mindig beisme'rik azt, hogy van egy bizonyos természetes igazság, a melyhez a tételes jognak föltétlenül-alkalmazkodni kell, hogy céljának megfelelhessen. Végre, csak volna valami nyoma a forrásokban is annak, hogy az oratorok egészen máskép fogták föl a jogot, mint a juristák. De nemcsak, hogy nem találjuk nyomát ennek sehol, de sőt épp az imént láttuk, hogy a Corpus juris civilis és a Ciceró szavai a legteljesebben összhangzanak.

Távol legyen azonban-tőlünk azt állítani, hogy a klasszikus; kor jogászai között ne találkoztak volna olyanok, a kik természetjog létezését tagadták. Ellenkezően biztosra vesszük, hogy voltak ilyenek; de a.; nagy többséggel szemben — elenyésző- csekély számban. A *communis opinio* csalhatatlanul a természetjog mellett volt. Az ellenkező nézet is a görög-bölcséletből-merített erőt, hisz a mint tudjuk; a görögöknél már a legrégibb időkben voltak olyanok, a jik természetjog, létezését tagadták. S o l o n-ról mondják már, hogy változhatatlan jog'létezését tagadta. Archelaos jóniai bölcsező, a kinek ..tanítványai közé tartozott Sokrates is, azt állította, hogy a jó és rossz között való különbség pem a természet, rendelésén, hanem, emberi törvényeken és szokásokon; alapul. Ebben követte őt a szophisták egy része és különösen Protagoras, a ki-szerint csak az jó, a; mi az embereknek hasznos és az igazságos, jogos, a mit valamely ország törvényei annak nyilvánítanak és csak addig, a míg annak nyilvánítják. E tanoknak a rómaiak közt akadtak egyes követői, de csaknem páratlan természetes józanságuk megóvta őket attól, hogy e vélemények náluk közkeletűekké váljanak;

Őszintén szólva, e nevezetes kérdés tás gyalásánál a legtöbb modern író eljárásánál

a hatást kell hogy tegye az emberre,, mintha még mielőtt a Corpus juris civilis-be be is pillantottak volna, már is makacs balítélettel előre kimondották volna azt, hogy a római jogban szó se lehet természetjogról. Bacon¹⁾ szavaival élve: »Jurisconsulti autem, suae quisque patriae legum . . . placitis obnoxii et addicti, iudicio sincero non utuntur, sed tamquam e vinculis sermocinantur.« Valóban, ezek az írók, a történeti iskola tanaitól túlon túl elfogulva, igazán e vinculis sermocinantur!

Ha ugyanis elismernék azt, hogy a római jogászok természetjog létezését vallották^ akkor attól tartanak, hogy ezzel,-a-mint -igaz. is? hatalmas erősséget szolgáltatnak egyrészt a természetjogászok kezébe; másrészt meg abba a kényszerhelyzetbe jutnak, hogy az általuk is bálványozott római jogot egy, szerintök óriási fogyatkozással kellene vádolniok. Mert ha a római jogászok közönségesen természetjog létezését vallották, akkor ők e modern írók szerint, a jogot már alapjában tévesen, nem hiányosan, hanem egészen rosszul fogták föl.

Ezt állítani pedig nem kis dolog, mert a legnyomósabb és legszembeütőbb bizony-

¹⁾ Bacon: De augrrteritis scientiarum, 1. VIII. c. 3. op. ed. Amstel. 1685. I. p. 561.

ság arra, hogy a rómaiak fogalma a jog benső természetéről, ha hiányos volt is, de alapján téves nem lehetett, egy pillantás jogélettükre. Nem látjuk e Róma történetében mindenütt, hogy az emberek mintha jogi bölcsességgel születtek volna, a consuloktól le a plebs legaljáig, páratlan érzékkel bírtak a jog iránt. A mint Pu'chta¹⁾ mondja: »A rómaiak kiváltképpen egy tudományra voltak hivatva; ebben merült ki szellemi törekvésük: a jogtudomány volt egyszersmind philosophiájuk is.« Életbölcességük kiegészítő, sőt főrészenek látszik a jog, a melynek igazságait nem csupán a törvénykezés helyein hangoztatják,, hanem magukkal viszik az élet mindennemű viszonyai közé. A mi -legtöbb: él ő fogalom, nem szürke elmélet volt náluk a jog, a melyet mindannyian mintegy érezve értettek. Palotákat pedig nem emelhetni ingoványon, a valótlanságból a logikai következtetések rendjén csak valótlanság származhatik: a római jog pompás épülete nem emelkedhetett a jog természetének teljesen hibás fölfogásán. ·

Valóban azt állítani, hogy az a nép, a melynek a világ teremtésétől kezdve minden nemzetek között a legtöbb érzéke volt a jog iránt; a melynek páratlan jogi intézményei

¹⁾ P u c h t a: Cursus der Institutionen, I. k. 483. f.

örök csudálkozásunknak legméltóbb tárgyai; jogtudósai minden idők legelső remekírói, alapján félreismerte a jog igazi természetét, legalább is vakmerőség.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A legfőbb jogi törvény; a jog főelve.

Négy legfőbb törvényt állapítottuk, megfőbb az emberi igazságnak. Ezek:

1. Az ember természetével megegyezően létezzék azaz az legyen, a minék, lényege szerint lennie kell.

2. Az ember cselekvése olyan legyen, mint a milyen a természete. . . .

3. Az együttlétező emberek között az emberi természetnek megfelelő „rend legyen.

4. Az együttlétező emberek cselekvése e természetes a társadalmi renddel megegyező legyen...

Ama viszonynál fogva... a mely az igazság és a jog között van; világos, hogy a jog legfőbb törvényei nem lehetnek mások, mint az; emberi igazság általános törvényei; az emberi „életnek arra a területére, korlátolva, a mely a jog szabályozása alá esik.

Továbbá, valamint az emberi igazság legelső törvényéből „szigorú logikai szabályszerű

séggel következnek a többi törvények; azonképpen a jog legfőbb törvénye is voltaképpen az emberi igazságnak abból a legelső törvényéből következik, a mely szerint az embernek természetével megegyezően kell léteznie..

Csakhogy miután jogról csak több ember között lehet szó, az emberi igazság általános törvényei közül mégis k ö z v e t e t l e nül csak azok hatnak ki a jogéletre, a melyek több ember együttlétezéséről szólnak.

Eszerint kellően korlátolva az emberi igazság harmadik törvénye voltaképpen a legelső, legfőbb törvényé: a jognak és úgy szól; hogy:

az együtt létező emberek között az ember és az emberi társaság természetével (lényegével) megegyező jogrend legyen.¹⁾

Azaz a jogrendben a maga természetes helyén legyen; minden ember, minden az ember jogi hatalma alá eső dolog és a természetes jogrenddel megegyező- legyen az emberek egymással szemben való külső szabad cselekvése.²⁾'

1) H e g e l szerint a legfőbb erkölcsi törvény úgy szól, hogy: légy személy és tiszteld a többi személyeket. Ez közös legfőbb törvénye az erkölcsnek és a fognak.

2) Ha az emberi igazság negyedik törvényét a jogéletre alkalmazzuk, korlátoljuk, úgy fog szólni,

Azokból, a miket a természetjogról, a tételes, jogról és a kettőnek egymáshoz való viszonyáról már előbb mondtunk, kitűnik:

1- ször az, hogy a jog legfőbb törvényéből a természetjog minden más törvénye egyszerű deductióval levezethető.

2- szor, a szorosan vett tételes jog törvényeit a jog legfőbb törvényéből puszta deductióval levezetni nem lehet. Mert a szorosan vett tételes jog területén az emberi törvényhozó több egyformán jó vagy jó, jobb és legjobb rendelkezés között tetszése szerint választhat, föltétien szükségesség itt akaratát nem kényszerítvén. Ekként hogy mi jogos és mi jogtalan ezen a területen, az a már fönnebb jelzett korlátok között az emberi törvényhozó szabad elhatározásától függ és

hogy: az együttlétezö emberek egymással szemben való külső szabad cselekvése a természetes jogrenddel megegyező legyen. Ám ez a negyedik törvény voltaképpen már befoglaltatik a harmadik törvényben, mert az, hogy az együttlétezö emberek között az ember és az emberi társaság természetének megfelelő jogrend legyen, azt is jelenti, hogy az ember más emberekkel szemben való külső szabad cselekvése a természetes jogrenddel megegyező legyen. Elégséges tehát egy legfőbb törvényét fölláítani a természetjognak, ebből minden más természetjogi törvény levezethető.

így a jog legfőbb törvényéből a priori le nem vezethető.

3- szor, éppen ezért a régi és újabb íróknak az a törekvése, hogy olyan legfőbb jogi törvényt találjanak, a mely egymaga rendezze a jogélet összes viszonyait! tökéletesen lehetetlen vállalkozás.

4- szer, mivel a természetjog alapvető, nevezetesebb része az egész jognak, a természetjog legfőbb törvénye, legfőbb törvénye a jognak a maga egészében is. Ebből vezethetők le a legnevezetesebb jogi törvények (az összes természetjogi törvények), de nem minden jogi törvény.

Megállapítván ekként a jog legfőbb törvényét, fölláthatjuk most már a jog főe l v é t is.

Elv annyi mint első; az okoskodás alapjául szolgáló első igazság, a melyből következtetés útján más igazságokat ismerünk meg.

A jog föelve és a legfőbb jogi törvény között nem az a viszony, hogy a jog föelvéen alapul a legfőbb jogi törvény, hanem ugyanaz a jogi igazság foglaltatik, mind a kettőben, csak hogy az egyikben elv, a másikban szabály alakjában. Azokat az elveket, a melyeken a legfőbb jogi törvény alapul, már fönnebb ismertettük.

Általánosságban tekintve a jogelvé és jogszabály fogalmát, a kettőnek egymás-

hoz való viszonyát, azt mondhatjuk, hogy: a jogelv a jogszabály okait tartalmazza. Vagy azt az okot jelzi, a melyből a jogszabály ered; vagy azt, a melyből a jogszabály igazi értelme megállapítható; vagy a jogszabály célját. Innen a jogelv általában előbbvaló fogalom, mint a jogszabály, mert a jogelv a jogszabály okait fejezi ki. A legelső jogszabálynak is megvan-nak a maga okai, mivel ezeket az okokat jogelv fejezi ki, a legelső jogelv szükségkép-pen megelőzi a legelső jogszabályt.' Mint a hogy a gondolat szükségképpen megelőzi az akaratot, az eszes cselekvést. Szabatosan: szólva a jogtudomány jogéi vek, a törvény-könyv jogszabályok rendszere; tehát a jogtudomány előbbvaló mint maga az ér-vényben levő tárgyi jog. Így jelezhető az anyagi különbség a jogelv és- a jog-szabály általános fogalma között. .

De különbözik a kettő alakilag is. A jogszabály a cselekvés mintája; parancsoló,, tiltó vagy megengedő alakja van. Rendelke-zést tartalmaz, a nélkül hogy annak , okát adná. A mennyiben néhol a törvénykönyvek-ben a-jogszabályok mellett .okadatolás is talál-ható, az nem. tartozik a jogszabályhoz, az. voltaképpen a szabály igazi értelmét megvi-lágító vagy tartalmát megerősítő jogelv.

A jogelvnek a maga sajátos mivoltában

nincs se parancsoló, se tiltó, se megengedő alakja, mert közvetlenül nem mintája a cselekvésnek, nem rendelkezik, hanem egyszerűen kijelentése valamely igazságnak.

E szerint, a míg a jogszabály mindig szorosán a jog sajátos területén marad, a jogelv azon túl terjeszkedik. Jogelv nemcsak az az igazság, a melynek jogi tartalma van, hanem bármily igazság, a melyből valamely jogi igazság következik. Éppen ezért a jogelv és a jogtétel sem azonos fogalom. A jogtétel jogi igazságot tartalmaz, a jogelv nem szükségképpen. Jogtétel bármily jogi igazság; jogelv csak az olyan, a melyből más jogi igazság következik ¹⁾

Világos, hogy miután minden szabály lényegében az esetek többségére szóló állandó

¹⁾ Végül nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy vannak olyan jogszabályok, a melyek tisztán a törvényhozó tetszésén alapulnak, a melyek tehát csak arra a jogelvre vezethetők vissza, hogy quod principi placuit, legis habet vigorem. Hogy a magyar állam színe a vörös-fehér-zöld és nem a zöld-fehér-vörös legyen, annak oka tisztán a törvényhozó tetszése. A Kongó-állam színe épp úgy lehet a kék-sárga, mint a fehér-fekete. A katona tiszteleghet a fegyverével vagy nem; a balkezével épp úgy, mint a jobb kezével; a ruhája lehet egy árnyalattal világosabb vagy sötétebb szürke stb. Itt csak a tetszés dönthet és azért a jogszabály mégis kifogástalan.

útmutatás, minden jogszabály oly általános jogi igazságot tartalmaz, a melyből más különös jogi igazságok következnek, tehát minden jogszabály a belőle következő jogi igazságokkal szemben egyszersmind jogelv is. Az elv alakját is akkor ölti föl, ha parancsoló, tiltó vagy megengedő alakját elhagyjuk. Csakhogy ebben az esetben nem kapjuk azt a jogelvet, amelyen maga az átalakított jogszabály alapul, hanem oly általános jogi igazságot, a melyen más jogelvek és jogszabályok alapulnak.

E szerint, mivel ugyanazt a jogi igazságot tartalmazza a legfőbb jogi törvény és a jog főelve: a jog főelve, noha főelv, mégsem a legelső elve a jognak. A jog legelső elveiül azokat az elvbket kell tekintenünk, a melyeken a legfőbb jogi törvényben és a jog főélvében foglalt jogi igazság alapszik.

Most már elv alakjában úgy fejezhetjük ki azt a jogi igazságot, a mely a legfőbb jogi törvényben foglaltatik, hogy természetj o g i l a g jogos az a külső szabadoséle'kedet, a mely az ember és az emb b éri társaság természetével (lényegével) megegyezik és jogtalan az a külső szabad c s e l e k e d e t, a mely az e m b e r és az emberi t á r s a s á g t e r m é s z e t e v e l ellenkezik.

Mivel pedig az emberi természetben a

jogra nézve a legfontosabb az, hogy az ember, mint személy, öncélú lény, innen a jó főelvét még tökéletesebben úgy fejezhetjük ki hogy: természetjogilag jogos az a külső szabad cselekedet, a mely az embereknek mint öncélú lényeknek a társas életével megegyezik és jogtálán az a külső szabad cselekedet, a mely az embereknek, mint öncélú lényeknek, a társas életével ellenkezik.

E főelvről megjegyezzük a következőket:

1-ször, ez a' főelv ugyanoly értelemben főelve a jognak, mint a mily értelemben legfőbb törvény a fönnebb megállapított legfőbb jogi törvény. Tudniillik, a jog főelve főelv azért, mert belőle következik minden, más elve a természetjognak, de a szorosan vett tételes jog elvei n e m k övetkeznek. A jog főelvéből a természetjog minden elve a priori, deductio útján levezethető; de nem vezethetők le a szorosan vett tételes jog elvei, mert ezeket csak a posteriori, tapasztalás, inductio útján lehet megállapítani. Az emberi törvényhozó elé a végcél; mélyre törekednie kell, a természetjog tűzi ki; de már a végcélhoz-vezető közbeeső célok között, a fönnebb jelzett határokon; belül, tetszése szerint választhat, így tehát: külöm-

bözők lehetnek azok az elvek, a melyekre rendelkezései visszavezethetők és azokat a priori megállapítani nem lehet.

Elvetendő tehát a jog főelvének olyatén értelmezése, hogy abból kivétel nélkül minden más jogelv pusztá deductióval levezethető. A mely szerint, ha nem is kifejezetten, de benneillően, a jog főelve megjelöli mindazt a mi jogos és mindazt, a mi jogtalan és pedig a legapróbb részletekig minden helyre és időre szólóan egyformán. Föltételezi ugyanis a jog főelvének ilyenét magyarázata azt, hogy a jogrend minden legkisebb részében, minden időben és minden helyen egy és ugyanaz kell legyen. Hogy éppen ezért voltaképpen csak természetjog van: a jogban dualizmus, az emberi törvényhozó akaratából eredő, tetszésétől függő, szorosan vett tételes jog nincs.

E szerint a fölfogás szerint kivétel nélkül minden tárgyi és alanyi jog egyetlen kútforrás az ember <és> az emberi társaság természete vagy mások szerint az ész. A mint tehát csak innen ered az egész jog. csak innen ismerhető is meg. Tehát csalca priori, deductio útján; tapasztalat, inductio útján való megismerése a jog bármely részének, e szerint a fölfogás szerint lehetetlen.

2-szor, ha a legfőbb jogi törvényt valaki

úgy értelmezi, hogy abból pusztán deductióval a jog valamennyi törvénye levezethető, akkor nyilvánvalóan a legfőbb jogi törvény mintegy dióhéjban: az egész tárgyi jog. Hasonlóképpen, ha a jog főelve kivétel nélkül mindazt megjelöli a mi jogos és jogtalan, akkor a jog főelve mintegy dióhéjban: az egész jogtudomány. A gondolat tehát szerfölött csábító: egyetlen törvényben adni a jog összes parancsait; olyképpen egyszerűsíteni és ezáltal tökéletesíteni a jogtudományt, hogy egyetlen elvben benfoglaltassék a jog eszméje a maga teljességében. Úgy hogy mindaz, a mi ezen a főelven kívül a jogról még mondható, csak mintegy részletezése, tüzetesebb kifejtése legyen a jog főelvében már benne rejlő egész igazságnak. Bizonyára a netovábbja ez annak a tökéletességnek, a mit az emberi elme ezen a téren elérhet; ám hiábavaló törekvés, mert a jog dualistikus természetébe ütközik.

3-szor, kiemelendő az, hogy föltétlenül azaz természetjogilag és tételesjogilag is jogtalan az, a mi az embereknek, mint öncélú lényeknek a társas életével ellenkezik. Az ilyen cselekedetet ugyanis a tételes jog se nem parancsolhatja, se meg nem engedheti. Ám másképp áll a dolog azzal, a mi természetjogilag jogos. A mi természetjogilag meg-

engedett, az tételesjogilag tilos lehet. A tételesjog tudniillik, nem parancsolhat semmi olyat, a mit a természetjog tilt és nem tilthat semmi olyat, a mit a természetjog parancsol: de tilthatja vagy parancsolhatja azt, a mit a természetjog megenged. Csak erre a térre terjed ki hatásköre s ha ezt nem tehetné, nem is létezhetnék.

Ekként föltétlenül jogos csak az, a mit a természetjog parancsol és föltétlenül jogtalan csak az, a mit a természetjog tilt. A mi természetjogilag megengedett, az tételesjogilag jogos vagy jogtalan lehet.¹⁾

¹⁾ A legfőbb jogi törvény és a jog főelve is, úgy is á mint itt adjuk, inkább alaki, mint anyagi. Ha a legfőbb jogi törvény tüzetesen körülírná azt a jogi rendet, a mely az ember és az emberi társaság természetével megegyezik vagy ha a jog főelve tüzetesen megjelölné azokat a cselekedeteket, a melyek az embereknek mint öncélú lényeknek a társas életével ellenkeznek és azokat a melyek nem ellenkeznek: akkor ez anyagi kifejezése volna, szabály vagy elv alakjában, a jog eszméjének. Ám ez mindeztideig nem sikerült és talán sohase is sikerül, mert egyetlen törvénybe vagy elvbe rendkívül nehéz akár csak a természetjog eszméjét is befoglalni. A tételes jogét meg a mint láttuk éppen lehetetlen. Ám ez éppenséggel nem olyan nagy szerencsétlenség, mint közönségesen gondolják. Ha valaki egy kötetben fejtí is ki a jog eszméjét, ez elvégre éppen annyi, mintha egy mondatban fejezné ki azt. Itt csak az alaki tökéletességben van különbség; a lényeg, a tartalom egy.

Az előadottakkal szemben századunkban a legdivatosabb vélemények egyike az, hogy: a haszon a jog legfőbb és egyetlen igazi mértéke. Haszon alatt majd pusztán anyagi előnyt, majd meg anyagi, értelmi és erkölcsi előnyt értenek. Ám akár szűkebb, akár tágabb értelemben vegye is valaki a hasznot, a haszon-elméletek (utilitarizmus) minden elképzelhető alakjukban tarthatatlanok. A haszon eszméjét véve ugyanis alapul, a jog főelve:

1- ször, úgy gondolható, hogy: jogos az a cselekedet, mely az egyes emberre nézve hasznos és jogtalan az a cselekedet, mely az egyes emberre nézve káros. E szerint az egyes ember mindazt teheti, a mi rá nézve anyagilag vagy más módon előnyös és csak attól kell tartózkodnia, a mi rá nézve káros. Annyira szembe-tűnő, hogy ezen az alapon a társas együttélés lehetetlen, hogy bizonyítani is fölösleges.

2- ször, kifejezhető a haszon eszméjét véve, alapul, a jog főivé akként, hogy: jogos az a cselekedet, mely az állampolgárok többségére nézve hasznos és jogtalan az a cselekedet, mely az állampolgárok többségére nézve káros.

Nyilvánvaló, hogy e szerint a főelv szerint a kisebbség minden javaival egyetemben

tökéletesen ki van szolgáltatva a többségnek. A többség bármit tehet a kisebbséggel, ha abból anyagi vagy másnemű előnye származik. Már pedig szembetűnően igazságtalan az, hogy két ember közül, a kiknek a természete egyenlő, pusztán azért mert az érdekek véletlene szerint az egyik a többséghez, a másik meg a kisebbséghez tartozik, az egyik úr, a másik pedig szolgálja legyen.

De a mi legfőbb, a kik ezt az elvet fölállítják, nem veszik észre, hogy tulajdonképpen azt hirdetik, hogy: pusztán a fejek száma dönt a jogosság és jogtalanság fölött. Az érdemet, kiválóságot, minden mást tekinteten kívül hagyva, pusztán a számoktól függ a jogosság és a jogtalanság. Már pedig az is igazságtalan társadalmi rendszer volna, ha a társadalmi javak pusztán fejszám szerint osztatnának meg; de ez a haszon-elmélet még sokkal rosszabb. Mert e szerint az elmélet szerint az esetleg érdemesebb kisebbségnek még arra sincs igénye, a mi a társadalmi javakból fejszám szerint megilletné, hanem egyszerűen nem kap semmit.

Csak szánalmas közellátás erősítheti azt, hogy volt vagy van olyan állam, a melyben a jogosság vagy jogtalanság egyetlen, legfőbb mértékéül a többség hasznát vagy kárát tekintik. Ilyen állam nincs és sohase is volt.

Bizonyos esetekben, igaz, egyszerűen a többség haszna dönt, de ezek csak ritkább esetek. Alább majd látni fogjuk, hogy mily különböző mértékek szerint történik a társadalmi javak és ezzel együtt azt mondhatjuk: a társadalmi szabadság megosztása. Hogy szembetűnő példát hozzunk föl. hogy mily balhit az, hogy ma a jogrendszerek a többség haszna vagy kára szerint igazodnak, arra utalunk, hogy a vagyon nagyobb része minden államban egy kisebbség kezében van. A fönnebbi haszon-elmélet szerint ez nyilvánvaló jogtalanság és a többségnek teljes jogcíme van arra, hogy ezt a kisebbséget mindenéből kifosszsa.

3-szor, e fogyatkozásokat pótolandó, némelyek úgy módosítják a fönnebbi haszon-elméletet, hogy: jogos az a cselekedet, mely az állampolgárok többségére nézve állandóan hasznos és jogtalan az a cselekedet, mely az állampolgárok többségére nézve állandóan káros.

Úgyde világos, hogy ez az állandósággal való kiegészítés mitsem segít az elv eredendő hibáján, sőt még növeli annak az igazságtalanságát, mert a többség így pusztán azért mert számra véletlenül nagyobb, nem múló, hanem állandó előnyhöz jut. Nem is említve

azt, hogy a kisebbség elpusztítása vagy szolgálása a többségre nézve állandóan hasznos lehet. Valóban, nem lehet elégszer ismételni, hogy a mi a többségnek előnyére van, az a kisebbség javainak, társadalmi szabadságának valóságos megrablása is lehet, éppen úgy, mint a hogy nem mind igazság az, a mit a többség akar; sokszor áll: pars minor, pars sanior elve.

4- szer, a haszon eszméjéből indulva ki, szövegezhető a jog föelve úgyis, hogy: jogos az a cselekedet, mely az állampolgárok kisebbségére nézve hasznos és jogtalan az a cselekedet, mely az állampolgárok kisebbségére nézve káros. Hogy ez a föelv még az előbbinél is lehetetlenebb, bizonyításra nem szorul,

5- ször, ha valaki azt mondja, hogy: jogos az a cselekedet, mely minden állampolgárra nézve hasznos és jogtalan az a cselekedet, mely minden állampolgárra nézve káros, akkor megoldatlanul marad éppen a legfőbb kérdés, az tudniillik, hogy mi jogos vagy jogtalan abban az esetben, ha valamely cselekedet nem mindenkire nézve hasznos vagy káros, hanem csak a többségre vagy a kisebbségre nézve.

Azután meg az egész emberiségre nézve anyagilag, értelmileg és erkölcsileg igen hosszú

időkön át állandóan hasznos csak az lehet, a mi az emberi természettel megegyezik. Végelemzésben tehát ezen az alapon is nem azért jogos valami, mert mindenkire nézve hasznos, hanem azért, mert az emberi természettel megegyezik. Valósággal fölforgatása a fogalmak természetes rendjének azt mondani, hogy azért jogos valami, mert közhasznú, holott tényleg éppen azért közhasznú, mert jogos. Mivel tehát az állandó közhaszon a legjobb esetben is csak mintegy külső jele, következménye a jogosságnak, nincs semmi értelme annak, hogy ennél a külső jelnél, eredménynél vesztegeljünk, mikor a jogosságnak és jogtalanságnak végső okát is megjelölhetjük.

Haszon és boldogság, közhaszon és közboldogság nem egyértelmű fogalmak. Mégis Bentham-en¹⁾ kezdve, a ki az

¹⁾ B e n t h a m-nél (Traité de législation civile et pénale. Extraits des manuscrits de Jérémie Bentham, par É. Dumont), éppen kezdetleges alakjában találjuk a haszon elméletét. Alapelvét úgy fejezi ki hogy: »A törvényhozó tárgya a közboldogság legyen; a törvényhozásban az okoskodás elve az általános haszon legyen. Ismerni a közönség javát, a melynek érdekeiről szó van, ez a tudomány; megtalálni eszközeit, ez a mesterség . . . A hasznosság l o g i k á j a abból áll, hogy minden ítéletnél a szenvedések és gyönyörök kiszámításából vagy összehasonlításából indulunk ki és semmiféle más

újkorban először elevenítette föl a haszon elméletét, ennek az elméletnek a követői rendszeresen visszaélnek azzal, hogy egyik szót a másik helyett fölváltva használják. Ez a körülmény egyrészt jelzi azt, hogy tévedésük oka voltaképpen a fogalmak összezavarása; másrészt meg a szavaknak ez a változtatása szerfölött megnehezíti a kérdés tisztázását.

Hazai íróink közül például Pikler¹⁾ a személyiség ősjogát elveti és azt mondja: »Egy egyetlen ősjogot vagy emberi jogot ismerünk el, a boldogsághoz, az emberi szükségletek legjobb fedezéséhez való jogot.«

Most már ennek a boldogsághoz való ősjognak két értelme lehet.

Az egyik az, hogy az embernek veleszületettjoga van mindarra, a mi őt a saját fölfogása szerint boldoggá teheti. Szembetűnő, hogy az ilyen jog képtelenség; ezen eszmének nem engedünk befolyást. Ha meg kell vizsgálnom egy oly cselekedetet, a mely valamely egyén biztosságát megtámadja, összehasonlítom az egész gyönyört, más szóval az egész nyereséget, a melyet e cselekedet a tettesnek okoz, az egész rosszal, illetőleg az egész veszteséggel, a mi a sértett félre nézve származik.« Stb.

¹⁾ Pikler: A jog keletkezéséről, és fejlődéséről, 185. 1.

az alapon a társas élet tökéletesen lehetetlen. Jacques, a hasfölmetsző, abban a meggyőződésben van, hogy őt csak az teheti boldoggá, ha asszonyokat megcsonkíthat; egy másik embert csak százezer korona tehet boldoggá; tehát Jacques-nak a fönnebbi okoskodás szerint természetes joga van a hasfölmetszésre és a másik embernek veleszületett joga van százezer koronára stb. Ez nyilvánvaló képtelenség.

A másik értelme a boldogság ősjogának az lehet, hogy az embernek veleszületett joga van az emberi természetével megegyező létre és haladásra és az ekként való boldogulásra. Ez igaz, csakhogy ez a haszon elméletének minden alakjában való megtagadása, valójában nem más, mint a személyiség ősjoga.

A boldogság ősjogának első értelmezésénél a boldogság alanyilag, kinek-kinek a saját fölfogása szerint vétetik. Második értelmében már a boldogság tárgyi fogalom. Boldogít az, a mi észszerű, a mi az emberi természettel megegyezik, a mi az embert erkölcsileg, értelmileg és anyagilag igazán. tökéletesíti.¹⁾

Ha ebben az értelemben vesszük a bol-

¹⁾ V. ö. Schnierer: Ünnepi beszéd stb. 1894, május 12 én, Budapest, 1894, 26 — 27. 1.

dogságot, akkor az egyik ember boldogságát összhangba lehet és kell is hozni a többi ember boldogságával. Ha ellenben a boldogságot alanyi értelemben vesszük, ha elismerjük azt, hogy mindenkinek veleszületett joga van mindarrá, a mi őt a saját fölfogása szerint boldoggá teheti: a társas együttélés lehetetlen.¹⁾

Mivel ekként a boldogságra való ösjog kétértelmű kifejezés, helyes értelmét pedig a személyiség ösjoga egészen szabatosan és úgy fejezi ki, hogy az alapot is megjelöli, a melyen ez a jog nyugszik: megtevesztő és fölösleges a boldogság ösjogáról beszélni.

De éppen olyan határozatlan és kétértelmű, ha valaki az állam, a jog végcéljának a közboldogságot mondja.

Dr. Öreg János²⁾ szerint: »Akadnak elmélkedők, a kik a közhasznót, a kik a közből dogságot nem tartják a jog fölvéül kitűzhetőnek. Nem pedig azért, mert a mint

¹⁾ Pikler, a midőn a boldogsághoz való jogot úgy értelmezi, hogy az »az emberi szükségletek lehető legjobb fedezéséhez való jog,« úgy hisszük hogy a boldogságot tárgyi értelemben veszi. Ugyde akkor nem vetheti el a személyiség ösjogát, mert a kettő voltaképpen egy.

²⁾ Dr. Öreg János: A jog- és állambölcselet kézikönyve, Debrecen, 1897; 121. 1.

mondják, nem állapítható meg oly boldogság, a mely minden embernek tetszenék, sőt majdnem valahányan vagyunk, annyiféle boldogság után óhajtozunk. Annyi tény, hogy egyféle haszon, egyféle boldogság nem elégitene ki minden embert, de hisz éppen így van rendén a dolog; mert ha mindenki egy ugyanazon jólétre, boldogságra törekednék, akkor a versenynek, veszekedésnek nem lenne se hossza se vége.«

Ebben a fejtegetésben igaz az, hogy az államnak bizonyos határig tért kell nyitnia arra, hogy mindenki a saját fölfogása szerint boldogulhasson; addig a határig tudniillik, a míg ezzel az állam vagy más egyesek jogait nem sérti.

A ki azt állítja, hogy az államnak az a célja, természetes föladata, hogy minden embert korlátlanul az illető saját fölfogása szerint boldogítsa: az physikailag, erkölcsileg és jogilag egyaránt lehetetlen célt tűz az állam elé.

A boldogságot tehát itt is tárgyi értelemben kell venni. Az állam elő kell mozgassa azt, a mi az egyes emberre nézve mint emberre és állampolgárra nézve igazán előnyös, a mi rendeltetése elérésében valóban segíti. Hogy mi az, azt nem az egyes ember, hanem az állam ítéli meg. A mi az emberi

természettel és a fönforgó társadalmi viszonyokkal megegyezik, az amúgy is alanyilag is a legtöbb esetben legjobban boldogítja a rendes szervezetű embert. Az elfajulás pedig nem számíthat állami támogatásra.

A közboldogítás tehát itt is kétértelmű; van lehetetlen és van helyes értelme. Ezért jobb azt mondani, hogy az állam célja az igazságos közjóit vagy egyszerűen az állam célja a jog eszméjének a megvalósítása, mert ez inár magában foglalja az igazságos közjólétet.

A római jog szerint: »Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere.« Tehát a római jog nem egy, hanem három legfőbb törvényét állítja föl a jognak. A honesta vita itt a cselekedet helyességét jelenti magával a cselekvővel szemben, máskép ha tágabb értelemmel bírna, iölösleges volna mellette még a másik két törvényt is adni. Innen: 1-ször világos, hogy ezek a legfőbb- törvények nemcsak jogi törvények, hanem az erkölcs és a jog közös legfőbb törvényei. 2-szor, mivel ez a római jogi »hármass parancs -még-csak -általánosságban sem jelzi azt, hogy miben nem szabad másokat sérteni és mit kell másoknak megadni egészen a külsőségeknél veszteglő, felületes kifejezése az erkölcs és a jog, közös legfőbb törvényeinek, merő alakiség és semmi más.

Azon az úton, a melyen a római jogászok itt haladnak, minden nehézség nélkül lehet adni olyan legfőbb törvényét a jognak, a mely a jog egész területén megáll. Csak azt kell mondani, hogy: add meg másoknak azt, a mi őket jog szerint megilleti és ne tedd azt, a mi mások jogát sérti. Ez voltaképpen a jog egész külső alakjának a kifejezése, a nélkül hogy magáról a jog eszméjéről, a jogosság belső tartalmáról valamit mondana. Tényleg Schilling (id. m. 29. 1.) és mások ennél a gondolható legegyszerűbb megoldásnál maradnak és ezzel egyszerűen túlteszik magukat a kérdés minden nehézségén. Schilling szerint: »A legfőbb jogi törvényt megengedő, parancsoló vagy tiltó alakban lehet kifejezni és ugyan megengedő alakban ekkép: külső szabadságodat tetszés szerint használhatod, a mennyiben az a többiek jogaival és az emberi társas összlet rendjével nem ellenkezik; parancsolóan pedig így: külső szabadságoddal úgy élj, hogy az a többiek jogaival és az emberi társas. összlettel ne ellenkezzék; végre tiltólag: nem szabad külső szabadságodat úgy használnod, hogy az a többiek jogaival s az emberi társas összlettel ellenkezésbe jöjjön.« Világos, hogy ez a legfőbb jogi törvény csak valamivel szabatosabb, mint a római jogi hármás parancs, ám éppen olyan

üres, mint amaz. Haladás az, hogy itt a tisztán belső szabad cselekedetek a jog szabályozása köréből kirekesztetnek és kiemeltetik a társadalmi rend, mint a jog célja.

Csakhogy azért még alakilag sincs úgy elválasztva a jog az erkölctől, a mint az a tudomány mai állásában lehetséges. Azonfölül, a mi a mások jogait sérti, az mindig ellenkezik a társas összléttel is, továbbá a társas összléttel nemcsak a jogsértés, hanem a külső erköcstelenség is ellenkezik.

A ki a jogról csak annyit mond, hogy a jog lehetővé teszi a társas együttélést, az a jogról még nem mondott eleget. Mert hiszen a rabszolgahad is együtt él. A jog célja, földadata nemcsak az, hogy az emberek együtt élhessenek, hanem hogy emberi természetöknek megfelelően élhessenek együtt.

Ekként a S c h i l l i n g-féle legfőbb jogi törvény a jog igazi eszméjéből keveset ad és alakilag is szerfölött gyarló.

TIZENHATODIK FEJEZET.

A jog, mint a vagyon megoszlását rendező elv.

A társadalomban a gazdasági javak megoszlása nem függ kizárólag a jogtól, de azért a főnnálló jogrendszer mindig egyik

főt.ényezője annak, hogy miképpen oszlik meg a társadalom tagjai között a vagyon.

Nemcsak azoknak a jogszabályoknak van gazdasági jelentőségük, a melyek magát a gazdasági életet rendezik, hanem kivétel nélkül minden jogszabálynak. A különbség e tekintetben a jogszabályok között csak'az, hogy az egyik k ö z v e t e t i e n ü l, a másik meg közvetve hat a gazdasági viszonyok alakulására és ekként a vagyon megoszlására is.

Éppen ezért lehetetlenséget kívánnak azok, a kik azt akarják, hogy az állam a gazdasági élet mindennemű befolyásolásától tartózkodjék, mert ezt az óhajtást csak úgy lehetne teljesíteni, ha az állam egyetlenegy jogszabályt se alkotna.

Jól mondják, hogy a jog eszméje szinülig csupa ész és következetesség, éppen ezért a jog a gazdasági élet alakításában se vehet részt csakúgy találomra, vakon. A jog eszméjében szükségképpen befoglaltatik az is, hogy mily mérték szerint, kit mennyi illet meg a társadalmi javakból. A vagyoni igazságnak ezt a legfőbb mértékét megtalálni nem is oly nehéz föladat, mint a milyennek első tekintetre látszik.

A gazdasági javak megoszlása a társadalomban a következő elvek szerint gondolható:

1-ször, a szükségletek szerint: mindenki annyit kap, a mennyire szüksége van és azért kapja, mert szüksége van.

2- szor, fej szám szerint; minden tekintet nélkül az érdemre, fejenként mindenki egy egyenlő részt kap.

3- szor, közérdekből nyer el és a k ö z érdekében bír valaki valamit.

4- szer, megosztható a vagyon a mások érdemei alapján; végül

ő-ször, egyéni érdem szerint.

Szűkebb vagy tágabb határok között, de tényleg mindez öt elv megvan, érvényesül az élő jogban.

A szükségletek szerint való vagyonmegosztás elvét követi a főnnálló jog például akkor, a midőn a munkaképtelenek ellátásáról gondoskodik.

A fejszám szerint való egyenlő megosztás elvét találjuk a lemenők törvényes öröklésénél.

A köz érdekében való bírás elve érvényesül az egyházi javadalmaknál; részben legalább a hitbizományoknál; újabban ezen az elven alapul a törvényhozások ama törekvése, hogy a parasztbirtok fölaprózását megakadályozzák.

A mások érdemei alapján való bírás elve nyilvánvaló az örökösödési jogban.

Végre elvül szolgál az élő jogban főként az is, hogy ki-ki egyéni érdemei szerint részesüljön a gazdasági javakban,

Bizonnyára jelentékeny világot vetne a fönnálló jogra az, ha valaki tüzetesen kimutatná, hogy minden egyes jogi intézmény a vagyonmegoszlás mily elvén alapszik és hogy mily hatással van tényleg a vagyon megoszlására. Tudtommal ezt eddig meg se kísérelte senki. Ily részletes adatok híjján is azonban nyilvánvaló, hogy a szükségletek és a fejszám szerint való vagyonmegoszlás elve csak ritkábban érvényesül a fönnálló jogban. A köz érdekében való bírás elve, mely oly nagy szerepet játszott a régi jogrendszerekben, nevezetes ma is. Ha a mások érdemei alapján való bírás elvét összevetjük az egyéni érdem szerint való bírás elvével, úgy jogrendszerünk egész szelleméből az tűnik ki, hogy az egyéni érdem szerint való bírás elve jogunkban minden más elvnél előbbvaló, úgy hogy a vagyon megoszlására nézve ezt kell a mai jog főelvül tekintenünk'. Tényleg ez az elv az, mely az újonnan alakuló társadalmi intézményeket leginkább áthatja, a régi intézményeket lassankint .módosítja, sőt sokszor egészen alá is ássa.

Hogy ezt az elvet kellően méltathassuk, hatásait mérlegelhessük, első sorban tudunk

kell azt, hogy mit értenek ma közönségesen egyéni érdem alatt és hogy éppen ezért mit tart a főnnálló jog is egyéni érdemnek.

Valóban, az egyéni érdem egyike a leg-tágabb, ma a jogbölcseletben a legvitatottabb és egyszersmind a legfontosabb fogalmaknak. A javak megosztásához való viszonyában mai közönséges értelmét összehasonlításokból állapíthatjuk meg.

Két napszámos közül, a kik egyformán szorgalmasak, ugyanazon körülmények között rendszerint az szerez többet, a ki több munkát győz, erősebb; itt tehát é r d e m: a testi erő.

Két szellemi munkás közül, a kik ugyanazon téren működnek, egyforma erőfeszítéssel dolgoznak, a véletlen esélyeket, mesterséges pártfogást, szerencsét stb. leszámítva, rendszerint többet szerez az, a ki kiválóbb tehetség; itt tehát érdem: az értelmi erő.

Valamely lusta, megbízhatatlan, jellemtelen, de azért kiváló nagytehetségű emberrel szemben rendszerint győz a szorgalmas, kifogástalan jellemű közepes tehetség; itt tehát érdem: az erkölcsi erő.

Két egyformán képzett, szorgalmas kereskedő közül, ha' az egyiknek szerencséje van, a másiknak meg nincs, a szerencsés meggazdagszik, a szerencsétlen pedig tönkremegy; itt tehát érdem: a szerencse.

Ekként a mai gazdasági élet és az azt szervező, határoló jog szerint is egyéni érdem: az anyagi, értelmi, erkölcsi erő és a szerencse. A szerencse is érdem, mert egyéni érdem itteni értelemben mindaz az egyéni tulajdonság vagy körülmény, mely a vagyon megoszlásánál, mint tényező számba jön. Már pedig a szerencsétől ugyancsak sok függ a mai gazdasági életben.

A kínálat és kereslet viszonya szerint, általánosságban tekintve, a legnagyobb érdem az értelmi erő, ennek a munkássága részesül a legnagyobb megjutalmazásban; a fizikai erő a társadalmi javakból már sokkal csekélyebb osztalékban részesül; az erkölcsi erő jelentősége pedig általában attól függ, hogy a gazdasági tevékenységben értelmi vagy fizikai erővel párosul-e? Ugyanaz a szorgalom, kitartás, türelem például, egészen másképp jövedelmez egy bankárnak, mint egy favágónak.

Mivel ekként ma érdem az anyagi, értelmi, erkölcsi erő és a szerencse: világos, hogy a mai jog szerint az anyagi, értelmi, erkölcsi erők és a szerencse átlaga, eredője az a mérték, a mely szerint a munkás a gazdasági javakból részesül akkor, a midőn azok megosztása egyéni érdem szerint történik.

Ugyde, a mint előbb láttuk, ma a javak megoszlásánál, a többi elvnel általában előbb-

való az egyéni érdem szerint való bírás elve, tehát nagyjából áll az, hogy a mai jog szerint első sorban az anyagi, értelmi, erkölcsi erők és a szerencse átlaga, eredője szerint oszlik meg az egyes munkások és a munkás-társadalom különböző osztályai között a vagyon.

Ha valaki a felsőbb és az alsóbb társadalmi osztályok vagyoni viszonyait egymással összeveti, mindezeket megerősítve látja. Az értelmi és erkölcsi erők túlsúlya révén a vagyon zöme a felsőbb társadalmi osztályok kezében van mindenütt, noha fejszám szerint ezek az osztályok a kissebbséget alkotják.

Mindezekből most már kitűnik az, hogy mily kezdetleges ma is még az egyéni érdem megítélése a jogban és hogy éppen ezért mily tökéletlen még mindig a mai vagyoni jogi igazság.

Mert mi is a tiszta egyéni érdem?

Világos, hogy nem érdem a szerencse, nem érdem a származás, de épp oly kevéssé érdem a tehetség. A velünk született testi és lelki tulajdonok nem nyomhatnak semmit az igazi érdem mérlegén.

A lángész éppen olyan ingyen adomány, mint ha valaki hercegnek születik, épp ezért a szellemi arisztokrácia is szigorúan véve születési arisztokrácia, mert a legtöbb kiváló

szellem nagyságát inkább köszöni veleszületett tehetségeinek, semmint ereje megfeszítésének.

Úgyde ha a lángész ingyen adomány, a tökéletes igazság szerint senkise igényelhet pusztán lángelméje címén a társadalmi javakból a másokénál nagyobb részt.

A hol tehát a kiváló eszű embernek korlátlan szabadságot engednének arra, hogy nagyobb értelmi erejével tetszés szerint ragadhassa el más gyöngébbektől vagy gyöngébbek elől a gazdasági javakat, ott voltaképpen egy neme uralkodnék még mindig az ököljognak. A physikai nyerselő garázdálkodása immár megszűnt, de helyette az értelmi nyerselő garázdálkodnék. A haladás tagadhatatlan, de az ököljog kétségtelen.

Semmi se könnyebb, mint megérteni azt a csodálatot, mely a lángelmét környezi. Hisz a lángész mindközt a legfölségesebb dolog, a mit a földön csak ismerünk. Ám a legodaadóbb bámulat se tekintheti érdemnek.

Ha valaki ezzel szemben igazi érdemnek a szorgalmat nevezi, ez sem egészen szabatos. Az egyik emberrel veleszületik, hogy szereti a munkát, a másik meg születésétől kezdve irtózik minden munkától.

Igazi érdem: az erőfeszítés, a tehetséggel való sáfarkodás. Így aztán az az

ember, a kinek a bibliai példabeszéd szerint csak egy talentum adatott, sokkal érdemesebb lehet, mint az, a kinek öt talentuma van.¹⁾

A ki a demokráciát arra akarja alapítani, hogy minden embernek a testi és lelki ereje egyenlő, az nemcsak hogy szembetűnő valót-lanságot állít, de sőt miként már annyian, va-lósággal csődbe viszi a demokráciát. Ha minden erő: érdem, akkor a demokrácia képtelenség.

igaz az, amit az amerikai munkások büszke önérzettel mondanak, hogy: minden ember ember, de e mellett nemcsak az egyeseknek a testi és a lelki ereje különböző, hanem egész családoknak, nemzetségeknek is. A tu-domány mai állásában alig férhet immár két-

¹⁾ P i k l e r is azokhoz a szociálista írókhoz csat-lakozik. a kik teljesen elejtik az érdem eszméjét. Azt írja (A jog keletkezéséről és fejlődéséről, 269. l.): »Épp úgy kell tehát egyformán jogosultnak tekin-teni a tehetséges és a tehetségtelen, a szorgal-mas és a lusta boldogságát, a hogy egyforma jogosultnak kell tekinteni a büntetettek és a védettek boldogságát, egyiket á másikénak csupán annyiban rendelvén alá, a mennyiben ezen alárende-lés a lehető legnagyobb boldogság föltétele.« Az eddig elmondottak után fölösleges bizonyítanunk, hogy épp úgy van érdem, mint érdemtelenség és hogy az érdemest és az érdemtelent, a gonosztevőt és a becsületes embert egyképpen részletetni a tár-sadalmi javakban, a legnagyobb igazságtalanság.

ség ahhoz, hogy nemcsak a testi, hanem a lelki tulajdonok is átöröklődnek.¹⁾ Az átöröklés nem korlátlan, nem történik mindig egyformán, de azért megvan. Így az egyik család a testi és a lelki tulajdonokat tekintve épp úgy előnyben lehet egy más családdal szemben, mint az egyik ember a másikkal szemben; de ez nem érdem.

Valóban, az erők egyenlősége nemcsak hogy nincs meg, de sőt lehetetlen; csak az érdemben való egyenlőség lehetséges.

Tévedés volna azt hinni, hogy a mai jog egyenlőséget teremt legalább annyiban, a mennyiben a vagyonszerzés lehetősége mindenkire nézve egyforma. Ez sem áll. A midőn a főnnálló jog nem akadályozza, hogy a jogszabályok korlátái között maradó munkájával bárki meggazdagodhassék, ennek a szabadságnak az értéke azokra nézve, a kiknek ereje az átlagos színvonalon alul vagy éppen az átlagos színvonalon van, annyi, mint ha valaki egy cingár legénykének megengedné,

¹⁾ L. Ribot: A lelki átöröklés, ford. Holló, Budapest, 1896. Számtalan példával bizonyítják ezt, hogy csak egyet említsek, nálunk az Erkel-család mindenik tagja született kítűnő zenész.

hogy egy mázsás követ fölemelhessen. Szabad, csakogy nem bírja.

A mai jog szerint valóságos vagyoni praedestináció van. Ha az ember tökéletesen ismerne egy gyermeket, bölcsőjében már megállapíthatná a vagyonnak azt a maximumát, a melyhez, véletlen esélyektől eltekintve, a mai jog korlátái között életében juthat.

Egyenlőségről e tekintetben is az emberek között csak akkor lehetne szó, ha nem a tehetség, hanem az erőfeszítés mértéke határozná a vagyon megosztásánál. Akkor tényleg mindenkitől magától függne, hogy elérje azt, a mi emberileg elérhető.

Ugyde tisztán az igazi egyéni érdem szerint osztani meg a gazdasági javakat, az emberiség mai állapotát tekintve, erkölcsileg lehetetlen.

Az igazi érdemet méltányolhatja egy bizonyos határig az apa gyermekeivel, a tanár tanítványaival, a nevelő növendékeivel, a mester segédeivel, a gazda cselédjeivel stb. szemben; a társadalomban e szerint becsülheti meg az egyik fölvilágosult ember a másikat, de a gazdasági életet a maga egészében tisztán ennek az elvnek az alapján be rendezni nem lehet.

Legelőbb is képtelenség ma pontosan megállapítani azt, hogy valamely munka ki-

nek mennyi erőfeszítésébe kerül. A külsőségek, a siker könnyen megtévesztik az embert. Majd erőfeszítésnek tartjuk azt, a mi valójában tehetség, ügyesség, gyakorlottság, majd meg ismét megfordítva, tehetségnek nézzük az erőfeszítést. Igaz az, hogy nem lehetünk az emberrel szemben tökéletesen igazságosak mindaddig, a míg őt tökéletesen nem ismerjük.

Továbbá, még ha a legtökéletesebben ismérnök is az embert, pusztán az igazi érdem szerint való megoszlása a vagyonnak, akkor is lehetetlen volna. Az átlagos ember tudatlansága, műveletlensége, gyarlóságai és bűnei, a társadalmi intézmények fejletlensége miatt, gondolni se lehet arra, hogy minden mást félretéve, tisztán egyéni érdeme szerint részesüljön ki-ki a gazdasági javakban. Tökéletes, intézményekkel csak a tökéletes emberekből álló társadalom bírhat.

Nem szabad szemelől tévesztenünk azt, hogy a jog legelső feladata: lehetővé tenni a társas együttélést és a haladást. Ha való az, hogy a gazdasági javaknak tisztán az igazi egyéni érdem szerint való megoszlása a társas életet, a haladást, mint az emberiség természetes rendeltetését, lehetlenné tenné vagy legalább is jelentékenyen megbénítaná: akkor a jog legbensőbb lényegéből következik az,

hogy ezt az elvet a maga teljességében alkalmazni nem lehet.

Éppen ezért a vagyon megoszlására vonatkozóan a jog legelső, legfőbb elve voltaképpen az, hogy: a vagyon megoszlása első sorban az igazi egyéni érdem szerint történjék, de csak addig a határig, a míg ezt a társas együttélés és a haladás megengedi.

Ez a határ a társadalmi fejlődés különböző fokozatai szerint változik, megállapítása ténykérdés. A haladás abban áll, hogy mindinkább előtérbe lép az igazi egyéni érdem.

A kérdés tisztázása ekként nagyjelentőségű, mert így tűnik ki teljes mértékben a mai jog kezdetlegessége, egyik főfogyatkozása és így tudjuk meg azt, hogy mily irányban kell haladni.

A midőn a bölcséleti jogtudomány az igazi egyéni érdem szerint való igazságot megállapítja, nem végez fölösleges munkát, mert ezzel kitűzi azt a célt, a mely felé törekedni kell. E cél a maga teljességében ugyan ma elérhetetlen, de valamennyire megközelíthető és a mennyire csak lehetséges megközelítendő.

Egyik hazai írónk helyesen jegyzi meg, hogy egyenesen meglepő, hogy a jogtudományban mily keveset foglalkoztak eddig a vagyonjogi igazság legfőbb elvével. Csakhogy,

ha a tudománynak ezt a fogyatkozását tagadni nem is lehet és pótolni kell, viszont nagyon tévedne a ki azt hinné, hogy a gazdasági javak igazságos megosztására nézve maga a nép lelke és ekként az élő jog is, hijjával van minden gondolatnak.

Nem céltalan kapkodás, hanem határozott rendszer mutatkozik itt, a melyet tüzetesen megvilágítani és megbírálni, a tudomány föladata.

A mint láttuk, a vagyon megosztására vonatkozóan a mai jog első elve az, hogy a végzett munkában nemcsak az erőfeszítés, hanem a tehetség, az erő is megjutalmazandó. Ez a mai viszonyok között önmagában jogos is, mert a társadalmi szükség igazolja.

Hogy a kiváló erők minél nagyobb tevékenységre sarkaltassanak, munkájukat a társadalom: praemium-ban, kiváltságos megjutalmazásban részesíti. A végzett munka minősége függ egyrésztől a tehetségtől, másfelől az erőfeszítéstől. Az erőfeszítést meg kell jutalmazni a szigorú igazság szerint; a tehetség megjutalmazása: a praemium. Ennek a praemium-nak a mai társadalmi rendben a főcélja az, hogy segítségével fokoztatván a kiváló erők munkássága, az emberiség minél előbb birtokába juthasson

azoknak az anyagi, értelmi és erkölcsi javaknak, a melyek egy még igazságosabb, még tökéletesebb társadalmi rend megalkotásához; nélkülözhetetlenül szükségesek. A praemium tehát főként a haladást szolgálja.

De innen világos az is, hogy ma éppen úgy, mint régen mindig, a gazdasági javakból az erősek tulajdonképpen többet, a gyöngék pedig kevesebbet kapnak, mint a mennyit szigorú igazság szerint kapniok kellene.

A mai vagyoni rend a múlttal szemben nem is jelent gyökeres rendszerváltozást,, csak tökéletesítése a réginek. Vezetésméje ugyanaz, mint régebben a nemesi birtoknak és általában a nemesség intézményének. A fejlődés előrehaladottabb fokán csak tisztázása, kiterjesztése ugyanannak a gondolatnak,, a melyen régebben a nemesség intézménye alapult.

Kiváltságolása volt ugyanis a legjobb erőnek főként a köz érdekében a nemesség. A physikai, értelmi és erkölcsi erőre nézve legkiválóbb családoknak ezt a hajdani kiváltságolását nagy-tévedés volna tisztán a nyers-erő túlsúlyának, az emberi gyarlóság művének tartani.

A nemességet létesítő társadalmi rendszer oly történeti kategoria volt, mely egy még sokkal szűkölködőbb időben föladatot tel-

jesített. Alapeszméje az volt, hogy számbavéve a nagy néptömeg értelmi elmaradottságát, erkölcsi fogyatkozásait és anyagi szegénységét; számbavéve azt, hogy a meglévő viszonyok között, a rendelkezésre álló erővel, ezeken az állapotokon segíteni nem lehet: a fizikai, értelmi és erkölcsi erőre nézve legkiválóbb családokat kiváltságokkal kell támogatni, hogy ezek az emberi és nemzeti műveltség és polgárosulás eddig gyűjtött kincseinek a letéteményesei és az emberi és nemzeti haladás zászlóvivői lehessenek.

Lényegében ugyanezen az eszmén sarkallak a mai vagyoni rend is. A főkülömbőség az, hogy míg a nemesség egész családok állandó kiváltságolása volt, addig a mai társadalmi rendben egyesek, a legjobb erők kiváltságolása dívik.

Ámbár ez sem áll föltétlenül, mert az a praemium, melyről előbb szólottunk, az örökösödési jog révén az örökösökre száll, a Családban marad és így ha levették is a koronát és a címert, a régi családi nemesség szelleme ma is ott lappang a vagyoni jogban.

A mai vagyoni jog tehát az erők kiváltságolásával egy nemét létesíti a személyes nemességnek; e. mellett, noha a régivel szemben módosult alakban, föntartja a csa-

lád kiváltságolását) a családi nemességét is.

Nem terjeszkedhetünk ki ezúttal bővebben arra, hogy tulajdonképpen ez nemcsak a vagyoni jogban van így, hanem egész jogunkban és hogy innen lehet megmagyarázni azt a tényt, hogy a francia forradalom viharai után is a nemesség nemcsak hogy nem semmisült meg, hanem ellenkezően erkölcsi súlya, hatalma a múlt század vége óta egyre növekedik.

A ki mélyebben hatol a demokrácia szellemébe, lehetetlen hogy észre ne vegye, hogy az igazi demokrácia legelső jelszava: támogassuk a gyöngét, hogy erős lehessen. A ki csak azt kiáltja: nyissunk utat az erősnek, a tehetségnek, hogy kiválhasson, az voltaképpen még mindig csak egy javított, módosított arisztokráciáért harcol; az arisztokrácia kereteinek a kitágítását, azt sürgeti, hogy: becsüljük meg az erőt, bárhol találhatók.

A mai szociális kérdés oka az, hogy az alsóbb néposztályok haladása, emelkedése következtében az a praemium, a melyet előbb említettünk, a mai viszonyokhoz mérten már igen magas. Szükségképpen lejjebb kell tehát szállítani és pedig nemcsak a személyes, hanem a családi praemiumot is. A jog előtt tehát két főfeladat áll: egyfelől

a gyöngék érdekében megfelelően korlátozni a szabad versenyt és ekként valamivel lejjebb szállítani a személyes praemiumot; másfelől megfelelően korlátozni az örökösödési jogot és ezzel lejjebb szállítani a családi praemiumot is.

A ki figyelemmel kísérte az utóbbi évek eseményeit, tudja azt, hogy újabban egész Európa csakugyan erre az útra tért. A törvényhozásokat inkább a gyakorlati érzék vezette azokra az igazságokra, a melyeket az elmélet is megerősít.

Az a rendszer, hogy: engedni kell, hadd verje le, hadd irtsa ki a gyöngét az erős, rövid ideig úgy látszott fölszínre jut, de ma már teljesen elbukottnak tekinthető. A kis emberek megoltalmazása, egyike kezd lenni a legdivatosabb jelszavaknak. Elvégre csakugyan az, hogy bizonyos alakiságok megtartása mellett vagy megtartása nélkül pusztítja el az egyik ember a másikat, lényegileg egyremegy. A jog a hogy nem engedi meg az utonállónak az ölést, éppen úgy nem mondhatja azt sem, hogy megengedem, hogy az erős megfojthassa a gyöngét, csak a bírkózás szabályait tartsa meg.

Marx Károly megdönthetetlenül kimutatta, hogy hova vezet az, ha az erősebb a gyöngébbel bármit tehet.

Tegyük fel, hogy tizenkét birkózó közül

az egyik hat megfojtja a másik hatot. Az életben maradt hat ekkor egymás ellen fordul; három elesik. A megmaradt három közül ismét győz a legerősebb, a két gyöngébb elbukik. A tizenkettőből marad tehát egy vagy talán egy sem. A pusztulás az emberiség sorsa, ha a versenynek korlátokat nem szab.

A jog bizonynyára megengedheti, sőt a haladás érdekében meg is kell engednie azt, hogy egyik birkózó a másikat leverhesse, noha sokszor szomorú szükség ez is. De ekkor aztán föltétlenül állj-t kell kiáltania. Az élet, az existencia megtámadását már nem tűrheti. A jogrendben korlátlan szabadság semmiféle téren se képzelhető. A szó szigorú értelmében vett korlátlan verseny nincs is sehol és nem is volt soha, mert egyszerűen lehetetlen.

Hasztalan hivatkoznak némelyek példaképpen az állatvilágra, a korlátlan pusztítás ösztöne egy állatban sincs meg. A nagy hal, igaz, megeszi a kis halat, de ha minden nagy hal eddig annyi kisebb halat pusztított volna el, a mennyinek az elpusztítására csak ereje,, alkalma volt, akkor hiába halásztatnának ma az emberek, halakat csak a múzeumokban lehetne látni. Ezenfölül a természet az alsóbbrendű állatokat gazdagon ellátván mindenféle ösztönökkel, azokat ezek által is védelmezi. Tehát, ha a hasonlatot követni akarjuk, a társa-

dalomnak is védeni kell az erősebbel szemben, a gazdasági életben is, a gyöngébb embert.

Mivel a verseny mai korlátai nem felelnek meg többé a változott viszonyoknak, azokat a gyöngék érdekében egy bizonyos határig még összébbre kell vonni.

Végre az igazi demokrácia útjára lépve, nemcsak a bárhol található erőt kell megbecsülnünk, hanem az államnak és a társadalomnak egyaránt, éppen a gyöngék érdekeit kell első sorban telhetően istápolniok.

A régi természetjog! iskolának, mely mindenütt föltétien igazságosságra törekedett, épp oly kevésbé volt igaza, mint a századunkbeli történeti iskolának, mely mindenütt csak viszonylagos igazságosságot lát.

Az igazság a középúton van. Van föltétien és van föltételes igazságosság; lehet valami föltétlenül, minden időre és minden helyre szólóan jogos és lehet valami föltételesen, bizonyos meghatározott viszonyok és körülmények között jogos. Ez világos onnan, hogy vannak lényeges, tehát mindig azonos és vannak esetleges, tehát folyvást változó viszonyok.

Dr. Fényes Samu (Jogfejlődés, Kassa, 1893, 121. 1.) azt mondja, hogy: »Ne azt keressük, hogy mi az örök igazság, hanem azt, hogy mi az örök emberi; ennek megismerése meg fog arra tanítani, hogy az embernek folytonos változás közben való fejlődése, az egyetlen örök igazság.«

Erre azt válaszoljuk, helyes, keressük azt, a mi örök emberi, ám akkor megtaláljuk az örök igazságot is. Megtanuljuk azt, hogy az embernek

folytonos változás közben való fejlődése mellett is, maga az emberi természet egy és változatlan és így vannak olyan jogi igazságok, a melyek állanak mindaddig, a míg az ember csak ember marad.

A jogtörténet és az összehasonlító jogtudomány a tételes jog fejlődésében nem csak változásról, hanem állandóságról is' tanúskodik. Vannak bizonyos jogi igazságok, a melyek mellett kezdettől fogva az egész emberiség állandóan kitart; a melyek az idők folyamán az emberiség közös meggyőződésében nemcsak hogy nem veszítenek semmit erejükből, de sőt mind jobban megszilárdulnak. Nem veti el az emberiség ma mindazt, a mit jogosnak tartott tegnap. A fejlődés nem a múlt alkotásainak a teljes megsemmisítésében áll; hanem első sorban megtartásában annak, a mi jó; kiigazításában annak, a mi hibás; átalakításában annak, a mi a változott viszonyokhoz többé nem illik.

Egészen a történeti iskola hívének mutatkozik és vallja magát »Jogbölcseleti előadások« című művében (Kalocsa. 1897.) dr. P o m p é r y Aurél, a mi alapos philosophiai készültségét tekintve, szinte csudálatos.

A tudományos socialismus megalapítója, Marx Károly, »Das Kapital« című művében fejt ki elméletét.

Onnan indul ki, hogy az emberiség fejlődését egészen anyatiisan kell fölfogni A termelésnek és a termelt javak megosztásának a módja szerint alakul az egész társadalom. Minden attól függ valamely társadalomban, hogy mit és miképpen termelnek. A társadalmi átalakulások végső oka tehát nem az uralgó eszmékben, a bölcseletben, hanem az illető

korszak közgazdaságában keresendő. Ezt nevezik: a történelem anyagelvi fölfogásának.

Kétféle értéket különböztet meg: a használati- és a csereértéket. A dolgok csereértéke kizárólag a bennök fölhalmozott átlagos emberi munkától függ. A tőke nyeresége onnan ered, hogy nem a végzett munka csereértékét fizeti meg, hanem a munkaerő csereértékét. Nem, mint közönségesen hiszik, a munkát, hanem a munkaerőt vásárolják meg és így nyereségük (a Mehrwerth) valójában a munkás megrablása.

A tőkepénzes nyeresége újabb tőkévé lesz, ezzel még több munkaerőt vásárol és ekként vagyona folyvást növekedik. A munkás helyzete ellenben sohasem javulhat, mert a gépek tökéletesedése mindinkább fölöslegessé teszi az emberi munkát és így annak ára mind alábbszáll.

Ipari tartalék hadseregnek (Industrielle Reserve Armee) nevezi Marx azokat, a kiknek nincs munkájuk és a kiket a tőke mindannyiszor behív, bevon, valahányszor az alkalmazással bíró munkások béreiket föl akarják emeltetni. Ekként a tőke egyre gyarapodik, a munkás pedig egyre kol-dusabb lesz.

Ámde a tőkepénzesek száma is idővel mind kevesbedni fog. A nagy halak megeszik a kis halakat. A kis tőke elpusztul a nagy tőkével folytatott versenyben. Ekkor néhány ember kezében összpontosul az egész tőke. A nagy és teljesen vagyontalan osztályoknak megjön az eszük, föllázadnak és »kisajátítják a kisajátítókat.«

Így fejlődik bele a tőke társadalma a legtermészetesebben a szociálista társadalomba. (V. ö. még

Pesch: Die Philosophie des wissenschaftlichen Socialismus. Stammler: Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschitsauffassung, Lipcse, 1896. Grosse: Formen der Familie und Formen der Wirtschaft, Freiburg és Lipcse, 1896. Hildebrand: Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen.)

Két dolog érdekel e helyütt minket ebből az elméletből, egy igazság és egy valótlanság.

Valótlan az, mintha a társadalom és így a tételes jog alakulása is tisztán csak a közgazdasági viszonyoktól, a termelés és a termelt javak megosztásának a módjától függene.

A társadalmi élet és ekként a tételes jog alakulása se függ soha csupán egyetlen tényezőtől.

Szembetűnően az egész történelem azt bizonyítja, hogy a tételes jog alakulása nemcsak a közgazdasági viszonyoktól, hanem a nép értelmi fejlettségétől és erkölceitől is függ. Sőt valamint az egyes ember életében nagyobb szerepet játszik a lélek, mint a test, azonképpen a társadalom életében is a közértelem és a közerkölcsök állapota sokkal inkább hat a társadalmi élet, intézmények alakulására, mint az anyagi viszonyok. A történelem anyageelvi fölfogása és ezzel kapcsolatban a tételes jog alakulásának anyageelvi fölfogása tehát teljesen hamis

A minket e helyütt különösen érdeklő igazság pedig a Marx elméletében az, hogy a korlátlan szabad verseny lehetetlen állapotokra vezet. Marx-nak és a többi szocialista írónak kell első sorban tulajdonítani azt, hogy a korlátlan szabad verseny eszméje immár végkép megbukott. A míg a század elején és közepén még a korlátlan szabadsá-

got tekintették a gazdasági életben a végső eszménynek, addig ma már mindinkább kezdik fölismerni azt, hogy a korlátlan szabadság bármily téren, a jog eszméjével ellenkezik. Különösen az erők mértéke szerint való megoszlása a társadalmi javaknak, csak átmeneti állapot lehet: a társadalmi haladás végső eszménye sokkal tökéletesebb igazság.

Schäffle azt mondja, hogy a sociális kérdés a gyomor kérdése. Ez éppen olyan valótlan, mint Z i e g l e r-nek az állítása, hogy a socialismus tisztán erkölcsi kérdés. Erről bővebben a H-ik kötetben. V. ö. még: Adolfo Posada: Le droit et la question sociale, Revue Internationale de sociologie, 6-ik évi. 4-ik szám.

Pikler „A jog keletkezéséről és fejlődéséről“ című többször idézett könyvében tökéletesen szakít azzal a régebbi álláspontjával, a melyet „Bevezető a jogbölcseletbe“ című művében elfoglalt. E könyvében már ő is arra az alapra helyezkedik, hogy a tételes jog alanyi mértéke nem valami titokzatos ösztön, hanem az emberi értelem.

A jelen kérdés tárgyalásánál azonban ismét abba a sarkalatos hibába esik, hogy Marx-nak és az újabb socialista Íróknak előbb ismertetett anyagi fölfogásához csatlakozik. Szerinte is az anyagi szükség fölismerése, az anyagi jólét után való vágy az, a minek a tételes jog keletkezésére és fejlődésére döntő hatása van. A táplálékszerzés módja, a mely valamely társas csoportnál uralkodik, termelésének formája, közvetlenül vagy közvetve a társaság minden egyéb fölfogását vagy cselekedetét átalakítja. Ha tudjuk, hogy mit eszik valamely nép, azt is tudjuk, hogy milyen a joga.

Hogy mennyire egyoldalú és valótlan ez a fölfogás, arra már fönnebb rámutattunk,

Bo dnár Zsigmond „A jog keletkezése és fejlődése“ (Budapest, 1898.) című művében jól jegyzi meg azt (42-43. 1.) hogy: »Pikler és számos barátja nagyon messze megy a söciális felfogásban. Felebaráti szeretetök nem ábrándozik embertársaik szabadságáról, hanem anyagi és érzéki jólétéről. Ha szertelenkedni és gúnyolódni akarnék, azt mondanám, hogy ideáljok egy emberi hizlalda, melyben a kiszabott robotmunka után mindenki megkapja elégséges élelmi adagját és a nemi meg más gyönyörökből megillető részét.¹

Bodnár egyébként a jog fejlődését a maga föllállította erkölcsi törvény szerint magyarázza. Azt mondja (id. m. 16. 17. 1.) hogy: «Nemünk több ezer éves történetéből összefoglalás útján látni, hogy egy fensőbb erőnek kell lenni, mely titkosan irányozza szellemünk lépteit és midön a civilisátio útján vezérli, a haladás egy-egy hullámának elején az egészből indul ki; de aztán rögtön megkezdődik az alkotó részek fokozatos érvényre jutása, míg el nem ér a lehető individualismusig, a tiszta rationalismusig.»

Föltéve, hogy ez a hullámozás az emberiség életében csakugyan megvan és úgy van meg, a mint Bodnár állítja — a mivel itt nem foglalkozhatunk — ez a titkosan irányzó fensőbb erő, ez az ismeretlen x, szerintünk megoldható. Nem más ez, mint maga a közértele in, a mely eiőbb fölismeri azt, hogy a közszervezetet, mint egészet kell az anyagi, értelmi és erkölcsi jólét és haladás érdekében első sorban fejleszteni, azután ismét felismeri azt, hogy ugyancsak az anyagi, értelmi és erkölcsi jólét

és haladás érdekében most már az alkotó részeket kell fokozatosan tökéletesíteni. Csak így lehetséges a közjóit és állandó haladás.

A viszonyoknak megfelelő magaslatra kell emelni a közszervezetet, az egészet, mint ilyet, azután az alkotó részeket. A mennyiben pedig a viszonyok változnak, újabb anyagi, értelmi és erkölcsi erők állanak rendelkezésre: újból kell kezdeni a munkát; emelni, tökéletesíteni a közszervezetet, az egészet, azután az alkotó részeket.

Bodnár a hogy ma adja az elméletét, ott áll, a hol Kohler, a ki szerint: »Az egész fejlődés kulcsa a népeknek egy immanens ösztöne (I'rieb), a mely őket öntudatlanul haladásra vezérli.¹ (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 8 k. 149. 1.) Bodnár egy ismeretlen fensőbb erőről, Kohler pedig egy immanens ösztönről beszél, a mely épp oly ismeretlen. Egyébként a B o d n á r erkölcsi törvénye összehasonlíthatatlanul fölötte áll a K o h I e r kezdetleges társadalmi törvényeinek. (V. ö. Kohler: Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz, 1883, 257. 1)

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A jogsértés.

A jog természetéből következik, hogy jogsértést csak ember követheti és pedig vagy egyes ember, vagy emberi társaság ellenében.

Sem az Isten, se semmiféle más lény tehát

jogsértést nem követhet el és jogsértést nem szenvedhet.

A tárgyi jognak, a jogszabálynak a parancsai és a tilalmi ugyanis csak az embereknek szólanak, ezeket a parancsokat vagy tilalmakat tehát az emberen kívül semmiféle más lény se szegheti meg.

Az alanyi jog csak az emberekkel szemben hatalom, tehát csak az ember szegülhet e hatalomnak ellen.

A többi dolgoknak, a melyek a jogrendben foglaltatnak, a megsértése csak annyiban és addig jogsértés, a mennyiben és a meddig e dolgok valamely jognak a tárgyai. Azaz a mennyiben e dolgok megsértése által ember sértetik.

Miután a jog természeténél fogva csupán más emberekkel szemben való hatalom, innen következik, hogy az ember a saját jogait nem sértheti meg, önmaga ellen jogsértést nem követhet el. ¹⁾

Erkölsileg a jog sérthetlen,²⁾ azaz semmiféle helyes akarat neki ellen nem szegülhet; amint ellenszegül, már bűnös.

¹⁾ L. Schniet er: A büntetőjog általános tanai, Budapest, 1888, 122. 1.

²⁾ »Jogsérelem alatt érthető: 1-ször az, ha az egyes akaratával ellenszegül az őt kötelező törvénynek. E támadás által azonban a törvény ideális tekintélyéből semmit se veszít, miért is

Az erkölcsi sérelem a jogn valóban csak úgy volna lehetséges, ha az ész helytelennek, igazságtalannak állíthatná azt, a mit jogosnak ismer vagy megfordítva helyesnek, igazságosnak mondhatná azt, a mit jogtalanak ismer. Csak ebben az esetben akarhatná az ember észszerűen azt, a mi jogtalan, és. uem akarhatná észszerűen azt, a mi jogos. Ámde a mi helytelen, igazságtalan, az ha mindjárt külső alakiségaival bír is a jognak, voltaképpen jogtalan; a mi pedig helyes és igazságos,, az jogos, tehát a jog erkölcsi sérelme lehetlenség.

Ha az ész egyszerűen azt állítja, hogy a mi jogilag közömbös, az esetleg erkölcstelen, ezzel erkölcsi sérelem a jogn nem esik, mert más lévén a jogosság és más az erkölcsös-ség, olyik esetben jogilag közömbös lehet az,, a mi erkölcstelen.

Ha pedig az ész tévedésből jogtalan-nak véli azt, a mi jogos és jogosnak azt, a mi jogtalan, ebben az esetben az elme for-hibásan mondják azt, hogy a törvény meg van szegve, megvan törve. A norma áthágása nem megsér-tése a normának, a tárgyi jogot közvetlenül megtámadni nem lehet«. Binding: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885, I. k. 167-68. 1. A szövegből kitészik, hogy mennyiben térünk el a Binding vé-leményétől. A fő itt az, hogy Binding is a jogot erkölcsileg sérthetetlennek mondja.

maliter nem is száll szembe a joggal és éppen ezért itt a jog erkölcsi sérelméről egyáltalán nem lehet szó.

A midőn az akarat a megismert jog ellenére akar, erkölcsileg ezáltal a jogot nem sérti. Mert a mikor az akarat a megismert jog ellenére akar, az ész teljes tudatával bír annak, hogy az akarat helytelenül cselekszik.

Ha pedig valaki téved, nem tudja, hogy jogtalanul cselekszik, akkor jogsértést nem is követhet el, mert a cselekedete jogi beszámítás alá nem esik.

Mindazáltal physikailag a jogot sérteni lehet. A jog a külvilágra vonatkozó hatalom és a külvilágban megakadályozható az, hogy ez a hatalom érvényesüljön.¹⁾

B ind ing még sokkal jobban kiterjeszti a jognak a sérthetlenségét. >Ha az alanyi jogok csakugyan sérthető k volnának az által, hogy valaki velük ellenkezően cselekszik, a jogtalanság hatalomban a jog fölé kerekednék A gyűjtogató fölégetheti a házamat, tulajdonom ezáltal megsemmisül; a csaló tulajdon: és követelési jogaimból ki; forgathat; úgyde az első esetben egyedül a dolog megsemmisülése oka a tulajdon elvesztésének és hogy az vájjon véletlen vagy bűnös cselekedet által történik, közömbös; mind a két esetben pedig a károsultnak olyan igénye támad a kártérítésre, a mely egyértékű helyettesítője az elvesztett jogoknak: ekként a vagyon körén belül a vagyon tárgya megváltozik, de a vagyonjog nem semmisül meg

De éppen mert csak physikailag sérthető a jog, a jogsérelem mindenkor csak külső cselekedet, az akarat külső megvalósítása által történhetik.¹⁾

Éppen ezért minden jogi sérelem a jognak a külső tárgyára vonatkozik első sorban.

Akármily tárgynak bárkitől vagy bármitől eredő sérelme önmagában még nem jogsérelem, hanem a tárgynak éppen csak mint valamely jog tárgyának a megsértése jogsérelem. Tehát a tárgy jogi sérthetőségének a köre, a rá vonatkozó jogi hatalom kiterjedésétől függ. A meddig terjed ez a hatalom, addig lehetséges a jogsértés.

A mi általában a sérelem fogalmát illeti,

A mennyiben azonban az ügynevezett jogsértés, a valóságban ugyan a »sértett jogot« nem, hanem a jognak megfelelő rendet igenis zavarja, tehát ellenmondás támad a jog és azok között az életviszonyok között, a melyekre a jog vonatkozik: nem szabatos kifejezéssel lehet jogsértésről beszélni.« Handbuch des Strafrechts, I k. 168. 1.

¹⁾ Az ember akarata nemcsak tevőleges külső cselekedet, hanem nem tevés, mulasztás által is megvalósulhat a külvilágban. Éppen ezért a jogi cselekedetet helyesen határozza meg úgy B i n d i n g, hogy az: a jogilag hatásos akarat megvalósítása. L. Binding: Die Normen und ihre Übertretung, II. k. 40—41. 1. E s t e r h á z y: A bűntényről általában, 19 — 22. 1.

világos, hogy a sérelem a dolog ártalmas érintését, tényleges megtámadását jelenti. A pusztá ellentét tehát még nem sérelem.

Ezért különbség van a jogellenesség és a jogsérelem között és pedig az a különbség, a mi két egymással ellentétes természetű és viszont két egymásnak tényleg ártó dolog között főforog. Tudniilik, ellenkező lehet két dolognak a természete és a cselekvése; a míg létükkel, cselekvésükkel egymást nem érintik, addig egyik nek a sérelméről se lehet szó, noha ellentét van közöttük. Hasonlóan a joggal is ellenke zhetik valami a nélkül, hogy az ellenkezés a jog valóságos sérelme lenne.

A jogsértés külső támadás a jog ellen. Itt azonban megjegyzendő az, hogy a ki a jogot veszélyezteti, a jog megsértését már megkezdi, mert a jog léteiét támadja meg. A jog tárgya tehát érintetlenül megmaradhat, azért a jog maga mégis sértve van.')

Ekként az embernek a joggal ellenkező pusztán belső akarata önmagában jogellenes, de nem jogsértő; a nem belső elhatározásból eredő, pusztán külső cselekedet, a mely valamely jogtárgyra nézve ártalmas, még csak nem is jogellenes; annyira más-

¹⁾ Péter rálú Pálra, nem találja. Pál életének, a golyó nem ártott, azért mégis jogsértés történt.

rendű mint a jog, hogy a joggal ellenkezőnek se lehet tekinteni.

Amint már mondtuk, a külső cselekedet kifejezésnek két értelme van. Egyik értelmében jelenti egymagában a külső testi mozgást, eltekintve attól, hogy e mozgás az akarattól származik-e vagy sem; ez a szűkebb értelem. Másik értelmében jelenti a külső testi mozgást és a belső akarati elhatározást, a melyből a külső testi mozgás származik, együttesen; ez a tágabb értelem.

A szűkebb értelemben vett külső cselekedet, a külső testi mozgás egymagában, az ember cselekedete *factus hominis*), de nem szorosán vett emberi cselekedet (*actus humánus*). A tágabb értelemben vett külső cselekedet ellenben igazi emberi cselekedet (*actus humánus*), mert szabad elhatározásból cselekszik az ember, mint a többi alsóbbrendű lényektől különböző lény.

A külső cselekedet első értelmében se jogsértő, se jogellenes nem lehet, mert nem az akarattól származik és így egészen kívül esik a jog körén.

A külső szabad cselekedet ellenben már jogsértő lehet, sőt csakis az ilyen cselekedet a maga egészében nevezhető jogsértőnek.

Egymagában tehát se a jogellenes belső akaratra, se a külső testi mozgásra a jog-

sértő jelzõt alkalmazni nem lehet, hanem csak az összetételre, a külsõ szabad cselekedetre a maga egészében. Éppen ezért a külsõ testi mozgás nem pusztá esetleges eszköze az akaratnak a jogsértésnél, hanem szükségképpen megkívánt együtttható tényező.

Annak, hogy a test szervei bizonyos külsõ tevékenységet végeznek, oka az akarat elhatározása és éppen ezért kizárólag az akarat a felelõs, az akaratnak tudható be végelemzésben a jogtalanság. Az akarat parancsára végzik a testi szervek munkájukat, de azért a tevékenység, a melyet kifejtenek, nem járulékos a jogsérelem szempontjából, hanem föltétlenül szükséges, mert egymagában az akarat sohasé volna képes a jogot megsérteni.

A jogsértéshez megkívántató erõ nincs meg tehát se egymagában a belsõ akaratban, se egymagában a külsõ cselekedetben, hanem csak a kettõben együttesen, miért is csak a kettõ összetétele együttesen nevezhető jogsértõnek.¹⁾

¹⁾ Annak, hogy a jogsérelem a belsõ akarat külsõ megvalósítása által jön létre, nevezetes jelentősége van a büntetésnél is. Mert ha általában igaz az, a mit Kant (id. m. 195. l.) mond, hogy a büntetésben az elkövetett büntettnek még a faji

Minden jogsérelem valamely jogszabálynak, jogi parancsnak vagy tilalomnak a megszegése. Ezenfölül minden jogsérelem egyszersmind valamely alanyi jognak, az állam, társaságok vagy egyesek alanyi jogának a megsértése, illetőleg veszélyeztetése is. Minden jogsérelem tehát együttesen a tárgyi és alanyi jog megsértése. Nem lehet az alanyi jogot úgy sérteni, hogy a tárgyi jog is meg ne legyen sértve. Ez világos, hisz az alanyi jog mindig a tárgyi jognak 'a rendelkezésén alapul. ¹⁾

De nem lehet a tárgyi jogot sem úgy megsérteni, hogy valamely alanyi jog meg ne sértessék, A jogszabály ugyanis, a mint fönnebb kifejtettük, mindig szükségképpen jellege is lehetően vissza kell hogy tükröződjék, akkor szorosan véve csak az olyan büntetést lehet tökéletes jogi büntetésnek tekinteni, a mely az akarat jogellenes elhatározását és a testi tevékenységet egyaránt sújtja, azaz egymagában a tisztán lelki büntetés épp oly kevésbé jogi büntetés, mint például az örülre mért tisztán érzéki büntetés.

¹⁾ A midőn a sértő közvetlenül a vallást és az erkölcsöt, mint a jogrendnek az alapját sérti meg, megsérti az államnak azt az alanyi jogát, a melynél fogva az állam megkövetelheti az ily cselekményektől való tartózkodást és megszegi egyszersmind azt a jogszabályt is, a melyen az államnak ez az alanyi joga alapul.

alanyi jogot létesít és a jogszabály mindig szükségképpen ennek vagy ezeknek az alanyi jogoknak a megsértése által szeptik meg. Természetes, hogy az alanyi jogoknak az alanya nemcsak az egyes ember, hanem az állam is lehet és pedig köz- és magánjogoknak az alanya egyaránt.¹⁾

A jogsérelemnek valamint l é t e s ü l é s e, úgy nagysága is függ a belső jogellenes akarattól, a külső cselekedettől és a sértett jog tárgyától.

Eppen ez a legsajátosabb, legjellemzőbb

¹⁾ »A tárgyi jog megtámadása nem képzelhető másképp, csak azoknak az alanyi jogoknak a közvetetten megtámadása által, a melyek a tárgyi jogon alapulnak. A tulajdoni rendet csak egyes meghatározott tulajdonjogokon, a monarchiát csak a monarcha és a trónörökös jogaiban lehet megtámadni . . . Jogsértés a tárgyi jog közvetetten megsértése által sohase lehetséges, csak megtámadása ("Störung) által a tárgyi jogon alapuló alanyi jogoknak. Ebben az értelemben minden delictum szükségképpen valamely alanyi jognak a megsértése . . . A mennyiben valamely jogi jó alanyi jog tárgya, megsértése jogsértés a fönnebbi értelemben is: delictum ebben az esetben két jogot sért: az államnak az engedelmességre vonatkozó jogát és a jogi jó birtokosának (Inhaber) a jogát«. B i n d i n g: Handbuch des Strafrechts, Lipcse, 1885, I. k. 168, 169. 1.

külömbőség a tisztán anyagi, physikai sérelem és a jogsérelem között, hogy a tisztán anyagi sérelem nagyságának a megállapításánál egyáltalán semmi tekintettel se kell lenni magára a sértőre; míg a jogsértés nagysága nemcsak az okozott anyagi kártól, hanem a sértő belső akaratától és a külső cselekvés módjától is függ.

Három tényező kell tehát ahhoz, hogy jogsértés lehessen: jogellenes belső akarat, külső cselekedet és jogi tárgy, a melyen a sérelem ejthető.

Ha a belső jogellenes akarat hiányzik, külső akaratlan cselekedetével az ember anyagi kárt másoknak okozhat, de jogsértést nem követhet el.

Az úgynevezett tárgyi jogsértésről jól mondja Binding,¹⁾ hogy az merő véletlen (casus). Igaz az, hogy: »A jogsértő cselekedetnek vagy szándékosnak, vagy vétkesnek kell lenni; csak

P. B i n d i n g: Die Normen I. k. 135 —6. 1. N e u n e r: Privatrechtsverhältnisse, Zür. 1. Ellenkező véleményen van: Ihering: Der Schuldmoment im röm. Privatrecht, 5. 1. Heyssler: Das Civilunrecht und seine Formen, 12 1. Lásson is (System der Rechtsphilosophie, 484. 1.) háromféle jogtalanságot különböztet meg; szándékosat, vétkest és büntelent.

bűnös jogsértés van, büntelen jogsértés nincs.«

Éppen így nincs jogsértés külső cselekedet, a belső akarat külső megvalósulása nélkül, sem oly jogi tárgy nélkül, a melyet sérteni, illetőleg veszélyeztetni lehetne.

Hasonlóképpen a jogsérelem nagysága is mindahárom tényezőtől függ. Nagyobb a jogsértés, ha szándékos, mint ha vétkes. Továbbá, a jogsértés nagysága attól is függ, hogy milyen külső cselekedettel, miképpen valósítatik meg a külvilágban az akarat. Végül függ a jogsértés nagysága a sértett jogi tárgytól is; az életen például nagyobb jogsértés ejthető, mint a szabadságon vagy a vagynonon.

Különös figyelmet érdemel itt továbbá az, hogy az előadottak szerint minden jogsérelem két részből áll és két részből összetett cselekvés által okozatik. Szenved vagy legalább veszélyeztetik az embernek valamely külső java és ezáltal szenved, megszorítatik a sértett jogos akarata. A sértő cselekedetével árt vagy legalább veszélyezteti a jog tárgyát és egyidejűleg jogellenes akaratával ellenszegül a jogos akaratnak.¹⁾

¹⁾ Éppen ezért az örültön például jogi büntetést végrehajtani nem lehet, mert akaratát sújtani lehetetlen.

A jogsérelem tökéletes kiegyenlítéséhez tehát kiegyenlítés szükséges egyrészt az egymással szemben álló jogos és jogellenes akarat¹⁾, másrészt az egymással hasonlóképpen szemben álló jogellenes physikai cselekvés és jogellenes physikai szenvedés között²⁾.

¹⁾ Teljességgel nincs igaza L i s z t-nek, a midőn (Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 1892, 120. l.) azt mondja, hogy: »Abüntett maga jogsérelem és nem okoz jogsérelmet. Ez épp oly bizonyos, mint ama tétel, hogy fogalmi jegyei valamely dolognak, nem annak hatásai.« Mert ha, a mint ezt előzően (119. l.) ő is mondja, a büntett mindenkor cselekedet, akkor ez a cselekedet lehet jogsértő, de nem lehet maga a jogsérelem.« A tárgyi és az alanyi jog, a mely sértetik, kívül áll a cselekedeten, tehát más a sértő cselekedet és más on ejtettén a sérelem, más a jogsérelem is. Képtelenség azt állítani, hogy a sértő cselekedet maga a szenvedett, okozott sérelem. Ha a tárgyi és alanyi jogról szóló valamely elméletből ilyen állítás következik, az éppen annak az elméletnek a tarthatatlanságát bizonyítja.

²⁾ Természetes, hogy minderről szó se lehet abban az esetben, ha valaki az alanyi jognak I h e r i n g-féle fönnebb említett meghatározását elfogadja. Ha az alanyi jog csakugyan nem más, mint jogilag védett érdek, akkor világos, hogy a jogsérelem egyszerűen é r d e k s é r e l e m; a jogalany akaratának a megsértése nem jön számba, az nem tartozik a jogsérelemhez.

NEGYEDIK RÉSZ.

A társaságról.

ELSŐ FEJEZET.

A társaságról általában.

Az ember a történeti időkben mindenütt, mint társas lény jelentkezik. Ez az egy tény önmagában is már elegendő bizonyosság arra, hogy az ember: természeténél fogva társas lény.

Valóban, egyedül, egymagára az ember se nem élhet, se nem haladhat.

Születésekor az ember magával teljesen tehetetlen. A mások ápolása nélkül elpusztul. Egy más állatnál se tart ez a tehetetlenség olyan hosszú ideig, mint az embernél.

Veleszületett fegyverei a maga megvédésére nincsenek; ruházata sincs, mint a többi állatoknak. Kész táplálékot nem talál, hanem másoktól kell megtanulnia azt, hogy miképpen gondoskodják táplálékáról.

A madár nem kell, hogy az anyjától tanuljon fészket rakni, ösztöneinél fogva maga is született mester abban. Az emberi észnek vizsgálódásra, tapasztalatra van szüksége, hogy megállapíthassa, hogy miképpen kell lakóhelyet készíteni.

A jogsérelem tökéletes kiegyenlítéséhez tehát kiegyenlítés szükséges egyrészt az egymással szemben álló jogos és jogellenes akarat¹⁾, másrészt az egymással hasonlóképpen szemben álló jogellenes physikai cselekvés és jogellenes physikai szenvedés között.²⁾

¹⁾ Teljességgel nincs igaza L i s z t-nek, a midőn (Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 1892, 120. l.) azt mondja, hogy: „A büntett m a g a jogsérelem és nem okoz jogsérelmet. Ez épp oly bizonyos, mint ama tétel, hogy fogalmi jegyei valamely dolognak, nem annak hatásai.“ Mert ha, a mint' ezt előzően (119. l.) ő is mondja, a büntett mindenkor cselekedet, akkor ez a cselekedet lehet jogsértő, de nem lehet maga a jogsérelem. A tárgyi és az alanyi jog, a mely sértetik, kívül áll a cselekedeten, tehát más a sértő cselekedet és másan ejtve a sérelem, más a jogsérelem is. Képtelenség azt állítani, hogy a sértő cselekedet maga a szenvedett, okozott sérelem. Ha a tárgyi és alanyi jogról szóló valamely elméletből ilyen állítás következik, az éppen annak az elméletnek a tarthatatlanságát bizonyítja.

²⁾ Természetes, hogy minderről szó se lehet abban az esetben, ha valaki az-alanyi jognak l h e r r i n g-féle fönnebb említett meghatározását elfogadja. Ha az alanyi jog csakugyan nem más, mint jogilag védett érdek, akkor világos, hogy a jogsérelem egyszerűen érdek sérelem; a jogalany akaratának a megsértése nem jön számba, az nem tartozik a jogsérelemhez.

Vége az első kötet első felének.

TARTALOM.

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

Első rész.

A bölceleti jogtudomány.

Első fejezet.

A tudomány 6

Második fejezet.

A bölcelet25

Harmadik fejezet.

A bölceleti jogtudomány 34

Negyedik fejezet.

A rokon tudományok 48

Második rész.

Az emberről.

Első fejezet.

Az emberiség egysége61

Második fejezet.

Az emberi testről 68

Harmadik fejezet.

Az emberi lélekről 71

Harmadik rész.

A jogról.

Első fejezet.

A jog szó és jelentései106

Második fejezet.

A tételes jog vizsgálata ... 141

Harmadik fejezet.

1. A jog és a közérzetlet 148

2. Az egész emberiség jogérzetének igazságába
vetett hit természetjoga. (Pikler természetjoga.) 158

Negyedik fejezet.

Az igazság, mint világtörvény183

Ötödik fejezet.

Az emberi igazság törvényei194

Hatodik fejezet.

A szabályról általában..... 199

Hetedik fejezet.

Az erkölcs tágabb értelemben202

Nyolcadik fejezet.

A szoros értelemben vett erkölcs és a jog 206

Kilencedik fejezet.

A tárgyi jog233

Tizedik fejezet.

Alanyi jog és jogi kötelesség255

Tizenegyedik fejezet.

A jog általában267

Tizenkettedik fejezet.

Természetjog, tételes jog271

Tizenharmadik fejezet.

A tételes jog hézagai és azok pótlása320

Tizennegyedik fejezet.

Ellenvetések327

Tizenötödik fejezet.

A legfőbb jogi törvény; a jog fölve402

Tizenhatodik fejezet.

A jog, mint a vagyon megoszlását rendező elv424

Tizenhetedik fejezet.

A jogsértés449